વિદ્વદ્વારિધિ ત્યાગમૂર્તિ મુનિવર શ્રી અભય-
સાગરજી મહારાજ સુસંયોજિત—

શ્રી

શ્રમણ આરાધના

:: પ્ર....કા....શ....ક ::

શ્રી જૈનમાર્ગ આરાધક સમિતિ

મુ. આદોની (આન્ધ્ર પ્રદેશ)

શ્રી

શ્રમણ આરાધના

:: સં....યો....જ....ક ::

તપસ્વી સેવાગુણગરિષ્ઠ પ. પૂ. ધર્મસાગરજી ગણિવરના
શિષ્યરત્ન વિદ્વદ્વારિધિ મુનિવરેણ્ય—
શ્રી અભયસાગરજી મહારાજ

:: પ્રે....ર....ક ::

જ્યોતિર્માર્તંડ પ. પૂ. તાર્કિકશેખર આગમજ્ઞાતા પ. પૂ.
આચાર્યદેવ શ્રી વિજયનંદનસૂરીશ્વરજી મહારાજ

:: સં....પા....દ....ક ::

પ. પૂ. વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ ઉપાધ્યાયશ્રી
કૈલાસસાગરજી ગણીન્દ્રના શિષ્ય—
મુનિ ક્ષમાસાગરજી

:: પ્રકાશક ::
શ્રી જૈનમાર્ગ આરાધક સમિતિ
આદોની (આન્ધ્ર પ્રદેશ)

પ્રથમાવૃત્તિ વિ. સં. ૨૦૦૯
દ્વિતીયાવૃત્તિ વિ. સં. ૨૦૧૯
તૃતીયાવૃત્તિ વિ. સં. ૨૦૨૧

:: મુદ્રક ::
શ્રી બહાદુરસિંહજી પ્રીં. પ્રેસ
પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)

આ....શી....ર્વ....ચ....ન

ચારિત્રધર્મની આરાધના માટે અતિ ઉપયોગી વસ્તુઓનો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો છે.

આ પુસ્તકમાં વર્ણવેલ વસ્તુઓને જીવનમાં તાણા-વાણાની જેમ વણી લેવામાં આવે તો એ આત્મા આદર્શ સાધુ તરીકે આ યુગમાં પણ અવશ્ય ઝળકી ઉઠે.

નૂતન દીક્ષિતો માટે તો આ પુસ્તક અતિ ઉપયોગી છે. તેમજ જુના દીક્ષિતો માટે પણ મનનીય છે જ.

સંગ્રહકારે સંગ્રહની સંકલના ખૂબ સુન્દર શૈલીથી કરી છે.

આ પુસ્તકનો સુંદર અને વધુ ઉપયોગ થાય અને સાધુ-સાધ્વીજી મહારાજોનાં ચારિત્ર જીવન માટે માર્ગદર્શક બને.... એ જ મંગળ ભાવના....

—વિજયનંદનસૂરિ

★

આનંદના ઉદ્ગાર

આ પુસ્તકમાંથી સાધુતાની સાધના માટે પ્રતિદિન માર્ગ-દર્શન મેળવી શકાય એમ છે.

સાધુ થયા પછી આપણે શું કરવું જોઈએ ?

કરવા જેવું શું નથી કરતા ?

શાથી નથી કરતાં ?

શક્તિ છતાં પ્રમાદ કેમ થાય છે ?

પ્રમાદ ટાળી શકાય તેમ છે કે નહિ ? વિગેરે બાબતોના સમાધાન આપમેળે આ પુસ્તકમાંથી મેળવી શકાય તેમ છે.

સ્વાધ્યાય ગ્રન્થની જેમ આ પુસ્તકનો સ્વાધ્યાય પણ આવશ્યક છે.

આ પુસ્તકના સ્વાધ્યાયથી આપણાં કર્તવ્યોની સભાનતા આવે છે. કર્તવ્યો પ્રતિ પાલન કરવાની ઉત્કંઠા થાય છે અને યથાશકય આચરણ થાય છે.

આ પુસ્તકના વાચન દ્વારા આત્મા આત્મિક વિકાસ ક્રમમાં આગળ વધે એ જ અભિલાષા.

કૈલાસસાગર

ભાવભીની ભાવાંજલિ

વિમળગિરિની વિમળ ઉપત્યકામાં વસેલું,
વાદળ-દળ સાથે વાતો કરતું....
શિલોત્કીર્ણ શ્રી આગમમંદિર....
જે ગુણશીલ મહાપુરુષની પુણ્ય સ્મૃતિને
પ્રતિદિન પલ્લવિત રાખે છે,
તે પરમપૂજ્ય આગમોદ્ધારક
સૂરિશેખર ધ્યાનસ્થ સ્વર્ગત
આચાર્ય ભગવંત શ્રી
આનંદસાગરસૂરીશ્વરજીને
ભાવભીની ભાવાંજલિ.

—સ્નેહરશ્મિ

પ્ર....કા....શ....કી....ય....મ્

વિમળગિરિના વિમળ વાતાવરણમાં પરમપૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજી મહારાજાઓની પવિત્ર સેવામાં આ પુસ્તકની રજુઆત કરતાં અમો આનંદ અનુભવિએ છીએ.

પ્રથમાવૃત્તિ લઘુ આકારમાં હતી. તે દ્વિતીય આવૃત્તિ વખતે વિસ્તૃતરૂપમાં બની અને તૃતીય આવૃત્તિ વખતે તે નવા નામાભિધાન અને નવા ગણવેશ સાથે ઉપસ્થિત થાય છે.

થોડા સમયમાં ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓ બહાર પડવી એ આ પુસ્તકની ઉપયોગીતા સિદ્ધ કરવા માટે પુરતું છે.

ત્યાગમૂર્તિ વિદ્ધદ્વારિધિ મુનિવર શ્રી અભયસાગરજી મહારાજ સાહેબ આ પુસ્તકમાં આવતી આત્માનુલક્ષી વિગતોના સુસંગ્રાહક કે સુસંયોજક છે.

આ સુસંગ્રહ એઓશ્રીએ આત્મશ્રેય કાજે કરેલો એ અન્યને માટે પણ આત્મહિત સાધવામાં ઉપયોગી જણાયો એટલે પુસ્તકારૂઢતાને પામ્યો અને તેથી ઘણાંજ મુનિવરોએ લાભ મેળવ્યો.

પરમપૂજ્ય વિદ્વદ્વરેણ્ય જ્યોતિષ માર્તંડ તાર્કિકશેખર આચાર્યદેવ શ્રી વિજયનંદનસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીએ 'આશીર્વચન' લખવા દ્વારા અમારા ઉપર અતિ ઉપકાર કર્યો છે.

તેમજ પરમપૂજ્ય ગુણગરિષ્ઠ પ્રસિદ્ધવક્તા ઉપાધ્યાયજીશ્રી કૈલાસસાગરજી ગણીન્દ્રશ્રીએ "આનંદના ઉદ્ગાર" લખીને અને પોતાની પવિત્ર દેખરેખ નીચે સુધારા સાથે માત્ર ૨૫ દિવસમાં સંપાદન કરાવી આપ્યું તે બદલ એમના પણ અત્યંત ઋણી છીએ.

આ પુસ્તિકાની ઉપયોગીતા શું ? એ લખવું અમારા માટે અશક્ય છે કારણ કે એ વિષય પૂ. ગીતાર્થ મુનિભગવંતોનો છે.

પૂ૦ સાધુ-સાધ્વીજી મહારાજાઓના ઉપયોગમાં આ પુસ્તક આવે અને એમના સંયમ પાલનમાં અમો નિમિત્તરૂપે બની સેવાનો લાભ મેળવીએ એ જ અમારી હાર્દિક ભાવના છે.

...લી૦ **પ્રકાશક**

પ્રથમાવૃત્તિનું સંક્ષિપ્ત-

સંપાદકીય વક્તવ્ય

વિ. સં. ૨૦૦૭ ની સાલની વાત છે.

પૂ૦ શાસનપ્રભાવક વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ દાદા ગુરુદેવ શ્રી આચાર્યદેવ ચંદ્રસાગરસૂરિવરશ્રીના વરદ હસ્તે અષાડ સુદ ૬ ને દિને પાલીતાણા ખુશાલ ભુવનમાં પૂ૦ ગુરુદેવશ્રીને ગણિપદ-પ્રદાનનો શુભ અવસર હતો. તે અવસરે સાધુ-સાધ્વીઓને વિશિષ્ટ વસ્તુની યાદગાર વિતરણા બાબત મનોમંથન થયું.

પરિણામે પરોપકારી આરાધ્ય શ્રી ગુરુદેવની સંયમનિષ્ઠા ઉપર મન કેન્દ્રિત થયું અને પૂ૦ ગુરુદેવશ્રીની પદવી પ્રસંગે આરાધક આત્માઓ સંયમ પાળવામાં વધુ સ્ફૂર્તિ મેળવે તે શુભ આશયથી વર્ષોથી સંગ્રહી રાખેલ જૂના સાધુમર્યાદાપટ્ટકોમાંથી તથા શ્રી જૈનધર્મ પ્રચારક સભા (ભાવનગર) તરફથી પ્રકાશિત 'સાધુમર્યાદાપટ્ટક' પુસ્તકમાં સંગ્રહાયેલ ચાર પટ્ટકોમાંથી કેટલાક વર્ત્તમાનકાલે પાળી શકાય તેવા નિયમો તારવી લઘુ પુસ્તિકા તૈયાર કરવાનો વિચાર થયો.

પણ તે સંબંધી વધુ વિચાર કરતાં કેવળ નિયમો છાપી દેવાથી જોઇએ તેવી પ્રેરણા સંયમપાલન માટે મળવી દુશઃકય જણાઇ.

એટલે પૂર્વાચાર્ય મહર્ષિઓએ એકાંત જગદ્વત્સલતાથી રચેલા હિતકર સંયમભાવના પોષક શ્લોક–સૂત્રો આદિનો વ્યવસ્થિત સંગ્રહ ગુજરાતી ભાષામાં આપવાનું ઉચિત જણાયું.

તેથી તદ્યોગ્ય સામગ્રી ઘણીખરી મારી સંગ્રહ પોથીઓમાં હતી તે અને તેને અનુસરતી બીજી પણ સામગ્રી જુદા જુદા ગ્રંથોમાંથી તારવી કાઢવાની પ્રવૃત્તિના મંડાણ થયાં.

આ રીતે શરૂ થયેલી પ્રવૃત્તિનું વ્યવસ્થિત ફલ આ લઘુ પુસ્તિકા છે.

આ છે નાની પુસ્તિકાનો પૂર્વ ઇતિહાસ.

"આ પુસ્તિકામાં કંઈ પણ નવું નથી, તેમજ 'परोपदेशे पांडित्यम्' બતાવવાનો ક્ષુદ્ર આશય પણ નથી, પણ આત્માર્થી સાધુ–સાધ્વીઓને પોતાના આત્માને જાગૃત રાખી સંયમની શકય આરાધનમાં છતું બલ–વીર્ય ફોરવી વીર્યાચારનું યથાર્થ પાલન કરવામાં શકય સહાય મળે, એ શુભ ઉદ્દેશથી આ અલ્પ પ્રયાસ છે."

સાથે આંતરિક એવી શુભનિષ્ઠા છે કે–અત્તરના વેપારીને બીજાને માલ બતાવવા નમૂનાનું અત્તર સુંઘાડતાં પોતાને પણ સુગંધ મળી રહે છે, તેમ પૂર્વના પ્રકૃષ્ટ પુણ્યના ઉદયથી મળી આવેલ વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમાદિના સદુપયોગરૂપે અનેક ધર્મારાધક મુમુક્ષુ સાધર્મિક સાધુ–સાધ્વીઓની સેવામાં અનેક શાસ્ત્ર-ગ્રંથોમાંથી તારવી કાઢેલ સંયમોપયોગી સામગ્રી ઉપસ્થિત કરી હું પોતે પણ તીર્થંકરભગવંતોએ નિર્દેશેલ આત્મકલ્યાણ-

સાધનાના પવિત્ર પંથે વીર્યોલ્લાસપૂર્વક વધવાનું શ્રેષ્ઠ બલ શીઘ્ર મેળવી શકું.

"મેં તો ફક્ત આ પુસ્તિકામાં મોટા વેપારીઓ પાસેથી છુટક છુટક માલ લાવી વ્યવસ્થિત દુકાનની સજાવટ કરનારા નાનકડા વેપારીની જેમ સંયમયોગ્ય પદાર્થોનો સંગ્રહ શ્રમણ-સંઘની સેવામાં સાદર ઉપસ્થિત કરી આત્મિક સ્વાર્થ સાધવાનો પ્રયાસ કર્યો છે."

અહીં નમ્રભાવે એક વાત સ્પષ્ટ કરું છું કે–

આ પુસ્તકમાં બતાવેલ સૂચનો, નિયમો અને વાકયોના અપવાદ માર્ગ પણ છે, અને તે ગુરુગમથી અવશ્ય જાણી લેવાની જરૂર છે.

કારણ કે અપવાદ માર્ગનો ઉપયોગ માર્ગ અને પરિણુતિ ટકાવવા માટે વ્યક્તિ પરત્વે ભિન્ન ભિન્ન રીતે કરવામાં આવે છે, સામાના આત્માને ઊંચે ચઢાવવા કયે પ્રસંગે ? કયા અપવાદનો ? કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો ? એ ઉપકારી ગીતાર્થ ગુરુવર્યો-વડિલો જ સમજી શકે છે. "બધાને માટે એક સરખો નિયમ અપવાદમાં હોઇ શકે નહિ."

પણ ગુરુઆજ્ઞાથી શુદ્ધભાવે અપવાદમાર્ગનું સેવન કરનાર પ્રાણીને ઉત્સર્ગ માર્ગ ન પાળી શકવાની અશક્તિ આસક્તિ કે પોતાની માનસિક, વાચિક, કાયિક નિર્બલતા ખ્યાલમાં રહે છે, અને સતત પશ્ચાત્તાપના બળે વારંવાર અતિચાર આચરવાના ફળરૂપે નિર્ધ્વંસ પરિણામ ન થઇ જાય તેનું ધ્યાન રહે છે, તથા પ્રાપ્ત વિવેક–શક્તિનો સદુપયોગ થાય છે.

ખરેખર વિચારશુદ્ધિની દઢતા સમ્યક્ત્વનું સૂચક ચિહ્ન છે, આ હેતુ આ પુસ્તિકાથી સિદ્ધ થશે એમ મારું નમ્ર મંતવ્ય છે. વળી આ પુસ્તિકામાં બતાવાએલ સંયમની મર્યાદા, નિયમો અને પટ્ટકો વગેરે વાંચી કોઈ એમ ન સમજી લે કે—'આ કાળે આવું તે વળી કોણ પાળી શકે? કે પાળતું હશે?' આજે પણ ઘણા સાધુ-સાધ્વીઓ ગુરુકુળ-વાસમાં રહી યોગ્ય રીતે ગુરુગમથી આસેવન શિક્ષા પામી પ્રભુમાર્ગની સારી આરાધના કરી રહેલ છે.

વળી પંચમ કાલમાં બકુશ-કુશીલ ચારિત્રની સત્તા પરમોપકારી તીર્થંકર ભગવંતોએ નિર્દેશેલી છે, એટલે કે શાસ્ત્રીય મર્યાદાઓને ઉપયોગપૂર્વક અમલમાં મૂકવા છતાં શરીરશક્તિ, સંહનનબલ, માનસિક ધૃતિ આદિની કાલબલે થએલ હાનિના કારણે જાણ્યે-અજાણ્યે, અશક્તિ કે આસક્તિના યોગે અમુક દોષો તો લાગે જ.

પણ આરાધક ભાવની વિશુદ્ધિ ટકી હોય ત્યાં સુધી ઓછીવધતી કે દોષવાળી આરાધના કાલાંતરે પણ યોગ્ય સંસ્કારોના બલે સુંદર ફલ નિપજાવી શકે છે.

માટે જ ન્યાયાચાર્ય ઉપા. શ્રી યશોવિજયજી મ. શ્રીનવપદ પૂજા (સાધુ-પદવર્ણન)માં—

"સોનાતણી પરે પરીક્ષા દીસે, દિનદિન ચઢતે વાને।
સંજમ ખપ કરતા મુનિ નમીયે, દેશકાલ અનુમાને રે-
ભવિકા! સિદ્ધચક્ર પદ વંદો।।"

—ગાથાથી આરાકભાવની મુખ્યતા વર્ણવી છે,

પણ મોહની વાસનાના પ્રબલ સંસ્કારથી કોઇ આરાધક આત્મા આ ગાથાનો દુરુપયોગ એમ ન કરી બેસે કે-'આપણે જેટલું પાળીએ છીએ તે બરાબર છે.'

એટલે વ્યક્તિગત પોતાના આત્માને જાગૃત રાખી યથા-યોગ્ય વીર્યોલ્લાસ વધારવા સાધુપદના દુહામાં ઉપા૦ શ્રી યશો-વિજયજી મ૦ જણાવે છે કે—

" અપ્રમત્ત જે નિત્ય રહે, નવિ હરખે નવિ શોચે રે,
સાધુ સૂધા તે આતમા, શું મુંડે લોચે રે ? "

આમાં સદાકાલ અપ્રમત્તદશાના બલે હર્ષ-શોકાદિનો અભાવ વર્ણવી આત્મસ્વરૂપરમણતાને મુખ્ય જણાવી મુંડન-લુંચનાદિની અસારતા જણાવી છે.

પણ આ વસ્તુ નિશ્ચનયથી પોતાના અંગત વિચાર માટે ઉપયોગી છે.

જો આ વસ્તુ બીજાના માટે વિચારવા જઇએ તો યાવત્ ચોથા આરામાં ઉત્કૃષ્ટ સંયમ પાલનાર મહાપુરુષોમાં પણ સાધુતાના દર્શન ન થાય.

માટે વ્યક્તિગત ઉપયોગી વિચારણાને સમષ્ટિગત બના-વવાની ભૂલ કરવી હિતાવહ નથી.

તેથી જ ઉપા૦ શ્રી યશોવિજયજી મ. સવાસો ગાથાના શ્રી સીમંધરસ્વામીના સ્તવનની પાંચમી ઢાળમાં કહે છે કે—

" નિશ્ચયદૃષ્ટિ હૃદય ધરીજી, પાળે જે વ્યવહાર ।
પુણ્યવંત તે પામશેજી, ભવસમુદ્રનો પાર ॥ "

એટલે કે–નિશ્ચય દૃષ્ટિ પોતાના માટે વિચારી તે આદર્શ તરીકે રાખી યથાશક્ય શુભ વ્યવહાર આદરવો, આચરણમાં ન મૂકી શકાય તેટલી પોતાની ખામી કબૂલ કરવી, ‘ બીજા શું કરે છે ? ’ તે જોવા કરતાં પોતાને ઊંચે ચઢવા માટે સારા આલંબનો તરફ દૃષ્ટિ રાખવી ઉચિત છે.

આટલા વિવેચનથી સમજાયું હશે કે–

આ પુસ્તિકામાં બતાવાયેલ કેટલાક નિયમો પોતાના આત્માને આગળ વધારવા ઉપયોગી છે.

માટે તેનો તે રીતે ઉપયોગ કરી પોતાના જીવનને કૃતાર્થ બનાવે, પણ પારકાં દૂષણો વ્યક્ત કરી, રજનું ગજ કરી પોતાની મોટી પણ ક્ષતિઓ તરફ બેદરકાર રહેવાના અનાદિ-કાલનાં અશુભ સંસ્કારોને ઉત્તેજન આપવારૂપે આ પુસ્તિકાના લખાણનો દુરુપયોગ કરવામાં ન આવે, એમ મારી નમ્રભાવે પુનઃ પુનઃ પ્રાર્થના છે.

આ પુસ્તિકામાં વર્ણવેલ સિદ્ધાંતોની મર્યાદાનુસાર સુંદર સંયમી જીવન જીવવા માટે ઉચિત અધ્યવસાય અને વિશિષ્ટ વિર્યોલ્લાસની હિતાવહ પ્રાપ્તિ થાય એ જ અંતિમ શુભાભિલાષા.

લી૦ શ્રમણસંઘસેવક

સં. ૨૦૦૯
અષાડ વ. ૫ ગુરૂવાર

શ્રી ધર્મસાગર ગણિવર ચરણોપાસક
મુનિ અભયસાગર

દ્વિતીયાવૃત્તિનું સંક્ષિપ્ત

સંપાદકીય વક્તવ્ય

જુગ જુની શ્રમણોની ત્યાગ-તપ અને સંયમની અપૂર્વ તેજછાયાને ઓળખાવનાર મૌલિક પદાર્થોના વિવેચન રૂપ 'મુક્તિના પંથે' નામનું આ પુસ્તક ટૂંક સમયમાં પ્રથમાવૃત્તિ સમાપ્ત થવાથી અધિકારી મુમુક્ષુ પુણ્યાત્માઓની વારંવાર માંગણી હોઈ ઘટતા સુધારા વધારા સાથે શ્રમણસંઘની સેવામાં રજુ કરવાનું સૌભાગ્ય દેવગુરુ કૃપાએ પ્રાપ્ત થયું છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તક સંયમની સાધના અને વૈરાગ્યના ફલરૂપ તત્ત્વજ્ઞાનની ખીલવણી માટે જરૂરી શાસ્ત્રીય અનેક પદાર્થોના સંગ્રહ સ્વરૂપ છે.

ગુરુગમ અને વિવેકબુદ્ધિપૂર્વક પ્રસ્તુત પુસ્તકના પદાર્થો અને તાત્ત્વિક મર્યાદા સૂચક લખાણને હૃદયંગમ કરી યથા-યોગ્ય રીતે જીવનમાં ઉતારવા માટે પ્રયત્ન કરવો હિતાવહ છે.

આરાધક પુણ્યાત્માઓએ લક્ષ્ય નક્કી કરી તદનુકૂલ યથા-શક્ય પ્રયત્ન કરવાની તમન્ના સદ્‌ગુરુના ચરણોમાં વિનીતભાવે બેસી મેળવવી ઘટે.

પરંતુ સદ્‌ગુરુના ચરણોમાં અહં-મમના સંસ્કારોના હ્રાસ-માંથી નિપજતી વિનીતવૃત્તિ સિવાય બેસી શકાતું નથી.

તેથી વિવિધ રીતે પોતાની વૃત્તિઓને શાસ્ત્રીય મર્યાદાનુકૂલ બનાવી જીવન શુદ્ધિના પંથે ધપવા માટે વિનય-નમ્રતા આદિ પ્રાથમિક ગુણોનો અભ્યાસ જરુરી છે.

આ વાત લક્ષ્યમાં રાખી પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં વિવિધ ભાવનાઓ શાસ્ત્રીય પદાર્થો અને સંયમોચિત મર્યાદાઓ વિવિધરૂપે દર્શાવી છે.

સંયમ સમ્યક્ચારિત્ર સ્વરૂપ હોવા છતાં તેના સર્વાંગીણ વિકાસ અને મૌલિક પરિચય માટે ભાવશુદ્ધિ-સમર્પણ, સુદૃઢ વૈરાગ્ય, સર્વભૂતાત્મભાવ, આજ્ઞાધીનતા અને બહુમાનપૂર્વક ક્રિયાતત્પરતા આદિ તત્ત્વોના વિકાસની અત્યાવશ્યક્તા છે.

પ્રમત્તભાવ અને આરાધકભાવનું સામંજસ્ય કેળવવાનો પ્રયત્ન સાધુજીવનને નિસ્સાર બનાવનાર છે. આ તત્ત્વની સ્પષ્ટ સમજુતી ત્રીજા વિભાગમાં અપાએલ મર્યાદાઓના હૃદયંગમ સ્વરૂપની વિચારણા દ્વારા વિવેકીને મળે તેમ છે.

આ રીતે બીજા વિભાગના અંતે પરમારાધ્ય ઉત્કૃષ્ટતમ શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રના પ્રારંભના ત્રણ સૂત્રોનો આપેલ સંક્ષિપ્ત અર્થ સાધુ જીવનને સુવ્યવસ્થિત રીતે સંયમાનુકૂલ બનાવવા માટે અત્યંત ઉપયોગી છે.

આવા આવા અનેકાનેક તાત્ત્વિક આત્મકલ્યાણોપયોગી પદાર્થોના સારસમુચ્ચયરૂપ આ પુસ્તક સંયમના પંથે ગુરુગમથી વધવા ઇચ્છતા આરાધક આત્માઓને કુશળ ભોમિયાની ગરજ સારે તેવું છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકના સંપાદનનું કાર્ય મારા પોતાના અંગત જીવનને શાસ્ત્રાનુરૂપ અને તાત્ત્વિક ભાવનામય બનાવવા માટે ઘણું ઉપયોગી નિવડયું છે.

આમ થવામાં પ્રસ્તુત પુસ્તકમાંના વિશિષ્ટ પદાર્થોની લોકોત્તર મહિમા કારણભૂત જણાય છે.

પ્રસ્તુત સંપાદનમાં અનેક કરુણાવત્સલ મહાપુરૂષોનો અશીમ અનુગ્રહ અને તે તે કલ્યાણકામી મુમુક્ષુ સજ્જનોનો નિષ્કામ સહયોગ સાંપડયો છે તેના પરિણામે જ પ્રસ્તુત પુસ્તક કલ્યાણ સાધવાનું એક અજોડ સાધનરૂપ બની શકયું છે.

કૃતજ્ઞતા અને કર્ત્તવ્યની જવાબદારીના હિસાબે દરેક મહામના વ્યક્તિઓના નિષ્કારણ કરૂણાપૂર્ણ ધર્મસ્નેહભર્યા વર્ત્તન બદલ ગુણાનુમોદનાપૂર્વક જીવનમાં વિશિષ્ટ રીતે સાધનાના બલની અભિવૃદ્ધિની પ્રશંસા કરૂં છું.

છેવટે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં શક્ય પ્રયત્ને ધ્યાન રાખવા છતાં દૃષ્ટિદોષ કે મુદ્રણદોષથી, અથવા જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાનુસાર જે કંઈ શાસ્ત્રસુવિહિત પુરૂષોની મર્યાદા અને પરંપરાથી વિરુદ્ધ આલેખાયું હોય તે બદલ ત્રિવિધે ત્રિવિધે સકલ શ્રીસંઘ સમક્ષ મિથ્યા દુષ્કૃત દઈ આરાધક ભાવની અભિવૃદ્ધિ સાથે પુનિત સંયમના પંથે સફળતાપૂર્વક આરાધક આત્માઓ આ પુસ્તકનો ગુરુગમથી ઉપયોગ કરવાદ્વારા આગળ વધી શકે એ શુભાભિલાષા.

વીર નિ. સં. ૨૪૮૯
પોષ સુદ ૭ બુધ
જોધપુર (રાજસ્થાન)

લી૦ શ્રમણસંઘ સેવક,
પૂ. શ્રી ધર્મસાગર ગણિવર
ચરણોપાસક **મુનિ અભયસાગર**

પુનર્મુદ્રણના પ્રસંગે

સિદ્ધિપદની સિદ્ધિ સાધુતાની સાધનાથી સાધી શકાય છે!

આ નાનકડા પુસ્તકમાં સુંદર અને નાજુક શબ્દોમાં રજુ કરવામાં આવેલ વાતોને જીવનમાં વણી લેવામાં આવે તો સાધુતાની જ્યોત જરૂર ઝગમગવા લાગે!!

એ જ્યોતમાં સાધકનો આત્મા મોક્ષ ભણી વિહાર કરતાં અન્ય આત્માઓને પણ માર્ગ ચિંધતો જાય છે જેથી એને અનુસરનારા અનુગામી આત્માઓ પણ કલ્યાણ સાધી શકે છે.

ભવ્ય આત્મા મહામોહ મહિપતિ સાથે બાથ ભીડી, એને પીછેહઠ કરાવી પૂનીત પ્રવ્રજ્યાના પાવન પંથે પગરણ માંડી આગળ વધે છે ત્યાં છલનીતિમાં પ્રવિણ મોહમહિપતિ કયે સમયે અને કેવી પરિસ્થિતિમાં પુનઃ આક્રમણ કરે તે કહી શકાય નહિ.

એટલે "રાષ્ટ્રના સંરક્ષણના હેતુથી સરહદ-સીમા ઉપર રહેલા સૈનીકોને સદા જાગૃત રહેવાનું હોય છે! તેમ પાવન પંથમાં વિહરતા મુનિભગવંતોએ આત્મભાવના સંરક્ષણ કાજે સદા જાગૃત રહેવાનું છે.

એવી જાગૃતિ માટે આ પુસ્તકનું વાચન ઉપયોગી છે!

આંતરીક ગુણોના વિકાસ માટે મનનીય છે!!

આત્માને આનંદને મેળવવા પરિશીલન યોગ્ય છે !!!

એક વર્ષના પર્યાયવાળા મુનિભગવંતનું સુખ અનુત્તર વિમાનમાં સુખ ભોગવતાં દેવો કરતાં પણ વધુ હોય છે એ શાસ્ત્રીય વાતની સંગતિ ત્યારે જ જણાય કે જ્યારે જીવનને શાસ્ત્રીય નિયમોની આચરણાવાળું બનાવી દેવામાં આવે.

જો જીવનનાં ઉંડાણમાં પણ એ વાતની ઝાંખી ન હોય, દીક્ષાના ધ્યેય સાથે લાગતું વળગતું ન હોય, માત્ર ઉદર ભરણ કે ભવપૂર્ણ કરવાના કાજે આ વેષાડંબર હોય તો એ દૃષ્ટિફલની પ્રાપ્તિ કરાવનાર નહિ બની શકે.

" विना समत्त्वं प्रसरन्ममत्त्वं सामायिकं मायिकमेव मन्ये "

ફુલની પાંખડીયોમાં અને પરાગોમાં સુગંધ વ્યાપક હોય છે તેમ સાધુના જીવનમાં "શમત્ત્વભાવ" પ્રત્યેક પળે ઝળકતો હોય છે. "શમત્ત્વભાવ" એના વિચારમાં રમતો હોય છે ! ઉચ્ચારમાં ઝરતો હોય છે !! અને આચારમાં નિતરતો હોય છે !!!

સમત્ત્વભાવ વિનાની સાધુતા એ સાધુતા જ ન ગણાય. એ તો દૂરથી રળીયામણા કાગળના ફુલો જેવી સુંદર ગણાય.

સાધુતા દીપે, આત્માનુ કલ્યાણ થાય, એ માટે આ પુસ્તકનો ઉપયોગ વારંવાર કરવો જોઇએ.

શરીરને નિરોગી બનાવવા ઇચ્છનારે ચરકશાસ્ત્ર જાણવું જોઇએ તેમ આત્મીય સ્વસ્થતાની અભીપ્સા રાખનારે આ પુસ્તકમાં બતાવેલા માર્ગને અનુસરવું જોઇએ.

આ પુસ્તકના સુસંગ્રાહક એક ઉત્તમ કોટીના આત્મા છે.

જેઓના ગુણની સૌરભ પ્રત્યેક સાધુ ભગવંતોના હૃદય પર છવાએલી છે. એવા શુભભાવ વાસિત, શ્રી નવકાર મહામંત્રની સાધનામાં અગ્રણી મુનિવરેન્દ્ર શ્રી અભયસાગરજી મહારાજ છે.

એઓશ્રીએ આ પુસ્તકની રચના કરી છે એમ કહેવા કરતાં વિવિધ શાસ્ત્રોરૂપ વૃક્ષો પરથી ચૂંટીચૂંટીને પુષ્પકરંડક રૂપ આ પુસ્તક બનાવ્યું છે એમ કહેવું વધુ ઉત્તમ જણાય છે.

દ્વિતીયાવૃત્તિ કરતાં આ આવૃત્તિનું દળ નાનું કરવામાં આવ્યું છે જેથી પૂ. સાધુ–સાધ્વીજી મહારાજાઓ પણ વિહારમાં સાથે રાખી શકશે.

પરમતારક ગુરુદેવ શ્રી ઉપાધ્યાય કૈલાસસાગરજી ગણીવર-શ્રીજીના માગદર્શન પ્રમાણે દ્વિતીયાવૃત્તિમાં જે વસ્તુઓ વધુ ઉપયોગિતાવાળી હતી તેને નવામુદ્રણમાં સ્થાન આપ્યું છે.

આ પુસ્તક દ્વારા પૂ. સાધુ–સાધ્વીજી મહારાજો યોગ્ય લાભ લે અને જીવનને સ્વનામ ધન્ય બનાવે. જેથી સંગ્રાહક, પ્રકાશક આદિ સૌના પરિશ્રમની વધુ સાર્થકતા થઈ ગણાય.

તૃતીય મુદ્રણમાં ખૂબ સાવધાની પૂર્વક કાર્ય કરવા લક્ષ્ય રાખ્યું છે છતાં છદ્મસ્થતા એ એવો દોષ છે કે કયાંક ભૂલ રહેવા સંભવ પણ ખરો. તેમજ દૃષ્ટિદોષ અને મુદ્રણદોષથી પણ કદિ ભૂલ રહી જતી હોય છે, તેના પરિમાર્જન માટે મિથ્યાદુષ્કૃત દઉં છું.

સજ્જન પુરૂષો સુધારીને વાંચે એજ અભ્યર્થના.

મૃગશિર કૃષ્ણા ત્રયોદશી
સિદ્ધક્ષેત્ર (સૌરાષ્ટ્ર)

–સ્નેહરશ્મિ

અ નુ ક્ર મ ણિ કા

વિષય				પૃષ્ઠ
૧ સમ્યગ્દર્શન વિભાગ				
શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર સ્મરણ		...	...	૨
આરાધક જીવભાવના	...	...	...	૭
આદર્શ ભાવના	...	...	...	૮
ભાવનારસાયણ	...	...	...	૧૧
આત્મનિરીક્ષણ...	...	...	...	૨૭
આત્માવિચારણા	...	...	...	૨૯
અપૂર્વ હિતશિક્ષા	...	...	...	૩૩
દેહમમત્વ ટાળવા હિતશિક્ષા		...	...	૩૯
શ્રમણધર્મની સફલતાના સરલ ઉપાયો		...	...	૪૪
કલ્યાણકારી હિતશિક્ષા	...	...	...	૫૧
કલ્યાણકારી સૂચના	...	...	...	૫૭
આત્મકલ્યાણોપયોગી સરલ સૂચના		...	...	૬૧
હેયોપાદેય વિભાગ	...	...	...	૬૩
ચારિત્ર ગ્રહણ પછી યાદ રાખવા જેવા હિતકર સૂચનો...				૬૪
ચારિત્ર જીવન જીવી જાણવા જરૂરીયાતો ...			...	૬૮
સંયમપંથે ધપી રહેલ આત્માને ઉદ્બોધન			...	૭૦
સંયમની સાધનામાં ઉપયોગી સૂચનો		...	...	૭૧

વિષય				પૃષ્ઠ
૨ સમ્યગ્જ્ઞાન વિભાગ				
સમ્યગ્જ્ઞાનની મહત્તા	...	...	...	૭૪
શ્રમણ ધર્મ કેવો ?	...	...	...	૭૫
પાંચમહાવ્રત ...	...	...	...	૭૮
પાંચમહાવ્રતની ૨૫ ભાવના...		...	...	૭૯
આઠ પ્રવચનમાતા	...	...	...	૮૩
સંયમના સત્તર પ્રકાર	...	...	...	૮૬
સાધુના સત્તાવીશ ગુણો	...	...	...	૮૭
દશ પ્રકારનો શ્રમણ ધર્મ	...	...	...	૮૮
દશ યતિધર્મ ...	...	...	...	૯૧
ચરણસિત્તરી ...	...	...	...	૯૩
કરણસિત્તરી ...	...	...	...	૯૫
ગોચરીના બેંતાલીશ દોષ	...	...	...	૯૬
પાંચ માંડલીના દોષ	...	...	...	૧૦૨
અઢાર પ્રતિજ્ઞાસ્થાનો	...	...	...	૧૦૫
જયણાની વિશદ વ્યાખ્યા	...	...	...	૧૦૭
૧૮૦૦૦ શીલાંગરથ	...	...	...	૧૦૯
દશવિધ સામાચારી	...	...	...	૧૧૦
સાત પિંડૈષણા ...	...	...	...	૧૧૨
નવ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ	...	...	...	૧૧૩
બાર ભાવનાઓ	...	...	...	૧૧૬

વિષય	પૃષ્ઠ
બાવીશ-પરીષહો	૧૧૯
બાર પ્રકારનો તપ	૧૨૨
તેર ક્રિયાસ્થાનો...	૧૨૭
વીશ અસમાધિસ્થાનો	૧૨૮
એકત્રીશ શબલસ્થાનો	૧૩૧
ભાવસાધુના લક્ષણો	૧૩૩
અનુષ્ઠાનના પાંચ પ્રકાર	૧૩૬
ક્રિયાના આઠ દોષ	૧૩૮
ભવાભિનંદીનાં લક્ષણો	૧૪૨
પ્રમાદની વ્યાખ્યા	૧૪૪
ઇન્દ્રિયોના વિષયો અને વિકારો	૧૪૭
તેર કાઠીયા	૧૪૯
શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રના પહેલા ત્રણ સૂત્રોમાંથી તારવેલી હિતશિક્ષા	૧૫૦

૩ સમ્યક્ચારિત્ર વિભાગ

ચૌદ અશુચિસ્થામાં ઉપજનારા સંમૂર્છિમ જીવો ...	૧૫૪
સમ્યક્ચારિત્રની મહત્તા	૧૫૫
સમ્યક્ચારિત્રના પોષક અંગો	૧૫૬
પ્રતિક્રમણની મહત્તા	૧૫૬
ખમાસમણની સત્તર પ્રમાર્જના	૧૫૭
વાંદણાંના પચ્ચીશ આવશ્યક...	૧૫૯
મુહપત્તિના પચાસ બોલ	૧૬૨

વિષય	પૃષ્ઠ
પડિલેહણ	૧૬૬
સ્વાધ્યાય	૧૬૯
ચૈત્યવંદન–દહેરે જવું	૧૭૧
ગોચરી–આહાર	૧૭૪
સ્થંડિલભૂમિ	૧૭૬
સંયમોપયોગી બાબતો	
વિહાર	૧૭૯
ઉપધિપ્રમાણ	૧૮૪
ઉપધિનું માન	૧૮૮
મર્યાદા પટ્ટકો	૧૯૧
શું કરવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત આવે?	૧૯૮
સંયમોપયોગી કાર્યવ્યવસ્થાપત્રક	૨૦૬
સાધુજીવનની રૂપરેખા	૨૦૮
સાધુની દિનચર્યા	૨૧૩
સંયમ–પાલનની વિશિષ્ટ મર્યાદાઓ	૨૧૫
સંયમની સાધનારૂપ પગદંડીઓ	૨૨૦
સાધુની અવશ્ય કરણી	૨૨૮
સંયમોપયોગી મહત્ત્વની હિતશિક્ષાઓ	૨૨૯
સાધુ હિતશિક્ષા	૨૪૦
સાધુજીવનની સારમયતા	૨૪૩
ઉપસંહાર	૨૪૮

વિચારણીય સુભાષિતો

* णमुक्कारेण विबोहो
* उवसमसारं खु सामण्णं
* सोही खलु उज्जुभूअस्स
* ण पेमरागा परमत्थि बंधो
* अप्पा खलु सययं रक्खियव्वो
* अप्पा अरी होइ अणवट्ठियस्स
* धम्मो अ ताणं सरणं गई य
* रागद्दोसो भावसत्तू
* कम्मोदया वाहिणो
* असारा विसया णियमगामिणो विरसावसाणा

॥ श्री शंखेश्वरपार्श्वनाथाय नमः ॥

॥ सम्मद्दंसणं मूलं धम्मद्दुमस्स ॥

श्री

સમ્યગ્દર્શન વિભાગ

"अण्णे पुग्गलभावा, अण्णो एगो य नाणमित्तोऽहं ।
सुद्धो एस वियप्पो, अवियप्पसमाहिसंजणओ ॥
अयं परमं णाणं, परमो धम्मो इमो च्चिय पसिद्धो ।
एयं परमरहस्सं, णिच्छयसुद्धं जिणा बिंति ॥"

ઉપા૦ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ
(ધર્મપરીક્ષા ગ્રંથ ગા. ૧૦૩, ૧૦૪)

ભાવાર્થ:—"પૌદ્ગલિક ભાવોના સ્વરૂપ કરતાં મારું જ્ઞાનમય સ્વરૂપ ભિન્ન છે, મારે ને આ જગતના પદાર્થોને કશો સંબંધ નથી" આવો નયસાપેક્ષ વિચાર પરિણામે નિર્વિકલ્પ સમાધિ ઉત્પન્ન કરે છે, આ જ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન છે, શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે અને નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિથી શુદ્ધ રહસ્ય પણ તીર્થંકર પ્રભુઓએ આ જ કહ્યું છે.

શ્રી

નમસ્કાર મહામંત્ર

સ્મરણ

સંયમ માર્ગે આન્તરિક ભાવોલ્લાસ પૂર્વક વધવા ઇચ્છનાર સાધુ-સાધ્વીએ નિદ્રામાંથી જાગૃત થતાં જ ચૌદ પૂર્વના સારરૂપ શ્રી નવકાર મહામંત્રનું નિર્મલ ચિત્તે સ્મરણ કરવું. પછી ભાવ શુદ્ધિ અને અધ્યવસાયોની નિર્મલતા વધુ સારી કેળવવા માટે નીચેના શ્લોકો અને ભાવનાઓનું એકાગ્ર ચિત્તે ચિંતન કરવું; અને વ્યવસ્થિત જાપ કરી પંચપરમેષ્ઠી પ્રતિ કૃતજ્ઞતા પૂર્ણ ભક્તિરાગ જગાવવો.

જેથી આરાધનામાં આગળ વધવા માટે જરૂરી ભાવોલ્લાસ પંચપરમેષ્ઠિઓના નમન-સ્મરણાદિથી થતા મોહનીય કર્મના હ્રાસથી મેળવી શકાય.

हरइ दुहं कुणइ सुहं, जणइ जसं सोसए भवसमुद्दं ।
इहलोइय—पारलोइय—सुहाण मूलं णमुक्कारो ॥ १ ॥

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર દુઃખને હરે છે, સુખને કરે છે, યશને ઉત્પન્ન કરે છે, ભવસમુદ્રને શોષવે છે, તથા આ નમસ્કાર મહામંત્ર આ લોક અને પરલોકના સઘળા સુખોનું મૂળ છે.

जिण-सासणस्स सारो, चउदस-पुव्वाण जो समुद्धारो ।
णवकारो जस्स मणे, संसारो तस्स किं कुणइ ? ॥ २ ॥

શ્રી નવકાર મંત્ર એ જિનશાસનનો સાર છે, ચૌદ પૂર્વનો સમ્યગ્ ઉદ્ધાર છે, તે શ્રી નવકારમંત્ર જેના મનને વિષે સ્થિર છે, તેને સંસાર શું કરે ? અર્થાત્ કાંઇ પણ કરવા સમર્થ નથી.

सेयाणं परं सेयं, मंगल्लाणं च परम—मंगल्लं ।
पुण्णाणं परमपुण्णं, फलं फलाणं परमरम्मं ॥ ३ ॥

શ્રી નવકારમંત્ર એ સર્વ શ્રેયોમાં પરમશ્રેય છે, સર્વ માંગલિકને વિષે પરમ માંગલિક છે. સર્વ પુણ્યને વિષે પરમ-પુણ્ય છે અને સર્વ ફ્લોને વિષે પરમ રમ્ય ફળ છે.

एसो जणओ जणणी य, एस एसो अकारणो बंधू ।
एसो मित्तं एसो, परमुवयारी णमुक्कारो ॥ ४ ॥

આ નવકાર એ પિતા છે, આ નવકાર એ માતા છે, આ નવકાર એ અકારણ બન્ધુ છે અને આ નવકાર એ પરમોપકારી મિત્ર છે.

धण्णोऽहं जेण मए, अणोरपारम्मि भवसमुद्दम्मि ।
पंचण्ह णमुक्कारो, अचिंत—चिंतामणी पत्तो ॥ ५ ॥

હું ધન્ય છું ! કે મને અનાદિ અનંત ભવસમુદ્રમાં અચિન્ત્ય ચિંતામણિ જેવો પંચ પરમેષ્ઠિઓનો નમસ્કાર પ્રાપ્ત થયો.

थंमेइ जलं जलणं, चिंतियमित्तो वि पंचणमुक्कारो ।
अरि-मारि-चोर-राउल-धोरु-वसग्गं पणासेइ ॥ ६ ॥

પંચ નવકાર ચિંતવવા માત્રથી પણ જલ અને અગ્નિને થંભાવી દે છે તથા શત્રુ, મરકી, ચોર અને રાજાઓના ઘોર ઉપસર્ગોનો અત્યંત નાશ કરે છે.

णवकाराओ अन्नो, सारो मंतो ण अत्थि तियलोए ।
तम्हा हु अणुदिणं चिय, पढियव्वो परम भत्तीए ॥ ७ ॥

ત્રણ લોકમાં નવકારથી અન્ય કોઈ સારો મંત્ર નથી, માટે તેને પ્રતિદિન પરમ ભક્તિથી ભણવો જોઈએ.

णवकार इक्क अक्खर, पावं फेडेइ सत्त अयराणं ।
पण्णासं च पएणं, सागर—पणसय समग्गेणं ॥ ८ ॥

શ્રી નવકાર મંત્રનો એક અક્ષર સાત સાગરોપમના પાપ નાશ કરે છે. શ્રી નવકાર મંત્રના એક પદ વડે પચાસ સાગરોપમના પાપ નાશ પામે છે અને સમગ્ર નવકાર વડે પાંચસો સાગરોપમના પાપ નાશ પામે છે.

इक्कोवि णमुक्कारो, परमेट्ठिणं पगिट्ठ-भावाओ ।
सयलं किलेसजालं, जलं व पवणो पणुल्लेइ ॥ ९ ॥

પ્રકૃષ્ટ ભાવથી પરમેષ્ઠિઓને કરેલો એક પણ નમસ્કાર, પવન જેમ જલને શોષવી નાંખે, તેમ સકલ ક્લેશ જાળને દૂર કરે છે.

ताव ण जायइ चित्तेण, चिंतियं पत्थिअं च वायाए ।
काएण समाढत्तं, जाव ण सरिओ णमुक्कारो ॥ १० ॥

ચિત્તથી ચિંતવેલું, વચનથી પ્રાર્થેલું અને કાયાથી પ્રારં-

ભેલું કાર્ય ત્યાં સુધી જ સિદ્ધ થતું નથી, કે જ્યાં સુધી શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કારને સ્મરવામાં નથી આવ્યો.

जं किंचि परमतत्तं, परमपयकारणं च जं किंचि ।
तत्थ वि सो णवकारो, झाइज्जइ परम जोगिहिं ॥ ११ ॥

જે કાંઈ પરમ તત્ત્વ છે અને જે કાંઇ પરમ પદનું કારણ છે, તેમાં પણ આ નવકાર જ પરમ યોગીઓ વડે વિચારાય છે.

એક જ અક્ષર એકચિત્ત, સમર્યાં સંપત્તિ થાય;
સંચિત સાગર સાતનાં, પતિક દૂર પલાય. ૧

❁ ❁ ❁

સકલ મંત્ર શિર મુકુટમણિ, સદ્‌ગુરુ ભાષિતસાર;
સો ભવિયાં મન શુદ્ધ શું, નિત્ય જપીયે નવકાર. ૨

❁ ❁ ❁

શ્રી નવકાર સમો જગિ, મંત્ર ન યંત્ર ન અન્ય;
વિદ્યા નહીં ઔષધ નહીં, એહ જપે તે ધન્ય. ૩

❁ ❁ ❁

કષ્ટ ટલ્યાં બહુ એહને, જાપે તુરત કિદ્ધ;
એહના બીજની વિદ્યા, નમિ વિનમિને સિદ્ધ. ૪

❁ ❁ ❁

રતન તણી જેમ પેટી, ભાર અલ્પ બહુ મૂલ્ય;
ચૌદ પૂરવનો સાર છે, મંત્ર એ તેહને તુલ્ય. ૫

❁ ❁ ❁

સકલ સમય અભ્યંતર, એ પદ પંચ પ્રમાણ;
મહસુય-ખંધ તે જાણો, ચૂલા સહિત સુજાણ. ૬

❋ ❋ ❋

પંચ નમસ્કાર એ સુપ્રકાશ, એહથી હોયે સવિ પાપનાશ;
સર્વ મંગલતણું એ છે મૂલ, સુજશ વિદ્યા વિવેકાનુકૂલ. ૭

❋ ❋ ❋

અરિહંતાદિક સુ નવ પદ, નિજ મન ધરે જુ કોઈ;
નિશ્ચય તસુ નર સેહર, મણુ વંછિય ફલ હોઈ. ૮

❋ ❋ ❋

અશુભ કરમ કો હરણ કુ, મંત્ર બડો નવકાર;
વાણી દ્વાદશ અંગ મેં, દેખ લીઓ તત્ત્વ સાર. ૯

❋ ❋ ❋

શુભ માનસ માનસ કરી, ધ્યાન અમૃત રસ રેલિ;
નવદલ શ્રી નવકાર પય, કરી કમલાસન કેલિ. ૧૦

❋ ❋ ❋

પાતક પંક પખાલીને, કરી સંવરની પાળ;
પરમહંસ પદવી ભજો, છોડી સકલ જંજાલ. ૧૧

❋ ❋ ❋

નમસ્કાર મહામંત્રને, રટતાં આતમ શુભરસ જાગે;
દિનભરની શુભ કરણી માંહે, જયસુખ ડંકા વાગે. ૧૨

આરાધક જીવ ભાવના

મૈત્રી ભાવનું પવિત્ર ઝરણું, મુજ હૈયામાં વહ્યા કરે;
શુભ થાઓ આ સકલ વિશ્વનું, એવી ભાવના નિત્ય રહે. ૧
ગુણથી ભરેલા ગુણીજન દેખી, હૈયું મારૂં નૃત્ય કરે;
એ સંતોના ચરણકમલમાં, મુજ જીવનનું અર્ધ્ય રહે. ૨
દીન ક્રૂર ને ધર્મ વિહોણા, દેખી દિલમાં દર્દ રહે;
કરુણા ભીની આંખોમાંથી, અશ્રુનો શુભ સ્રોત વહે. ૩
માર્ગ ભુલેલા જીવન પથિકને, માર્ગ ચિંધવા ઉભો રહું;
કરે ઉપેક્ષા એ માર્ગની, તોયે સમતા ચિત્ત ધરૂં. ૪

❋ ❋ ❋

નિર્મલ મૈત્રી ભાવથી, ભરપૂર હે ભગવંત !;
મુદિત ભાવ ઉદિત થયો, પૂર્ણ કલા એ સંત. ૧
નિર્મલ કરુણાનો ઝરો, ચૌદ રાજ રેલાય.
તાસ પ્રભાવે હે પ્રભુ !, જગજીવ દુઃખ ધોવાય. ૨
મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ છે આપની, પક્ષપાત નહીં લેશ;
ધર્મ બીજ છો હે પ્રભુ !, યોગ સ્વરૂપ સવિશેષ. ૩
એવા શ્રી વીતરાગનો, ત્રિકરણ—યોગે આજ;
વંદન કરૂં હું ભાવથી, જય જય શ્રી જિનરાજ. ૪

❋ ❋ ❋

સર્વ વિશ્વમાં શાન્તિ પ્રગટો ! થાઓ સૌ કોનું કલ્યાણ !
સર્વલોકમાં સત્ય પ્રકાશો ! દિલમાં પ્રગટો શ્રી ભગવાન ! ૧
શાન્તિ તુષ્ટિ પુષ્ટિ પામો ! જીવો પામો મંગળ માળ !
આત્મિક ઋદ્ધિ સિદ્ધિ પામો ! પામો સહુપદ નિરવાણ ! ૨

★

—: આદર્શ ભાવના :—

પ્રત્યેક મુમુક્ષુ સાધુ-સાધ્વીએ જીવનની સાધનાનું અપૂર્વ સાધન અને પરભવના અમૂલ્ય હિતસાધક ભાથા સમાન નીચેની ભાવના અવશ્ય ભાવવી જોઈએ.

चतुःशरणम्:— (શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.)

आप्तोऽष्टादशदोषशून्यजिनपश्चाऽर्हन् सुदेवो मम ।
त्यक्ताऽऽरंभपरिग्रहः सुविहितो वाचंयमः सद्गुरुः ॥
धर्मः केवलिभाषितो वरदयः कल्याणहेतुः पुनः ।
अर्हत-सिद्ध-सुसाधु-धर्मशरणं भूयात् त्रिशुद्धयाऽऽभवम् ॥

ભાવાર્થ:—રાગદ્વેષાદિ અઢાર દોષોથી રહિત વીતરાગ અરિહંત પરમાત્મા એ જ મારા સુદેવ છે.

આરંભ, પરિગ્રહ અને મોહ-માયાથી સર્વથા વિમુક્ત, સાધુતાના આદર્શ પ્રતિમૂર્તિસ્વરૂપ સુવિહિત સાધુઓ જ મારા સદ્ગુરુ છે,

અને તીર્થંકર પ્રભુએ કેવલજ્ઞાનના બળે સ્વયં અનુભવીને જગતના પ્રાણીઓના એકાંત હિત માટે પ્રરૂપેલ જયણા પ્રધાન અહિંસામય ધર્મ તેજ મારો સદ્ધર્મ છે.

હું ત્રિકરણ શુદ્ધિએ સમગ્ર ભવની પરંપરામાં પરમાધાર-સ્વરૂપ અરહિંત, સિદ્ધ, સુસાધુ અને ધર્મનું શરણ ભાવપૂર્વક સ્વીકારું છુ.

दुष्कृतगर्हा — (શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.)

भूतानागतवर्त्तममानसमये यद्दुष्प्रयुक्तैर्मनो-
वाक्कायैः कृतकारितानुमतिभिर्देवादितत्त्वत्रये ।
सङ्घे प्राणिषु चाप्तवाच्यनुचितं हिंसादि पापास्पदम्,
मोहान्धेन मया कृतं तदधुना गर्हामि निंदाम्यहम् ॥२॥

ભાવાર્થ:—ભૂત, વર્ત્તમાન કે ભાવિકાલમાં મન, વચન અને કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિઓથી કરણ, કરાવણ અને અનુમોદનદ્વારા દેવ, ગુરુ, ધર્મ, શ્રી સંઘ, શ્રી તીર્થંકર પ્રભુની વાણી કે કોઇપણ પ્રાણી વિષે મોહાંધ જે કંઈ અનુચિત આચર્યું હોય, હિંસાદિ પાપો આસેવ્યા હોય, તેની હું સાચા દિલથી પશ્ચાતાપ અને કરેલા પાપોની સાચા એકરાર સાથે નિંદા-ગર્હા કરુ છું.

सुकृतानुमोदना — (શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

अर्हत्-सिद्ध-गणीन्द्र-पाठक-मुनि-श्राद्धा-व्रति-श्रावका-
द्यर्हत्त्वादिकभावतद्गतगुणान् मार्गानुसारीन् गुणान् ॥
श्रीअर्हद्वचनानुसारि-सुकृतानुष्ठानसद्दर्शन-
ज्ञानादीननुमोदयामि सुहितैर्योगैः प्रशंसाम्यहम् ॥३॥

ભાવાર્થ:—અરિહંત પરમાત્મા, શ્રી સિદ્ધ ભગવાન્, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, શ્રાવક, અવિરત શ્રાવક આદિમાં રહેલ અરિહંતપણું આદિગુણો તથા પ્રભુશાસનની મર્યાદાને અનુસરતા અન્યના માર્ગાનુસારી ગુણો શુભ અનુષ્ઠાનો સમ્ય-

ગ્જ્ઞાનાદિ વિશિષ્ટ ગુણોની પ્રશસ્ત ત્રિકરણ યોગથી પ્રશંસા કરૂં છું.

क्षमापना— (શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

संसारेऽत्र मया स्वकर्मवशगा जीवा भ्रमन्तोऽखिलाः,
क्षाम्यन्ते क्षमिता क्षमन्तु मयि ते केनापि सार्द्धं मम ।
वैरं नास्ति च मैत्रीताऽस्ति सुखदा जीवेषु सर्वेषु मे;
यद् दुश्चिन्तितभाषितप्रविहितं मिथ्याऽस्तु तद् दुष्कृतम् ॥

ભાવાર્થ:—આ સંસારમાં પોતપોતાના શુભાશુભ કર્મના વિપાકવશ ભટકતા બધા જીવોને હું ખમાવું છું! ખમાવેલા તેઓ પણ મને માફ કરે, મારે કોઈની સાથે વૈરભાવ નથી!!!

સહુ જીવો સાથે સુંદર મૈત્રીભાવ ધારું છું! અને જે કંઈ સંસારી જીવો વિષે કર્મવશ અશુભ સંકલ્પ, વચન, ચેષ્ટાદિ પ્રયોજ્યા હોય તે બધાયનું સાચા ભાવથી મિથ્યા દુષ્કૃત દઉં છું !!!

अपूर्व भावना— (શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

तच्चायास्यति मे कदा? दिनमहं यत्पालयिष्येऽमलम्,
चारित्रं जिनशासनस्थित-मुनेर्मार्गे चरिष्याम्यहम् ।
मुक्तो जन्म-जराऽऽदिदुःख-निवहात्संवेगनिर्वेदता-
प्तोक्तास्तिक्य-दयालुता-प्रशमतां धर्ता भविष्याम्यहम् ॥

ભાવાર્થ:—તે દિવસ ક્યારે આવશે? કે જ્યારે હું નિર્મલ ચારિત્રને પાળીશ!

અને પૂર્વના મહાપુરુષોએ આચરેલ માર્ગે ચાલવા ઉદ્યત થઈશ !!

તથા જન્મ-જરા-મરણના દુઃખસમૂહથી મુક્ત બની ઉત્તમ સંવેગ, નિર્વેદ, જિનોક્ત વચનો ઉપર અવિહડ શ્રદ્ધા, દયાલુતા અને પ્રશમ ભાવ આદિ ઉજ્જવળ ગુણોનો ધારક બનીશ!!!

ભાવના રસાયણ

સંયમની વિશુદ્ધ આરાધના માટે ઉદ્યત બનવા છતાં અનાદિકાલના સંસ્કારોથી દૃઢમૂળ બનેલી વિષયવાસના અને ઇન્દ્રિયોની લાલસાઓના આવેગને સંયમિત કરવા, અપૂર્વ રસાયન સમાન નીચેના અર્થગંભીર ભાવનાના શ્લોક નિરંતર વિચારવા ઘટે.

પૂ૦ ઉપા. શ્રી વિનયવિજયજી મ૦ રચિત શ્રી શાંત-સુધારસભાવના ગ્રંથમાંથી ઉપયોગી ધારીને અહીં મૂક્યા છે.

प्रभुवाणीमहिमा— (શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.)

नीरन्ध्रे भवकानने परिगलत्पञ्चाश्रवाम्भोधरे,
नानाकर्मलतावितानगहने मोहान्धकारोद्धुरे ।
भ्रान्तानामिह देहिनां हितकृते कारुण्यपुण्यात्मभि—
स्तीर्थेशैः प्रथिताः सुधारसकिरो रम्या गिरः पान्तु वः ॥

જ્યાં ચારે બાજુથી સંસારની વૃદ્ધિ કરનારા હિંસાદિ પાંચે આશ્રવોરૂપ મેઘ નિરંતર વરસી રહેલ છે તથા જે વિવિધ પ્રકારના કર્મોરૂપ લતાઓના સમૂહથી જટિલદુઃસંચાર, અને મોહના ગાઢ અંધકારથી વ્યાપ્ત છે, આવા અતિભીષણ ગાઢ

સંસારરૂપ જંગલમાં ભૂલા-ભટકેલા અજ્ઞાન-મૂઢ પ્રાણીઓને એકાંત કરુણાની બુદ્ધિથી કહેવાયેલી અને તેઓના હિતને કરનારી અમૃત સમાન મધુર એવી શ્રી તીર્થંકર પ્રભુઓની વાણી તમારું રક્ષણ કરો.

આ કાવ્યમાં—

ભવરૂપ જંગલ,

તે પણ ગાઢ,

વળી તેના મૂળને વધુ સિંચી વૃદ્ધિ

કરનારા પાંચ આશ્રવરૂપ મેઘોનો

નિરંતર વરસાદ,

તથા અનેક કર્મરૂપ વિચિત્ર જટિલ લતાઓના

સમૂહથી દુઃશકય સંચરણ,

અને ગાઢ મોહનો અંધકાર,

—વગેરે દર્શાવી—

—અતિ વિચિત્ર પરિસ્થિતિમાં ભૂલા પડેલ પ્રાણીઓને અમૃતસમાન મધુર અને હિત સાધવાપૂર્વક સ્વસ્થતા પમાડનારી પ્રભુની વાણીનું મહત્ત્વ દર્શાવ્યું છે.

એટલે પ્રભુની વાણીનો કેટલો અતિશાયી મહિમા છે? તેનું સૂક્ષ્મ ચિંતવન કરી, તે પ્રતિ અપૂર્વ આદર-બહુમાન કરવાનું આ શ્લોક સૂચવે છે.

द्वादश भावना— (અનુષ્ટુપ્ છંદ)

अनित्यत्वाऽशरणते भव-मेकत्व-मन्यताम् ।
अशौच-माश्रवं चात्मन् ! संवरं परिभावय ॥ २ ॥
कर्मणो निर्जरां धर्म-सूक्ततां लोकपद्धतिम् ।
बोधिदुर्लभता-मेताः भावयन् मुच्यसे भवात् ॥ ३ ॥

હે વિવેકી આત્મન્ ! અનિત્યત્વ અશરણત્વ સંસાર, એકત્વ, અશૌચ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, ધર્મસ્વાખ્યાતતા, લોકવ્યવસ્થા અને બોધિદુર્લભતા. આ બાર ભાવનાઓના યથાસ્થિત ભાવનથી તું આ સંસારના બંધનોથી મુક્ત થઈશ; માટે વિવેકી બની સતત ભાવનાશીલ બન !!!

वैराग्य भावना — (શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

आयुर्वायुतरत्तरङ्गतरलं लग्नापदः संपदः,
सर्वेऽपीन्द्रियगोचराश्च चटुलाः संध्याभ्ररागादिवत् ।
मित्र-स्त्री-स्वजनादि-संगमसुखं स्वप्नेन्द्रजालोपमम्,
तत्किं वस्तु ? भवे भवेदिह मुदामालम्बनं यत्सताम् ॥४॥

ખરેખર ! આ જગતમાં દીર્ઘજીવી હોવાની ભ્રામક માન્યતાને વશ થઇ અજ્ઞાન દશામાં વર્તતા આત્માઓ જગતના પદાર્થોના સંચય માટે અહર્નિશ ઉદ્યત રહે છે, ત્યાં સમજવાની જરૂર છે કે—

" આયુષ્ય તો પવનના ઝકોરાથી ચંચલ બનેલ તરંગની જેમ અસ્થિર છે.

સંપદાઓ આપદાઓથી ઘેરાએલી જ હોય છે.

ઇન્દ્રિયોના સુંદર લગતા વિષયો પણ સંધ્યાકાલના રંગ-બેરંગી વાદળાંની જેમ અસ્થિર છે.

અને મિત્ર-કુટુંબ પરિવારના સંગમનું સુખ સ્વપ્નસૃષ્ટિ કે ઇન્દ્રજાળની જેમ માત્ર આભાસિક જ છે."

માટે હે મૂઢ! તું વિચાર તો કર! કે જગતમાં એવો કયો પદાર્થ છે? કે જે સજ્જનો-વિવેકિઓને વાસ્તવિક આનંદ દેનારો હોય!

સંસારની મોહમાયા કેવી વિચિત્ર છે?

संसारस्वरूप— (શિખરિણી છંદ)

इतो लोभः क्षोभं जनयति दुरन्तो दव इवे-
ल्लसँल्लाम्भोभिः कथमपि न शक्यः शमयितुम्।
इतस्तृष्णाक्षाणां तुदति मृगतृष्णेव विफला।
कथं स्वस्थैः स्थेयं? विविधभयभीमे भववने ॥ ५ ॥

આ બાજુ સળગતા દાવાનલની જેમ વિષમ લોભરૂપ અગ્નિ કથમપિ પુણ્યબળે મળી આવતા જગતના પદાર્થોના લાભરૂપ પાણીથી શાંત થતો નથી, પણ "लाहा लोहो पवड्ढइ" ની કહેવત મુજબ વધતો જાય છે.

બીજી બાજુ મૃગતૃષ્ણાની જેમ વ્યર્થ આયાસ કરાવનારી ઇન્દ્રિયોની લલાસા-તૃષ્ણા નાહક સંતાપે છે.

વિવિધ ભયાવહ પ્રકારોથી ભરેલા આ સંસારરૂપ જંગલમાં કેવી રીતે સ્વસ્થતા અનુભવવી !!!

આ સંસારમાં એક ચિંતાનો અંત આવતો નથી, ત્યાં તો

વાસના, વિકાર અને રાગ–દ્વેષની ફસામણીના લીધે પૂર્વ કરતાં અધિક મોટી ચિંતા ઉભી થાય છે,! આ મુજબ દુઃખોના આવર્તમાં પડેલા જગતના પ્રાણીને ક્ષણવાર પણ અશાંતિનો વિરામ થતો નથી !!!

(શિખરણી છંદ)

सहित्वा संतापानशुचिजननीकुक्षिकुहरे,
ततो जन्म प्राप्य प्रचुरतरकष्टक्रमहतः ।
सुखाभासैर्यावत्स्पृशति कथमप्यर्त्तिविरतिम,
जरा तावत्कायं कवलयति मृत्योः सहचरी ॥ ७ ॥

કર્મના વિષમ બંધનોમાં બંધાયેલ પ્રાણી માતાના ગર્ભાશયમાં અનેક ઉગ્ર દુઃખરાશિને સહન કરી અતિશય વેદનાપૂર્વક જન્મે છે,

બાદ સાંસારિક ક્ષણિક સુખાભાસ કરાવનાર પૌદ્ગલિક પદાર્થોના સંયોગે જ્યાં કંઇક શાંતિ તૃપ્તિ ભોગવે એવી સ્થિતિમાં આવે કે તરત જ મૃત્યુની સહચરી જરા રાક્ષસી આવીને પોતાના પંજામાં તે પ્રાણીને સપડાવી લે છે !!!

"અહાહા ! જગતમાં સુખ માટે તલસતા પ્રાણીને સુખ મળવાની સંભાવના જ કયાં છે ?"

एकत्व भावना— (સ્વાગતા છંદ)

एक एक भगवानयमात्मा, ज्ञानदर्शनतरङ्गसरङ्गः ।
सर्वमन्यदुपकल्पितमेतद्, व्याकूलीकरणमेव ममत्वम् ॥

આ મારો આત્મા જ્ઞાન અને દર્શનના વિવિધ પર્યાયોથી શોભતો શુદ્ધ સ્વરૂપી એકલો જ છે !

બાકી બધા આ જગતમાં જણાતા સુખના સાધનરૂપ મોહ માયાના પદાર્થો કલ્પનામાત્ર છે ! !

એમાં મમત્વ કરવું તે કેવલ ધૂમાડાને બાચકા ભરવા જેવું છે ! ! !

अन्यत्व भावना — (ઉપજાતિ છંદ)

परः प्रविष्टः कुरुते विनाशम् ,
लोकोक्तिरेषा न मृषेति मन्ये ।
निर्विश्य कर्माणुभिरस्य किं किम् ?
ज्ञानात्मनो नो समपादि कष्टम् ॥९॥

જગતમાં કહેવાય છે કે—પારકો માણસ ઘરનો ભેદ જાણી જાય તો છેવટે તે આપણો વિનાશ જ કરે. આ વાત કંઈ ખોટી નથી, જુઓને ! જ્ઞાનસ્વરૂપ ચિદાનંદમય આત્માને પર–પુદ્ગલસ્વરૂપ કર્મના અણુઓએ શું શું કષ્ટ નથી આપ્યું ?

ज्ञानदर्शनचारित्र केतनां चेतनां विना ।
सर्वमन्यद् विनिश्चित्य, यतस्व स्वहिताप्तये ॥१०॥

ચૈતન્યમય આત્માનું જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર–સ્વરૂપ ગુણો સિવાય કંઇ પોતાનું નથી, એમ નિશ્ચય કરી હે મુમુક્ષુ ! આત્મહિતકારી પ્રવૃત્તિમાં ઉદ્યમવંત થા ?

शरीराशुचित्व (મંદાક્રાંતા છંદ)

स्नायं स्नायं पुनरपि पुनः स्नान्ति शुद्धाभिरद्भि-
र्वारंवारं बत समलतनुं चंदनैरर्चयन्ते ।
मूढात्मानो वयमपमला प्रीतिमित्याश्रयन्ते,
नो शु (बु)द्ध्यन्ते कथमवकरः शक्यते शोद्धुमेवम् ? ॥११॥

મોહગ્રસ્ત પ્રાણીઓ વારંવાર ન્હાવા ધોવાની પ્રવૃત્તિમાં પડી ચોકખા પાણીથી શરીરની સાફસુફી કરે છે.

તથા અંદરથી વિરૂપ-મલોના ખજાનારૂપ શરીરને બહારથી સુગંધિ ચંદનાદિથી શોભાયુક્ત કરવા મથે છે અને માનસિક માન્યતાઓના બળે પોતાને શુદ્ધ ચોકખા થયેલા માને છે.

પણ ! મૂઢાત્માઓ સમજતા નથી કે-પ્રતિક્ષણે નવા અનેક પ્રકારના મલોથી વ્યાપ્ત થતા ઉકરડાસ્વરૂપ આ શરીર સાફ ક્યાં થવાનું છે !!!

यदीयसंसर्गमवाप्य सद्यो-भवेच्छुचीनामशुचित्वमुच्चैः ।
अमेध्ययोनेर्वपुषोऽस्य शौच-सङ्कल्पमोहोऽयमहो महीयान्॥१२॥

જે શરીરની સોબત પામીને સુંદર અને પવિત્ર લેખાતા જગત્ના ઉત્તમ કસ્તુરી, ચંદન, મિષ્ટાન્ન, નવાં કપડાં, ઘરેણાં, ફુલની માળા વગેરે પદાર્થો અપવિત્ર-અસ્પૃશ્ય-જુગુપ્સાજનક નિવડે છે.

આવી અપવિત્રતાના ખજાનારૂપ શરીરની શુદ્ધિ કરવા-થવાનો સંકલ્પ પણ ખરેખર ! પોતાની ભયંકર અજ્ઞાનતાનું પ્રદર્શન કરે છે !!!

आश्रवस्वरूप— (ભુજંગપ્રયાત છંદ)

यथा सर्वतो निर्झरैरापतद्भिः,
प्रपूर्येत सद्यः पयोभिस्तटाकः ।
तथैवाश्रवैः कर्मभिः सम्भृतोऽङ्गी,
भवेद्व्याकुलश्चञ्चलः पङ्किलश्च ॥१३॥

જેમ તલાવમાં ચારે બાજુ ઝરણાં ચાલુ હોય તો તુરત પાણીથી તલાવ ભરાઈ જાય છે, તેમ હિંસાદિ આશ્રવો દ્વારા કર્મ રૂપ પાણીથી જીવાત્મા વ્યાકુલ, ચંચલ અને મલિન થાય છે.

आश्रवविवेक— (શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

यावत्किञ्चिदिवानुभूय तरसा कर्मेह निर्जीर्यते,
तावच्चाश्रवशत्रवोऽनुसमयं सिञ्चन्ति भूयोऽपि तत् ॥
हा! कष्टं कथमाश्रवप्रतिभटाः शक्या निरोद्धुं मया,
संसारादतिभीषणान्मम हहा! मुक्तिः कथं भाविनी ? ॥४॥

અરે રે! દુઃખની વાત છે કે–હું કંઈક કર્મોના ભારને ભોગવીને હળવો કરું છું, તેટલામાં તો આશ્રવરૂપ શત્રુઓ ભોગવ્યા કરતાં કઈગણા કર્મોનો ભાર મારા પર લાદે છે.

મારે આશ્રવરૂપ દુશ્મનોને કયા ઉપાયથી રોકવા ? આમ જ જો ચાલ્યા કરે, (ભોગવું તેના કરતાં કઈગણું બંધાય) તો પછી આ ભીષણ સંસારથી મારી મુક્તિ–છૂટકારો શી રીતે થશે ?

आश्रवनिरूपण (પ્રહર્ષિણી છંદ)

मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगसंज्ञा—
श्चत्वारः सुकृतिभिराश्रवाः प्रदिष्टाः ।
कर्माणि प्रतिसमयं स्फुटैरमीभिर्बध्नन्तो
भ्रमवशतो भ्रमन्ति जीवाः ॥५॥

હિતેચ્છુ મહાપુરુષોએ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ એ ચાર પ્રધાન આશ્રવો જણાવ્યા છે કે જેનાથી પ્રતિસમયે પ્રાણીઓ ભ્રમ અજ્ઞાનવશ કર્મો બાંધી સંસારમાં ભટકે છે.

संवरस्वरूप— (સ્વાગતા છંદ)

संयमेन विषयाविरतत्वे, दर्शनेन वितथाभिनिवेशम् ।
ध्यानमात्तमथ रौद्रमजस्रं, चेतसः स्थिरतया च निरुन्ध्याः ॥१६॥

સંયમથી વિષયવાસના અને અવિરતિને, સમ્યક્ શ્રદ્ધાનથી અસદાગ્રહને અને ચિત્તની સ્થિરતાથી આર્ત્ત તેમજ રૌદ્ર ધ્યાનને રોકવા પ્રયત્નશીલ બન !!!

क्रोधं क्षान्त्या मार्दवेनाभिमानम्,
हन्या .माया मार्जवेनोज्ज्वलेन ।
लोभं वारांराशिं रौद्रं निरुंध्याः,
संतोषेण पांशुना सेतुनेव ॥ १७ ॥

ક્ષમાથી ક્રોધને, મૃદુતા-નમ્રતાથી માનને, સરલતાથી માયાને અને વિપુલ સંતોષથી લોભનો નિગ્રહ કરવો શ્રેષ્ઠ છે.

गुप्तिभिस्तिसृभिरेवमजय्यान्,
त्रीन् विजित्य तरसाधमयोगान् ।
साधुसंवरपथे प्रयतेथा,
लप्स्यसे हितमनीहितमिद्धम् ॥ १८ ॥

ત્રણ ગુપ્તિઓના શુભ આસેવનથી દુર્જય પણ અશુભ મન-વચન-કાયાને રોકી સુંદર સંવરના માર્ગે પ્રવૃત્તિ કરવા ઉદ્યત થા,! જેથી સુંદર હિતકલ્યાણની સંપૂર્ણતઃ પ્રાપ્તિ થાય.!

(મંદાક્રાન્તા છંદ)

एवं रुद्धेष्वमलहृदयैराश्रवेष्वाप्तवाक्य—
श्रद्धाचञ्चत्सितपटपटुः सुप्रतिष्ठानशाली ।
शुद्धैर्योगैर्जवनपवनैः प्रेरितो जीवपोतः,
स्रोतस्तीर्त्वा भवजलनिधेर्याति निर्वाणपुर्याम् ॥१९॥

ઉપર મુજબ નિર્મલ હૃદયપૂર્વક સંપૂર્ણ આશ્રવોને તે તે પ્રકારોથી રોકી ફરકી રહેલ શ્રદ્ધારૂપ સઢવાળા, જિનોક્ત તત્ત્વને અનુસરવારૂપ સુકાનથી શોભતા, અને મન, વચન, કાયાના યોગની શુદ્ધિરૂપ વેગશાળી પવનથી પ્રેરિત–જીવરૂપ વહાણ સંસારસમુદ્રને તરી મુક્તિપુરીમાં પહોંચી જાય છે.

हितशिक्षा— (શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

यावद्देहमिदं गदैर्न मृदितं नो वा जराजर्जरम्,
यावत्त्वक्षकदम्बकं स्वविषयज्ञानावगाहक्षमम् ।
यावच्चायुरभंगुरं निजहिते तावद्बुधैर्यत्यताम्,
कासारे स्फुटिते जले प्रचलिते पालिः कथं बध्यते ?॥ ૭॥

જ્યાં સુધી આ શરીરમાં રોગનો ઉપદ્રવ નથી થયો! અગર જરા–વૃદ્ધાવસ્થાથી જીર્ણતા નથી આવી!

જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયનું જ્ઞાન કરાવવામાં સમર્થ છે! તથા આયુષ્ય હજી ક્ષીણ થયું નથી!

ત્યાં સુધી આત્મહિતની સાધના માટે વિવેકી પુરુષોએ ઉદ્યત થઇ રહેવું ઘટે!!!

તલાવ ફુટી જાશે! પાણી ચારે બાજુ ફેલાવા માંડશે!! તે વખતે પાળ કેમ બંધાશે !!!

માટે ચેત! ચેત!! જરા ચેત!!!

विविधोपद्रवं देहमायुश्च क्षणभंगुरम् ।
कामालम्ब्य धृतिं मूढैः, स्वश्रेयसि विलंब्यते ? ॥२१॥

આ શરીર વિવિધ ઉપદ્રવનું સ્થાન છે, અને આયુષ્ય ક્ષણવિનશ્વર છે, ખરેખર! મૂઢ લોકો કયા વિશ્વાસે–કોના

ભરોસે, પોતાની હિતની સાધનામાં છતે સાધન-સંયોગે પ્રવૃત્ત નથી થતા ? બહુ વિચારણીય વાત છે !!!

ચાર ભાવના— (ઉપજાતિ છંદ)

मैत्री परेषां हितचिंतनं यद्, भवेत्प्रमोदो गुणपक्षपातः।
कारुण्यमार्त्तांगिरुजां जिहीर्षे-त्युपेक्षणं दुष्टधियामुपेक्षा॥

પ્રાણી માત્રના હિતનું ચિંતન કરવારૂપ "મૈત્રીભાવના."

ગુણો-ગુણીજનો. તરફ આદરબુદ્ધિરૂપ "પ્રમોદભાવના"

દુઃખથી પીડિત પ્રાણીઓના દુઃખને દૂર કરવાની પ્રવૃત્તિ-સ્વરૂપ "કરુણા ભાવના."

ઉપદેશ હિતશિક્ષાદિથી ન સમજે તેવા દુર્બુદ્ધિ લોકો તરફ ઉપેક્ષારૂપ "માધ્યસ્થ્ય ભાવના."

આ ચારે ભાવનાઓના સતત-ચિંતનથી અનુપમ ધર્મ-રસાયણ મેળવી જીવનશુદ્ધિ કરવા પ્રયત્નશીલ થવું જરૂરી છે.

अनुपम भावना— (ઇંદ્રવજા છંદ)

या रागरोषादिरुजो जनानाम्,
शाम्यन्तु! वाक्कायमनोद्रुहस्ताः।
सर्वेऽप्युदासीनरसं रसन्तु,
सर्वत्र सर्वे सुखिनो भवन्तु !!! ॥ २३ ॥

પ્રાણી માત્રની રાગ-દ્વેષાદિની ધાંધલ દૂર થાઓ !!!

મન, વચન, કાયાની અશુભ ધાંધલ ધમાલ શાંત થાઓ !!!

બધાય પ્રાણીઓ મધ્યસ્થ ભાવરૂપ અમૃતના આસ્વાદને પામો !!!

જગત્‌ના સહુ જીવો સર્વથા સુખી બનો !!!

अपूर्व भावना (સ્રગ્ધરા છંદ)

धन्यास्ते वीतरागाः क्षपकपथगतिक्षीणकर्मोपरागा—
स्त्रैलोक्ये गन्धनागाः सहजसमुदितज्ञानजाग्रद्विरागाः ।
अध्यारुह्यात्मशुद्धया सकलशशिकलानिर्मलध्यानधारा—
मारान्मुक्तेः प्रपन्नाः कृतसुकृतशतोपार्जितार्हन्त्यलक्ष्मीम् ॥

ક્ષપકશ્રેણિના ઉજ્જવલ માર્ગ પર ચાલી કર્મના કલંકને દૂર કરી નિર્મલ બનેલા, ત્રણે લોકમાં શ્રેષ્ઠ, સહજ સ્વાભાવિક જ્ઞાનની દીપ્તિથી શોભતા, પ્રકૃષ્ટ વૈરાગ્યયુક્ત, ચંદ્રસમ ઉજ્જવલ ધ્યાનની નિર્મલ ધારાને અવલંબી મુક્તિની નજીક પહોંચેલાં પ્રકૃષ્ટ અરિહંતપદની શોભાને ધારનારા અરિહંત પ્રભુ ખરેખર છે !!!

तेषां कर्मक्षयोत्थै-रतनुगुणगणैर्निर्मलात्मस्वभावै—
र्गायं गायं पुनीमः स्तवनपरिणतैरष्ट वर्णास्पदानि ।
धन्यां मन्ये रसज्ञां जगति भगवत.स्तोत्रवाणीरसज्ञा-
मज्ञां मन्ये तदन्यां वितथजनकथाकार्यमौखर्यमग्नाम् ॥

કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલા નિર્મલ આત્મ સ્વભાવવાળા સિદ્ધપરમાત્માના પવિત્ર ગુણોનું કીર્ત્તન કરી હું મારા જીવનને પવિત્ર કરું !!!

જગત્‌માં ખરેખર પ્રભુ વીતરાગના ગુણોનું ગાન કરનારી જીભ જ શ્રેષ્ઠ છે ! બાકી જગત્‌ના પદાર્થોની ખોટી ભ્રામકવાસનાને વશ થઇ નાહકની ખુશામદ કરનારી જીભ તો ધિક્કારનેપાત્ર છે !!!

निर्ग्रन्थास्तेऽपि धन्या गिरिगहनगुहागह्वरान्तर्निविष्टाः,
धर्मध्यानावधानाः समरससुहिताः पक्षमासोपवासाः ।
येऽन्येऽपि ज्ञानवन्तः श्रुतविततधियो दत्तधर्मोपदेशाः,
शान्ता दान्ता जिताक्षा जगति जिनपतेः शासनं भासयन्ति ॥

પર્વતની ગહન એકાંત ગુફાઓમાં વસી ધર્મધ્યાનમાં દત્તચિત્ત, સમભાવથી તરબોળ થયેલા, પંદર કે મહિનાના ઉપવાસની તપસ્યા કરનારા અને પરમોચ્ચ સંયમી જીવનને સાધતા મુનિવરો ધન્ય છે !!!

બીજા પણ જે કોઈ જ્ઞાની, શાસ્ત્રોના પારગામી, વિવિધ ધર્મોના ઉપદેશો દઈ જગતનું એકાંત ભલું કરવામાં તત્પર શાંત, દાંત, જિતેન્દ્રિય મુનિઓ પ્રભુના શાસનને શોભાવે છે, તે સર્વ ધન્ય છે !!!

(સ્રગ્ધરા છંદ)

दानं शीलं तपो ये विदधति गृहिणो भावनां भावयन्ति,
धर्मं धन्याश्चतुर्द्धा श्रुतसमुपचितश्रद्धयाराधयन्ति ।
साध्व्यः श्राद्ध्यश्च धन्याः श्रुतविशदधिया शीलमुद्भावयन्त्य-
स्तान् सर्वान् मुक्तगर्वाः प्रतिदिनमसकृद् भाग्यभाजः स्तुवन्ति ॥

તથા જે પુણ્યાત્મા ગૃહસ્થો નિર્મલ ભાવના પ્રેરક બલથી દાન શીલ તપનું આચરણ કરે છે, વિપુલ ભાવનાઓ ભાવે છે અને શ્રુતજ્ઞાનના સતત શ્રવણ મનનાદિથી પરિપુષ્ટ થયેલી શ્રદ્ધાપૂર્વક ધર્મને વિશુદ્ધપૂર્વક આરાધે છે.

તેમજ જે પુણ્યશાલિની સાધ્વીઓ–શ્રાવિકાઓ સહજ નિર્મલ બુદ્ધિપૂર્વક શીલની પ્રશંસાલાયક વિશુદ્ધ મર્યાદા દૃઢપણે પાળી જગત્‌માં શ્રેષ્ઠ જિનશાસનની પ્રભાવના કરે છે.

તે બધાના જીવનને કૃતપુણ્ય–ધન્ય બનાવનાર સદ્‌ગુણોને ઇચ્છતા ભાગ્યશાળીઓ સ્તુતિ કરી ખરેખર પોતાના જીવનને ઉજ્જવલ બનાવે છે !!!

सत्कृत्याशंसा— (સ્રગ્ધરા છંદ)

जिह्वे! प्रह्वीभव त्वं सुकृतिसुचरितोच्चारणे सुप्रसन्ना,
भूयास्तामन्यकीर्त्तिश्रुतिरसिकतया मेऽद्य कर्णौ सुकर्णौ ।
वीक्ष्याऽन्यप्रौढलक्ष्मीं द्रुतमुपचिनुतं लोचने रोचनत्वम्,
संसारेऽस्मिन्नसारे फलमिति भवतां जन्मनो मुख्यमेव ॥२८॥

હે જિહ્વે ! પુણ્યશાળીઓના સદાચરણના પ્રશંસાત્મક ઉદ્ગારોવડે પવિત્ર થવા માટે ઉદ્યત થા ! અને મારા કાનો બીજાના ગુણાનુવાદ કીર્તિ-પ્રશંસાના સોનેરી શબ્દો સાંભળવા સતત સાવધ બન્યા રહો !! તેમજ મારી આંખો બીજાની ચઢતી કલાને જોવા માટે રસિક બની સફળ થાઓ !!!

ખરેખર ! અસાર એવા સંસારમાં મળેલી આ ઇન્દ્રિયોની ખરી સાર્થકતા ઉપર મુજબ સદુપયોગથી જ નિવડે છે.

सांसारिक प्राणीनी दशा— (માલિની છંદ)

प्रथम-मशन-पान-प्राप्ति-वाञ्छा-विहस्ता-
स्तदनु वसन-वेश्मा-लंकृति-व्यग्र-चित्ताः ।
परिणयन-मपत्यावाप्ति-मिष्टेन्द्रियार्थान्,
सततमभिलषन्तः स्वस्थतां क्वाश्नुवीरन्? ॥ २९ ॥

જગત્ના પ્રાણીઓ ક્ષણભર પણ સ્વસ્થતા કે-સુખશાંતિ ક્યાંથી મેળવે ?

જન્મ્યા પછી તરતજ ખાવા-પીવાની ચિંતાની ગડમથલમાં વ્યગ્ર બને છે, પછી પરણવાની, કપડાંલત્તાંની, ઘરબારની, ઘરેણાં-ગાંઠાની ચિંતાથી વ્યાકુલ બને છે, પછી બાલ-બચ્ચાં પાળવાની ધમાલમાં તેમજ વિવિધ ઇન્દ્રિયોના પદાર્થો મેળ-

વવાની ધાંધલિયા પ્રવૃત્તિમાં જીવન ગુમાવી દે છે. આમ જગતના પ્રાણીઓ ક્ષણવાર પણ જીવનની સાચી શાંતિનો અનુભવ કરી શકતા નથી.

संसारनी विषमता— (શિખરિણી છંદ)

उपायानां लक्षैः कथमपि समासाद्य विभवम्,
भवाभ्यासात्तत्र ध्रुवमिति निबध्नाति हृदयम् ।
अथाकस्मादस्मिन् विकिरति रजः क्रूरहृदयो-
रिपुर्वा रोगो वा भयमुत जरा मृत्युरथवा ॥ ३० ॥

જગતના પદાર્થોને વિવિધ આયાસપૂર્ણ અનેક પ્રયત્નોના બલે યથાકથંચિત્ મેળવી અનાદિકાલીન અસત્ વાસનાના બલે તે પદાર્થોને શાશ્વત સ્થાયી માનવાની ભ્રામક કલ્પના જ્યાં મૂઢ પ્રાણીઓ કરે છે.

ત્યાં તો અકસ્માત્ તેના ઉપભોગમાં અંતરાયસ્વરૂપે દુશ્મન-રૂપ, રોગ, જરા, મૃત્યુ અગર બીજા કોઈ એવા વિષમ ભયની ઉપસ્થિતિ થાય છે કે—

જેથી મેળવેલા પદાર્થોથી અલ્પ પણ શાંતિ અનુભવવાનો અવસર હસ્તગત થતો નથી !!!

मध्यस्थभाव— (શાલિની છંદ)

लोके लोका भिन्नभिन्नस्वरूपा, भिन्नैर्भिन्नैः कर्मभिर्मर्मभिद्भिः ।
रम्यारम्यैश्चेष्टितैः कस्य कस्य तद्विद्वद्भिः स्तूयते रुष्यते वा ॥३१॥

સંસારમાં સમસ્ત પ્રાણીઓ વિવિધ વિચિત્ર કર્મોના વિપાકની પરાધીનતાએ વિવિધ સ્વભાવના હોઈ સારા-નરસા આચરણો આચરે છે, માટે વિવેકી માણસે કેવલ બાહ્ય આચા-

રોને લક્ષ્યમાં રાખી કોઇની નિંદા કે સ્તુતિ કરવી નહિ!!! કારણ કે જીવમાત્રને સ્વ-સ્વ-કર્માધીન માની તેઓના બાહ્ય વર્તનથી રાગદ્વેષની પરિણતિ કરવી ઉચિત નથી!!! તેમજ તેઓ પ્રતિ તિરસ્કાર-ઘૃણા પણ ઉચિત નથી.

સંયમનું પાલન કરવા જરૂરી સાધનો

૧ સદ્‌ગુરુ-ગીતાર્થ, જ્ઞાની અનુભવી
૨ સુવિહિત ગચ્છ
૩ શુદ્ધ વસતિ
૪ સાંભોગિક સાધર્મિક સાધુ સહવાસ
૫ નિર્દોષ આહાર-પાણી
૬ શક્ય તપશ્ચર્યા
૭ આભ્યંતર તપનું વિશિષ્ટ પાલન
૮ યોગ્ય સંયમોપકરણો
૯ સ્વાધ્યાય
૧૦ શાસ્ત્રીય મર્યાદાનું વ્યવસ્થિત જ્ઞાન
૧૧ ગુરુ આજ્ઞાધીનતા
૧૨ મૈત્ર્યાદિ ભાવો
૧૨ આત્મનિરીક્ષણ
૧૪ ગુણાનુરાગ
૧૫ ભૂલની કબુલાત
૧૬ વિનય-શિસ્તનું પાલન

સંયમ શુદ્ધિ માટે જરૂરી
આત્મનિરીક્ષણ

* દીક્ષા–ચારિત્ર સ્વીકારતી વખતે જે ઉચ્ચ કોટિના ભાવ–પરિણામો હતા, તેમાં વધારો થયો ? સ્થિરતા થઈ કે ઘટાડો થયો ?

—વધારો પ્રશંસવા યોગ્ય છે,
—સ્થિરતા અનુમોદન પત્ર છે,

પણ ઘટાડો કેમ ? અને શા કારણથી ?
તેના વિગતવાર વિચારદ્વારા સંયમી જીવનની સાચી જવાબદારીઓ અદા કરવા પ્રયત્નશીલ થવું જરૂરી છે.

* જેની નિશ્રાએ આરાધના કરાય છે, તેમની નિશ્રાની મહત્તા સમજાણી છે ? સમજાઈ હોય તો પણ——

* આરાધનાના દૃષ્ટિકોણથી ? કે આપણી વૃત્તિઓ–ઇચ્છાઓને પંપાળનાર અનુકૂળ વાતાવરણના દૃષ્ટિકોણથી ? ખૂબ જ ગંભીરતા સાથે આ સંબંધી ઉંડું વિચારવું.

* આરાધના આપણી સગવડે અને આપણા અનાદિકાલીન સંસ્કારોની ઘેરી છાયા તલે થાય છે કે જ્ઞાની ગુરુ અને શાસ્ત્રોની મર્યાદા અનુસાર થાય છે ?

* બીજા સંયમીઓના કાલ સંજોગ સાધનોની વિષમતાને

આભારી શિથિલાચારની ઢાલ આડે આપણી કુવૃત્તિઓને પોષવાની અક્ષમ્ય ભૂલ થાય છે ખરી ?

* અનંત જ્ઞાનીઓએ દીક્ષાની પ્રાપ્તિ અને પ્રભુ શાસનની સંયમારાધના અતિદુર્લભ જણાવી છે ! તે કયી રીતે ?

આપણે દીક્ષા તો સહજમાં મેળવી લીધી છે ! તો દુર્લભતા કયી રીતે ?

* આહાર-વિહાર-વસ્ત્ર-પાત્રની શાસ્ત્રીય રીત જે હાલમાં વિસરાતી જાય છે તેને ધ્યાનમાં રાખીને કેટલી આચરણા થઇ રહી છે ?

* સંયમ શુદ્ધિ માટે જરૂરી અજ્ઞાત આહાર પાણીની ગવેષણા અને અજ્ઞાત-વિહારની જરૂરીયાત સમજાય છે ?

* શહેરો પરિચિત ગામો અને તીર્થ ધામમાં વધુ પડતા નિષ્કારણવાસની ટેવથી પંચાચાર અને સમિતિ ગુપ્તિના પાલનમાં શિથિલતા કે મલિનતા પ્રવેશે છે, એ વાત ધ્યાનમાં છે ખરી ?

* પૂર્વપરિચિત ગૃહસ્થો કે સાંસારિક કુટુંબીઓનો નિષ્કારણ પરિચય સંયમ શુદ્ધિમાં બાધક લાગે છે ?

* સંયમ અને શાસ્ત્રસાપેક્ષ જીવન શુદ્ધિના ધોરણે વસ્ત્રાદિને સ્વીકારવાના બદલે રાગભાવ પોષક વસ્ત્રાદિનો પરિગ્રહ ખૂંચે છે ખરો ?

* જ્ઞાન-ધ્યાન-સ્વાધ્યાયની સંયમ પોષક પ્રવૃત્તિઓ સિવાયની વિકથા-છાપાં વાંચવાં આદિ પ્રવૃત્તિઓ જીવનને વિઘાતક સમજાણી છે ?

આત્મવિચારણા

વર્તમાનનું મારૂં જીવન અને શાસ્ત્રમાં બતાવેલા મુનિના આચાર–વિચારો આ બે સામે નજર નાખતાં સ્હેજ પણ પરિણત સાધુપણું મારામાં જણાતું નથી !

હવે શાસ્ત્રોના મુનિપણાના આચારો સાથે મારા જીવનને મેળ કઇ રીતે મેળવવો ? વીતરાગ પરમાત્માની આજ્ઞાના બંધારણમાં મારા આત્માને કઇ રીતે લાવવો ?

સુખ શેલીયા પણું વારંવાર આવી જાય છે ?

મનને સ્થિર રાખવાના પ્રયત્નોમાં સફળતા મળતી નથી!

કષાયો એની આડમાં થઇ રહેલ વૃત્તિઓનું પોષણ કાતીલ છૂરીઓની માફક મારા આરાધનાના મર્મને ભેદી રહી છે!!!

સંઘયણ બળની ખામીના નામે મારી નિર્બળતાઓનું થતું પોષણ મને મુંઝવે છે?

શરીર વારંવાર આડાઇ કરીને રીસાઇ જાય છે.

અનુકૂલતાની ઇચ્છા છાતી ઉપર વારંવાર ચઢી બેસે છે.

પ્રતિકૂલતા તો સ્હેજ પણ ગમતી નથી.

કર્મની નિર્જરામાં અને માર્ગની સ્થિરતામાં કલ્યાણ મિત્રનું કામ કરનારા પરીષહો આવતાં પ્હેલાં રોકી દેવાનું મન થાય છે.

આખો સંસાર આંખો કાઢી ડરાવે છે.

શાસ્ત્રીય મર્યાદા સાથે જીવનના જોડાણમાં મોહારાજા ફાવવા દેતો નથી.

વ્યવહાર ધર્મ પણ જેવો જોઇએ તેવો પાળતો નથી, ત્યાં નિશ્ચયની વાત જ શી કરવી ?

આવી દશામાં—

મારો આત્મા આગળના ગુણઠાણે કે સંયમની યથોત્તર શુદ્ધિમાં શી રીતે ચઢે ?

પરિણતિમાં નિર્મલતા ક્યાંથી આવે ?

અનુભવ મિત્રનું જોડાણ ક્યાંથી થાય ?

શું લખું ? કોને કહું ?? શું વિચારૂં ???

—મારે ઘણે દૂર જવાનું છે ! પણ હજી ડગલાં જ ભરાતાં નથી ! ક્યારે પહોંચાશે ??

ગારવોના તોફાની ઘોડાઓ આત્માને વારંવાર વિકારોની ગર્ત્તામાં હડસેલી મૂકે છે !

આયુષ્ય તો દિવસે દિવસે ઓછું થાય છે !

સાધવાનું ઘણું છે !!! સમય બહુ ટૂંકો છે !!!

આરાધના શક્ય રીતે પણ બરાબર થતી નથી !!!

માટે હવે મારે આ પ્રમાણે કરવું જોઇએ !!

* પોતામાં રહેલી ત્રુટિઓને બરાબર ઓળખી લેવી.

* પૂર્વના મહાપુરુષોના દૃષ્ટાન્તો ઉપર દૃષ્ટિ રાખી એ આદર્શે પહોંચવા માટે પલે પલે પોતાની શક્યતાનો વિચાર કરવો.

* શાસ્ત્રોક્ત મર્યાદાનુસાર સાધુપણું મેળવવા માટે શ્રી આચારાંગ, સૂત્ર શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ સૂત્ર આદિ ગ્રંથોનું વાંચન-મનન-પરિશીલન કરવું.

* આખાય દિવસનું અને રાત્રિના છેલ્લા-પહેલા પ્રહરનું સમય પત્રક વ્યવસ્થિત કરવું.

* રત્નત્રયીને પોષક હોય તેવું વાંચન-વિચારો અને વાતો કરવી.

* મોહજનક વાતો સ્વયં બોલવી કે સાંભળવી નહિ.

* રાત્રિએ સૂતાં સૂતાં પણ એ વાતનો વિચાર કરવો કે આજે શું કર્યું ? શું બાકી રહ્યું ?

* અલ્પ નિદ્રા લેવી. નિદ્રા સર્વઘાતી પ્રકૃતિ છે, માટે તેમાં ઓછાશ થાય તેવો પ્રયત્ન કરવો.

* શાસ્ત્રોનું વાંચન જ્ઞાન મેળવવા માટે જ નથી પણ જીવનમાં ઉતારવા માટે છે. —

* જે જે વાતો જીવનમાં વણી લેવા જેવી લાગે તેની નોંધ કરી લેવી અને અમલ કરવા પ્રયત્ન કરવો.

* દેશ-કાળ અને દેખાદેખીથી આવી ગયેલી શિથિલતા પણ નભાવી લેવી નહિ.

* શક્ય દેખાતી શુભ ક્રિયાઓમાં વીર્યોલ્લાસ ફોરવવો !

* જીવનને બગીચો બનાવવા માટે માળી જેવા બની જવું. માળી બગીચાના ઝાડો ઉપર પાણી નાખે છે. નકામો થઈ ગયેલો ભાગ કાપી નાખે છે....નવા નવા સુગંધિ છોડવાઓ

બહારથી લઈ આવે છે અને પોતાના બગીચાની શોભામાં વૃદ્ધિ કરે છે.

તેમ મારે પણ મારા જીવનને સુંદર બગીચો બનાવવો હોય તો શ્રદ્ધારૂપી પાણી નાંખતા જવું. અતિચારરૂપ ખરાબ ભાગ કાઢી નાખવો અને ગુણરૂપી છોડવાઓ લાવી જીવનરૂપ બગીચાની શોભામાં વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ.

વસતિ-વસ્ત્ર અને આહાર પાણી આ ત્રણનો ઉપયોગ સતત ચાલુ છે તેમાં જરૂર સગવડ અને શોખ એમ દરેકના ત્રણ વિભાગ પડી જાય છે.

જો કે મૂલ સ્વભાવે આત્માને ત્રણ પૈકી એકેયની જરૂર નથી પણ વર્તમાનમાં એ ત્રણેયની જરૂર રહેવાની છે માટે જરૂરી કામ ચાલી શકે તેવી સાત્ત્વિકતા લાવવાના લક્ષ્ય સાથે સગવડ અને શોખથી બચી જવું. પણ આત્મા હજી તેટલો સત્ત્વશીલ નથી બન્યો, માટે બને ત્યાં સુધી જરૂરીયાત સાથે સ્વાભાવિક મળી આવતી સગવડનો સાપેક્ષ ઉપયોગ પણ બહુ મર્યાદિત કરવો—

પણ એ તો નક્કી કરી લેવું તે નિરપેક્ષપણે સગવડોનો અમર્યાદિત ઉપયોગ કે શોખના પ્રકારમાં ન ઉતરી જવાય.

વસતિ આદિ ત્રણમાં જરૂર અને સગવડથી આગળ ન વધવું.

* સગવડને પણ ઘટાડવા પ્રયત્ન કરવો.

* જરૂરી વસ્તુના ઉપયોગમાં અનાસક્તિ જરૂર કેળવવી.

આત્મભાવપ્રબોધક અપૂર્વ—
હિ....ત....શિ....ક્ષા

જીવનની સાધનાના પ્રધાન અંગભૂત સમ્યક્ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થયા પછી તેમાં વિવિધ શુભ ભાવના-પરિણતિ આદિના બલે વિશુદ્ધિ-નિર્મલતાની જરૂર હંમેશાં રહે છે.

પણ ઘણી વાર અનાદિકાલના અભ્યાસ મુજબ થોડું કરીને ઘણું પામ્યાનું માની લેવાની ખોટી વૃત્તિના કારણે આરાધના માટે ઉદ્યત બનેલા પણ મુમુક્ષુ પ્રાણીઓ વ્યવહારથી ચારિત્રની પ્રાપ્તિથી આત્મકલ્યાણ થઇ ગયાની વૃત્તિને આધીન બની મેળવવા લાયક વિશિષ્ટ ઉચ્ચ ભાવનાઓ આદિ દ્વારા ચારિ-ત્રના અમૂલ્ય લાભને મેળવી શકતા નથી.

માટે આરાધક ભાવની વિશિષ્ટ કેળવણી માટે નીચે પૂર્વા-ચાર્યકૃત હિતશિક્ષા આપી છે, જે પ્રત્યેક મુમુક્ષુએ સદાકાળ નિરંતર હૃદયપટમાં કોતરી રાખવી ઘટે.

(સ્રગ્ધરા છંદ)

श्रुत्वा श्रद्धाय सम्यक् शुभगुरुवचनं वेश्मवासं निरस्य,
प्रव्रज्याथो पठित्वा बहुविधतपसा शोषयित्वा शरीरम् ।
धर्मध्यानाय यावत्प्रभवति समयस्तावदाकस्मिकीयम् ,
प्राप्ता मोहस्य धाटी तडिदिव विषमा हा हताः ! कुत्र यामः ? ॥

સમ્યક્ પ્રકારે શાસ્ત્રકારોના હિતકારી વચનોને—
ગુરુમુખે સાંભળ્યા !!!
ખૂબ શ્રદ્ધાપૂર્વક સાચા તરીકે સદ્દહ્યા !!!
અને પરિણામે વૈરાગ્યભાવની ઉત્કટતા મેળવી.

સંસારના બંધનો ફગાવી દીક્ષા લીધી,
શાસ્ત્રોનું અવગાહન કર્યું,
વિવિધ તપ વડે શરીર સૂકવ્યું.

હવે-આત્મ કલ્યાણની સાધનાના અચૂક સાધનરૂપ ધર્મ-ધ્યાન માટે અવસર આવ્યો જાણી તૈયારી કરી તેટલામાં તો અચાનક મોહરાજ ધાડ પડી! મોહની ઘેલછાએ મને ભ્રમિત કર્યો! અરેરે! મારા દુર્ભાગ્યની શી વાત કરું? ક્યાં જઈને પોકાર કરું?

(શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

एकेनापि महाव्रतेन यतिनः खंडेन भग्नेन वा,
दुर्गत्यां पततो न सोऽपि भगवान् ईष्टे स्वयं रक्षितुम् ।
हत्वा तान्यखिलानि दुष्टमनसो वर्तामहे ये वयम्,
तेषां दंण्डपदं भविष्यति कियत्? जानाति तत् केवली ॥ २ ॥

શાસ્ત્રકારોના વચન મુજબ એક પણ મહાવ્રતની દેશથી કે સર્વથી વિરાધના કરવાના પ્રતાપે દુર્ગતિમાં જનારા મુનિને સ્વયં તીર્થંકર ભગવાન્ પણ બચાવવા સમર્થ થતા નથી.

તો પછી પાંચે મહાવ્રતોને વિરાધી નિધ્વંસ પરિણામવાળા જે અમો નિઃશંક થઈને ફરીએ છીએ તો ખરેખર અમારે કેટલી સજા-શિક્ષા ભોગવવી પડશે? તે કેવલી જાણે !!!

(શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.)

कट्यां चोल्पटं तनौ सितपटं कृत्वा शिरोलुञ्चनम्,
स्कंधे कम्बलिकां रजोहरणकं निक्षिप्य कक्षान्तरे।
वक्त्रे वस्त्रमयो निधाय ददतः श्रीधर्मलाभाशिषम्,
वेषाडंबरिणः स्वजीवनकृते विद्मो गतिं नात्मनः ॥ ३ ॥

કેડે ચોલપટ્ટો અને ઉપર સફેદ કપડો ઓઢી, માથાંના વાળનો લોચ કરી, ખંભે કાંબલ નાખી, ઓઘાને બગલમાં લઇ, મુહપત્તિને મોઢે રાખી અન્ય મુગ્ધ પ્રાણીઓને માટે ધર્મમૂર્તિ જેવો દેખાવ કરી ધર્મલાભ આશીર્વાદ દેતા કેવલ વેષના આડંબરની વિડંબનાને ભજતા મારા આ આત્માની શી દશા થશે? સમજણ પડતી નથી!!!

(શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

भिक्षा-पुस्तक-वस्त्र-पात्र वसति-प्रावार-लुब्धा यथा,
नित्यं मुग्ध-जन-प्रतारणकृते कष्टेन खिद्यामहे।
आत्मारामतया तथा क्षणमपि प्रोज्झ्य प्रमादद्विषम्,
स्वार्थाय प्रयतामहे यदि तदा सर्वाऽर्थसिद्धिर्भवेत् ॥ ४ ॥

હે આત્મન્! ગોચરી, કપડાં, ચોપડીયો, મકાન, સારી કાંબલો આદિ મેળવવા માટે મુગ્ધ-શ્રાવક લોકોને વિશ્વાસુ બનાવી, ધર્મના નામે ઠગાઇના ધંધા માટે જેટલો તું ઉદ્યત થાય છે!!! અને જેટલી મહેનત કરે છે.

તેવો તું ક્ષણવાર પણ આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કે જાણકારી માટે એકાગ્રતાપૂર્વક તૈયાર થાય તો તારું કલ્યાણ થઇ જાય!!! પણ હાય! તેવી દશા આવતી નથી! શું કરું? ક્યાં જઇને પોકાર કરું!!!

ઝવેરીની દુકાને છૂટથી માલ લેવાની સંમતિ મળવા છતાં પ્રમાદાધીન બનેલા જેવી મારી દુર્દશા છે !!!

(શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

पाखण्डानि सहस्रशो जगृहिरे ग्रन्था भृशं पेठिरे,
लोभाऽज्ञानवशात्तपांसि बहुधा मूढैश्चिरं तेपिरे।
क्वापि क्वापि कथंचनाऽपि गुरुभिर्भूत्वा मदो भेजिरे,
कर्मक्लेशविनाशसंभवसुखान्यद्यापि नो लेभिरे ॥ ५ ॥

અરેરે! આ જગતના જીવોને રાજી કરવા સારૂં હજારો પાખંડ રચ્યા! ઘણા ગ્રંથો ભણ્યો! લોભ અને અજ્ઞાન દશામાં મૂઢ બની વિવિધ તપસ્યાઓ પણ કરી! ક્યાંક ક્યાંક ઉજ્જડ ગામમાં એરંડાની પ્રધાનતા મુજબ ગુરુમહારાજ તરીકે બની મિથ્યા મદ અભિમાન કર્યું!

છતાં–હજી આ વિષમ કર્મોના વિપાકના બંધનમાંથી મુક્ત થઇ યથાસ્થિત સુખનો ભાગી ન બન્યો !!!

(સ્રગ્ધરા છંદ)

किं भावी नारकोऽहम् ? किमुत बहुभवी ? दूरभव्यो ? न भव्यः ?
किंवाऽहं कृष्णपक्षो ? किमचरमगुणस्थानके ? कर्मदोषात् ।
वह्निज्वालेव शिक्षा, व्रतमपि विषवत् खड्गधारा तपस्या,
स्वाध्यायः कर्णसूची यम इव विषमः संयमो यद्विभाति ॥६॥

શું હું નરકમાં જનારો છું? અનંતસંસારી છું કે દૂર-ભવ્ય છું કે ભવ્ય નથી? અથવા શું હું કૃષ્ણપક્ષી છું? કે કર્મોના વિચિત્ર વિપાકવશ હું હજી મિથ્યાત્વી છું? કે જેથી ઉપકારી મહાપુરુષની હિતકારી શિખામણ અગ્નિજવાલાની માફક, વ્રત–પચ્ચખાણ ઝેર જેવા, તપસ્યા ખાંડાની ધાર

સમાન, સ્વાધ્યાય કાનમાં સોય ભોંકવાની જેમ વિરસ અને સંયમ યમરાજની જેમ ભયંકર જણાય છે!!! અહાહા!!! શી કર્મોની વિષમતા છે?

(શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

वस्त्रं पात्रमुपाश्रयं बहुविध भैक्षं चतुर्द्धौषधम्,
शय्या–पुस्तक–पुस्तकोपकरणं शिष्यं च शिक्षामपि ।
गृह्णीमः परकीयमेव सुतरामाऽऽजन्मवृद्धा वयम्,
यास्यामः कथमीद्दशेन तपसा तेषां हहा ! निष्क्रयम् ॥

દીક્ષા લીધી ત્યારથી—

કપડાં, પાતરાં, વિવિધ પ્રકારની ગોચરી, ઔષધોપચાર, મકાન, પુસ્તક, જ્ઞાનના ઉપકરણો, ચેલાઓ તથા જ્ઞાન આદિ આ બધું ધર્માદાને નામે પારકું લીધે જ જઈએ! અને ઘરડાં થઈ જવા આવ્યા છતાં હજુ સુધી કંઈ તેનો બદલો વળે તેવું આત્મકલ્યાણ કંઈ સાધ્યું નથી! કે બીજાનું ભલું કર્યું નથી! શી રીતે બધાનો બદલો વળશે? આમ ઋણમગ્ન થયેલા મારી પરભવમાં શી દશા થશે?

(શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

अंत–र्मत्सरिणां बहिःशमवतां प्रच्छन्न–पापात्मनाम्,
नद्यम्भःकृतशुद्धि–मद्यप–वणिग् दुर्वासनाऽऽशात्मिनाम् ।
पाखंडव्रतधारिणां बकदृशां मिथ्यादृशामीदृशाम्,
बद्धोऽहं धुरि तावदेव चरितैस्तन्मे हहा ! का गतिः ? ॥

ખરેખર! મારા આચરણો તો અંદર ઇર્ષ્યા દ્વેષની મહાન્ કાતીલ છુરી રાખી બહારના દેખાવે શાંતમુદ્રા ધારણ કરનાર

તથા જગત્માં ધર્મી તરીકેના લેબાશમાં માયા–પ્રપંચપૂર્વક પાપો આસેવનાર, નદીમાં સ્નાન કરી શુદ્ધ થયેલા લાગતા દારૂડિયા અને ગ્રાહકને વિશ્વાસમાં લેવા સદ્‌વર્તન કરાવનારી વણિગ્‌વૃત્તિવાળા અને પાખંડી બકવૃત્તિવાળા ઢોંગી ધુતારાઓના સરદાર જેવા છે!

અરે રે! કર્મના કુટિલ બંધનોને તોડનારી આરાધનાના માર્ગે આવવા છતાં ભયંકર પાપો સેવી પોતાના હાથે પોતાના વિનાશને નોતરનાર મારી શી દશા થશે?

(શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

येषां दर्शन-वंदन-प्रणमन-स्पर्श-प्रशंसादिना,
मुच्यन्ते तमसा निशा इव सिते पक्षे प्रजास्तत्क्षणात्।
तादृक्षा अपि सन्ति केऽपि मुनयस्तेषां नमस्कुर्महे,
संविग्ना वयमाऽऽत्मनिन्दनमिदं कुर्मः पुनर्बोधये ॥९॥

ઉપર વર્ણવ્યા મુજબ મારી તો સંયમમાં બહુ શિથિલ (વિપરીત) પ્રવૃત્તિ છે.

છતાં પોતાના ચરણકમલથી ભૂમિતલને પાવન કરનારા એવા પણ મહામુનિઓ છે, જેઓના દર્શન, વંદન, નમસ્કાર, ચરણસ્પર્શ તથા પ્રશંસાદિ કરવાથી શુક્લપક્ષમાં થતી રાત્રિની નિર્મલતાની જેમ પ્રાણી માત્ર પાપોથી મુક્ત થાય છે.

તેવા ઉત્તમ મુનિઓને ભાવપૂર્વક હું વારંવાર નમસ્કાર કરૂં છું!!! અને સંવેગભાવની વૃદ્ધિપૂર્વક સંવિજ્ઞપાક્ષિક બની સમ્યક્ત્વની નિર્મલતા માટે આત્મનિંદા પણ કરૂં છું!!!

સંયમબાધક દેહનું મમત્વ ટાળવા—

હિ ત શિ ક્ષા

જગત્‌ના પ્રાણીઓને પાપમાં અનિચ્છાએ પણ પ્રવર્તાવનાર કંચન, કામિની, કુટુંબ અને કાયા છે. સંસારનો ત્યાગ કરી સાધુ બનેલા મુમુક્ષુને પ્રથમના ત્રણનો તો લોકલાજે ત્યાગ થઈ જ જાય છે, પણ કાયા તો સાધુપણામાં હોય છે, એટલે ગૃહસ્થાવસ્થામાં મમત્વ-વાસનાના ચાર વિભાગ પડતા અને કંચન, કામિની આદિની ઉપાધિમાં કાયાનું મમત્વ ઉદ્રેક પામતું અટકતું પણ સાધુપણામાં અન્ય સાધનો નહિ હોવાથી ઉપાધિશૂન્ય જીવનના લીધે વિવેકના અભાવમાં કાયાનું મમત્વ સંયમી જીવનના પ્રતાપે મળી આવતી અનુકૂળ સાધન-સામગ્રીના બળે પ્રાયશઃ વધી જાય છે. તેથી સહસ્રાવધાની શ્રી મુનિસુંદરસૂરીશ્વરજી મહારાજા રચિત શ્રી અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ ગ્રંથના પાંચમા અધિકારમાં જણાવાયેલ યોગ્ય હિતશિક્ષા અહીં આપી છે. જેથી મુમુક્ષુની વિવેકચક્ષુ જાગૃત રહે અને શરીરની મૂર્ચ્છા આસક્તિ ઘટતી રહે.

(ઉપજાતિ છંદ)

पुष्णासि यं देहमघान्यचिंतयं-
स्तवोपकारं किमयं विधास्यति ?।
कर्माणि कुर्वन्निति चिंतयायतिं,
जगत्ययं वञ्चयते हि धूर्त्तराट् ॥१॥

હે આત્મન્! તું જે શરીરનું પોષણ પાપોના વિચાર વિના

ગમે તે પ્રયત્ને કરવા મથે છે, તે તારું શું ભલું કરવાનું છે? તેનો તું જરા વિચાર કર! પ્રત્યેક કાર્ય કરતાં ભવિષ્યનો તારે વિચાર કરવો ઘટે, નહિં તો આ શરીરરૂપ મહાઠગ આંખમાં ધૂળ નાંખી વિશ્વાસપૂર્વક ઠગાઈ કરી જાય છે.

(વસંતતિલકા છંદ)

कारागृहाद् बहुविधाऽशुचितादिदुःखा-
न्निर्गन्तुमिच्छति जडोऽपि हि तद्विभिद्य ॥
क्षिप्तस्ततोऽधिकतरे वपुषि स्वकर्म-
व्रातेन तद् दृढयितुं यतसे किमात्मन् ! ॥२॥

હે આત્મન્! મૂર્ખશેખર પ્રાણી પણ કેદખાનામાંથી સળિયા તોડીને, ભીંત ફોડીને બહાર નીકળવા મથે છે, તો તું તેના કરતાં પણ અધિક મૂઢ છે કે અતિશય અશુચિ પદાર્થોથી ભરેલ અતિ વિષમતર શરીરરૂપ ભયંકર કેદખાનામાં તને તારા કર્મોએ નાંખ્યો છે! તો તે કેદખાનાને તું મમત્વપૂર્વક સારું ખવડાવી, સાફસુફ કરવાની ધમાલ મચાવી વધુ દૃઢ બનાવવા માગે છે!

ધિક્કાર છે તારી અજ્ઞાનદશાને! જરા ચેત!! સમજણ-પૂર્વક વિચાર કર!!!

(વસંતતિલકા છંદ)

चेद्वाञ्छसीदमवितुं परलोकदुःख-
भीत्या ततो न कुरुषे किमु पुण्यमेव ? ।
शक्यं न रक्षितुमिदं हि न दुःखभीतिः,
पुण्यं विना क्षयमुपैति च वज्रिणोऽपि ॥३॥

પરલોકના દુઃખની ભીતિથી જો તું શરીરના રક્ષણને ઈચ્છતો હોય તો તું પુણ્ય કેમ વધારતો નથી? કારણ કે પુણ્ય વિના

કોઇનું દુઃખ ટળતું નથી! અને આ શરીર ચિરસ્થાયી રહેતું નથી, શક્તિશાલી ઇન્દ્ર પણ આ હકીકતમાં ફેરફાર કરવા અસમર્થ નિવડે છે!!!

(વસંતતિલકા છંદ)

देहे विमुह्य कुरुषे किमघं न वेत्सि ?,
देहस्थ एव भजसे भवदुःखजालम् ।
लोहाश्रितो हि सहते घनघातमग्नि—
र्बाधा न तेऽस्य च नभोवदनाश्रयत्वे ॥ ४ ॥

હે વિવેકી પ્રાણી! જરા વિચાર તો કર!

તું શરીરને પાળવા-પોષવા જ વિવિધ પાપો કરે છે, પણ- તને ખબર નથી કે આ શરીરનો આશ્રય લીધાથી જ તું અનેક દુઃખોને ભોગવે છે! વ્યવહારમાં અગ્નિ લોઢાનો આશ્રય લે છે ત્યારે જેમ તેને ઘણા માર ખાવા પડે છે તેમ અરૂપી નિરંજન નિરાકાર તને શરીરરૂપ બાહ્ય ઉપાધિમાં લપ- ટાયેલ હોવાથી જ વિવિધ દુઃખો ભોગવવા પડે છે, માટે તું શરીરની સોબત છોડ!

તો પછી આકાશની જેમ નિર્લેપ બનેલા એકલા તને અગ્નિની જેમ કોઇપણ જાતનું દુઃખ ભોગવવું નહિ પડે!!!

(શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ)

दुष्टः कर्मविपाकभूपतिवशः कायाह्वयः कर्मकृत्,
बद्ध्वा कर्मगुणैर्हृषीकचषकैः पीतप्रमादासवम् ।
कृत्वा नारकचारकापदुचितं त्वां प्राप्य चाशुच्छलम्,
गन्तेति स्वहिताय संयमभरं तं वाहयाल्पं ददत् ॥ ५ ॥

હે મૂઢ પ્રાણી! તું કોના ફંદામાં ફસાયો છે? કોના પર મોહ કરે છે?

આ શરીર તો કર્મ-વિપાકરૂપ રાજાનો દુષ્ટ નોકર છે, તે તને ઇન્દ્રિયોરૂપ પ્યાલીઓથી પ્રમાદરૂપ મદિરા પીવડાવી તને વિવેકશૂન્ય-ઉન્મત્ત બનાવી કર્મરૂપ દોરડાઓથી બાંધી, નરક-રૂપ કેદખાનાની પીડાઓ માટે લાયક કરી જરાક છળ મેળવી છટકી જશે ! અને તને અનેક ભવો સુધી દુઃખોનું ભાજન બનાવશે ! ! માટે તું આ નોકરને સંયમ આરાધવારૂપ તારું કામ કઢાવવા પૂરતું થોડું તેના નિર્વાહ માટે આપી તારા પોતાના હિત માટે સદા ઉદ્યત રહે! આ દગાખોર મિત્રની ભ્રામક મોહ-જાળમાં ફસાતો નહિ !!!

(ઉપજાતિ છંદ)

यतः शुचीन्यप्यशुचीभवन्ति,
कृम्याकुलात्काकशुनादिभक्ष्यात् ।
द्रागभाविनो भस्मतया ततोऽगात् ,
मांसादिपिण्डात् स्वहितं गृहाण ॥ ६ ॥

હે મુમુક્ષુ ! જે શરીરની સોબત માત્રથી પવિત્ર ઉત્તમ ગણાતા પણ સારા પદાર્થો અપવિત્ર-વિરૂપ બની જાય છે તેવા કીડાઓથી ખદબદતા-અધિષ્ઠાતા આત્માની ગેરહાજરીમાં કાગડાં કૂતરાઓની ઉજાણીમાં કામ આવે તેવા-હાડ-માંસના સંચયરૂપ અને પરિણામે ભસ્માવશેષ બનનાર-અપવિત્રતાના ખજાના સ્વરૂપ ક્ષણભંગુર અશુચિ આ શરીરથી બને તેટલું સારું આત્મહિત સાધી લે! નાહકની આની સારસંભાળમાં તારું હિત જતું ન કર!! ચેતી જા! મેળવેલી સામગ્રીનો સદુપયોગ કરવા તૈયાર થા !!!

(ઉપજાતિ છંદ)

परोपकारोऽस्ति तपो जपो वा,
विनश्वराद्यस्य फलं न देहात् ।

सभाटकादल्पदिनाप्तगेह—
मृत्पिंडमूढः फलमश्नुते किम् ? ॥ ७ ॥

હે આત્મન્! અણધાર્યા પ્રસંગે ક્ષણવારમાં નાશ પામનાર આ ક્ષણિક શરીરદ્વારા પરોપકાર, તપ, જપ, આદિ ઉત્તમ કાર્ય જો ન સાધી શકીશ!

તો થોડા દિવસ માટે ભાડે લીધેલા ઘરના બાહ્ય રૂપરંગમાં ફસાઇ તેનાથી વ્યાવહારિક ફલ નહિ મેળવનારની જેમ પરિણામે પોતાની મૂઢતા પર તને અનહદ પશ્ચાત્તાપ થશે!!!

(ઉપજાતિ છંદ)

मृत्पिंडरूपेण विनश्वरेण,
जुगुप्सनीयेन गदालयेन ।
देहेन चेदात्महितं सुसाधम्,
धर्मान्न किं तद्यतसेऽत्र मूढ ! ॥ ८ ॥

હે મહાનુભાવ! ક્ષણભંગુર દુર્ગંધથી પરિપૂર્ણ, એકેક રોમે પોણાબબ્બે રોગના સ્થાનરૂપ, અંતે માટીમાં મળી જનાર શરીરથી જો આત્માનું અપૂર્વ કલ્યાણ કોઈપણ યોનિમાં ન સાધી શકાય તેવું સધાય તેમ છે તો હે મૂઢ! શા માટે આ સોનેરી સમય હાથમાંથી ગુમાવે છે? તુરત વિશિષ્ટ ધર્મની આરાધના કરી અસાર આ શરીરનો સાર ગ્રહણ કરી લે!!!

નહિ તો છેવટે આ શરીર ભસ્મરૂપ થઇ તને ચૌરાશીના ચૌટામાં રઝળતો કરી દેશે; માટે ચેત! અને મિત્રરૂપે માનેલા તારા આંતરદુશ્મનરૂપ આના માયાવી વર્ત્તનથી તારું પોતાનું બગડવા ન દે!!!

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ ગ્રંથમાં વર્ણવેલા
શ્રમણ ધર્મની સફલતાના
સરલ ઉપાયો

કેટલાક મુમુક્ષુઓ અજ્ઞાનવશ આરાધના માટે વિષમ કાલમાં પૂર્વના પુણ્યબલની હાનિના કારણે દુર્બલ સંહનન ધૃતિવાળા શરીરની પ્રાપ્તિ થવાના ખોટા બ્હાના કાઢી કરવા લાયક યત્નસાધ્ય પ્રવૃત્તિ નથી કરતા, તેવાઓને યોગ્ય હિત-શિક્ષા આપી વીર્ય ફોરવવા માટે ઉપયોગી નીચેની શિક્ષા શ્રી અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમના પંદરમા અધિકારમાંથી અર્થ સાથે આપી છે, જે વાંચી વિચારી યથાશક્તિ આરાધના કરી કલ્યાણ માર્ગે આગળ વધવા પ્રયત્ન કરવો.

ઉપજાતિ છંદ

आवश्यकेष्वातनु ! यत्नमाप्तो—
दितेषु शुद्धेषु तमोऽपहेषु ।
न हन्त्यभुक्तं हि न चाप्यशुद्धं,
वैद्योक्तमप्यौषधमामयान् यत् ॥ १ ॥

હે મહાનુભાવ ! સાધુ આચારને લગતી, કર્મમલને દૂર કરનારી તમામ આવશ્યક ક્રિયાઓમાં વિધિ–વિધાનની શુદ્ધિ-પૂર્વક તત્પર બન ! કારણ કે ધન્વંતરી જેવા સારા વૈદ્યની પણ બતાવેલી દવાનું વિધિપૂર્વક સેવન કર્યા વિના રોગોનો નાશ થતો નથી !!!

પ્રથમ શિક્ષા—તમામ સાધુક્રિયા શુદ્ધ વિધિપૂર્વક કરવી.

ઉપજાતિ છંદ

तपांसि तन्याद्विविधानि नित्यं,
मुखे कटून्यायतिसुन्दराणि ।
निघ्नंन्ति तान्येव कुकर्मराशिं,
रसायनानीव दुरामयान् यत् ॥ २ ॥

વિવિધ પ્રકારના બાહ્ય અને અભ્યંતર તપોનું નિરંતર યથાશક્તિ વીર્યોલ્લાસપૂર્વક આસેવન કર! કે જે પ્રારંભમાં શરીર ઇન્દ્રિયોને સંતાપ કરનાર છે પણ અશુભ કર્મની નિર્જરા કરાવીને ભવિષ્યમાં સુંદર હિતકારી નિવડે છે, અને રસાયણો જેમ વિધિપૂર્વક સેવ્યાથી જીર્ણ વ્યાધિનો પણ મૂલથી નાશ કરે છે તેમ આવી વિશુદ્ધ તપસ્યા અનેક–જન્મ–સંચિત પાપ-કર્મોને ક્ષય કરે છે.

બીજી શિક્ષા—વીર્યોલ્લાસપૂર્વક નિરાશંસભાવે વિવિધ તપના સેવનમાં રત રહેવું.

ઉપજાતિ છંદ

विशुद्धशीलांगसहस्रधारी,
भवानिशं निर्मितयोगसिद्धिः ।
सहोपसर्गांस्तनुनिर्ममः सन्,
भजस्व गुप्तीः समितीश्च सम्यक् ॥ ३ ॥

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની વિશુદ્ધ આચરણારૂપ યોગની સિદ્ધિ મેળવીને અઢાર હજાર શીલાંગના નિર્મલ વિધિપૂર્વક આચરણ માટે હંમેશા ઉદ્યત બન! તથા શરીરની મમતાને છાંડી આવી પડતા પરીષહ ઉપસર્ગો સમભાવે સહન કર!

તેમજ પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિને ઉપયોગ પૂર્વક પાળવા માટે દત્તચિત્ત-સાવધાન થા !

ત્રીજી શિક્ષા—અઢાર હજાર શીલાંગના પાલનમાં ઉદ્યત બનવું.

ચોથી શિક્ષા—પરીષહ ઉપસર્ગો સમભાવે સહવા.

પાંચમી શિક્ષા—પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિને નિરતિચાર પાળવી.

ઉપજાતિ છંદ

स्वाध्याययोगेषु दधस्व यत्नं,
मध्यस्थवृत्त्याऽनुसराऽऽगमार्थान् ।
अगारवो भैक्षमटाविषादी,
हेतौ विशुद्धे वशितेन्द्रियौघः ॥ ४ ॥

જ્ઞાનધ્યાન, સ્વાધ્યાય અને સંયમના શુભ વ્યાપારોમાં જયણાપૂર્વક પ્રયત્ન કર ! શાસ્ત્રોક્ત પદાર્થોની મધ્યસ્થભાવે પ્રતિપત્તિ કર. લોલુપતા આદિ પરિહરી, શાસ્ત્રોક્ત વિશુદ્ધકારણે ઇન્દ્રિયોના સંયમપૂર્વક ભિક્ષા-ગોચરીમાં પ્રયત્નવાળો થા !

છઠ્ઠી શિક્ષા—જ્ઞાન ધ્યાન સ્વાધ્યાયાદિ શુભ વ્યાપારોની જ પ્રવૃત્તિ રાખ !

સાતમી શિક્ષા—સર્વજ્ઞોક્ત પદાર્થોમાં સ્વબુદ્ધિનું પ્રાધાન્ય ન આપ !

આઠમી શિક્ષા—રસગારવાદિ છોડી શાસ્ત્રોક્ત વિધિ મુજબ ગોચરીમાં અપ્રમત્ત બન !

(ઉપજાતિ છંદ)

दद्स्व धर्मार्थितयैव धर्म्यान्,
सदोपदेशान् स्वपरादिसाम्यान्।
जगद्धितैषी नवभिश्च कल्पै—
र्ग्रामे कुले वा विहराप्रमत्तः ॥ ५ ॥

સ્વ અને પરનો ભેદ છોડી એકાંત હિતબુદ્ધિએ જ ધર્મ પામી–પમાડી આત્મકલ્યાણ સાધવા–સધાવવાની જ શુભ વિચારણાપૂર્વક ધાર્મિક બોધને વધારનાર આત્મહિતકર ઉપદેશ આપવાની પ્રવૃત્તિમાં સતત ઉદ્યમી બન ! તથા જગત્ માત્રને સન્માર્ગ પર લાવી તેના હિતને સાધવાના શુભ આશયપૂર્વક પ્રતિબંધ–મમત્વભાવ વિના ગ્રામ કે નગરમાં યથાયોગ્ય નવકલ્પી વિહારની મર્યાદા પૂર્વક વિહાર કર !

નવમી શિક્ષા—હિતકર ધર્મના ઉપદેશથી પ્રવૃત્તિ સ્વ કલ્યાણ સાથે પર કલ્યાણ સાધવાની એકાંત શુભ-નિષ્ઠાપૂર્વક જ કરવી

દશમી શિક્ષા—દ્રવ્ય-ક્ષેત્રાદિના મમત્વનો ત્યાગ કરી સંયમી જીવનની સુવાસ જગતના તમામ પ્રાણીઓને પહોંચતી કરવા નવકલ્પી મર્યાદા સાચવી વિહાર કરવો.

(ઉપજાતિ છંદ)

कृताकृतं स्वस्य तपोजपादि,
शक्तिरशक्तिः सुकृतेतरे च ।
सदा समीक्षस्व हृदाऽथ साध्ये,
यतस्व हेयं त्यज चाव्ययार्थी ॥६॥

પ્રતિદિન કરાતી ધર્મક્રિયાનો મેળ મેળવવા માટે કેટલું મેં

કર્યું છે? કેટલું કરવા જેવું બાકી છે? મારી શક્તિ કેટલી છે? શું કરી શકવા અસમર્થ છું? સારૂં કેટલું કરું છું? ખોટું કેટલું કર્યું? આદિ આંતર-નિરીક્ષણ હોવું જરૂરી છે, તે કર્યા પછી શક્ય શુભ પ્રવૃત્તિમાં ઉદ્યત થા! હેય પદાર્થોનો યથા-શક્ય પરિહાર કર!

અગ્યારમી શિક્ષા—જીવનમાં ધર્મ કેટલો સધાયો છે? તેના માપક-યંત્રરૂપ પોતાના કર્ત્તવ્યો-આચરણોનું વિહંગાવ-લોકન-સિંહાવલોકનરૂપ આંતર નિરીક્ષણ પ્રતિદિન કરવું.

બારમી શિક્ષા—શક્ય શુભ પ્રવૃત્તિઓમાં સતત પ્રવૃત્તિ અને પાપકાર્યોનો શક્ય પરિહાર કરવો.

(ઉપજાતિ છંદ)

परस्य पीडापरिवर्जनात्ते,
त्रिधा त्रियोग्यप्यमला सदाऽस्तु ।
साम्यैकलीनं गतदुर्विकल्पं,
मनो वचश्चाऽनघप्रवृत्ति ॥ ६ ॥

કોઈપણ પ્રાણીને સૂક્ષ્મ-માનસિક પણ પીડા ન થવા દેવાની કાળજીપૂર્વકની પ્રવૃત્તિ રાખવાથી તારા ત્રણે યોગોને તું નિર્મલ બનાવ! અને સમતારસમાં તરબોળ થઈ તે દુર્વિકલ્પો દૂર હટાવી મન અને વચનની શુભ પ્રવૃત્તિને વધાર!

તેરમી શિક્ષા—સૂક્ષ્મ પણ પ્રાણીને માનસિક પીડા ન થવા દેવાની જયણામય પ્રવૃત્તિથી નિર્મલ યોગવાળા બનવું.

ચૌદમી શિક્ષા—મન વચનને સમભાવમાં લીન બનાવી શુભ પ્રવૃત્તિવાળા બનાવવા.

ઉપજાતિ છંદ

मैत्रीं प्रमोदं करुणां च सम्यग्,
मध्यस्थतां चानय साम्यमात्मन् ! ।
सद्भावनास्वात्मलयं प्रयत्नात्,
कृताविरामं रमयस्व चेतः ॥ ८ ॥

મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ્ય ભાવનાઓથી તારા અંતઃકરણને નિર્મલ બનાવ ! તથા આત્માની સદ્વિચારણાઓમાં નિરંતર મનને પરોવી મનોલયના અપૂર્વ સુખને અનુભવ.

પંદરમી શિક્ષા—મૈત્રી આદિ ચાર ભાવનાઓ નિરંતર ભાવવી.

સોળમી શિક્ષા—આત્મસ્વરૂપના સતત ચિંતનથી મનની નિર્વિકલ્પ દશાનો અનુભવ કરવો.

ઉપજાતિ છંદ

कुर्यान्न कुत्रापि ममत्वभावं,
न च प्रभो ! रत्यरती कषायान् ।
इहापि सौख्यं लभसेऽप्यनीहो,
ह्यनुत्तरामर्त्यसुखाभमात्मन् ! ।९ ॥

સત્તરમી શિક્ષા—હે મારા પ્રભુ ! જગતના કોઈપણ પદાર્થના કારણે જીવનને મમત્વ, રાગ, દ્વેષ કષાયોના કલંકોથી મલીન ન બનાવ !

ઉપર મુજબની શિક્ષાઓના આધારે જીવનનું ઘડતર કરનારો પ્રાણી સદેહે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવતાઓના સુખનો સાક્ષાત અનુભવ કરે છે.

(માલિની છંદ)

इति यतिवरशिक्षां योऽवधार्य व्रतस्थ—
श्चरणकरणयोगानेकचित्तः श्रयेत ।
सपदि भवमहाब्धि क्लेशराशिं स तीर्त्वा,
विलसति शिवसौख्यानंत्यसायुज्यमाप्य ॥१०॥

ઉપર મુજબની સાધુતાના અપૂર્વ આદર્શને પમાડનારી હિતશિક્ષાને યથાવત્ સાંભળી, સમજી, વિચારી યથાશક્તિ ચરણ-કરણના અનુષ્ઠાનોને એકાગ્રપણે આસેવનાર પ્રાણી અનંત દુઃખોના રાશિ સમાન સંસારરૂપ મહાસમુદ્રનો પાર પામી અનંત સુખના સ્થાનરૂપ મોક્ષ લક્ષ્મીને શીઘ્ર મેળવે છે.

કલ્યાણકારી—

હિ....ત....શિ....ક્ષા

"જીવનમાં જ્ઞાનીઓની આજ્ઞા પ્રમાણે આરાધનાના મહત્ત્વની સુવ્યવસ્થિત ગોઠવણી માટે જરૂરી ભૂમિકાનું ઘડતર નીચે જણાવતા અનુભવસત્ય નક્કર જીવનસિદ્ધાંતોના સક્રિય પાલનથી થાય છે. માટે દરેક વિવેકીએ મનન પૂર્વક વાંચી અમલ કરવો જરૂરી છે."

૧. પ્રતિદિન પોતાની જરૂરીયાતોને ઓછી કરવી.

૨. જે સમયે જેવી પરિસ્થિતિમાં હોઈએ કે આવી પડીએ તે સમયે સ્વયં પ્રચંડ મહાવાતના ઝકોરાથી નમી જતા તૃણની જેમ સમજ વિવેકપૂર્વક તે પરિસ્થિતિને અનુકુળ બની વર્તવું પણ પરિસ્થિતિને અનુકુળ બનાવવાની નાહક ગડમથલ ન કરવી.

૩. કોઈ પણ વસ્તુ પર મોહ–રાગદૃષ્ટિ ન કેળવવી.

૪. જે કંઈ આપણી પાસે હોય તેમાંથી બીજાને ભાગીદાર બનાવવો. એટલે તેમાંથી થોડું–ઘણું પણ નિરાશંસભાવે ત્યાગ કરવાની બુદ્ધિ કેળવવી.

૫. કોઈની પણ સેવા કરવા માટે સદા તત્પર રહેવું પણ તેમાં આત્મભાવ કે ગુણાનુરાગના લક્ષ્ય સિવાય, સ્વાર્થ, કીર્તિ, લાલસા કે કોઈ જાતની આશંસાનું લક્ષ્ય રાખવું નહિ.

૬. શુદ્ધ નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિનો આપેક્ષિક અભ્યાસ કરી આત્માના વકતૃત્ત્વ અને સાક્ષિભાવરૂપ સ્વભાવને જાગૃત રાખવા અહર્નિશ પ્રયત્ન કરવો.

૭. પરિમિત, મધુર, સ્વપરહિતકર અને સમયોચિત બોલવાનો અભ્યાસ રાખવો.

૮. આધ્યાત્મિક માર્ગ ખાંડાની ધારની જેવો વિષમ છે, માટે તેમાં યોગ્ય સદ્‌ગુરુની નિશ્રાની ખાસ જરૂર છે. ભૂલેચૂકે પણ યોગ્ય નિશ્રાને અવગણવાની ધૃષ્ટતા ન કરવી.

૯. દરેક કામમાં ધૈર્ય અને ગંભીર્યની સીમા જાળવી રાખવી.

૧૦. સારા કામને શરૂ કર્યા પછી એક દિવસ પણ તેને બંધ ન રાખવું, મંદ ઉત્સાહે પણ ચાલુ રાખવું.

૧૧. જીવન થોડું છે, મૃત્યુ અણધાર્યું ક્યારે અને કેવા સંજોગોમાં આવી ઝડપશે ? તે નિશ્ચિત નથી, માટે યોગ્ય આરાધનાની તૈયારી માટે જરા પણ પ્રમાદશીલ ન રહેવું.

૧૨. આધ્યાત્મિક જીવનની પ્રગતિ એવં વિશુદ્ધિ માટે હંમેશના સારા કે ખોટા દરેક કાર્યોની નોંધ જેવી એક રોજનિશી રાખવી, અને તેમાં મનની પવિત્રતા જાળવી સારા કે ખોટા વર્તન, ઉચ્ચાર કે આચારોની સાચી નોંધ રાખી વિવેકદૃષ્ટિથી સમાલોચના કરવી.

૧૩. શુદ્ધાત્મદશાની નિરંતર વિચારણાના દૃઢ સંસ્કારોના બળે સાંસારિક મોહમાયાના વિચારોને દૂર કરતાં શીખવું.

૧૪. પોતાની આત્મશક્તિઓની આપમેળે બડાઇ મારવાની કુટેવને તિલાંજલિ આપવી. હંમેશાં સાદા ને નમ્ર રહેવું.

૧૫. સમૂહ–સંગઠન, ચર્ચા તેમજ નકામી વાતો–વિકથા આદિથી દૂર રહેવું.

૧૬. વિવેક–દૃષ્ટિ અને પ્રકૃષ્ટ વૈરાગ્ય દ્વારા ચિત્ત વૃત્તિ ઉપર નિયંત્રણ રાખી દરેક સમ કે વિષમ સંજોગોમાં મનનું સમતોલપણું રાખવું.

૧૭. યથાશકય પ્રયત્ને બોલવાનું બહુ જ ઓછું રાખવું, બોલતાં પહેલાં પરિણામનો ખૂબ વિચાર કરવો.

૧૮. ઇર્ષ્યા, પરદ્રોહ, પરનિંદા, ચાડી અસૂયા, આદિ ભયંકર બદીઓથી બચવા સારૂ બિનજરૂરી કામોમાં માથું મારવાનું છોડી દેવું.

૧૯. ગુણાનુરાગની દૃષ્ટિ કેળવી. બીજાના સદ્‌વર્તન પર જ લક્ષ્ય કેન્દ્રિત કરવું. બીજાના કરેલ ખોટા વર્તનોને ભૂલી જવા ઉદાર–ક્ષમાશીલ બનવા પ્રયત્ન કરવો.

૨૦. આત્મહિતની સાધના માટે દત્તલક્ષ્ય બની સર્વ પ્રયત્ને તેની સાધના માટે સાકાંક્ષ રહી અણછાજતું કંઈ પણ વિચાર કે વર્તન ન થઇ જાય તેની પૂર્ણ સાવચેતી રાખવી.

૨૧. વૈરાગ્યભાવની દૃઢતા અને આત્મકલ્યાણના ધ્યેયની ચોક્કસાઈ માટે પૂર્વના મહાપુરુષોના સારભૂત ઉપદેશામૃતનું નિરંતર નિરીક્ષણપૂર્વક અવગાહન કરવું, અને પોતાની વ્યક્તિગત ક્ષતિઓનું ભાન કેળવી તે ક્ષતિયો દૂર કરવા સજાગ રહેવું.

૨૨. સંસારના પદાર્થોની આપાતરમણીયતાનું સાહજિક સંવેદન મેળવી વિષ્ટા-મૂત્રાદિની જેમ તેઓને ત્યાજ્ય સમજી તેનાથી લેશ માત્ર પણ સુખશાંતિ મેળવવાની ઘેલછા દૂર ફગાવી દેવી.

૨૩. વિષય-વિકારની વાસના અલ્પ પણ મનોભૂમિકામાં પેદા ન થવા પામે તેનું સંપૂર્ણ ધ્યાન રાખવું. અતિક્રમની કક્ષાથી જ તેના મૂલને સર્વથા નષ્ટ કરવા ઉદ્યત બનવું.

૨૪. છતી શક્તિએ, છતે સાધને આત્મકલ્યાણના હિતકર માર્ગમાં નહિં પ્રવર્તનારા તેમજ અજ્ઞાનાદિ દોષથી ભયંકર પાપાચરણ કરનારાઓ પ્રતિ ઉપેક્ષાભાવ કેળવવો, તેઓની કર્માધિન વિચિત્ર દશા વિચારી તેઓ પ્રતિ કરુણા-રસ-પ્લાવિત હૃદયવાળા બનવું.

૨૫. ગુણ અને ગુણી બંને તરફ બહુમાન-આદરભાવ કેળવવો, પણ દોષો તરફ ઘૃણા અને તિરસ્કાર વૃત્તિ જ રાખવી ઘટે, દોષવાળી વ્યક્તિ પ્રતિ ઘૃણાભાવ કે તિરસ્કારભર્યું વર્ત્તન કદાપિ ઉચિત નથી.

૨૬. વાસનાઓની તૃપ્તિ બળતણના સમૂહથી કે ઘાંસ-લેટના છંટકાવથી આગ બુઝાવવાથી જેમ સાવ અશક્ય છે, ઉલટું પરિણામે અનેકાનેક દુઃખોની વૃદ્ધિ જ થાય છે. માટે સદા સંતોષી રહેવું.

૨૭. વિચારો ઉપર ધીરે ધીરે એવો કાબૂ મેળવો કે તમારી પોતાની ઈચ્છા કે પ્રેરણા વિના સંકલ્પ જ પેદા ન

થાય. આ અવસ્થાએ પહોંચતાં સુધી આટલી તો સાવચેતી અવશ્ય રાખવી કે જેથી કોઇ દુર્વિચાર તો પેદા ન જ થાય, આ માટે સદા જાગરુક–સાવધ રહેવું.

૨૮. કોઇ અપમાન કરે, ટોણું મારે કે અપશબ્દો સંભળાવે તો તેથી ઉત્તેજિત ન બનવું પણ વિચારવું કે–આ બધી શબ્દલીલા છે, મિથ્યાજ્ઞાનનો વિલાસ છે.

૨૯. ઇન્દ્રિયો અને ચિત્તવૃત્તિને કાર્યશૂન્ય ન થવા દેવી, કોઇપણ શુભ પ્રવૃત્તિમાં રોકી રાખવી. છેવટે શ્રી નવકારમહા-મંત્રના સ્મરણનો અભ્યાસ વધુ પડતો રાખી કાર્યશૂન્ય દશામાં તેનું રટણ ચાલુ રાખવું.

૩૦ સ્પર્શ, દૃષ્ટિ, આચાર અને વિચાર–આ ચાર વિકાર-વાસનાના ઉત્પત્તિસ્થાનો છે, માટે તે ચારેને સંયમિત રાખી શુભમાં પ્રવર્તાવવા ઉદ્યમી થવું હિતકર માની તેના માટે સતત સાવધ રહેવું.

૩૧. "બોલો ઓછું, કરો વધારે" ના સૂત્રને જીવનમાં વણી નાંખવા. તોલી–માપીને બોલવાનો ઉપયોગ રાખવો અને આવી રીતે બોલેલા વચનોને પ્રાણાંતે પણ નભાવવા માટે કટિબદ્ધ બન્યા રહેવું.

૩૨. આચાર, વિચાર અને ઉચ્ચાર ત્રણેની એકતા જ જીવનના પરમનિગૂઢ રહસ્યભૂત તત્ત્વને પમાડી શકે છે, માટે બનતા પ્રયત્ને આ ત્રિપુટીને વિસંવાદિત ન બનવા દેવી.

૩૩. બહુધા જગતૂના પ્રાણીઓએ કરેલી પ્રશંસા એટલે

ટાપટીપ–પૉલીશ–સફાઇ કરેલ જૂઠાણુંનો જ એક પ્રકાર હોય છે, માટે ભરતપુરી લોટાની જેમ અનિયત લોકપ્રશંસાને પોતાના કર્તવ્યોનું માપકયંત્ર માની લેવાની રખે ભૂલ ન થાય તે માટે સદા જાગૃત રહેવું.

૩૪. જગત્‌માં હજી કદાચ વિચારાનુસાર ઉચ્ચાર કરવાની શકયતા છે, છતાં ઉચ્ચારાનુસાર આચાર–વર્તન બહુ દુઃશકય છે, માટે વિચારાનુસાર વર્તન કેળવવા પ્રયત્નશીલ બનવું.

૩૫. જીવનને આદર્શ બનાવવા માટે વધુ પ્રગતિ કદાચ ન સધાય તો તે માટે શકય પસ્તાવો કરી કોઇ જાતનું કલંક જીવનની સાધનાને દૂષિત ન બનાવે તેનું પૂર્ણ ધ્યાન રાખવું ઘટે.

લાલસા ઉપર કાબુ મેળવવા તથા તપ-ધર્મના સફલ આસેવનં માટે—

કલ્યાણકારી સૂચના

अक्खाण रसणी कम्माण मोहणी, वयाण तह चेव बंभवयं।
गुत्तीण मणगुत्ती य, चउरो दुक्खेहिं जिप्पन्ति ॥ १ ॥

"પાંચે ઇંદ્રિયોમાં રસનેન્દ્રિય, આઠે કર્મોમાં મોહનીય કર્મ, પાંચે મહાવ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રત અને ત્રણે ગુપ્તિમાં મનોગુપ્તિ અતિ દુર્જય છે."

ખરેખર વ્યવહાર દૃષ્ટિએ જગતના વ્યવહારોથી અલગ થયેલા મુનિને લોકલજ્જાદિ કારણે પણ અન્ય ઇન્દ્રિયોના વિષયો છોડવા પડે છે, પણ રસનેન્દ્રિયનો ભોગ લોકથી પ્રચ્છન્નપણે થઇ શકે છે, તેમજ પૂર્વના મહાપુરુષોએ ઉગ્ર સાધનાના બળે મેળવેલી મુનિપણાની છાપના ઓઠા તળે રસનાને પોષક સર્વ સામગ્રીઓ મળવી સુલભ બનતી હોવાથી રસનેન્દ્રિયને પોષક ઉપભોગ સામગ્રી સ્વચ્છંદપણે મેળવી-ભોગવી શકાય છે.

આ કારણે જ જેઓ આ વિષયમાં દુર્લક્ષ્ય રાખે છે તેઓનું મુનિપણું નિઃસાર બની જાય છે અને મુનિપણામાં સાધવા લાયક સ્વભાવ-પરિણતિદશાનો આસ્વાદ પણ મેળવી શકાતો નથી.

માટે નીચે મુજબ જણાવેલ ઉપાયથી તે રસનાના

સંયમને મેળવી શાસ્ત્રોક્ત મુનિપણાના આનંદનો અનુભવ મેળવવો જોઇએ.

સંયમ અને તપના અનન્ય સાધનભૂત શરીરના પોષણ વખતે રસના-વાસનાને પોષણ ન મળી જાય તેનું સતત લક્ષ્ય રાખવું જોઇએ.

આગાઢ કારણે શરીરાદિના ઉપબૃંહણ માટે લેવાતો પદાર્થ પણ સ્વાદ કે રસમયતા વડે ઇન્દ્રિયોના વિકારો પેદા કરે તે રીતે તો ન જ લેવો, પણ પ્રકારાંતરે તેના મૂલ રસ-સ્વરૂપને બદલી પોષણનું તત્ત્વ મળી રહે અને લાલસા-વૃત્તિ ન પોષાય તે માટે જયણાશીલ પ્રવૃત્તિ રાખવી.

તથા સંયોજિત કરેલા રસનું અગર એક સાથે બીજા રસનું આસ્વાદન ન થાય તેનું પણ પૂર્ણ ધ્યાન રાખવું.

વળી નીચે જણાવેલ ભોજનના પ્રકારો તથા તેનો હેયોપાદેય વિભાગ લક્ષ્યમાં રાખવો.

૧ સિંહભોજન—એક જ બાજુથી વાંપરવું તે.
૨ પ્રતરભોજન—જેવું લીધું તેવું વાપરવું તે.
૩ હસ્તિભોજન—ઉપેક્ષાભાવથી વાપરવું તે.
૪ કાકભોજન— ચૂંથીને વાપરવું તે.
૫ શૃગાલભોજન—જ્યાં ત્યાંથી વાપરવું તે.

આ પ્રકારોમાં પ્રથમના ત્રણ ઉપાદેય છે; બાકીના હેય છે. અર્થાત્ હાથીની જેમ ઉપેક્ષાભાવે કે સિંહની જેમ એક બાજુથી જ ભોજન કરવું તે રસનાને જિતવાનો પ્રબલ ઉપાય છે.

ટૂંકામાં "જે રીતે રાગદ્વેષ ન થાય તે રીતે વાપરવું શ્રેષ્ઠ છે."

વળી ઇન્દ્રિયોની વાસના–લાલસા ઘટાડવા પ્રત્યેક વસ્તુનો ઉપભોગ કરતી વેળાએ તેના ઉપયોગ કરવાના હેતુઓની સમીક્ષા કરો.

જરૂરીયાત છે? સગવડનો લાભ લેવો છે? કે શોખ છે? પ્રત્યેકમાં આ ત્રણ વિકલ્પો ઘટી શકે છે. હવે આમાં નીચે મુજબ વિવેક કરવો.

"જો જરૂરીયાતવાળી ચીજોથી નભી શકતું હોય તો સગવડ ખાતર કે શોખ માટે વપરાતી ચીજોનો ત્યાગ કરવો."

તે છતાં કદાચ જરૂરીયાત ઉપરાંત સ્હેજે મળી આવેલ સગવડનો લાભ લેવા મન લલચાઇ જાય તો પણ "શોખને ખાતર તો ઉપભોગની પ્રવૃત્તિ ન જ કરવી." આનો દૃઢ નિશ્ચય જરૂર રાખવો.

ઉપર મુજબની હિતશિક્ષા ધ્યાનમાં રાખી પ્રત્યેક મુમુક્ષુ પ્રાણીએ બનતા પ્રયત્ને ઇન્દ્રિયોની દૃઢમૂળ બનેલી વાસનાને જડમૂળથી ઉખેડી નાંખનારા તપના આસેવનમાં વધુ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

તપનું આસેવન ન થવામાં શરીર–મૂર્છા, સુખ શીલતા, આળસ, પ્રમાદ અને વીર્યની ફોરવણીનો અભાવ મુખ્યતઃ કારણરૂપ હોય છે, પણ વિવેકી આત્માએ નીચેનું સુવર્ણ વાકય હૃદયપટમાં કોતરી રાખવું ઘટે, જેથી શકય પ્રયત્ને મળી શકતા તપના અપૂર્વ લાભો મેળવવામાં આપણે કમનસીબ ન નિવડીએ.

તપમાં વીર્ય છુપાવવાથી વીર્યાંતરાય—

સુખશીલતાથી અસાતાવેદનીય—

આળસ-પ્રમાદથી ચારિત્રમોહનીય—

દેહમૂર્ચ્છાથી પરિગ્રહનું પાપ—

અને શક્તિ-સામગ્રી છતાં તપ ન કરવાથી માયા-પ્રયોગાદિ-

—અનેક દોષો અને કર્મોનું બંધન થાય છે. તપધર્મના યથાશક્ય આદરપૂર્વક આસેવનથી પૂર્વોક્ત સર્વ અનર્થો દૂર થઈ ઉત્તમોત્તમ કર્મનિર્જરાદિ લાભો થાય છે.

આવા વિવેકપૂર્વક આસેવેલા તપોધર્મની આરાધનાથી—

ચિંતાઓ ઘટે છે, વિકલ્પો શમે છે.

દેહાધ્યાસ મટે છે, વિકારો ઘટે છે.

વાસનાઓ નાશ પામે છે, સંજ્ઞાઓ પર કાબૂ મેળવાય છે.

કષાયો કૃશ થાય છે, ભાવનાઓ નિર્મલ થાય છે. પરિણતિ શુદ્ધ થાય છે.

વિચારો ઉપર કાબૂ આવે છે.

અનાદિકાલના સંસ્કારોથી સુદઢમૂળ બનેલી વાસનાઓના પણ પાયા હચમચી ઊઠે છે.

પરિણામે કર્મ-નિર્જરાના ઉત્તમ ફલ મેળવી પરમ નિધાન મોક્ષ હથેલીમાં આવી રહે છે.

આત્મકલ્યાણના માર્ગને સરલ બનાવવા ઉપયોગી સૂચના.

આત્મકલ્યાણ-સાધનાના પુનિત પંથે વિહરી શ્રેષ્ઠ આદર્શ સંયમી જીવનની સાર્થક સિદ્ધિ મેળવવા ઇચ્છનાર મુમુક્ષુ પ્રાણીએ મુખ્યતઃ પોતાના જીવનના બન્ને પાસાને તપાસી નીચે જણાવેલ દોષોમાંથી જણાતા કોઇ પણ દોષને પહેલી તકે દૂર કરવા ઉજમાલ થવું ઘટે.

૧. આહારની લાલસા
૨. ચિત્તની ચંચલતા
૩. આલસ્ય-સુસ્તી
૪. પ્રમાદ
૫. પુરુષાર્થહીનતા
૬. અશ્રદ્ધા
૭. કુતર્ક
૮. ઉતાવળિયાપણું
૯. વહેમીપણું
૧૦. અસંયમ
૧૧. અસહિષ્ણુતા
૧૨. અસદ્‌વર્ત્તન પ્રતિ ઘૃણાનો અભાવ
૧૩. પ્રખ્યાતિની ઇચ્છા
૧૪. માન-સત્કારેચ્છા
૧૫. જુગુપ્સા-દુગંચ્છા
૧૬. દ્વેષ
૧૭. નિર્દયતા
૧૮. કદાગ્રહ
૧૯. અશ્રદ્ધા
૨૦. પરનિંદા
૨૧. પરચર્ચા
૨૨. બાહ્યાડંબર
૨૩. વાદ-વિવાદ
૨૪. બીજાને ઉતારી પાડવાની ઇચ્છા
૨૫. શરીર સુકુમાલતા
૨૬. વિલાસિતા
૨૭. બીજા પાસે કામ કરાવવું
૨૮. લોકરંજન
૨૯. ખરાબ સોબત
૩૦. અનુપયોગી પ્રવૃત્તિ

૩૧. આત્મકલ્યાણની સાધનાથી વિરૂદ્ધ સાહિત્યનું વાંચન

૩૨. ગુરુજન તિરસ્કાર

૩૩. મહાપુરુષો પર અવિશ્વાસ

૩૪. ધાંધલિયાવૃત્તિ

૩૫ લોભ-સંચયવૃત્તિ

૩૬. દ્રોહ–અપકાર વૃત્તિ

૩૭. ચીડિયાપણું

૩૮. ઉત્કટ કષાય

૩૯. ધર્મી તરીકેનું અભિમાન

૪૦. બ્રહ્મચર્યખંડન

૪૧. પ્રતિકુલ સંયોગોમાં દીનભાવ

૪૨. અનુકૂલ સંયોગોમાં છકી જવું

૪૩. સ્થાન કે વસ્તુવિશેષ પર મહત્વ

૪૪. નામ અમર કરવાની ઘેલછા

આ દોષો નાના સ્વરૂપમાંથી અણધારી રીતે વિરાટ સ્વરૂપ પકડી સમર્થ જ્ઞાની આરાધકને પણ આત્મકલ્યાણની સાધનાના માર્ગથી બલાત્કારે ભ્રષ્ટ કરે છે. માટે જીવનશુદ્ધિ કરી સંયમનું પ્રોજ્જવલ ફ્લ મેળવવા માટે ઉપરોક્ત દોષોને સમૂલ દૂર કરવા પ્રયત્નશીલ બનવું.

હેયોપાદેય વિભાગ

દિવ્ય સાધનાના સાધક એક મહાપુરુષે નક્કી કરેલા નીચેના હેયોપાદેય વિભાગને લક્ષ્યમાં રાખી તદનુસાર આચરણ કરવાથી કલ્યાણ-સાધનાનો પંથ બહુ સરલ અને શુભાવહ નિવડે છે.

હેય	ઉપાદેય
આત્મશ્લાઘા	આત્મનિંદા
પરનિંદા	પરસ્તુતિ
અનૌચિત્ય	ઔચિત્ય
અવિવેક	વિવેક
અવિનય	વિનય
પરોપકાર	પરોપકાર
કાર્પણ્ય	ઔદાર્ય
તુચ્છતા	ગાંભીર્ય
માત્સર્ય	માધ્યસ્થ્ય
અસંબદ્ધ પ્રલાપ	પ્રિય-હિતકારી વાક્ય

ઉપર મુજબના વિભાગને ખ્યાલમાં રાખી યોગ્ય જીવનલક્ષી પ્રવૃત્તિ કરવાથી આત્મકલ્યાણની સાધના સરલ થાય છે.

★

ચારિત્રગ્રહણ પછી યાદ રાખવા જેવા
હિતકર સૂચનો

૧. સંસારનો ત્યાગ એટલે વાસ્તવિક રીતે વિષય અને કષાયનો ત્યાગ કર્યો છે એમ સમજવું. કારણ કે વિષય-કષાયની પ્રબલતા જ સંસાર છે.

૨. સાધુ-જીવન આત્મકલ્યાણ માટે લીધું છે. એ વાત હરઘડી યાદ રહેવી જોઈએ.

સાધુતા આત્મસાત્ થયા વિના પરોપદેશમાં પડવાથી પોતાનું ગુમાવવાનું થાય છે.

સાધુતા પ્રાપ્ત કરવા માટે—

પાંચ મહાવ્રતો અને તેની પચ્ચીશ ભાવનાઓ અષ્ટ પ્રવચન માતા, દશવિધ સામાચારી, પ્રતિલેખના શુદ્ધિ આદિ સાધુ-ક્રિયાનું સચોટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી એના આધારે જીવનનું ઘડતર ઘડવું જોઈએ.

૩. વિનય એ જૈન શાસનનો મૂળ પાયો છે. ગુરુ આદિ વડિલનો બહુમાન પૂર્વક વિનય કરવો અને એના માટે દશવૈકાલિકનું નવમું અને ઉતરાધ્યયનનું પહેલું અધ્યનન જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરવો.

૪. અનાદિકાલથી પ્રમાદનું જોર બળવાન હોવાથી જીવનમાં ડગલે ને પગલે ભૂલ થવાનો સંભવ છે. આવી સ્થિતિમાં

પોતાના ઉપકારી ગુરુમહારાજશ્રી તરફથી વારંવાર શિખામણ મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી. એમનો ઉપાલંભ સાંભળતાં હર્ષ પામવો કે કેવા ઉપકારી છે ?

જગતમાં મીઠું સંભળાવનારા તો ઘણા છે. પણ ભૂલ તરફ ધ્યાન દોરનાર અને ભૂલ માટે ઠપકો દેનાર તો કોઇક હોય છે !!!

૫. વ્યાકરણ ન્યાય આદિનો અભ્યાસ આપણા શાસ્ત્રો વાંચવા માટે જરૂરી છે પણ કર્મગ્રન્થાદિ પ્રકરણો અને દશ-વૈકાલિક સૂત્રનો અભ્યાસ ઘણો જરૂરી છે. એથી એના ઉપર ખૂબ ધ્યાન રાખવું.

ન્યાય-વ્યાકરણ અને સાહિત્યના અભ્યાસ દ્વારા દુનિયામાં ઉપદેશક તરીકે બહાર આવવાની મનોવૃત્તિ ઉછાળા મારે એ આત્માને લુંટાવવાનો ધોરી રસ્તો છે. આવી અનુચિત મહ-ત્વાકાંક્ષામાંથી જ ધીમે ધીમે પતન છે.

૬. તપના આચરણમાં પણ બાહ્ય તપ તેમાંય પણ અણ-સણ ઉપર જ વધુ જોર અપાય છે. પણ વિગઇ ત્યાગ, ઉનોદરી, વિનય આદિ ઉપર ઓછું વજન અપાય છે.

* યોગોદ્વહન એ આત્માને સાચો યોગી બનાવવાનો રાજમાર્ગ હતો તે આજે વિકૃત થતો જાય છે. તે સંબંધી ગીતાર્થની નિશ્રાએ ઘટતું કરવું જોઇએ.

* પોતાંનો કોઇપણ તપ ગૃહસ્થથી અજ્ઞાત રહે એની ખૂબ સાવચેતી રાખવી અને પારણાનો દિવસ પરિચિત ગૃહસ્થો જાણે તો લુંટાઈ જવાય એમ માનવું.

* પારણામાં પણ ભાવથી તપ ચાલુ રહે એની કાળજી રાખવી. લાલસા વધતી જતી હોય તો પહેલાં મનોબળને અનુકૂળ આસ્વાદ તપનો અનુભવ થાય તેવો હળવો તપ પસંદ કરવો.

* દેહની મમતા, વિગઇની આસક્તિ, જીભની લોલુપતા અને કષાય જેટલે અંશે કાબુમાં આવે તેટલી જિત સમજવી.

૭. આવશ્યક.

શ્રી દશ વૈકાલિક સૂત્ર, શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, શ્રી આચારાંગ સૂત્ર, શ્રી ઓઘ–નિર્યુક્તિ સૂત્ર, શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ સૂત્ર અને અનુયોગદ્વાર આ સાત ગ્રન્થો યોગોદ્વહન દ્વારા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી ગુરુ મ૦ પાસેથી વાંચી લેવા કે સાંભળી લેવા.

૮. કર્મસાહિત્યનો ઝીણવટથી અભ્યાસ કરવાથી આત્માની જાગૃતિમાં ઘણી રાહત મળશે. અધ્યવસાયો નિર્મળ બનશે.

૯. આરાધ્ય અનુષ્ઠાનમાં છતી શક્તિએ પ્રમાદ ન કરવો.

* અશક્ય લાગતી આરાધનામાં પણ પુરૂષાર્થ તો કરવો જ! શુદ્ધાશયથી પુરૂષાર્થ કરવા છતાં ફલ ન મળે તો કર્મ જોરદાર છે એમ માની પ્રયત્નો ચાલુ રાખવા પણ ફળની ઉત્સુકતા ન રાખવી. યતઃ—

महान्तं कार्यमुद्दिश्य, यो विधत्ते परिश्रमम् ।
तत्सिद्धौ तस्य लोपः, स्याद्सिद्धौ वीरचेष्टितम् ॥ १ ॥

૧૦. સ્વાધ્યાય અને તપ એ સંયમની બે ચક્ષુ છે.

૧૧. આવશ્યક અને સાધુક્રિયાના સૂત્રોનું અર્થપૂર્વક ખૂબ ચિંતન-મનન કરવું.

૧૨. સમિતિ-ગુપ્તિ અને સામાચારીના જ્ઞાનને સમ્યક્ આચરણ દ્વારા જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરવો.

૧૩. કોઈપણ અજ્ઞાન અને તપ ક્ષયોપશમ ન હોવાના કારણે ન થઈ શકે તો એની ચીવટ અવશ્ય રાખવી પણ ખેદ ન કરવો !!!

૧૪. ચાર દુઃખ શય્યા—

૧. વીતરાગના વચનમાં અશ્રદ્ધા.

૨. બીજાને મળતા લાભની ચાહના.

૩. સુંદર શબ્દાદિ વિષયની અભિલાષા.

૪. સ્નાન, શરીર મર્દન અને ધોવાની આકાંક્ષા.

આ ચારને આધીન બનેલો સંયમી પરિણામે લક્ષ્યહીન બની દુઃખી જ થાય છે.

૧૫ ચાર સુખશય્યા

૧. વીતરાગના વચનોની શ્રદ્ધા.

૨. બીજાને મળતા લાભની ઈચ્છાનો ત્યાગ.

૩. સારા વિષયોની સ્પૃહાનો ત્યાગ.

૪. શરીર વિભૂષાનો ત્યાગ.

આ ચારનું પાલન કરનારો સંયમી પોતાનું લક્ષ્ય જલ્દી સિદ્ધ કરી શકે છે.

ચારિત્ર જીવન જીવી જાણવા માટે
જરૂરીયાતો

---

૧. અનંત જ્ઞાનીયોની મરજી, માન્યતા, ધોરણ મુજબ ચાલવાનું મુખ્ય આદર્શ–ધ્યેય રાખવું.

૨. સ્વચ્છંદી ઇન્દ્રિયોના ગુલામ નહિ બનવાનું પણ તેની સામે મોરચા માંડવાના.

૩. આપણે શા માટે નીકળ્યા છીએ? અને શું કરવાનું છે? તેનો નિરંતર ગુરુનિશ્રાયે વિચાર કરવો.

૪. કષાયની ચુંગાલમાંથી છુટવાને માટે હૈયાને કોમળ અને નમ્ર બનાવવું.

૫. આત્માના ઉપકારી સિવાય વિજાતીય સામે ઊંચી દૃષ્ટિથી જોવું નહીં અને તેની સાથે વાત પણ ન કરવી.

૬. ગુરુના ચરણે પોતાનો આત્મા એકાકાર કરવો. એમની આજ્ઞા એ જ આપણું જીવન! અને એમની ઇચ્છા એ આપણું મન! કદી પણ સ્વતંત્ર બનવા ઇચ્છવું નહિં !!!

૭. ગુરુની ભક્તિ વિનયાદિ બહુ જ વિનીત અને નમ્ર ભાવે કેવલ આત્મ કલ્યાણ માટે કરવા તત્પર રહેવું.

૮. જાણ્યે અજાણ્યે પણ વિરાધના ન થાય તેની જાગૃતિ રાખવી.

* મનને મારવાનું, વાણી પર ઘણો જ સંયમ લાવવાનો અને કાયાને તપસ્યા વડે લુખી અને ભૂખી બનાવવાની પછી કોઈપણ બીજી વસ્તુની તાકાત નથી કે તે તમારા આદર્શમાંથી તમોને ચલાયમાન કરી શકે !

* ચારિત્રમાં દિનપ્રતિદિન વધવા માટે આત્માને સંવેગ વૈરાગ્યમાં ઝીલતો બનાવવો.

૯. ગમે તેવી ભૂલ થઇ હોય તો પણ ગુરુદેવને નિવેદન કરી દેવું.

સંયમ પંથે ધપી રહેલા મુમુક્ષુને

કલ્યાણકારી પ્રેમાળ ઉદ્બોધન !!!

ભાગ્યશાલી !

સંયમના પંથે આગળ ધપવાના ઉત્સાહને મોહની અટપટી કેડીઓ સમી વૃત્તિઓને ગૂંચવાડામાં ગુમાવી ન દઈશ હોં !

જો ! તારી પાસે ગુરુ સમર્પણ અને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યરૂપ અણમોલ શક્તિનો જથ્થો છે !!

પછી કોણ તારૂં શું કરી શકે તેમ છે ?

આ બન્ને વણમાંગી–અણમોલ સહાયક ચીજો મોક્ષના પંથે આગેકૂચ કરવામાં તને અત્યંત ઉપયોગી સમજાય જાય તો બિચારા મોહને ઉભી પૂંછડીએ ભાગ્યે જ છૂટકો !

બાપુ ! આ બન્ને ચીજોનો ઉપયોગ સુસાધ્ય છે તેમજ દુઃસાધ્ય પણ છે.

સુસાધ્ય ત્યારે, જ્યારે કે—

ગુરુસેવા, શાસ્ત્ર, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને તપમાં તારી વૃત્તિઓને અવાર નવાર જોડી રાખે તો....

આ વાંચીને બરાબર ઊંડું મંનન કરજે !

સૂક્ષ્મ વિચારની સોયથી મનમાં કે સંસ્કારોની અટપટી ગૂંચમાં ઉંડે પડી રહેલા શલ્યને તથા વિચાર દોષના કાંટાને બહાર કાઢજે !!

—તો આનો ખરો ભાવ તને સમજાશે અને તેના મર્મ સુધી તું પહોંચી શકીશ !!!

છેલ્લે આટલું જરૂર યાદ રાખજે—“ परप्रवृत्तौ बधिरान्धमूकः ” બનવા પ્રયત્ન કરજે અને “ आणाएधम्मो ” સૂત્રને લક્ષ્યમાં રાખી જેની નિશ્રાએ સંયમ પંથે સંચરવા તૈયાર થયો છે, તે ગુરુદેવની આજ્ઞાને જીવન સર્વસ્વ માનીને ચાલજે !! આ વાત જરા પણ વિસરીશ નહીં !!!

સંયમની સાધનામાં ઉપયોગી હિતકર સૂચનો.

(૧) કલ્યાણ મિત્રોનો સંસર્ગ રાખવો.
(૨) જિનવચન શ્રવણ કરવું.
(૩) સાંભળેલા વચનોને સમ્યગ્ પ્રકારે ધારી રાખવા.
(૪) પરોપકાર કરવો. (પરમાર્થવૃત્તિ)
(૫) પરપીડા પરિહાર કરવો.
(૬) વિષય પ્રવૃત્તિ ત્યાગ માટે પ્રયત્ન કરવો.
(૭) ભવ સ્વરૂપ નિરંતર ભાવવું.
(૮) પૂજ્ય-વડીલ-ગુણવાન્ મહાપુરૂષોની પૂજા-સેવા-આદર બહુમાન કરવો.
(૯) **કોઇની સાચી કે ખોટી નિંદા ન કરવી કે ન સાંભળવી.**

(૧૦) આપણા નિમિત્તે લોકો અધર્મ ન પામે તેનું પુરૂં ધ્યાન રાખવું.

(૧૧) ગુણાનુરાગ કેળવવો.

(૧૨) બીજાના દોષો પ્રતિ મધ્યસ્થ ભાવ કેળવવો.

(૧૩) કુશીલ–શિથિલાચારીનો સંસર્ગ વર્જવો.

(૧૪) પ્રયત્ન પૂર્વક પ્રમાદ છોડવા પ્રયત્ન કરવો.

(૧૫) અશુભ વિકલ્પોને દૂર કરવા માટે ક્રોધાદિ કષાયોના ત્યાગ પૂર્વક આત્મ સ્વરૂપનું અવસરે અવસરે ચિંતવન કરવું.

(૧૬) "શરીર, ઘર, ધન, સ્વજન, મિત્રો, પુત્ર વિગેરે બધા પર દ્રવ્ય મારાથી આત્માથી ભિન્ન છે. હું એનાથી ભિન્ન છું" આવી ભાવના પૌદ્ગલિક પદાર્થોના મોહ વખતે કેળવવી.

(૧૭) નિત્ય શાશ્વત, નિષ્કલંક, શુદ્ધ અને જ્ઞાનદર્શનથી સમૃદ્ધ આત્માનું નિર્મલ સ્વરૂપ છે.

(૧૮) શુદ્ધ અને શાશ્વત જે મોક્ષરૂપ આત્માનું સ્થાન છે તે જ ખરેખર ઉપાદેય છે.

(૧૯) વધુ શું કહેવું?

જેમ જેમ રાગ અને દ્વેષ નાશ પામે–ઘટે તે રીતે વિવેક પૂર્વક ગુરુ નિશ્રાએ શાસ્ત્રાજ્ઞા અને ગીતાર્થોની મર્યાદા પ્રમાણે પ્રવર્તવું.

(પૂ. ઉપા. શ્રી યશોવિ. મ. પ્રણીત
શ્રી ઉપદેશ રહસ્ય ગા. ૧૯૪ થી ૨૦૧ ના આધારે)

श्री शङ्खेश्वर पार्श्वनाथाय नमः

સમ્યગ્ જ્ઞાન વિભાગ

अणुसोओ खलु संसारो,
पडिसोओ खलु तस्स उत्तारो ॥

ભાવાર્થ—અનાદિકાલીન અશુભ સંસ્કારોના રવાડે ચઢેલ જીવનનું નામ સંસાર અને તેનાથી વિપરીત રીતે જીવન જીવવા માટે જ્ઞાનીયોની આજ્ઞા મુજબ વર્તવું તે સંસારથી છુટવાનો ઉપાય છે.

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર.

વિષયકષાયની વાસનાને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ બાલજીવોને અનાદિકાલના સંસ્કારોથી સુલભ છે. પણ સમ્યગ્જ્ઞાનબળે આત્મસ્વરૂપના સંવેદન થયા પછી વાસનાઓની સામે ચાલવાની હિંમતભેર પ્રવૃત્તિ જ ખરેખર જીવન શુદ્ધિનું પ્રધાન કારણ બને છે.

અને આ પ્રવૃત્તિ જ્ઞાનીયોને ઉત્કૃષ્ટ તપરૂપ બની જાય છે.

॥ ज्ञानं निःश्रेयस्करम् ॥

સમ્યગ્ જ્ઞાનની મહત્તા

મોક્ષમાર્ગની આરાધનાની યથાર્થતા માટે અન્ય સર્વ સાધનો કરતાં જ્ઞાનની મહત્તા વધુ છે, કારણ કે-પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિની સારમયતાનો આધાર-સ્તંભ જ્ઞાન છે. જ્ઞાન સાધ્ય સાધનનો યથાર્થ વિવેક કરાવી સાધક-બાધકના વિવેચનમાં સહકારી થઇ યોગ્ય માર્ગે દોરી શકે છે, અન્યથા સાધન સામગ્રી-સંપન્ન દશામાં પણ યથોચિત યોજન કરવાના જ્ઞાનના અભાવે છતી સામગ્રીએ ભૂખે મરવાની જેમ આત્મકલ્યાણ સાધનની યથાર્થતા સાધી જીવનને ઉજ્જવલ બનાવનાર પણ ઉત્તમ માનવભવાદિની પ્રાપ્તિ લગભગ નિરર્થક નિવડે છે.

માટે આ વિભાગમાં સંયમની આરાધનાના ચોક્કસ લક્ષ્ય કેન્દ્રરૂપ સમ્યગદર્શનની દઢતા મેળવ્યા પછી કેન્દ્રિત લક્ષ્યને પહોંચી વળવાં અને થતી ઉત્સાહભેર પ્રવૃત્તિને ફલવતી બનાવવા પ્રત્યેક આદર્શ આરાધક પ્રાણીને યથોચિત મેળવવા લાયક મુષ્ટિજ્ઞાનરૂપ ટૂંકા પણ આદર્શ જ્ઞાનરૂપ પ્રકારને વિવિધ રીતે આયોજીને મુદ્દાસર વર્ણવેલ છે.

સંયમની સાધનાને સફલ બનાવનાર મુષ્ટિજ્ઞાનરૂપે જરૂરી જાણવા લાયક કેટલાક પદાર્થો

આદર્શ સાધુતાને મૂર્ત્ત સ્વરૂપ આપવા તથા જીવનની પરમોચ્ચ વિશુદ્ધિની ભૂમિકાએ પહોંચવા પ્રત્યેક આરાધક-મુમુક્ષુ પ્રાણીએ દીક્ષા-સંયમના સ્વીકારની સાથે જ નીચે જણાવાતા સંયમની સાધનાને સફલ બનાવનાર કેટલાક પદાર્થોનું જ્ઞાન મુષ્ટિજ્ઞાનરૂપે અવશ્ય મેળવી લેવું ઘટે. પ્રતિક્ષણ તદનુકૂલ યોગ્ય વિચારણા કરી બનતે પ્રયાસે સંયમની મહત્તાને સાધનારા આ પદાર્થોને જીવનમાં વણી લેવા ઉદ્યત રહેવું જરૂરી છે.

શ્રમણ ધર્મ કેવો ?

પ્રત્યેક આરાધક આત્માએ સૌ પ્રથમ મોક્ષમાર્ગની સાધના માટે સ્વીકારેલ શ્રમણધર્મની સારમયતા જાણવી જોઇએ, તે માટે શ્રી પાક્ષિક સૂત્રના પંચમહાવ્રતોના આલાપકમાં આવતા કેટલાક પદો ઉદ્ધર્યા છે.

केवलिपण्णत्तस्स—વીતરાગ સર્વજ્ઞ પ્રભુએ નિષ્કામ વત્સલતાથી ઉપદેશેલ છે

अहिंसालक्खणस्स—કોઈ પણ જીવની માનસિક પણ વિરાધના ન થવા દેવાનું જેમાં આદર્શ વિધાન છે.

सच्चाहिट्ठिअस्स—ત્રિકાલાબાધિત આત્મસ્વરૂપાવગાહી વિશુદ્ધ સત્યના અવલંબને પ્રતિષ્ઠિત છે.

विणयमूलस्स—જેના પ્રત્યેક અનુષ્ઠાનોના મૂલમાં માનકષાયનું મર્દન કરનારી નમ્રતા–વિનયશીલતા રહેલ છે.

खंतिप्पहाणस्स—ક્રોધ કષાયનું દમન કરનારી ક્ષાંતિ–ક્ષમાભાવનું જેમાં પ્રાધાન્ય છે.

अहिरण्णसोवण्णिअस्स—જેના પાલન કરનારની પાસે સોનું ચાંદી અગર કોઇ પણ ધાતુની વસ્તુનો સંચય કે સદ્ભાવ હોતો નથી.

उवसमपभवस्स—ઘોર અપરાધીને પણ માફ કરી દેવારૂપ ઉપશમ ભાવની અજબ કેળવણી આપનાર.

नवबंभचेरगुत्तस्स—વિશુદ્ધ સાત્વિક બ્રહ્મચર્યના પાલન માટે જેમાં નવ પ્રકારની આદર્શ ગુપ્તિ–મર્યાદા યોજેલ છે.

अपयमाणस्स—કોઇ પણ પ્રકારની રસોઇ કરવાની ધાંધલ–હિંસામય પ્રવૃત્તિ જેમાં નથી.

भिक्खावित्तियस्स—કોઇને સૂક્ષ્મ પણ માનસિક પીડા ન થાય તેવા વિશુદ્ધ આશયને સાધનારી એષણા–શુદ્ધિપૂર્વક ભિક્ષાવૃત્તિ દ્વારા જેમાં યથોચિત જીવન–નિર્વાહની વ્યવસ્થા છે.

कुक्खिसंबलस्स—જીવનયાત્રાના નિર્વાહ પૂરતો ખોરાક મેળવી સંયમયાત્રાની જ સિદ્ધિના ધ્યેયથી શરીરના ટકાવ પૂરતી જેમાં વ્યવસ્થા છે. સંચય કે પરિગ્રહવૃત્તિનું જેમાં સ્થાન નથી.

णिरग्गिसरणस्स—કોઇ પણ સંજોગોમાં ઠંડી આદિ દૂર કરવા અગર રાંધવા આદિ માટે અગ્નિનો આશરો જ જેમાં લેવાનો નથી.

संपक्खालिअस्स—બાહ્ય શારીરિક મલને દૂર કરવાની

અનાદિકાલીન ટેવને છોડી બાહ્યમલને પેદા કરનાર–વધારનાર અભ્યંતરમલ–રાગાદિદોષોના વિકારોને દૂર કરી નિર્મલ થવાનું જેમાં વિધાન છે.

चत्तदोसस्स—જે આત્મકલ્યાણની સાધનામાં વિઘ્નરૂપ સર્વ પ્રકારના દોષોનો પરિહાર કરાવનાર છે.

गुणग्गाहिअस्स—બીજાના સૂક્ષ્મ પણ ગુણનું અનુમોદન–પ્રમોદપૂર્ણ ભાવપૂર્વક ગ્રહણ કરવાનું જે શીખવે છે.

निव्वियारस्स—જેનાથી મોહજન્ય ઘેલછાભર્યા રાગાદિના વિકારોથી રહિત થવાય છે.

णिव्वित्तिलक्खणस्स–જન્મ–મરણના ફેરા વધારનારી આધિ-ભૌતિક–સાંસારિક તમામ ઉપાધિમય જંજાળી અશુભ પ્રવૃત્તિઓના પરિહારસ્વરૂપ નિવૃત્તિની જેમાં પ્રધાનતા છે.

पंचमहव्वयजुत्तस्स—આદર્શ સાધુતાના નિયામક મહામૂલા મહત્વભર્યા પાંચ મહાવ્રતોનું સુભગ પાલન જેમાં નિર્દેશાયેલું છે.

असंनिहिसंचयस्स—'આગળ ઉપર કામ આવશે'–ની વાહિયાત દીર્ઘસૂત્રિતાને સૂચવનારી નકામી ચિંતાના બળે ભેગુ કરવાની વૃત્તિનો જેમાં સંયમ કરવામાં આવે છે.

अविसंवाइअस्स—જેની આરાધનાથી ચોક્કસપણે આત્મસ્વ-રૂપની વિશુદ્ધિરૂપ મુક્તિનું ફળ મળે જ છે.

संसारपारगामिअस्स—જેની નિર્મલતર આસેવનાથી વિષમ એવા સંસાર–સમુદ્રનો પાર પમાય છે.

णिव्वाणगमणपज्जवसाणफलस्स—જે આરાધના કર્યા પછી અંતિમ ફલ તરીકે તમામ કર્મોના બંધનમાંથી મુક્ત બની

શાશ્વત સુખના ધામસમા વિશુદ્ધ આત્મસ્વરૂપાનંદની પ્રાપ્તિરૂપ સિદ્ધિગતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

આવા અપૂર્વ ઉત્તમોત્તમ જીવનની પ્રકૃષ્ટ સાધનાના પંથે સુખદ સાધનસમા શ્રમણધર્મની દીક્ષા સ્વીકાર્યા પછી યથોક્ત ફલ મેળવવા ક્રમિક પ્રયત્નોની શુભ પરંપરાની સાધના માટે સદા ઉદ્યત રહેવું ઘટે.

(૨) પાંચ મહાવ્રત

१ सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं,
२ सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं,
३ सव्वाओ अदिण्णादाणाओ वेरमणं,
४ सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं,
५ सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं,

ભાવાર્થ—સર્વથા પ્રાણાતિપાતવિરમણ વ્રત—કોઈ પણ સૂક્ષ્મ કે બાદર, ત્રસ કે સ્થાવર જીવની જાણ્યે અજાણ્યે થતી-થનારી હિંસાથી સર્વથા ત્રિવિધે અટકવું તે.

૨. સર્વથા મૃષાવાદવિરમણ વ્રત—ક્રોધ, લોભ, ભય કે હાસ્યથી અસત્ય બોલવાથી સર્વથા અટકવું તે.

૩. સર્વથા અદત્તાદાનવિરમણ વ્રત—નાની કે મોટી કોઇ પણ ચીજ પૂછ્યા વગર લેવારૂપ ચોરીથી સર્વથા અટકવું તે.

૪. સર્વથા મૈથુનવિરમરણ વ્રત—વિષય ભોગાત્મક મૈથુન સંબંધી ક્રીડાથી સર્વથા અટકવું તે.

૫. સર્વથા પરિગ્રહવિરમણ વ્રત મૂર્ચ્છા—આસકિતપૂર્વક

સાંસારિક પદાર્થો ધર્મના પણ ઉપકરણો વધુ પડતા ભેગા કરવાની વૃત્તિથી સર્વથા અટકવું તે.

(૨) પાંચ મહાવ્રતની પચ્ચીશ ભાવના

भावनाभिर्भावितानि पञ्चभिः पञ्चभिः क्रमात् ।
महाव्रतानि नो कस्य, साधयन्त्ययव्यं पदम् ॥

(શ્રી યોગશાસ્ત્ર પ્ર. ૧, શ્લો. ૨૭)

ઉપર જણાવેલા પાંચ મહાવ્રતો પાંચ-પાંચ ભાવનાઓથી ભાવિત થયેલા કોને અવ્યય-મોક્ષપદ સાધનારા થતાં નથી અર્થાત્ એકેક મહાવ્રતનું નિર્મલ પાલન કરવા સારુ-પાંચ ભાવનાઓ નિરંતર ધ્યાનમાં રાખવી ઘટે.

પહેલા મહાવ્રતની પાંચ ભાવના

मनोगुप्त्येषणादानैर्याभिः समितिभिः सदा ।
दृष्टान्नपानग्रहणेनाहिंसां भावयेत्सुधीः ॥

(શ્રી યોગશાસ્ત્ર પ્ર. ૧, શ્લો. ૨૬)

૧ મનગુપ્તિ—મનમાં અશુભ સંકલ્પ-વિકલ્પ થાય તો શમાવી દેવા પણ ગતિમાન ન કરવા, વચનકાયા દ્વારા મનને વધુ પ્રવૃત્તિશીલ ન થવા દેવું.

૨ ઈર્યાસમિતિ—યુગ પ્રમાણ (સાડા ચાર હાથ) ભૂમિને નિરીક્ષવાપૂર્વક જીવયતનાનો ઉપયોગ રાખી ચાલવું.

૩ આદાનસમિતિ—વસ્તુ માત્રને લેતાં મૂકતાં ચક્ષુથી પડિલેહી રજોહરણાદિથી પ્રમાર્જવાની જયણા કરવી.

૪ એષણાસમિતિ—સંયમયાત્રાના સાધનરૂપ દેહના સુખ-

નિર્વાહ અર્થે હિંસા-સંકલ્પાદિ કોઈ પણ ઉદ્દેશ્યથી થતા આધાકર્માદિ બેતાલીશ દોષોથી રહિત ગોચરીની ગવેષણાદિની વિશુદ્ધ પ્રવૃત્તિ રાખવી.

૫ દૃષ્ટાન્નપાનગ્રહણ—વહોરાવનાર અને વહોરવા લાયકની વસ્તુને લાવવી લઈ જવાની ચેષ્ટા દેખી શકાતી હોય તે રીતે વહોરવી અથવા જોઈ તપાસીને ગ્રહણ કરવી.

બીજા મહાવ્રતની પાંચ ભાવના

हास्यलोभभयक्रोधप्रत्याख्यानैर्निरंतरम् ।
आलोच्य भाषणेनापि, भावयेत्सूनृतव्रतम् ॥

(શ્રી યોગશાસ્ત્ર પ્ર. ૧, શ્લો૦ ૨૭)

૧-૨-૩-૪. હાસ્ય-લોભ-ભય-ક્રોધનો ત્યાગ-હાસ્ય, લોભ, ભય તથા ક્રોધથી સર્વદા દૂર રહેવું, તે પેદા જ ન થાય તેવા સંજોગોમાં રહેવું. કારણ કે આ ચાર કારણોથી જ પ્રાયઃ મૃષાવાદનો પ્રસંગ સાંપડે છે.

૫. વિચારીને બોલવું—જરૂર પડે ત્યારે ભાવી પરિણામનો મધ્યસ્થપણે સમતોલપણું જાળવી સંપૂર્ણ વિચાર કર્યા પછી જ બોલવું.

ત્રીજા મહાવ્રતની પાંચ ભાવના

आलोच्यावग्रहयाच्ञाभीक्ष्णावग्रहयाचनम् ।
एतन्मात्रमेवैतदित्यवग्रहधारणम् ॥
समानधार्मिकेभ्यश्च तथावग्रहयाचनम् ।
अनुज्ञापितपानान्नाशनमस्तेयभावना: ॥

(શ્રી યોગશાસ્ત્ર પ્ર. ૧, શ્લો૦ ૨૮-૨૯)

૧. વિચારીને અવગ્રહનું યાચન—પોતાને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે સંપૂર્ણ વિચાર કરીને જેટલી જરૂર હોય, રોજ પ્રત્યુપેક્ષણ-પ્રમાર્જના થઇ શકે તેટલા અવગ્રહની યાચના કરવી.

૨. વારંવાર અવગ્રહાનુજ્ઞાની જયણા—એક વાર વસતિના માલિકે સમુચ્ચયથી આખી વસતિ ઉતરવા આપી હોય છતાં જ્યારે જે જે અવગ્રહની જરૂર પડે ત્યારે પુનઃ માલિકની અનુજ્ઞા મેળવવા ઉચિત જયણા કરવી.

૩. અવગ્રહનું અવધારણ—વસતિ ગ્રહણ કર્યા પછી ચોક્કસ પણે પ્રત્યુપેક્ષણા-પ્રમાર્જના કરી યથોચિત ઉપયોગ માટે-'મારે આટલો અવગ્રહ અનુજ્ઞાત કરેલો વાપરવો'-એવો સ્પષ્ટ અવધારણાત્મકપણે અવગ્રહને ચોક્કસ કરવો.

૪. સમાન ધાર્મિક પાસે અવગ્રહયાચન—વસતિના માલિકે અનુજ્ઞા આપ્યા પછી પણ તે વસતિમાં પ્રથમથી રહેલા સાધર્મિક-સાંભોગિક કે અસાંભોગિક-સાધુ સાધ્વી પાસેથી પુનઃ વસતિ આદિની યાચનાની જયણા કરવી.

૫. આપેલા જ ગોચરી પાણી વાપરવા—ગૃહસ્થે વહોરાવેલ જ ગોચરી-પાણી વાપરવાનો ઉપયોગ રાખવો, ગૃહસ્થ પાસેથી વાપરવા માટે અનુજ્ઞાત નહિ કરાયેલ કંઈ પણ ચીજ ન વાપરવી.

ચોથા મહાવ્રતની પાંચ ભાવના

स्त्रीषण्ढपशुमद्वेश्मासनकुड्यान्तरोज्झनात् ।
सरागस्त्रीकथात्यागात् प्रागूरतस्मृतिवर्जनात् ॥
स्त्रीरम्यांगेक्षणस्वांगसंस्कारपरिवर्जनात् ।
प्रणीतात्यशनत्यागाद् ब्रह्मचर्यं तु भावयेत् ॥

(શ્રી યોગશાસ્ત્ર પ્ર. ૧, શ્લો. ૩૦-૩૧)

૧. શુદ્ધ વસતિ આદિની જયણા—સ્ત્રી, નપુંસક, પશુવાળા સ્થાને રહેવું, બેસવું કે ભીંત આંતરેથી તેવાઓનો અનુભવાતો સહવાસ–આ બધાનો ત્યાગ કરવો.

૨. રાગમય કથાનો ત્યાગ—કામવિકારને વધારનારી સ્ત્રી સંબંધી વિષયવાસનાને ઉત્તેજક કથા–વાત સરખી પણ ન કરવી.

૩. પૂર્વાનુભૂતસ્મરણ ત્યાગ—કામ–વાસનાદિની આભિમાનિક તૃપ્તિ અર્થે પૂર્વે આસેવેલ સુરત–મૈથુનાદિ સંબંધી ચેષ્ટાઓનું સ્મરણ પણ ન કરવું.

૪. સ્ત્રીના અંગોપાંગ જોવાનો તથા શરીર વિભૂષાનો ત્યાગ—રાગમય દૃષ્ટિથી કામવાસનાને તૃપ્ત કરવાના ઈરાદે સ્ત્રીના સુરમ્ય અંગોપાંગો ધારીને જોવાં નહિં, તેમજ સારા દેખાવડા લાગવાના મોહમાં શરીરની સાફસૂફી-ટાપટીપ આદિ વિભૂષા કરવી નહિં.

૫. પૌષ્ટિક તથા માત્રાધિક આહારનો ત્યાગ—ઇન્દ્રિયોના વિકારોને પોષક સ્વાદિષ્ટ ઉત્તેજક પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો તથા શરીરના નભાવ થવા ઉપરાંત સ્વાદાદિની દૃષ્ટિએ વધુ પ્રમાણમાં આહાર ન કરવો.

પાંચમા મહાવ્રતની પાંચ ભાવના

स्पर्शे रसे च गंधे च रूपे शब्दे च हारिणि।
पंचस्वितीन्द्रियार्थेषु गाढं गार्द्धयस्य वर्ज्जनम्॥
एतेष्वेवामनोज्ञेषु, सर्वथा द्वेषवर्जनम्।
आर्किचन्यव्रतस्यैवं, भावनाः पंच कीर्तिताः॥

(શ્રી યોગશાસ્ત્ર પ્ર. ૧, શ્લો ૩૨–૩૩)

સુંદર-અનુકૂલ પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્તિ ન કરવી, તેમજ અશુભ-પ્રતિકૂલ પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં ઘૃણા દુગંછા-દ્વેષ ન કરવો.

ઉપર પ્રમાણે દરેક મહાવ્રતની પાંચ-પાંચ ભાવનાઓ જણાવી છે તે ખ્યાલમાં રાખી તે તે મહાવ્રતને જાળવવાથી અને યથોચિત મર્યાદામાં રહી વિશુદ્ધપણે સંયમ જીવનની શ્રેષ્ઠ સિદ્ધિ મેળવવા અહર્નિશ સંયમની ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી આત્મ-કલ્યાણની સાધના અતિ-સુલભ બને છે.

(૩) આઠ પ્રવચનમાતા-(પાંચસમિતિ ત્રણ ગુપ્તિ.)

ईर्याभाषैषणादाननिक्षेपोत्सर्गसंज्ञिका ।
पञ्चाहुः समितीस्तिस्रो, गुप्तिस्त्रियोगनिग्रहान् ।
एताश्चारित्रगात्रस्य, जननात्परिपालनात् ।
संशोधनाच्च साधूनां, मातरोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ॥

(શ્રી યોગશાસ્ત્ર પ્ર. ૧ શ્લો. ૩૫/૪૫)

આશયશુદ્ધિ અને જયણાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ પાંચ સમિતિ અને અશુભ યોગોના નિગ્રહ સ્વરૂપ ત્રણ ગુપ્તિ-ચારિત્ર-રૂપ બાલકને ઉત્પન્ન કરનાર, પાળીપોષી વૃદ્ધિ પમાડનાર, આવી પડતા દોષોનું નિરાકરણ કરનાર છે, માટે શાસ્ત્રકારો આ આઠને પ્રવચનમાતાના સુમધુર વિશેષણથી સંબોધે છે, આનું યથા-સ્થિત ઉપયોગપૂર્વક પાલન કરનારો સમ્યક્પણે આખા પ્રભુ-શાસનની સારમય આરાધના કરી જાણે છે.

પાંચ સમિતિ

સમિતિ—सम्-સમ્યક્પ્રકારે આત્માના કલ્યાણની સાધનાના માર્ગે इति ચેષ્ટા-પ્રવૃત્તિ કરવી.

ઇર્યાસમિતિ–ત્રસ કે સ્થાવર, સૂક્ષ્મ કે બાદર પ્રાણી માત્રને અભયદાન આપી જીવનવિશુદ્ધિના ઉજ્જવલ પંથે વિહરનાર સાધુ–સાધ્વીએ ચાલતી વખતે યુગ (સાડાત્રણ હાથ) પ્રમાણ ભૂમિનું દૃષ્ટિ પડિલેહણ કરવા સતત ઉપયુક્ત રહેવું. અનુપયોગના કારણે કોઇ પણ જીવની વિરાધના ન થઇ જાય તેનું સંપૂર્ણ તકેદારીભર્યું ધ્યાન રાખવું.

ભાષાસમિતિ—હિતકારી, પાપવ્યાપારમય પ્રવૃત્તિને જાણ્યે અજાણ્યે પણ નહિં પોષનારું, નિરવદ્ય, મિત, અને મૃષાવાદની જયણાપૂર્વક બોલવું.

એષણાસમિતિ—ફક્ત સંયમયાત્રાના નિર્વાહના જ ઉદ્દેશથી રસનેન્દ્રિયને પોષક વિકારવાસનાના ઉત્તેજક પદાર્થોની લાલસાથી લાગતા આધાકર્માદિ બેંતાલીશ દોષોથી રહિત ગોચરીની ગુરુ-લઘુભાવે તારતમ્યવાળી જયણાપૂર્વક ગવેષણા કરવી.

આદાનસમિતિ—કોઇપણ વસ્તુને લેતાં મૂકતાં જીવવિરા-ધનાના પાપમાંથી બચવા ચક્ષુપડિલેહણ કરી રજોહરણાદિથી પુંજવા પ્રમાર્જવાનો ઉપયોગ રાખવો.

પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ—સંયમમાં અનુપયોગી વસ્તુમાત્રને અગર કફ–મૂત્રમલાદિને યોગ્ય સ્થંડિલ ભૂમિએ શાસ્ત્રોક્ત રીતિ-નીતિ મુજબ વિધિપૂર્વક પરઠવા. મન, વચન, કાયાના અશુભ વ્યાપારોને યથાશક્ય પ્રયત્ને ગોપવી–રોકી રાખવા સદાસર્વદા બને તેટલી ઓછી પ્રવૃત્તિવાળા થવું તે ગુપ્તિનો પરમાર્થ છે.

ત્રણ ગુપ્તિ

મનોગુપ્તિ—આર્ત્ત કે રૌદ્રાદિક સંબંધી સંકલ્પ–વિકલ્પોની

પરંપરાને ઉપજાવનાર તમામ સામગ્રીથી દૂર રહી રાગ-દ્વેષની જંજાળમાં ન ફસાય તેવા વાતાવરણમાં રહી મનને અશુભ સંકલ્પોથી દૂર રાખી કે આત્મસ્વરૂપાવગાહી બનાવવા પ્રયત્નશીલ થવું.

વચનગુપ્તિ—ઈશારા આદિ પણ કર્યા વિના સંપૂર્ણપણે વચનોચ્ચારની સાવદ્ય-પ્રવૃત્તિથી અટકવું.

કાયગુપ્તિ—ગમે તેવા ઘોર પરીષહ-ઉપસર્ગાદિ પ્રસંગે પણ શરીરને પાપમય-પ્રવૃત્તિ તરફ પ્રવર્તવા ન દેવું, અથવા સંયમના અનુષ્ઠાનો અગર શરીરધર્મની ચેષ્ટાઓમાં નિયમિત રહેવું, ચંચલતા દોષનો પરિહાર કરવો.

આ સમિતિ-ગુપ્તિનું યથાસ્થિત પાલન સંયમી આત્માને ક્રમિક આત્મવિકાસ સાધનાના પંથે આગલ ધપાવી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનચારિત્રના પુનિત સમવાયસ્વરૂપ વિશુદ્ધ આરાધકભાવને કેળવી અત્યુત્તમ મુક્તિપદની પ્રાપ્તિ શીઘ્ર કરાવે છે.

આમાં મુનિએ લક્ષ્ય તરીકે ગુપ્તિને રાખવાની જરૂર છે. જેમ બને તેમ મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિ માત્ર અલ્પ બનતી જાય અને જ્ઞાનાદિ ગુણોની શુભ વિચારણા એવં તદનુકૂલ શુભ પ્રવૃત્તિ વધે તે રીતે વર્તવાની જરૂર છે. ગુપ્તિમાં વધુ સમય ન ટકાય અને પ્રવૃત્તિ કરવાનો અવસર આવે ત્યારે સમિતિના પરિપાલન માટે સાવધ બની પ્રવૃત્તિ કરવી. આમ ગુપ્તિ-સમિતિનો પરમાર્થ સમજી યોગ્ય-પ્રવૃત્તિ કરનારો જ વાસ્તવિક સાધનાના પરમોચ્ચ ફલને મેળવી શકે છે.

(૪) સંયમના સત્તર પ્રકાર

पुढवि दग अगणि मारुय, वणस्सइ बितिचउपणिंदि अज्जीवो।
पेहु-प्पेह-पमज्जण, परिट्ठवण मणोवईकाए　　॥ १ ॥

(શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ સૂત્ર.)

ચારિત્ર–સર્વવિરતિ સ્વીકાર્યા બાદ તેના પ્રાણસ્વરૂપ અશુભ વ્યાપારના પરિહારને ટકાવવા જાણ્યે અજાણ્યે પણ પાપ પ્રવૃત્તિથી વિરતિનો અણધાર્યો પણ ભંગ થઇ જવા ન પામે તે માટે શાસ્ત્રકારોએ સંયમના સત્તર પ્રકાર વર્ણવી તેના પાલન માટે ઉપયુક્ત બનવા ભારપૂર્વક સમર્થન કર્યું છે.

૧ થી ૫. પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેઉકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય સંયમ.

પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેઉકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયની સૂક્ષ્મ કે બાદર વિરાધના થઈ જાય તેવી પ્રવૃત્તિ ન કરવી.

૬ થી ૯. બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય સંયમ.

બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવોને પરિતાપના, કિલામણા કે વિરાધના થાય તેવી પ્રવૃત્તિ ન કરવી.

૧૦. અજીવકાયસંયમ—સુંદર, દેખાવડા, મોહક પદાર્થોનો ઉપયોગ સંયમના સાધન તરીકે પણ ન કરવો તે. અગર ઠોકર વાગવા આદિના પ્રસંગે અજ્ઞાન વશ તે પત્થર આદિ પર શ્વાનવૃત્તિને પ્રદર્શિત કરનાર થતા રોષાદિનો સંયમ કરવો.

૧૧. પ્રેક્ષા સંયમ—પ્રત્યેક કાર્ય કરતાં પહેલાં વિચારપૂર્વક ચક્ષુપડિલેહણા આદિનો ઉપયોગ રાખવો.

૧૨. ઉપેક્ષા સંયમ—સમજાવવાના વિવિધ પ્રયત્નો કરવા છતાં સંયમની સાધનામાં છતું પણ વીર્ય નહિં ફોરવનાર તરફ, અગર સાવદ્ય વ્યાપારમાં પ્રવર્ત્તતા ગૃહસ્થો તરફ ઉપેક્ષાભાવ કેળવવો અને નિરવદ્ય વ્યાપારમાં તથા જ્ઞાનાદિની સાધનામાં અહર્નિશ ઉદ્યત રહેવા શુભાવહ પ્રેરણા કરવી.

૧૩. પ્રમાર્જના સંયમ—કોઈપણ વસ્તુને લેતાં મૂકતાં અગર બેસવા ઉઠવા આદિ કાયચેષ્ટા કરતાં અને અંધારામાં કોઈપણ પ્રવૃત્તિ કરતી વેળાએ રજોહરણ-ડંડાસણ આદિથી પુંજવાનો ઉપયોગ રાખવો.

૧૪. પરિષ્ઠાપના સંયમ—સંયમની સાધનામાં અનુપયોગી અગર દોષાવહ વસ્ત્ર-પાત્ર-અશનાદિનું જીવની વિરાધના ન થવા પામે તેમ વિધિપૂર્વક પરઠવવાનો ઉપયોગ રાખવો. તેનો કોઈપણ હિંસાદિના સાધન તરીકે દુરુપયોગ ન થવા પામે તેની તકેદારી રાખવી.

૧૫ થી ૧૭. મન-વચન-કાયા સંયમ. મન, વચન અને કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિઓને યથાશક્ય રોકવા પ્રયત્નશીલ થવું, શુભ પ્રવૃત્તિ અને સદનુષ્ઠાનોના આસેવનદ્વારા અશુભ યોગોની પ્રવૃત્તિ અટકાવવા ઉપયુક્ત થવું.

(૫) સાધુના સત્તાવીશ ગુણ

छव्वय छक्कायरक्खा पंचिंदिय-लोहनिग्गहो खंति ।
भावविसुद्धी पडिलेहणा य करणे विसुद्धी य ॥ १ ॥
संजमजोए जुत्तो, अकुसल-मण-वय-काय-संरोहो ।
सीयाइपीडसहणं, मरणंतियउवसग्गसहणं च ॥ २ ॥

(શ્રી સંબોધસિત્તરી પ્રકરણ, ગા. ૨૮-૨૯)

૧ થી ૬. છ વ્રતોનું પાલન—

૧ પ્રાણાતિપાત વિરમણ	૪ મૈથુન વિરમણ
૨ મૃષાવાદ ,,	૫ પરિગ્રહ ,,
૩ અદત્તાદાન ,,	૬ રાત્રિભોજન ,,

૭ થી ૧૨. છકાયની વિરાધનાનો ત્યાગ—

૧ પૃથ્વીકાય વિરાધના ત્યાગ	૪ વાયુકાય વિરાધના ત્યાગ
૨ અપકાય ,,	૫ વનસ્પતિકાય ,,
૩ તેઉકાય ,,	૬ ત્રસકાય ,,

૧૩ થી ૧૭. પાંચ ઇન્દ્રિયોનો જય—

૧ સ્પર્શનેન્દ્રિય જય	૪ ચક્ષુરિન્દ્રિય જય
૨ રસનેન્દ્રિય ,,	૫ શ્રોત્રેન્દ્રિય ,,
૩ ઘ્રાણેન્દ્રિય ,,	

૧૮. લોભ-નિગ્રહ	૨૩. અશુભ મનનો સંયમ
૧૯. ક્ષમા.	૨૪. ,, વચનનો ,,
૨૦. પરિણામ-વિશુદ્ધિ	૨૫. ,, કાયાનો ,,
૨૧. પડિલેહણા પ્રમાર્જનામાં ઉપયુક્તતા	૨૬. શીતાદિ પરીષહ સહન
૨૨. સંયમના અનુષ્ઠાનોમાં રક્તતા	૨૭. મરણાંતિક ઉપસર્ગસહન

(૬) દશ પ્રકારનો શ્રમણ ધર્મ

खंती मद्दव अज्जव, मुत्ति तव संजमे य बोद्धव्वे ।
सच्चं सोअं आकिंचणं च, बंभं च जइधम्मो ॥ ६ ॥

(શ્રી નવતત્ત્વ પ્રકરણ ગા૦ ૨૯)

૧ क्षांति—ક્ષમા-ક્રોધને કાબૂમાં રાખવો, હડહડતા અન્યાય-અપરાધ કરનાર ઉપર પણ માનસિક અહિતની ઇચ્છા સરખી પેદા ન થવા દેવી. સ્વપરહિતકારક સહનશીલતાનો સુદૃઢ અભ્યાસ કરવો.

૨ मार्दव—નમ્રતા. મદ-અભિમાનનો ત્યાગ કરવો, ગુણ-ગુણી ઉપર અનુરાગ બુદ્ધિ કેળવી યોગ્ય વિનય-મર્યાદાના અભ્યાસી બનવું. કુલ જાતિ આદિ આઠેય મદને સ્વપરહાનિ-કારક સમજી વર્જવા.

૩ आर्जव—સરલતા-સર્વ પ્રકારના માયા-દંભ-છલ-પ્રપંચ કપટાદિનો ત્યાગ કરવો, નિષ્કપટભાવે કથન-વર્તનની એકવા-ક્યતા સાધી આદર્શ માનસિક પવિત્રતા જાળવવી.

૪ मुक्ति—નિર્લોભતા-સંતોષ-ઈચ્છા માત્રનો નિગ્રહ કરી પરમ શાંતિ-સુધારસનો આસ્વાદ કરવો, વિષયસુખની તૃષ્ણાને વધારનારા સાંસારિક પદાર્થોની મોહમાયાથી અલગ થઇ સાહ-જિક સ્વસંવેદ્ય સુખનો અનુભવ કરવો.

૫ तप—ઇન્દ્રિયોના વિકારો અને માનસિક અશુભ ભાવોના નિરોધપૂર્વક પૂર્વકર્મનો ક્ષય કરનારી બાહ્ય અભ્યંતર ભેદવાળી વિવિધ તપસ્યા આસેવી આત્મિક જ્ઞાનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિરૂપ ઉત્તમ લાભ મેળવવાના ધ્યેયને પહોંચી વળવું.

૬ संयम—અનાદિકાળના સાહજિક થઇ પડેલા અશુભ સંસ્કારોને આધીન થઈ પ્રમાદાદિ અશુભ આચરણમાં વર્તવા જતા આત્માને નિયમિત રાખવો. વિષય-કષાયાદિની પ્રવૃત્તિથી સાવચેત રહેવું.

૭ સત્ય—તથ્ય-પથ્ય-મિત-હિતકારી અને વીતરાગ પ્રભુની આજ્ઞા-મર્યાદાને નહિં ઓળંગનારું અવસરોચિત બોલવું.

૮ શૌચ—બાહ્ય પ્રાતિભાસિક શરીરાદિની પવિત્રતા કરતાં વધુ મહત્ત્વવાળી અને આદર્શ કરણીયરૂપ આંતરિક પ્રવૃત્તિઓની પવિત્રતા માટે જાગરુક રહેવું. મૈત્રી આદિ ભાવનાઓથી વિશુદ્ધ અંતઃકરણવાળા બનવું.

૯ આકિંચન્ય—નિષ્પરિગ્રહતા, મૂર્ચ્છા-મમત્વભાવ ઉત્પન્ન થાય તેવા મોહક પદાર્થોનું ગ્રહણ ન કરવું, ધર્મના ઉપકરણોનો પણ વધુ પડતો (જરૂરિયાત સિવાય) સંચય ન કરવો.

૧૦ બ્રહ્મચર્ય—વ્યાવહારિક સ્ત્રીપુરુષ સંયોગરૂપ મૈથુનનો સર્વથા ત્યાગ કરી આત્માની ચિરવિશુદ્ધ સાહજિક જ્ઞાનાદિ ગુણોના આસેવનરૂપ દશામાં રમણતા મેળવવા પ્રયત્નશીલ થવું.

ઉપર મુજબ આદર્શ સાધુતાના મૂલસ્તંભરૂપ દશ પ્રધાન-ગુણોને લક્ષ્યમાં રાખી જીવનમાં યથાશક્ય પ્રયત્ને તેઓને ઉતારવા પ્રયત્નશીલ થવા માટે નીચેનું લખાણ ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાની જરૂર છે.

સદ્ધર્મ યાને દશ યતિ-ધર્મ

૧. ક્ષમાઃ—હું ક્ષમાશ્રમણ છું તો મારે ક્રોધ ન કરતાં ક્ષમા રાખવી જોઇએ.

જિનવચનની ભાવનાથી ક્રોધને ઉઠવા જ દેવો નહિ, અથવા જાગેલા ક્રોધને નિષ્ફળ કરવો તેને ક્ષમા કહેવાય છે.

૨. નમ્રતાઃ—પૂર્વપુરૂષસિંહોના ગુણો, શક્તિ, સાધનાનો વિચાર કરી પોતે ગમે તેવો જ્ઞાની કે તપસ્વી હોય તો પણ અભિમાન ન કરતાં નમ્રતા રાખવી જોઇએ.

૩. સરળતાઃ—હું સાધુ છું તો મારે શિયાળની જેમ માયાકપટ ન કરાય. જેવું હૈયામાં હોય તેવો દેખાવ રાખવો જોઇએ. આત્મશુદ્ધિ સરળ આત્માની જ થાય છે. સરળતા છે ત્યાં જ આત્મસાધના છે

૪. સંતોષઃ—આગમનીતિ મુજબ શુદ્ધ ગવેષણા (શોધ) કરતાં કરતાં જે કોઇ સુરૂપ, કુરૂપ, સારી-નરસી વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય તેમાં જ સંતોષ રાખી સંયમનિર્વાહ કરવો જોઇએ. અયોગ્ય તૃષ્ણાનો ત્યાગ તે સંતોષ.

૫. તપઃ—સાધુ તો તપસ્વી કહેવાય તેથી દેહની અસ્થિરતા અને સકામ નિર્જરાનો મહાન લાભ જાણી ગુરુઆજ્ઞા મુજબ શક્તિ ગોપવ્યા વિના બાહ્ય-અભ્યંતર તપ કરવો તે.

૬. સંયમઃ—સાધુ પોતાની ઇન્દ્રિઓને ગૃહસ્થોની જેમ ગમે ત્યાં છૂટી ન મૂકે પણ કાબુમાં રાખે. ઇન્દ્રિયોનો અસંયમ ચારિત્રને નિઃસાર બનાવી દે છે; માટે ચારિત્રને નિર્મળ રાખવા ઇન્દ્રિયોનો સંયમ ખાસ જરૂરી છે.

૭. સત્યઃ—સત્યવ્રતધારી સાધુ બન્યા પછી હવે સાધુથી જૂઠ મનમાં પણ ન આવવું જોઇએ તો બોલવાની તો વાત જ શી ? સત્ય બોલનારની વાણી કદી નિષ્ફળ જતી નથી. અરે ! એકવાર પણ જુઠું બોલવાથી આજ સુધીનું બધું તપ–સંયમ બળી જાય છે અને આત્મા દુર્ગતિમાં જાય છે. વસુરાજાની જેમ.

૮. શૌચઃ—મનને સારા વિચારોથી પવિત્ર રાખવું તે. અશુભ વિચારોને રોકવા માટે સત્શાસ્ત્રોના અભ્યાસમાં ખૂબ ચિત્ત લગાડવું જોઇએ. સાથે સત્સંગ પણ મનની પવિત્રતા માટે ખૂબ જરૂરી છે.

૯. આકિંચન્યઃ—અપરિગ્રહ સંયમના પોષક ઉપકરણો સિવાય અધિક મમતાથી એકપણ ચીજ સંઘરવી તે સાધુ માટે પાપ છે. જરૂરી રાખેલા ઉપકરણો ઉપર મૂર્છા કરવી તે પણ પાપ છે. સંયમબળ ઉપર જીવતા નિઃસ્પૃહી સાધુઓ 'ભવિષ્યમાં અમુક વસ્તુ નહિ મળે' એવો કાયર–નિઃસત્વ વિચાર કરતા નથી.

૧૦. બ્રહ્મચર્યઃ—આ ગુણ તો સાધુનો પ્રાણ છે. સર્વ સાધનાનો આધાર આ ગુણની નિર્મળતા ઉપર છે. દૃષ્ટિ કે મન, સ્ત્રી જોઇને બગડવા ન દેવું. વીર્યનું સારી રીતે રક્ષણ કરવું. આના નિર્મળ પાલન માટે નવ વાડોનું સુંદર પાલન કરવું જોઇએ.

આ દશ યતિ ધર્મનું જે પાલન કરે તેજ સાચો (ભાવ) સાધુ છે, અને તેનો જ જલદી મોક્ષ થાય છે. સાધુ જીવનના સમસ્ત આચારોનું પાલન આ દશ યતિધર્મની સિદ્ધિ અર્થે જ છે.

(૭) ચરણસિત્તરી

वय-समणधम्म-संजम-वेयावच्चं च बंभगुत्तीओ ।
नाणाइतियं तव-कोहनिग्गहाई चरणमेयं ॥

(શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ ભાષ્ય ગા. ૨)

૧ થી ૫. પાંચ મહાવ્રતો
૬ થી ૧૫. દશ પ્રકારનો શ્રમણ ધર્મ
૧૬ થી ૩૨. સત્તર પ્રકારનો સંયમ
૩૩ થી ૪૨. દશ પ્રકારનું વૈયાવૃત્ય

૧ આચાર્ય વૈયાવૃત્ય
૨ ઉપાધ્યાય ,,
૩ તપસ્વી ,,
૪ શૈક્ષક (નવદીક્ષિત) ,,
૫ ગ્લાન ,,
૬ ગણ (એક વાચનાવાળો યતિસમુદાય) વૈયાવૃત્ય
૭ કુલ (એક આચાર્યની-
૮ સંઘ પરંપરા)
૯ સાધુ ,,
૧૦ સમનોજ્ઞ ,,
(સમાન સામાચારીવાળા)

૪૩ થી ૫૧. નવ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ

૧ સ્ત્રી પશુ, કે નપુંસકવાળી વસતિમાં ન રહેવું
૨ સ્ત્રી પશુ, નપુંસક સંબંધી કામકથા ન કરવી.
૩ સ્ત્રીના આસને બે ઘડી સુધી બેસવું નહિ.

૪ સ્ત્રીના સુરમ્ય અંગોપાંગો ધારીને રાગદષ્ટિથી જોવા નહિં.

૫ વિષયકથા ભીંતઆંતરેથી સાંભળવી નહિં

૬ ગૃહસ્થ દશામાં કરેલ કામક્રીડાને સંભારવી નહિં.

૭ પૌષ્ટિક, ઉત્તેજક, કામવાસનાવર્ધક સ્નિગ્ધ આહાર વાપરવો નહિં.

૮ વિગય રહિત વિરસ આહાર પણ અધિક લેવો નહિં.

૯ સારા દેખાવાના વ્યામોહમાં પડી શરીર, કપડાંની સાફસૂફી કે ટાપટીપ કરવી નહિં.

૫૨ થી ૫૪. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની આરાધના કરવી. ૫૫ થી ૫૬. બાર પ્રકારનો તપ.

છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ

૧ અનશન	૩ દ્રવ્યસંક્ષેપ	૫ કાયક્લેશ
૨ ઊનોદરિકા	૪ વિગઈત્યાગ	૬ અંગોપાંગસંયમ

છ પ્રકારનો અભ્યંતર તપ

૧ પ્રાયશ્ચિત્ત	૩ વૈયાવૃત્ય	૫ સ્વાધ્યાય
૨ વિનય	૪ કાયોત્સર્ગ	૬ ધ્યાન

૬૭ થી ૭૦. ક્રોધ-માન-માયા-લોભ-આ ચારે અંતરંગ રિપુનો નિગ્રહ કરવો.

ઉપર મુજબ વર્ણવેલ ચરણસિત્તરીના ભેદોને પ્રત્યેક આરાધક આત્માએ ધ્યાનમાં રાખી તદનુસાર જીવનમાં તે ગુણોની પ્રાપ્તિ માટે સદા તૈયાર રહી સંયમારાધનનું મુખ્ય ફલ મેળવવું જોઇએ.

(૮) કરણુસિત્તરી

पिंडविसोही-समिइ-भावण-पडिमा य इंदियनिरोहो ।
पडिलेहणं गुत्तीओ अभिग्गहा चेव करणं तु ॥

(શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ ભાષ્ય ગા૦ ૩)

૧ થી ૪ ચાર પ્રકારની પિંડવિશુદ્ધિ—વસ્ત્ર, પાત્ર, વસતિ અને આહારની નિર્દોષ ગવેષણા કરવી.

૫ થી ૯ પાંચ સમિતિ—

૦ ઈર્યાસમિતિ	૦ આદાનનિક્ષેપ સમિતિ
૦ ભાષા સમિતિ	૦ પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ
૦ એષણા સમિતિ	

૧૦ થી ૨૧ બાર ભાવના—

અનિત્ય ભાવના	અન્યત્વ ભાવના	નિર્જરા ભાવના
અશરણ ,,	અશુચિ ,,	લોક ,,
સંસાર ,,	આશ્રવ ,,	ધર્મસ્વાખ્યાત ,,
એકત્વ ,,	સંવર ,,	બોધિદુર્લભ ,,

૨૨ થી ૩૩ બાર પ્રતિમાઓ—

સાધુને વિશિષ્ટ પ્રકારે સંયમની ઉજ્જવલતા અને નિર્મલતા મેળવવા આસેવવા લાયક તપવિશેષ, જેના બાર પ્રકાર છે.

૩૪ થી ૩૮ પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ—

સ્પર્શનેન્દ્રિય નિગ્રહ	ચક્ષુરિન્દ્રિય નિગ્રહ
રસનેન્દ્રિય ,,	શ્રોત્રેન્દ્રિય ,,
ઘ્રાણેન્દ્રિય ,,	

આ પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયભૂત સારા કે ખોટા સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ અને શબ્દ ઉપર રાગ-દ્વેષનો ત્યાગ કરવો અને ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ સમભાવે કેળવવા પ્રયત્નશીલ થવું.

૩૮ થી ૬૩ પચ્ચીસ પ્રકારની પડિલેહણા—વસ્ત્ર કે મુહ-પત્તિની પ્રતિલેખનાના ધ્યાનમાં રાખવા લાયક પચ્ચીસ પ્રકારો (સમ્યક્ચારિત્ર વિભાગના પડિલેહણા અધિકારમાં કહેવાશે.

૬૪ થી ૬૬ ત્રણ ગુપ્તિ—મન-વચન-કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિઓ રોકવી.

૬૭ થી ૭૦ ચાર પ્રકારના અભિગ્રહો—આદર્શ સાધુતાના પ્રકૃષ્ટભાવને મેળવવા તથા શરીરાદિદ્વારા પરિષહ-સહનાદિ કરવાની સમર્થતા કેળવવા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી અભિગ્રહો ધારવા.

ઉપર મુજબ ચારિત્ર લીધા પછી તેમાં દઢતા મેળવવા તદુપયોગી માનસિક વિચારોની શુદ્ધિ અને દઢતા મેળવવા ઉપયોગી કરણસિત્તરીના સિત્તેર ભેદો સ્મૃતિપથમાં રાખી વિશુદ્ધિ-પૂર્વક આદર્શ સંયમનું આસેવન કરવા તત્પર થવું.

(૯) ગોચરીના બેંતાલીશ અને માંડલીના પાંચ દોષ.

सोलस उग्गमदोसा, सोलस उप्पायणाय दोसा उ ।
दस एसणाय दोसा, संजोयमाइ पंचेव ॥ १ ॥

(શ્રી મહાનિશીથ સૂત્ર)

૧૬ ઉદ્‌ગમ દોષો—આહારાદિ બનાવતાં શ્રાવકથી લાગતા દોષો.

૧૬ ઉત્પાદના દોષો—આહારાદિ વહોરતાં સાધુથી થનારા દોષો.
૧૦ એષણા દોષો—સાધુ શ્રાવક બંને દ્વારા લાગતા દોષો.
૫ માંડલીના દોષો—દોષ રહિત પણ ગોચરી વાપરતાં રાગ-દ્વેષથી લાગતા દોષો.

૧૬ ઉદ્દ્ગમ દોષો.

आहाकम्मुद्देसिय-पूइकम्मे य मीसजाए य !
ठवणा-पाहुडिआए, पाओअर-कीय पामिच्चे ॥ १ ॥
***परियट्टिए-अभिहडे-उब्भिन्न-मालोहडे इय ।**
अच्छिज्जे-अणिसिट्ठे-अज्झोयरए य सोलसमे ॥ २ ॥

(શ્રી મહાનિશીથ સૂત્ર.)

૧. આધાકર્મ—સર્વદર્શની કે લિંગી (મુનિઓને ઉદ્દેશી બનાવેલ આહારપાણી, અથવા માત્ર સાધુ માટે જ બનાવવું.

૨. ઔદ્દેશિક—પૂર્વે તૈયાર કરેલ ભાત-લાડુ આદિને મુનિના ઉદ્દેશથી પુનઃ રસમય સ્વાદિષ્ટ કરવા.

૩. પૂતિકર્મ—શુદ્ધ આહારાદિનું આધાકર્માદિ દોષવાળા આહાર સાથે મિશ્રણ કરવું.

૪. મિશ્ર—પોતા માટે તથા સાધુ માટે અપેક્ષા કરી બનાવેલ આહારાદિ.

---

* આ ગાથાઓ શ્રી મહાનિશીસૂત્રના આધારે અહીં આપી છે. પણ 'નિત્યસ્વાધ્યાય પ્રકરણાદિ સંગ્રહ' આદિ પ્રચલિત ચોપડીમાં આ પ્રમાણે છે.

"परियट्टिए अभिहडुब्भिन्न मालोहडे य अच्छिज्जे ।
अनिसिट्ठेऽज्झोयरए, सोलस वि उग्गमे दोसा ॥"

૫. સ્થાપના—શુદ્ધ પણ આહારાદિને સાધુ-સાધ્વીને વહોરાવવા રાખી મૂકવો.

૬. પ્રાભૃતિકા—પોતાને ત્યાં આવતા વ્યાવહારિક વિવાહાદિ પ્રસંગને સાધુ-સાધ્વીને વહોરાવવાના લાભ લેવાની અપેક્ષાએ વહેલો મોડો રાખવો.

૭. પ્રાદુષ્કરણ—સાધુને વ્હોરાવવા માટેની વસ્તુને અંધારામાંથી તપાસી લાવવા માટે દીપકાદિનો પ્રકાશ કરવો.

૮. ક્રીત—સાધુને વહોરાવવા માટે જ ખાસ વેચાણ લઇને લાવેલ ચીજ.

૯. પ્રામિત્ય—સાધુને વહોરાવવા માટે કોઈ ચીજ કોઈ પાસેથી ઉધારે-ઉછીની લાવવી.

૧૦. પરિવર્ત્તિત—સાધુને વહોરાવવા માટે ચીજનો અદલો બદલો કરવો.

૧૧. અભ્યાહૃત—સાધુને વહોરાવવા લાયકની ચીજ સામે લાવવી.

૧૨. ઉદ્ભિન્ન—સાધુને વહોરાવવા માટે સીલ-પેકેટ તોડી, અગર માટી વિ. થી મોઢું બંધ હોય તે ઉખેડીને વહોરાવવી.

૧૩. માલાહૃત—સાધુને ઉપરના માળ કે શીંકા આદિપરથી જીવ-જયણા જેમાં ન સચવાય તે રીતે લઇ વહોરાવવું.

૧૪. આચ્છેદ્ય—કોઈ નોકરાદિ પાસેથી બલાત્કારે ઝુંટવીને સાધુને વહોરાવવું.

૧૫. અનિસૃષ્ટ—જે પદાર્થના ઘણા માલિક હોય તેમાં

સહુએ અનુમતિ ન આપી હોય, એકાદ'ની ઇચ્છા-સંમતિ ન હોય તેવી પણ ચીજ વહોરાવવી.

૧૬. અધ્યવપૂરક—પોતા માટે બનતી રસોઇમાં સાધુ આવેલા જાણી તેમને વ્હોરાવવાનો લાભ લેવાની દૃષ્ટિએ વધારો કરવો.

ઉપર મુજબ ગૃહસ્થદ્વારા જાણ્યે-અજાણ્યે શ્રદ્ધા-ભક્તિ આદિના કારણે સોળ દોષો લાગે છે.

વિવેકી સાધુએ ઉપયોગ પૂર્વક આ દોષોનો પરિહાર યથાશકય પ્રયત્ને કરવો ઘટે.

સોળ ઉત્પાદન દોષો.

धाई-दूई-णिमित्ते, आजीव-वणीवगे तिगिच्छाए।
कोहे-माणे माया-लोभे य हवन्ति दस एए॥ १॥
पुव्वि-पच्छासंथव-विज्जा-मंते-य चुण्ण-जोगे य।
उप्पायणाए दोसा, सोलसमे मूलकम्मे य॥ २॥

(શ્રી મહાનિશીથ સૂત્ર.)

૧. ધાત્રીપિંડ—ગૃહસ્થના બાલકને રમાડવા આદિ ધાઈ-પણાનું કામ કરી ગૃહસ્થને પ્રસન્ન કરી મનપસંદ ગોચરી મેળવવી.

૨. દૂતીપિંડ—ગૃહસ્થના સંદેશા લાવવા-લઈ જવાના કામવડે ગૃહસ્થને સંતોષી યથેચ્છ ગોચરી મેળવવી.

૩. નિમિત્તપિંડ—જ્યોતિષ્ય-નિમિત્તશાસ્ત્રના બલે ગૃહસ્થોને લાભાલાભ-સુખ દુઃખાદિની આગાહીઓ કરી તેઓના મનને ખુશ કરી ગોચરી મેળવવી.

૪. આજીવપિંડ—પોતાની જાતિ, શિલ્પ, કુલ આદિની ઉત્તમતાના વખાણુ કરી ગોચરી મેળવવી.

૫. વનીપકપિંડ—ગૃહસ્થ પાસેથી દીનભાવપૂર્વક યાચના દ્વારા ગોચરી મેળવવી.

૬. ચિકિત્સાપિંડ—રોગોની દવા-ઉપચાર પદ્ધતિ આદિ બતાવી યથેચ્છ ગોચરી મેળવવી.

૭. ક્રોધપિંડ—શાપ આદિ દેવાની ધમકીથી ક્રોધ પૂર્વક ગોચરી મેળવવી.

૮. માનપિંડ—હું કેવો લબ્ધિધારી ? આદિ અભિમાનને પોષવા અનેક પ્રકારના બોલવા-ચાલવાના પ્રપંચોથી ગોચરી મેળવવી.

૯. માયાપિંડ—રસનેન્દ્રિયની લાલસા સંતોષવા વિવિધ માયા કપટ કેળવી ગોચરી મેળવવી.

૧૦. લોભપિંડ—વિવિધ પ્રકારના રસમય આહારના પદાર્થો મેળવવા ઘણું ભટકી ગોચરી મેળવવી.

૧૧. પૂર્વસંસ્તવપિંડ—પોતાના માતા, પિતા આદિનો સંબંધ ગૃહસ્થ સાથે જણાવી ઓળખાણુ બલે ગોચરી મેળવવી.

૧૧. પશ્ચાત્‌સંસ્તવપિંડ–સાસુ–સસરાના સગપણુના સંબંધો કાઢી ગોચરી મેળવવી.

૧૨ થી ૧૫ વિદ્યા, મંત્ર, ચૂર્ણ, યોગપિંડ—વિદ્યા, મંત્ર, ચમત્કારી ચૂર્ણ અને પાદ લેપાદિ સિદ્ધિબલે ગોચરી મેળવવી.

૧૬. મૂલકર્મપિંડ—ગર્ભ ગાળવો, ગર્ભ પાડવો આદિ-મલિન કામદ્વારા ગોચરી મેળવવી.

સંયમના સાધનભૂત શરીરના નિભાવ માટે જરૂરી આહારને મેળવવા મુમુક્ષુ સંયમીએ નિરવદ્ય ગોચરીની પ્રવૃત્તિમાં વિષય-કષાયોની અનાકાલીન વાસના અને ઇન્દ્રિયના વિકારો વૃદ્ધિગત થવા ન પામે તે માટે ગોચરી વહોરતાં લાગતા ઉપરના દોષોના પરિહાર માટે ઉદ્યત થવું ઘટે.

એષણાના દશ દોષો

संकिय मक्खिय णिक्खित्ते, पिहिये साहरिय दायगुम्मीसे।
अपरिणय लित्त छड्डिय, एसणदोसा दस हवंति ॥ १ ॥

૧. શંકિતદોષ—આધાકર્માદિ દોષની શંકાવાળી ગોચરી લેવી.

૨ મ્રક્ષિતદોષ—સચિત્ત અગર અભક્ષ્ય-અચિત્ત પદાર્થના સંઘટ્ટાવાળી ગોચરી લેવી.

૩ નિક્ષિપ્તદોષ—સચિત્ત વસ્તુની વચ્ચે રહેલી ગોચરી લેવી.

૪ પિહિતદોષ—સચિત્ત ફલાદિથી ઢાંકેલ ગોચરી લેવી.

૫ સંહૃતદોષ—વાસણમાં રહેલી ચીજને બીજામાં ખાલી કરી વહોરાવાતી ગોચરી લેવી.

૬ દાયકદોષ—બાલક, વૃદ્ધ, નપુંસક, ધ્રૂજતા શરીરવાળો, આંધળો, મદોન્મત્ત, હાથ પગ વિનાનો, બેડીવાળો, પાદુકાવાળો ઉધરસવાળો, ખાંડનાર, તોડનાર, ફાડનાર, અનાજ વિગેરે દળનાર, ભુંજનાર, કાંતનાર, પિંજનાર વગેરે છ કાયના વિરાધક તથા ગર્ભિણી, તેડેલ છોકરાવાળી કે ધાવતા છોકરાવાળી સ્ત્રી વગેરેના હાથે ગોચરી લેવી.

૭ ઉન્મિશ્રદોષ—દેવાની શુદ્ધ વસ્તુને અશુદ્ધ સાથે મિશ્ર કરી વહોરાવાતી ગોચરી લેવી.

૮ અપરણિતદોષ—અચિત્તપણે પૂર્ણરૂપે પરિણમી ન હોય તેવી ગોચરી લેવી.

૯ લિપ્તદોષ—વાસણ કે હાથ ખરડાય તે રીતે વહોરાવાતી ગોચરી લેવી.

૧૦ છર્દિતદોષ—ઘી આદિના જમીન પર છાંટા પડે તેમ ગોચરી લેવી.

ઉપર મુજબ મુમુક્ષુ સાધુએ જ્ઞાનધ્યાનની સાધનામાં સહાયક શરીરના ટકાવના ઉદ્દેશથી આહારને વહોરતાં ગૃહસ્થ અને સાધુ બન્ને તરફથી થનારા દોષોના પરિહાર માટે ઉપયોગવંત રહેવું ઘટે.

પાંચ માંડલીના દોષ

संजोयणा पमाणे इंगालधूमऽकारणे पंच मंडलीयदोसे भवंति ॥

(શ્રી મહાનિશીથસૂત્ર)

૧ સંયોજના દોષ—રસગૃદ્ધિના કારણે પદાર્થોનું યથોચિત સંયોજન-મિશ્રણ કરી વિશિષ્ટ આનંદ માણવાની વૃત્તિ.

तत्थ संजोयणा उपगरणभत्तपाणसब्भितरबहिमेएणं ॥

(શ્રી મહાનિશીથ સૂત્ર)

સંયોજના બે પ્રકારની

ઉપકરણ સંયોજના—બહાર અને ઉપાશ્રયમાં કપડાનો ફેરફાર રાખી અગર સારા દેખાવ માટે કપડાની ટાપટીપ કરવી.

ભક્તપાન સંયોજના—વિશિષ્ટ રસના આસ્વાદની લાલસાએ અનુકૂલ રસોનું પાતરામાં કે મુખમાં યથોચિત મિશ્રણ કરવું.

૨. પ્રમાણાતિરિક્તતા દોષ

पमाणं बत्तीसं किर कवले आहारो कुच्छीपूरगो भणिओ ॥

(શ્રી મહાનિશીથ સૂત્ર)

પુરુષને બત્રીશ અને સ્ત્રીને અઠાવીશ કોળિયાનો આહાર વિશેષજ્ઞોએ પ્રમાણિત કર્યો છે, અગર તો જેટલાથી ઉદરવિકાર થવા ન પામે અને ક્ષુધાની સહજ શાન્તિ થઇ જાય તેટલો આહાર પ્રમાણયુક્ત કહેવાય. લાલસાથી પ્રમાણ ઉપરાંત આહાર વાપરવાની વૃત્તિ આ દોષ ઉપજાવે છે.

૩. અંગારદોષ

रागेण सइंगालं ॥

(શ્રી મહાનિશીથસૂત્ર)

સુંદર વર્ણાદિવાળી સ્વાદપૂર્ણ વસ્તુ કે તેના દાતાની પ્રશંસા-અનુમોદનાપૂર્વક વાપરવું.

આ દોષવડે આત્માએ મહાપ્રયત્ને ઉપાર્જેલ સંયમરૂપ ચંદન–કાષ્ટ રાગરૂપ અગ્નિથી બળીને અંગારસ્વરૂપ નિઃસાર બની જાય છે.

૪. ધૂમ્રદોષ

दोसेण सधूमगंति नायव्वं ॥

(શ્રી મહાનિશીથસૂત્ર)

વિરસ કે સ્વાદશૂન્ય-નાપસંદ વસ્તુની અગર તે વહોરાવનારની દુર્ગંછા કે નિંદાપૂર્વક વાપરવું.

આ દોષવડે ચારિત્રરૂપ ચિત્રશાલા નિંદા-અવહેલનારુપ ધૂમાડાથી-ચિત્ર-વિચિત્ર (વિરૂપ) બને છે.

૫. કારણાભાવદોષ

છ કારણોમાંથી કોઈપણ કારણ ન હોય, પણ કેવલ સ્વાદ લાલસા તૃપ્ત કરવા જ આહાર વાપરવો.

कारणं वेयण-वेयावच्चे, इरियाट्ठए य संजमट्ठाए ।
तह पाणवत्तियाए, छट्ठं पुण धम्मचिंताए ॥

(શ્રી મહાનિશીથસૂત્ર)

સંયમારાધના માટે તત્પર થયેલ મહામુનિઓ નીચેના છ કારણે આહાર વાપરે.

૧ વેદના—ક્ષુધાવેદનીયની પીડા સહન ન થતી હોય.

૨ વૈયાવૃત્ત્ય—સાધુધર્મના પ્રાણરૂપ વિનયધર્મના આસેવન પૂર્વક મુનિઓની આહારાદિદ્વારા ભક્તિ ન થઇ શકતી હોય.

૩ ઈર્યાસમિતિ—ક્ષુધાની વિહ્વલતાએ ઈર્યાસમિતિનું બરાબર પાલન ન થઇ શકતું હોય.

૪ સંયમ—ક્ષુધાવેદનીયના કારમા ઉદયથી ઈંદ્રિયો-અંગોપાંગોની શિથિલતા થઇ જવાના કારણે સંયમની આચરણા અગર જયણાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ યથાર્થપણે ન થઈ શકતી હોય.

૫ પ્રાણવૃત્તિ—આહારના પોષણ વિના દ્રવ્ય-પ્રાણો ટકી ન શકે તેમ હોય.

૬ ધર્મચિંતા—અનાદિકાલીન આહારવાસનાના કારણે થતી સંકલ્પ-વિકલ્પોની પરંપરા અટકાવી શુભ વિચારણામાં ટકી શકાય તેમ ન હોય.

અઢાર પ્રતિજ્ઞાસ્થાનો

वयछक्कं कायछक्कं, अकप्पो गिहिभायणं ।
पलियंक निसज्जा य, सिणाणं सोभवज्जणं ॥

(શ્રી દશવૈ૦ સૂત્ર અધ્ય. ૬ ગા૦ ૮)

૬ વ્રત—(પાંચ મહાવ્રત અને રાત્રિભોજન વિરમણવ્રત) નું મન, વચન, કાયાથી બરાબર પાલન કરવું.

૬ કાય—(પૃથ્વી, અપ્, તેઉ, વાયુ, વનસ્પતિ, ત્રસ) ની જાણ્યે અજાણ્યે પણ થતી વિરાધનાથી બચવું.

૧ અકલ્પ્ય—(સંયમને અનુપયોગી અગર આધાકર) પદાર્થોનો ત્યાગ.

૧ ગૃહસ્થભાજન—(થાળી, વાટકો, લોટો આદિ ધાતુના વાસણ) નો ત્યાગ.

૧ પલંગ—(ખાટલો, પથારી, તલાઇ આદિ ગૃહસ્થોચિત સામગ્રી) નો ત્યાગ.

૧ નિષદ્યા—(ગૃહસ્થને ત્યાં બેસવા) નો ત્યાગ.

૧ સ્નાન—(સર્વથી કે દેશથી શરીર શુદ્ધિ કરવા) નો ત્યાગ.

૧ શોભા—(સારા દેખાવડા થવા માટે શરીર, વસ્ત્ર, વાળ વગેરેની ટાપટીપ કરવા) નો ત્યાગ.

ઉપર મુજબની અઢાર પ્રતિજ્ઞાઓ ત્રિવિધે ત્રિવિધે તમામ

સાધુએ ઉપયોગવંત થઇ નભાવવાની ભલામણ શાસ્ત્રકારોએ કરી છે. જુઓ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં આ સંબંધી શું જણાવ્યું છે—

" **सखुड्डगविअत्ताणं, वाहिआणं च जे गुणा ।**
अखंडफुडिआ कायव्वा, तं सुणेह जहा तहा ॥
दस अट्ठ य ठाणइं, जाइं बालोऽवरज्झइ ।
तत्थ अण्णयरे ठाणे, णिग्गंथत्ताउ भस्सइ ॥ "

(શ્રી દશવૈ. સૂત્ર અધ્ય. ૬ ગા. ૬–૭)

ભાવાર્થ—લઘુસાધુ કે રોગી સાધુથી માંડીને તમામ સાધુઓએ જે પ્રતિજ્ઞાઓને અખંડપણે નભાવવા ભરચક પ્રયત્નશીલ થવા જરૂર છે, તે પ્રતિજ્ઞાઓ તમે સાંભળો, કે જેમાંની એક પણ પ્રતિજ્ઞાનુ ખંડન અજ્ઞાન કે મોહમૂઢ દશાવાળો પ્રાણી કરી બેસે તો વસ્તુતઃ સાધુપણાના માર્ગથી તે ભ્રષ્ટ થાય છે.

માટે દરેક મુમુક્ષુ આત્માએ આત્મહિતકર સંયમના માર્ગની આરાધના માટે ઉદ્યત થયા પછી પ્રમાદવશ ઉપરની બાબતોમાં ક્ષતિ ન થવા પામે તેનું પૂર્ણ ધ્યાન રાખવું ઘટે.

જયણાની વિશદ વ્યાખ્યા

સંયમની વિશુદ્ધિનો આધાર જયણા ઉપર છે. પણ જયણાનો મુખ્યાર્થ સમજ્યા વિના જયણાનું પાલન શી રીતે થાય ? સામાન્યતઃ જયણાનો વ્યવહારૂ અર્થ ઉપયોગપૂર્વક પ્રવૃત્તિનો થાય છે ! પણ અહીં શ્રીમહાનિશીથ સૂત્રના આધારે સંયમના તમામ વ્યાપારો–અનુષ્ઠાનોમાં જયણા કેવી અનુગત છે તે સમજવા જયણાનો સ્પષ્ટ અર્થ મૂલ–પાઠ સાથે આપ્યો છે, તે ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જેવો છે.

गोयमा ! जयणा णाम–

अट्ठारसण्हं सीलंगसहस्साणं, सत्तरसविहस्स णं संजमस्स, चोद्दसण्हं भूयगामाणं, तेरसण्हं किरियाठाणाणं, दुवालसण्हं भिक्खुपडिमाणं, दसविहस्सणं समणधम्मस्स, णवण्हं चेव बंभगुत्तीणं, अट्ठण्हं तु पवयणमाईणं, सत्तण्हं चेव पाणपिंडेसणाणं, छण्हं तु जीवनिकायाणं, पंचण्हं तु महव्वयाणं, तिण्हं तु चेव गुत्तीणं, तिण्हमेव सम्मद्दंसणाणचरित्ताणं.

भिक्खू कंतारदुब्भिक्खायंकाईसु णं सुमहासमुप्पण्णेसु अंतोमुहुत्तावसेस–कंठगयपाणेसुंपि णं मणसावि उ खंडणं विराहणं ण करेज्जा, ण कारवेज्जा, ण समणुजाणेज्जा, जाव णं णारमेज्जा, ण समारंमेज्जा जावज्जीवाएत्ति.

(શ્રી મહાનિશીથસૂત્ર અધ્ય. ૭ સૂ. ૨૨)

ભાવાર્થ—હે ગૌતમ ! જયણા એટલે—

અઢારહજાર શીલાંગ, સત્તર પ્રકારનો સંયમ, ચૌદ જીવ-સ્થાનો, તેર ક્રિયાસ્થાનો, બાર પ્રકારનો બાહ્યઅભ્યંતર તપ, બાર પ્રકારની ભિક્ષુપ્રતિમા, દશ પ્રકારનો શ્રમણ ધર્મ, નવ બ્રહ્મચર્ય-ગુપ્તિ, આઠ પ્રવચનમાતા, સાત પિંડૈષણા, છ જીવ-નિકાય, પાંચ મહાવ્રત અને ત્રણ ગુપ્તિ યાવત્ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની તમામ આસેવના ભયંકર વિષમ અટવી, હડહડતો દુકાળ કે અસાધ્ય પ્રાણાંત કષ્ટદાયી બિમારીના ભયાવહ પ્રસંગે ઘડી-બેઘડીમાં પ્રાણ ચાલ્યા જવાની કપરી કસોટી ટાણે પણ મનથી ખંડન-વિરાધના થવા દીધા વિના ભાવવિશુદ્ધિપણે નભાવવી તેમજ કરણ, કરાવણ કે અનુ-મોદનાનો સૂક્ષ્મ પણ ભાંગો લગાડ્યા વિના પ્રાણના ભોગે પણ આરાધક ભાવની દૃઢતા કેળવવી. ”

શ્રી મહાનિશીથ જેવા પરમાગમમાં વર્ણવ્યા મુજબનો જયણાનો આ વિસ્તૃત અર્થ દરેક મુમુક્ષુ આત્માએ ધ્યાનમાં લઈ સામાન્યતઃ દ્રવ્ય પ્રાણોની હિંસા નિમિત્તે થનારા કર્મબંધને અટકાવવા પૂરતો કરાતા જયણાના ઉપયોગવંત-સાવચેત રહે-વાના અર્થને મર્યાદિત સમજી ભાવ-આરાધનાની યથાર્થતા પ્રાપ્ત કરાવનાર ભાવ-પ્રાણોની હિંસા ન થાય તે માટે પૂરતી જાગૃતિ રાખવી જોઈએ.

૧૮૦૦૦ શીલાંગ રથ.

અનંત ઉપકારી તીર્થંકર પરમાત્માઓએ સંયમની સર્વાંગશુદ્ધ આરાધના કરવા માટે ઉપયુક્ત રહેવા નાના પ્રકારે રૂપક દૃષ્ટાંતો દ્વારા પણ સૈદ્ધાન્તિક ગહન વિષયો સમજાવ્યા છે, તેથી સર્વસાવદ્યના ત્યાગપૂર્વક વિરતિભાવની પ્રાપ્તિ થયા પછી તેના ટકાવ માટે શીલ-ચારિત્રના અઢાર હજાર ભેદોને શીલાંગરથની ઉપમા આપી શાસ્ત્રકારોએ સંયમની આરાધનાના માર્ગે ચાલનાર મુમુક્ષુને સંયમના વિશુદ્ધ અધ્યવસાયોની પ્રાપ્તિ સુગમ કરી છે.

जोए-करणे सण्णा, इंदिय भोमाइ समणधम्मे य ।
सीलंगसहस्साणं अट्ठारसगस्स णिप्फत्ती ॥

(શ્રી પંચાશક પ્રકરણ)

દશ પ્રકારના શ્રમણધર્મમાં સ્થિત રહી, ચાર સંજ્ઞાઓનો ત્યાગ કરી અને પાંચે ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરી પૃથ્વીકાય આદિ દશની વિરાધનાનો ત્રિવિધે ત્રિવિધે ત્યાગ કરવો તેનું નામ ખરી વિરતિ છે. આ અઢારહજાર ભેદોની સમજુતી આ પ્રમાણે:-

દશ પ્રકારના શ્રમણ ધર્મને *દશ પ્રકારના પૃથ્વીકાયાદિથી ગુણતાં ૧૦×૧૦=૧૦૦

ફરી તેને પાંચ ઇન્દ્રિય સાથે ગુણતાં ૧૦૦×૫=૫૦૦

ફરી તેને ચાર સંજ્ઞાથી ગુણતાં ૫૦૦×૪=૨૦૦૦

ફરી તેને મન-વચન-કાયાથી ગુણતાં ૨૦૦૦×=૬૦૦૦

* પૃથ્વીકાયાદિ દશ-૧ પૃથ્વી, ૨ અપ્, ૩ તેઉ, ૪ વાયુ, ૫ વનસ્પતિ, ૬ બેઇંદ્રિય, ૮ ચઉરિંદ્રિય, ૯ પંચેંદ્રિય, ૧૦ અજીવ.

ફરી તેને કરણ કરાવણ-અનુમોદનથી ગુણતાં

૬૦૦૦×૩=૧૮૦૦૦

એટલે ક્ષમાધર્મનું આસેવન કરવાપૂર્વક, આહાર સંજ્ઞા અને સ્પર્શનેંદ્રિયનો સંયમ રાખી, મનથી પૃથ્વીકાયની હિંસા-વિરાધના કરવી નહિ. આ એક ભેદ થયો. આ પ્રમાણે અઢાર હજાર ભેદો સમજવા.

આ ભેદો કેવલ વિગત જણાવવાપૂર્વક સૂક્ષ્મ પણ અનુ-પયોગથી વિરતિધર્મની વિરાધના ન થવા પામે તેના ઉપયોગની જાગૃતિ રાખવા જણાવેલ છે, પણ આ ઉપરથી કોઇ એમ ન સમજે કે ‘અઢાર હજારમાંથી જેટલા પાળશું તેટલા લાભકારી’ કારણ કે અઢાર હજાર ભેદોમાં વિરતિભાવ જ પ્રધાન છે, એક પણ ભેદની વિરાધનાના પરિણામથી વિરતિનું ખંડન થવાથી તમામ ભેદો વિરાધ્યા ગણાય છે, માટે અહર્નિશ ઉપયોગવંત રહી તમામ ભેદોના યથાસ્થિત પાલન માટે યોગ્ય વિરતિભાવના પરિણામને ટકાવી રાખવા પ્રયત્નશીલ થવું ઘટે.

દશવિધ સામાચારી

સાધુપણાની આદર્શ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા આચરવા લાયકની દશ બાબતોને શાસ્ત્રકારોએ સામાચારી શબ્દથી નિર્દેશી છે, તેનો યથાસ્થિત સંપૂર્ણ ખ્યાલ પ્રત્યેક સાધુને હોવો જોઇએ.

इच्छा-मिच्छा-तहक्कारो, आवस्सिया णिसीहिया ।
आपुच्छणा य पडिपुच्छा, छंदणा य णिमंतणा ॥
उवसंपया य काले, सामायारी भवे दसहा उ ।

(શ્રી સ્થાનાંગસૂત્ર સ્થાન ૧૦, ઉ. ૩.)

૧. ઇચ્છાકાર સામાચારી—દીક્ષાપર્યાયમાં નાના સાધુ પાસે કોઇપણ કામ કરાવવાના પ્રસંગે તેના હાર્દિક અભિપ્રાય-ઇચ્છા તપાસવાનો ખ્યાલ રાખવો.

૨. મિથ્યાકાર સામાચારી—પ્રમાદાદિ કારણે જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રને હિતકારી પ્રવૃત્તિથી વિપરીત કંઇપણ આચરણ થઇ જાય તેની હાર્દિક-શુદ્ધિપૂર્વક ફરીથી તેવું ન થવાની ચોકસાઈ-પૂર્વકની मिच्छा मि दुक्कडं શબ્દના પ્રયોગપૂર્વક માફી માગવી.

૩. તથાકારસમાચારી—અજ્ઞાન-મોહાદિકથી સાન-ભાન ભૂલેલાં અંતરાત્માને નિષ્કારણ પરમ વાત્સલતાપૂર્વક હિતાવહ ધર્મના ઉપદેશ દ્વારા સુખી બનાવનાર ગુરુદેવના વચનને શ્રદ્ધાપૂર્વક तहत्ति શબ્દ પ્રયોગપૂર્વક સ્વીકારી લેવું.

૪. આવશ્યિકી સામાચારી—સંયમના અનુકૂલ આહાર-નિહાર આદિની પ્રવૃત્તિ માટે ઉપાશ્રયમાંથી નિકળતાં તેમજ દહેરાસરમાંથી બહાર નિકળતાં आवस्सही બોલવું જેથી કે સાધુ જીવનની તમામ ચર્યા સંયમાનુકૂલ હોવાનો ખ્યાલ જાગૃત રહે.

૫. નૈષેધિકી સામાચારી—દહેરાસર કે ઉપાશ્રયમાં પેસતાં મન, વચન, કાયાના યોગને આરાધનાના માર્ગ પર કેન્દ્રિત કરવા णिसीही શબ્દના પ્રયોગપૂર્વક ચાલુ ક્રિય કે-સંયમ જીવન સિવાય બીજા તમામ વ્યાપારોના ત્યાગનો ખ્યાલ રાખવો.

૬. આપૃચ્છના સામાચારી—કોઇપણ પ્રવૃત્તિ માટે ગુરુ-દેવની કે વડીલની સંમતિ માટે ઉપયોગવંત રહેવું.

૭. પ્રતિપૃચ્છના સામાચારી—સામાન્યતઃ પ્રવૃત્તિ કરવા

માટે આજ્ઞા લીધા છતાં પણ કાર્ય-પ્રારંભ વખતે પુનઃ ગુરુદેવની કે વડીલની આજ્ઞા માંગવા ઉપયોગ રાખવો.

૮. છંદના સામાચારી—પોતા માટે લાવેલ આહાર-પાણી આદિમાંથી બીજા સાધુઓને ભક્તિ માટે થોડું-ઘણું લેવા પ્રાર્થના કરવી.

૯. નિમંત્રણા સામાચારી—પોતાના આત્માને કૃતાર્થ કરવાની શુભ કામનાથી નાનામોટા તમામ સાધુને આહાર-પાણી આદિ દ્વારા સેવા-ભક્તિ કરવા નમ્રભાવે પ્રાર્થના કરવી.

૧૦. ઉપસંપદા સામાચારી—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની વૃદ્ધિ-નિર્મલતા-સ્થિરતા આદિ માટે સ્વગચ્છ છોડી અન્ય ગચ્છમાં જઇને વિધિપૂર્વક અન્ય ગુરુની નિશ્રા સ્વીકારવી.

સાત પિંડૈષણા

સંયમરાધનાની તમામ પ્રવૃત્તિ માટે ઉપયોગવંત મુમુક્ષુ મુનિવરે ગોચરી વહોરવા પ્રસંગે પૂર્વમુનિઓએ આચરેલી પદ્ધતિનું ધ્યાન રાખી વિવિધ પ્રકારે માનસિક ભાવનાની નિર્મલતા કેળવવી જોઇએ. શાસ્ત્રકારોએ આ પિંડૈષણા શબ્દથી નિર્દેશેલ છે. તેના સાત પ્રકાર નીચે મુજબ છે.

संसट्ठमसंसट्ठा उद्धड तह चेव अप्पलेवाय ।
उग्गहिया पग्गहिया उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥

૧. સંસૃષ્ટા—હાથ અને વાસણ ખરડાય તેવી ગોચરી વહોરવી અગર ખરડાએલ હાથ-વાસણથી ગોચરી વહોરવી.

૨. અસંસૃષ્ટા—હાથ અને વાસણ ન ખરડાય તેવી ગોચરી વહોરવી.

૩. ઉદ્ધૃતા—ગૃહસ્થે પોતા માટે રસોઇના વાસણમાંથી કાઢી રાખેલ હોય તેમાંથી વ્હોરવું.

૪. અલ્પલેપા—જે ચીજ વહોરતાં હાથ અને વાસણ ન ખરડાય અગર થોડા ખરડાય તે ચીજ વહોરવી.

૫. અવગૃહિતા—ગૃહસ્થે પોતાના ખાવા માટે થાળીમાં લેવા વાટકી આદિમાં કાઢી રાખેલ રસોઇ વહોરવી.

૬. પ્રગૃહિતા—થાળીમાં પીરસી જમવાના પ્રસંગે હાથમાં કોળિયો લઇ મોઢાંમાં મૂકવાની તૈયારી પ્રસંગની ચીજ વહોરવી.

૭. ઉજ્ઝિતધર્મિકા—ગૃહસ્થની દૃષ્ટિએ નિરુપયોગી છાંડવા લાયકની ગોચરી વહોરવી.

ઉપર મુજબની ગોચરી વહોરવાની પદ્ધતિ ખ્યાલમાં રાખી પ્રસંગે પ્રસંગે વિવિધ અભિગ્રહ-ધારણા આદિ દ્વારા માનસિક અશુભ વિચારધારા-અનાદિકાલીન વાસનાનો નિગ્રહ કરવો જોઇએ.

નવબ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ

૧. સ્ત્રી, પશુ, નપુંસક કે હલકા (પાપી) લોકો જ્યાં રહેતા હોય તેવી વસ્તીમાં (ઉપાશ્રયમાં) ન રહેવું.

૨. સ્ત્રી સાથે વાતચીત કરવી નહિં કે એની સાથે હસવું નહિં.

૩. સ્ત્રી જે જગ્યા ઉપર બેઠી હોય તે જગ્યા ઉપર ૪૮ મીનીટ સુધી બેસવું નહિં.

૪. સ્ત્રીને કે એનાં અંગોપાંગને જાણીને જોવાં નહિં.

૫. સ્ત્રી–પુરૂષની (દંપતિની) પ્રેમની વાતો ભીંતના ઓઠે રહી સાંભળવી નહિં.

૬. સંસારીપણામાં સ્ત્રી જોડે કરેલા મોહના ચાળા યાદ કરવા નહિ.

૭. દૂધ, દહી, ઘી વગેરે વિગઇઓ વિકારને કરનારી હોવાથી તે બહુ વાપરવી (ખાવી) નહિ. (પ્રણીત ઘીથી નીતરતા આહારનો ત્યાગ કરવો તે)

૮. અતિ આહાર કરવો નહિ. અકરાંતીયા થઇ વાપરવું નહિ. (લૂખો ખોરાક પણ અતિ વાપરવાથી વિકારનું કારણ બને છે)

૯. શરીરની શોભા–ટાપટીપ કરવી નહિ.

આ નવ બ્રહ્મચર્યની વાડોનું પાલન સાધુ કરે તો જ નિર્મળ બ્રહ્મચર્ય પાળી શકે. અર્થાત્ આ નવવાડોનું નિર્મળ પાલન તે જ બ્રહ્મચર્ય છે.

० સ્ત્રી તો સાધુના જીવનમાંથી ભૂલાઈ જ જવી જોઇએ.

० જીવતી સ્ત્રી તો ન જ જોવાય, પણ સ્ત્રીનો ફોટો કે ચિત્ર પણ ન જોવાય. તે જોવાથી પાપબુદ્ધિ જાગે છે.

० ગોચરી પાણી જનાર સાધુએ ગોચરી પાણી લેતાં સ્ત્રી સામે ન જોતાં વહોરવાની વસ્તુઓ સામે જ જોવું.

० સ્ત્રી રસ્તામાં પચ્ચક્ખાણ માંગે તો ન આપાય. કાંઈ પૂછે તો ત્યાં ઉભા ન રહેવું કે જવાબ પણ ન આપવો.

૦ સાધ્વી મહારાજ રસ્તામાં મળે અને "મત્થએણ વંદામિ" કહે તો પણ સાધુથી સામે જોવાય નહિં તેમ જ સામે જોઇને "મત્થએણ વંદામિ" બોલાય નહિં.

૦ આપણી કોઇ નોટ કે પુસ્તક વગેરે ગુરૂમહારાજને પૂછયા વગર કોઇપણ સ્ત્રીને કે સાધ્વીમહારાજને અપાય નહિં. (મર્યાદા સદાચારનું રક્ષણ કરનારી છે.)

૦ સ્ત્રીને પચ્ચક્ખાણ આપવું પડે તો પણ નીચું મુખ રાખીને આપવું. સામું જોવાની જરૂર નથી.

સંયમીને દીવાદાંડી

सुट्ठुवि उज्जममाणं, पंचेव करिंति रित्तयं समणं।
अप्पत्थुई परणिंदा, जिब्भोवत्था कसाया य॥

શ્રી ઉપદેશમાલા ગા. ૭૨

સમ્યક્પ્રકારે શાસ્ત્રાનુસાર સંયમાદિમાં પ્રવર્ત્તતા મુમુક્ષુને જાણ્યે-અજાણ્યે પણ નીચેની પાંચ ચીજો આરાધના માર્ગથી ભ્રષ્ટ કરી તેની પ્રવૃત્તિમાં શૂન્યતા-નિઃસારતા લાવી મૂકે છે.

૧ આત્મપ્રશંસા
૨ પરનિંદા
૩ જિહ્વા
(રસલાલસા, દુર્વચન)
૪ ઉપસ્થ [વેદોદય]
૫ કષાય

માટે આ પાંચેના વિષમ પંજાથી સાવધ રહેવું.

વૈરાગ્યને વધુ સ્થિર કરવા રોજ ચિંતવવા જેવી

બાર ભાવનાઓ

૧. અનિત્ય ભાવના—હે જીવ! જગતના સર્વ સંયોગો અનિત્ય છે. તું વિચાર કર! કે જગતમાં કઇ વસ્તુ સ્થિર છે? કે તું તેને મારી માની રાગ કરે છે? તેની ખાતર અનેક પ્રકારના કલેશ અને પાપો કરે છે? જગતમાં એક આત્મા સ્થિર છે માટે તેના જ કલ્યાણની ચિંતા કર!

૨. અશરણ ભાવના—હે જીવ! આ જગતમાં જીવને ધન, કુટુંબ વગેરે કોઇ રક્ષણ આપતું નથી. તને રોગના દુઃખથી, ઘડપણના ત્રાસથી, મૃત્યુના આક્રમણથી સાચું રક્ષણ કરનાર કોણ છે? સર્વજ્ઞના ધર્મ સિવાય આ જીવને પરલોક જતાં કોઇ શરણ નથી!

૩. સંસાર ભાવના—હે જીવ! આ સંસાર વિચિત્ર છે, માતા મરીને પત્ની થાય છે, મિત્ર મરીને શત્રુ થાય છે. વળી હે જીવ! જે સંસાર જન્મ-જરા-મરણ, અનેક રોગો સ્વાર્થ અને પ્રપંચના દુઃખોથી ભરેલો છે. એવું તું તારી નજરે જોવા છતાં તે સંસાર ઉપર તને મોહ શાને છે? વૈરાગ્ય કેમ થતો નથી?

૪. એકત્વ ભાવના—હે જીવ! તું એકલો જન્મ્યો છે અને

એકલો મરવાનો છે. એકલો કર્મ કરે છે, એકલો જ ભોગવે છે. તારૂં આ જગતમાં કોઇ સાચું સગું નથી છતાં શા સારૂં મારૂં મારૂં કરી કલેશ પામે છે?

૫. અન્યત્વ ભાવના—હે જીવ! તું આ દેહથી, તારા માબાપથી, ધનથી, બંગલાઓથી તદ્દન જુદો છે. તારે અને એને કાંઈ સંબંધ નથી. તારૂં એનાથી કાંઈ હિત નથી, છતાં તું તેને તારાં શા માટે માને છે? તને તે પરલોકમાં શું કામ લાગવાનાં છે? તેનો વિચાર કર!

૬. અશુચિ ભાવના—હે જીવ! તું જે શરીર ઉપર મોહ કરી રહ્યો છે, રાત દિ' તું જેની ચિંતા કરે છે તે શરીર શામાંથી ઉત્પન્ન થયું છે? તેની અંદર કેવા ગંદા પદાર્થો ભરેલા છે, તેની અંદર કેટલા રોગોનો વાસ છે, અને તે કેટલો વખત ટકવાનું છે? તેનો તું બરાબર સ્થિર વિચાર કરીશ તો તને તે શરીર ઉપર વૈરાગ્ય થયા વગર નહિ રહે!

૭. આશ્રવ ભાવના—હે જીવ! મિથ્યાત્વ, અવિરતિ કષાય, અને દુષ્ટયોગ આ ચાર આશ્રવો જ તારા સંસારનું મૂળ છે. તેથી જ તું અનાદિકાળથી આ સંસારમાં ભટકે છે. માટે તેને દૂર કરવા પુરુષાર્થ કર!

૮. સંવર ભાવના—હે જીવ! તને આ ભયંકર સંસાર કારાગારમાંથી છોડાવનાર સમ્યક્ત્વ, વિરતિધર્મ, કષાયનો નિગ્રહ અને સમિતિ–ગુપ્તિનું નિર્મળ પાલન, આ ચાર સંવરધર્મ જ છે. તે જ તારા આત્માનું કલ્યાણ કરનારા પરમમિત્રો છે. માટે અવસર પામી તારા જીવનમાં તેનો ખૂબ આદર કર!

૯. નિર્જરા ભાવના—હે જીવ ! સકામ નિર્જરા કરવાનો અનુપમ અવસર પામ્યો છે તો તું સુખશીલતાનો ત્યાગ કરી બાર પ્રકારના તપમાં ઉદ્યમશીલ બન ! જેથી તારા બધા કર્મો બળીને ભસ્મીભૂત બની જાય અને તું શુદ્ધ સુવર્ણની જેમ નિર્મળ બની જાય !

૧૦. લોકસ્વરૂપ ભાવના—હે જીવ ! તું ચૌદ રાજલોકના સ્વરૂપનો વિચાર કર ! તેમાં આવેલા અનંત જીવો અને પુદ્ગલોનો વિચાર કર ! તેમના સંસ્થાન, આયુષ્ય સ્થિતિ વગેરેનો વિચાર કર ! જેથી તારૂં ચપળ મન સ્થિર બને !

૧૧. બોધિ દુર્લભ ભાવના—હે જીવ ! આ જગતમાં મોટું રાજ્ય મળવું, સુંદર સ્ત્રીઓ મળવી, બંગલા મળવા, ખૂબ ધન મળવું, માન-સન્માન મળવા વિગેરે ખૂબ સહેલું છે. ભૂતકાળમાં આપણા જીવને તે વસ્તુઓ તો અનંતીવાર મલી ને ચાલી ગઇ પણ એક માત્ર જૈન ધર્મની પ્રપ્તિ થવી તે જ દુર્લભ છે ! તત્ત્વા-ત્ત્વના નિર્ણયમાં નિપુણ એવી બોધિ જ દુર્લભ છે. તે તને આજે તારા મહાન પુણ્યના ઉદયે મલી છે તો તું તેનું તારા પ્રાણની માફક રક્ષણ કર, અને તેને સત્કાર્યોથી સફળ કર !

૧૨. ધર્મ સ્વાખ્યાત ભાવના—અહો ! રાગદ્વેષને જિતનારા એવા અનંતઉપકારી જિનેશ્વરદેવોએ ભવનો ઉચ્છેદ કરનારો કેવો સુંદર ક્ષમાદિ દશ પ્રકારનો ધર્મ બતાવ્યો છે ! કેવો પૂર્વાપરવિરોધ વગરનો નવતત્ત્વનો પ્રકાશ કર્યો છે ! ક્યાં જિન-મત અને ક્યાં અસંબદ્ધ પ્રલાપ કરનારા અન્ય મતો !

સાધુએ સહવાના ૨૨ પરીષહ

પ્ર. પરીષહો શા માટે સાધુએ સહન કરવા જોઇએ?

જ. સંયમ માર્ગમાંથી આપણો આત્મા ડગે નહિ અને કર્મની નિર્જરા થાય એ માટે પરીષહો સહન કરવાના છે.

૧. ક્ષુધા પરીષહ—ગમે તેવી ભૂખ લાગે તો પણ દોષિત આહારની ઇચ્છા ન કરતાં સમતાભાવે ભૂખ સહન કરવી તે.

૨. પિપાસા પરીષહ—ગમે તેવી તરસ લાગે તોપણ કાચા પાણીની ઇચ્છા ન કરતાં સમતાભાવે સહન કરવી તે.

૩. શીત પરીષહ—ગમે તેવી ઠંડી લાગે તો પણ અગ્નિ વિગેરેની ઇચ્છા ન કરતાં સમતાભાવે સહન કરવી તે.

૪. ઉષ્ણ પરીષહ—ગમે તેવી ગરમી પડે તો પણ પંખાની કે ન્હાવાની ઇચ્છા ન કરવી પણ તેને સમતા ભાવે સહન કરવી તે.

૫. દંશમશક પરીષહ—ઉપાશ્રય વગેરે વસતિમાં મચ્છર, માંકડ વગેરે હોય અને કરડે તો પણ તેને ઉડાડવા નહિં પણ તેના ડંશ સમતાભાવે સહન કરવા તે.

૬. અચેલક પરીષહ—ગમે તેવા જીર્ણ વસ્ત્રો હોય, તોપણ મનમાં ખેદ ધારણ ન કરતાં સમભાવે રહેવું તે.

૭. અરતિ પરીષહ—સંયમમાં પ્રતિકૂળતાના કારણે કંટાળો આવે ત્યારે અધીરાઇ ધારણ ન કરતાં તેને સારી ભાવનાઓથી, ભાવિમાં થનારા કર્મ વિપાકને વિચારી, વર્ત્તમાન પ્રતિકૂળતાઓને સહવાના મહાન લાભને જાણીને અરતિને દૂર કરવી તે.

૮. સ્ત્રી પરીષહ—રૂપવાન સ્ત્રીને જોઈને બ્રહ્મચર્યમાંથી જરાયે મન ચલાયમાન ન કરતાં સ્થિર રાખવું તે.

૯. ચર્યા પરીષહ—ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતાં રસ્તામાં કાંટા, કાંકરા, ખાડા આવે તો પણ આકુળવ્યાકુળ ન થતાં સમ્યક્ભાવે સહન કરવું તે.

૧૦. નિષદ્યા પરીષહ—સ્મશાન કે શૂન્યઘરમાં કાઉસ્સગ્ગ કરી ઉભા હોઈએ અને ત્યાં કોઈ વ્યંતર કે દુષ્ટ માણસો ઉપદ્રવ કરવા આવે તો પણ ન ગભરાતાં કાઉસ્સગ્ગમાં સ્થિર રહેવું તે અથવા સ્વાધ્યાય માટે ત્યાં બેઠા હોય અને ઉપદ્રવ થાય તો સમ્યગ્ સહન કરવું તે.

૧૧. શય્યા પરીષહ—ગમે તેવો ખાડાખચિયાવાળો, ધૂળવાળો, પવન વગરનો કે પવનવાળો ઉપાશ્રય કે વસતિ મળે તો પણ મનમાં દુઃખ લાવવું નહિ તે.

૧૨. આક્રોશ પરીષહ—કોઈ સાધુનો તિરસ્કાર કરે કે કડવો શબ્દ સંભળાવે તો પણ સાધુ તેના ઉપર રોષ ન કરે તે.

૧૩. વધ પરીષહ—સાધુ પર કોઈ પ્રહાર કરવા આવે તોપણ તેના ઉપર દ્વેષ-વૈર ન રાખતાં 'મારા પૂર્વકૃત કર્મનો વિપાક છે,' એમ સમજી સમતા-ભાવે સહન કરવું તે.

૧૪. યાચના પરીષહ—સંયમને ઉપયોગી કોઈપણ વસ્તુની જરૂર હોય તો ગૃહસ્થની પાસે યાચના માગણી કરતાં સાધુને શરમ ન આવવી તે.

૧૫. અલાભ પરીષહ—માગવા છતાં ગૃહસ્થ ન આપે તો

પણ મનમાં શોક કે ગૃહસ્થ ઉપર રોષ ન કરતાં ‘ મારા લાભાંતરાયનો ઉદય છે ’ એમ ચિંતવવું તે.

૧૬. રોગ પરીષહ—રોગ આવે તો રોવું નહિ તેમજ હાયવો’ય ન કરતાં સમતાભાવે અશાતાવેદનીય કર્મનો વિપાક સમજી સહન કરવું તે.

૧૭. તૃણસ્પર્શ પરીષહ—સંથારા માટે લાવેલા તૃણાદિની અણી શરીરને લાગે તોપણ દુઃખ ન ધરતાં સમ્યગ્ સહન કરવું તે.

૧૮. મલ પરીષહ—શરીર ઉપર મેલ ચઢેલો જોઈ ખેદ ન કરવો તેમજ તેને ઘસીને કે ધોઇને કાઢવો પણ નહિ. પણ તે મલ સાધુજીવનનું અલંકાર સમજી સમ્યક્ સહન કરવું તે.

૧૯. સત્કાર પરીષહ—સાધુનો કોઇ સત્કાર–સન્માન કરે તો ફુલાઇ ન જવું અને સત્કાર ન થાય તો ખેદ ન કરવો તે.

૨૦. પ્રજ્ઞા પરીષહ—સાધુ પોતાની તીવ્રબુદ્ધિનો ગર્વ ન કરતાં ‘ મારા કરતાં ઘણા બુદ્ધિશાળી જગતમાં છે ’ એમ વિચારી નમ્રતા રાખવી તે.

૨૧. અજ્ઞાન પરીષહ—જ્ઞાનાવરણના તીવ્ર ઉદયે કદાચ જ્ઞાન ભણવા છતાં ન ચઢે તો પણ ખેદ ન કરતાં જ્ઞાનાવરણ તોડવા માટે અધિક જ્ઞાની વગેરેનો વિનય કરવો તે.

૨૨. સમ્યક્ત્વ પરીષહ—બીજા ધર્મોના ચમત્કારો વગેરે દેખી પોતાના ધર્મથી ચલાયમાન ન થતાં સ્થિર રહેવું તે.

આ ૨૨ પરીષહોને સમ્યક્ સહન કરનાર સાધુ શીઘ્ર ભવસાગર તરી જાય છે.

બાર પ્રકારનો તપ

૧. અનશન—ઉપવાસ, આયંબિલ, એકાસણું વગેરે કરવું તે.

૨. ઊણોદરી—પોતાની ભૂખ કરતાં ૨–૫-૭ કોળિયા ઓછું ખાવું તે.

ભાવથી ઊણોદરી–જિનવચનની ભાવનાથી ક્રોધાદિનો પ્રતિદિન ત્યાગ કરવો. આ બંને પ્રકારનો ઊણોદરી તપ સત્ત્વસાધ્ય છે.

૩. વૃત્તિસંક્ષેપ—(દ્રવ્ય સંક્ષેપ) ખાવાની ચીજોનું અભિગ્રહપૂર્વક નિયમન કરવું તે. દા. ત. ' આજે મારે ૫–૭–૧૦ ચીજોથી વધુ ન ખાવી ' આવી પ્રતિજ્ઞા કરવી તે.

આમાં ઈચ્છાનિરોધ હોવાથી મહાન કર્મનિર્જરાનો લાભ થાય છે.

૪. રસત્યાગ—(વિગઈ ત્યાગ) વિકારના કારણભૂત એવા ઘી, દૂધ, દહીં, મિઠાઇ વગેરે વિગઈઓનો યથાશક્તિ રોજ ૧–૨–૩–૪–૫ નો પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક ત્યાગ કરવો તે.

આ રસત્યાગરૂપ તપથી બ્રહ્મચર્ય સહેલાઈથી પાળી શકાય છે.

૫. કાયક્લેશ—શાસ્ત્રનીતિ મુજબ લોચ કરાવવો. શરીર સેવાનો ત્યાગ કરવો, કાયકષ્ટકારી વીરાસનાદિ આસનો કરવાં વિગેરે.

આ કાયક્લેશ તપ સંસારમાં નિર્વેદનું કારણ છે. આ તપમાં કાયનિરોધ થવાથી જીવદયા, પરલોકદષ્ટિ અને અન્યોનું

બહુમાન એ ગુણો છે. લોચમાં દેહમૂર્છાનો ત્યાગ. સુખશીલતાનો ત્યાગ અને સહિષ્ણુતાગુણ કેળવાય છે.

૬. સંલીનતા—(૧) ઇન્દ્રિયસંલીનતા–સારાનરસા વિષયોમાં રાગદ્વેષ ન કરવો તે.

(૨) કષાયસંલીનતા–ઉદયમાં આવેલ કષાયોને નિષ્ફળ કરવા તે. દા. ત. આંખ લાલ ન કરવી, જીભને કાબુમાં રાખવી, હાથ પગથી કોઇને મારવો નહિ, મન બગાડવું નહિ વિગેરે. જે કષાયો સત્તામાં પડ્યા છે તેને જાગવા દેવા નહિં.

(૩) યોગસંલીનતા–અશુભ મન–વચન–કાયાની પ્રવૃત્તિ રોકી શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે.

૪. વિવિક્તસંલીનતા—સ્ત્રી, પશુ, નપુંસક આદિથી રહિત સ્થાનમાં રહેવું તે.

ઉપરોક્ત છ પ્રકારના તપને બાહ્યતપ કહેવાય છે.

પ્ર. આ છ ને બાહ્યતપ કેમ કહેવાય છે ?

જ. ૧. બાહ્ય એવા દેહને તપાવતો હોવાથી. ૨. બાહ્ય જૈનતરમાં પણ તપ તરીકે પ્રસિદ્ધ હોવાથી. ૩. અન્ય ધર્મવાળાઓએ પણ સ્વકલ્પનાથી સેવેલો હોવાથી.

૭. **પ્રાયશ્ચિત્ત તપ**—મૂળગુણ (પાંચ મહાવ્રતો, અણુવ્રતો) ઉત્તરગુણ (પિંડવિશુદ્ધિ, શિક્ષાવ્રતો વિગેરે)માં લાગેલા અતિચાર–દોષોને ગીતાર્થ ગુરુમહારાજ આગળ સરળ હૃદયે પ્રગટ કરી જે પ્રાયશ્ચિત્ત આપે તે કરવું તે.

૮. **વિનય તપ**—આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, રત્નાધિક, જ્ઞાની તપસ્વી વિગેરેનો વિનય કરવો તે. દા. ત.

૧. તે આવે ત્યારે ઉભા થવું.

૨. બેસવા આસન પાથરવું.

૩. બહારથી આવતા હોય તો સામે લેવા જવું.

૪. બહાર જતા હોય તો સાથે જવું.

૫. તેમની સામે જેમ તેમ બોલવું નહિ.

૬. તેમની ઇચ્છા મુજબ વર્તવું.

આ વિનયતપથી આઠે પ્રકારના કર્મનો ક્ષય થાય છે. અને 'विणयमूलो धम्मो' ધર્મનું મૂળ પણ વિનય જ છે.

૯. **વૈયાવચ્ચ**—ધર્મના-સંયમના આરાધકની અન્નાદિથી ભક્તિ કરવી તે.

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગુરુમહારાજ, તપસ્વી, નવદીક્ષિત, બિમાર સાધુ, બાળસાધુ વિગેરેની સેવાભક્તિ કરવી તે. દા. ત.

૧. ગોચરી પાણી લાવી આપવાં.

૨. તેમનું પડિલેહણ કરવું.

૩. તેમનું આસન, સંથારો પાથરવો.

૪. તેમનું માત્રું વિગેરે પરઠવવું.

૫. તેમના કપડાંનો કાપ કાઢવો.

૬. વિહારમાં ઉપધિ વિગેરે ઉપાડવી.

૭. શ્રમિત ગુરુમહારાજ ઇત્યાદિના હાથપગ વિગેરે દબાવવા.

આ ભક્તિ, વિધિ અને બુદ્ધિની નિપુણતાપૂર્વક કરવાની છે.

૧૦. **સ્વધ્યાય**—ગુરુમહારાજની આજ્ઞા મુજબ અને કાળવેળાના ત્યાગપૂર્વક સત્શાસ્ત્રોનું અધ્યયન-ભણવું, ભણાવવું, અર્થચિંતન, અનુપેક્ષા આદિ કરવું તે પંચવિધ. '**सज्झायसमो तवो णत्थि**' સ્વાધ્યાય સમાન બીજો શ્રેષ્ઠ તપ નથી. માટે સ્વાધ્યાયમાં આળસ ન કરવી.

૧૧. **ધ્યાન**—ચિત્તને અન્તમુહૂર્તકાળ સુધી એક વસ્તુમાં એકાગ્ર કરવું તે.

ધ્યાનના ૪ પ્રકાર છેઃ-

૦ આર્ત્તધ્યાન-દુઃખના નિમિત્તે થાય તે.

૦ રૌદ્રધ્યાન-પ્રાણી વધાદિમાં ક્રૂર ચિત્તની પરિણુતિ તે.

૦ ધર્મધ્યાન-બાર ભાવના આદિના ચિંતનથી અને જિનાજ્ઞાની ભાવનાથી શુભ પરિણુતિની કેળવણી.

૦ શુક્લધ્યાન-કર્મનિર્જરાનું પ્રધાન કારણુભૂત આત્મ-સ્વરૂપનો શુદ્ધતમ રીતે સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરવો.

આ ચાર ધ્યાનમાંથી પ્રથમનાં બે તિર્યંચગતિ અને નરક-ગતિને આપનારાં હોવાથી છોડવાનાં છે.

અને બાકીનાં બે સદ્‌ગતિને આપનારાં હોવાથી તે આદરવાનાં છે.

ધર્મધ્યાન ૪ પ્રકારે છે—

૧. જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞાનો વારંવાર વિચાર કરવો તે.

૨. કષાયની પરવશતા અને ઇન્દ્રિયોની પરવશતાથી થતા નુકશાનનો વિચાર કરવો તે.

૩. પાપ-પુણ્યના ઉદયનો વિચાર કરવો તે.

૪. જગતના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો તે.

ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન એ બે સદ્ગતિ અને નિર્જરાના હેતુ હોવાથી તપ છે. જ્યારે આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન એ બે બંધના હેતુ હોવાથી તપ નથી.

૧૨. **કાયોત્સર્ગ**—જિનમુદ્રાએ ઉભા રહી કાયાની સ્થિરતા, વાણીથી મૌન અને મનથી ધ્યાન દ્વારા કાઉસ્સગ્ગના ૧૯ દોષોનો ત્યાગ કરી કાઉસગ્ગ કરવો તે. કષાયોનો ત્યાગ અને મૃત્યુકાળે શરીરનો પણ ત્યાગ કરવો તે અભ્યંતર કાયોત્સર્ગ છે. કાયોત્સર્ગનો સીધો અર્થ કાયા ઉપરની મૂર્છાનો ત્યાગ કરવો તે છે. કાયોત્સર્ગ એ ત્રિવિધ યોગોને સ્થિર અને વિશુદ્ધ બનાવવા માટેનું અમોઘ સાધન છે. બધા તપોમાં આ કાયોત્સર્ગ-તપની પ્રધાનતા છે.

પ્ર. અભ્યંતર તપને અભ્યંતર (આંતરિક) તપ શા માટે કહેવાય છે?

ઉ. પ્રાયશ્ચિત્તથી માંડી કાયોત્સર્ગ સુધીનો તપ જૈનેતરોમાં અજાણ છે.

૨. અન્ય ધર્મવાળાઓથી ભાવથી અનાસેવિત છે. (આરાધેલો નથી.)

૩. મોક્ષપ્રાપ્તિનો અંતરંગ હેતુ છે.

૪. અભ્યંતર કર્મનો તાપક (નાશક) છે.

૫. અંતર્મુખ એવા મહાત્માઓ વડે જ્ઞેય (જાણવા યોગ્ય) છે.

તેર ક્રિયાસ્થાનો

જ્યાં સુધી આત્મા આશ્રવોની સમજણપૂર્વક કર્મબંધ રોકવા સંવરમાર્ગે પ્રવર્ત્તે નહિં ત્યાં સુધી વાસ્તવિક આરાધનાનું ફલ હસ્તગત થઈ શકતું નથી, માટે સંયમની આરાધના કરનારે જ્ઞાનાદિ રત્નત્રયની સાધના માટે અચૂક ઉપયોગની સાથે અનાદિકાલના અભ્યાસથી સાહજિક વિપરીત પ્રવૃત્તિ ન થઈ જાય તે માટે નીચેના તેર ક્રિયાસ્થાનો ધ્યાનમાં રાખવા ઘટે.

૧. અર્થક્રિયા—પૌદ્ગલિક પદાર્થોની જરૂરીયાત પૂર્ણ કરવા કરાતી આરંભાદિ ક્રિયા.

૨. અનર્થક્રિયા—લાલસા ખાતર, અગર પ્રયોજન વગર અજ્ઞાનાદિથી કરાતી આરંભાદિ ક્રિયા.

૩. હિંસક્રિયા—આગળ-પાછળના વૈરભાવથી કરાતી ક્રિયા.

૪. અકસ્માત્ક્રિયા—એક અશુભાચરણ કરતાં સહસા જાણ બહાર બીજું અશુભાચરણ થઇ જાય, જેમકે એકને મારવા જતાં વચમાં બીજો અડફેટમાં આવી જાય.

૫. દૃષ્ટિવિપર્યાસક્રિયા—મિત્રને અગર શત્રુને મિત્ર માની રાગદ્વેષાદિની થતી પ્રવૃત્તિ.

૬. મૃષાક્રિયા—ક્ષણિક-તુચ્છ પૌદ્ગલિક લાભ ખાતર અસત્ય બોલવું.

૭. અદત્તાદાન ક્રિયા—મમતાથી સંમતિ વિના બીજાની ચીજ લેવી.

૮. આધ્યાત્મિકીક્રિયા—નિમિત્ત કારણ ન હોય છતાં માત્ર મનના દુષ્ટ સંકલ્પોથી માનસિક સંતાપ અનુભવવો.

૯. માનક્રિયા—વ્યાવહારિક ચઢીયાતાપણાની ભાવનાથી ઘમંડી બની બીજા પ્રતિ તુચ્છવૃત્તિ દાખવવી.

૧૦. અમિત્રક્રિયા—સત્તા અધિકાર જમાવવાની દુષ્ટ વૃત્તિને તાબે થઈ થોડા અપરાધે વધુ સજા-દંડ કરી રૂઆબ દાખવવો.

૧૧. માયાક્રિયા—માનસિક વાસનાઓ પૂર્ણ કરવા નાના પ્રકારના વિસંવાદી વર્તનો ચેષ્ટાઓ કરી બીજાને દાવ-પેચમાં લેવા.

૧૨. લોભક્રિયા—પૌદ્‌ગલિક પદાર્થોની આસક્તિ વધુ રાખવી. અગર પોતાના સ્વાર્થમાં આડે આવનારનું બુરું કરવાની ચેષ્ટા.

૧૩. ઈર્યાપથિકીક્રિયા—મન, વચન અને કાયાના સૂક્ષ્મ પણ સ્પંદન થતાં સુધી કર્મબંધનનું કારણભૂત યોગોની પ્રવૃત્તિ.

ઉપર મુજબના તેર ક્રિયાસ્થાનકો વાંચી-વિચારી મુમુક્ષુ આરાધક આત્માએ પ્રમાદાદિ કારણે પણ અશુભ વર્તન ન થઈ જાય તેનું પૂરતું ધ્યાન રાખવું.

વીશ અસમાધિસ્થાનો

રાગ-દ્વેષના અનાદિકાલીન સંસ્કારોને જાગૃત કરી આત્માને અસમાધિ-આર્ત્તધ્યાનદ્વારા વિષમ કર્મો બંધાવનારા વીશ અસમાધિસ્થાનોનું સ્વરૂપ પ્રત્યેક મુમુક્ષુએ વિચારણીય હોઈ તેનું ટૂંક-સ્વરૂપ અહીં આપ્યું છે.

૧ ઉતાવળથી (ઈર્યાસમિતિની જયણા ન પાળવવાના કારણે કર્મો બાંધી પરિણામે આત્માને અસમાધિ કરાવનારું) ચાલવું.

૨ પુજવા-પ્રમાર્જવાના ઉપયોગ વિના અજયણાએ બેસવું.

૩ વિધિપૂર્વક જયણા પાલવાના ઉપયોગ વિના જેમ તેમ પુજી-પ્રમાર્જીને બેસવું.

૪ આગંતુક સાધુઓ સાથે કલહ-ઝગડો કરવો.

૫ સંયમના ઉપકરણ વિના ભોગસુખાર્થે વધુ પડતા આસન, શયન, પીઠફલક વગેરે રાખવા, અગર શેષકાલમાં પણ પાટ, પીઠફલક આદિનો નિષ્કારણ ઉપયોગ કરવો.

૬ રત્નાધિક (દીક્ષાપર્યાયમાં વડીલ) ગુણીજનની સામે અવિનયથી બોલવું.

૭ જ્ઞાનવૃદ્ધ, વયોવૃદ્ધ, આદિનો ઉપઘાત કરવો.

૮ અજયણાએ પ્રવર્ત્તી જીવોની વિરાધના કરવી.

૯ ચીડચીડીયો સ્વભાવ રાખી વાત-વાતમાં ક્રોધ કરવો.

૧૦ વ્યાવહારિક નિમિત્તના કારણે થઇ ગયેલ ક્રોધની પરંપરા ચલાવવી.

૧૧ માનસિક ક્ષુદ્રતાને કારણે કોઇની પીઠ પાછળ નિંદા કરવી.

૧૨ 'પલ પછી શું થવાનું છે? તેનું જ્ઞાન ન હોવા છતાં અજ્ઞાનવશ થઇ વારંવાર 'આ આમ જ છે કે આમ જ થશે' આવું નિશ્ચયાત્મક બોલવું.

૧૩ શ્રુતજ્ઞાનની ભક્તિ-બહુમાનની લાગણી જાગૃત ન હોવાના કારણે અકાલે સ્વાધ્યાય કરવો.

૧૪ ભૂતકાલમાં થઇ ગયેલ ક્ષતિઓ કે બનાવો યાદ કરી કષાયોની ઉદીરણા કરવી.

૧૫ અસ્થંડિલ (લોકોનો સંચાર વિનાની ભૂમિ કે જે સચિત્ત હોવાનો સંભવ છે) ભૂમિમાંથી સ્થંડિલ ભૂમિમાં આવતાં પગ પૂંજવાની જયણા ન કરવી અગર સચિત્ત રજવાળા હાથે ગોચરી વ્હોરવી અથવા અશુદ્ધ પૃથ્વી પર બેસવું, ઉઠવું વગેરે કરવું.

૧૬ વિકાલે (રાત્રે) ઊંચા સ્વરે બોલવું કે જેથી અસંયત ગૃહસ્થ સંસાર-કાર્યમાં પ્રવર્ત્તે અગર હિંસક (ગરોળી વિગેરે) જંતુ જાગૃત થઇ જાય. અથવા સાવદ્ય ભાષા બોલવી, અજયણાએ બોલવું.

૧૭ સ્વભાવની વિચિત્રતાના કારણે જેની તેની સાથે ક્ષુદ્ર બાબતોમાં પણ કષાયાધીન થવું.

૧૮ સ્વાર્થ કે ઇર્ષ્યા આદિ કારણે સમુદાયમાં એકબીજાને આડુંઅવળું સમજાવી ભેદ-ફૂટ-કુસંપ કરાવવો.

૧૯ ઘણું ભોજન કરવું કે જેથી અનેષણા, અસંયમ આદિ અનેક દોષો ઉત્પન્ન થાય, સવારથી સાંજ સુધી ઢોરની જેમ મોકળે મોંઢે ખાવું અથવા પ્રમાદાદિકથી દેવદ્રવ્યાદિકનું ભક્ષણ કરવું.

૨૦ ગોચરીમાં લાગતા દોષોનો ધ્યાનપૂર્વક પરિહાર કરવા પ્રયત્નશીલ ન થવું, ગોચરીના દોષોની જયણા ન કરવી.

ઉપર મુજબના અસમાધિસ્થાનો વાંચી-વિચારી સંજમની આરાધનામાં પ્રવર્તેલા પ્રાણીને અનાદિકાલના વિષય-કષાયના સંસ્કારોને જાગૃત કરનારા નિમિત્તો આરાધનાના માર્ગ પરથી આત્માને ભ્રષ્ટ ન કરી નાંખે તેનું પૂર્ણ તકેદારીભર્યું ધ્યાન રાખી હિતકારી સંયમારાધનાને સફલ બનાવવી.

એકવીશ શબલસ્થાનો

અનંતપુણ્યરાશિના બળે પ્રભુ–સંયમની પ્રાપ્તિ થયા પછી પણ આત્માને અજ્ઞાનાદિથી વિપરીત આચરણો પ્રતિ પ્રવર્ત્ત-વાનું સહજ મન થઈ જાય છે અને શૂકરની વિષ્ટામાં મનગ્તાની જેમ વારંવાર સંયમવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિમાં મન ફરતું હોય છે, આમ થવાથી સંયમચારિત્રની આરાધના કેવી કલુષિત થઈ જાય છે તે જાણવા એકવીશ શબલસ્થાનો (કલંકસ્થાનો) પ્રત્યેક આરાધક આત્માએ ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ.

૧ હસ્તમૈથુન કરવું.

૨ સાલંબન એટલે કે અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ કે અતિચારથી મૈથુન સેવવું કે બ્રહ્મચર્યમાં દોષ લગાડવો.

૩ રાત્રિભોજન એટલે કે રાત્રે વહોરેલું દિવસે અગર દિવસે વહોરેલું રાત્રે (વિકાલવેલા–લગભગ સમયે) વાપરવું.

૪ આધાકર્મ—દોષવાળી (સાધુને માટે ખાસ ઉદ્દેશીને બનાવેલ) ગોચરી નિષ્કારણ વાપરવી. અથવા સ્વાદ–લાલસા તૃપ્તિ માટે દિવસમાં એક વારથી વધુ વાર વાપરવું.

૫ રાજપિંડ વહોરવો.

૬ ક્રીતદોષવાળી—(સાધુ માટે ખાસ વેચાતી લીધેલી) ચીજ વહોરવી.

૭ પ્રામિત્ય—દોષવાળી (સાધુ માટે ખાસ ઉધારે લવા-યેલી) ચીજ વહોરવી.

૮ અભ્યાહૃત—દોષવાળી (સાધુ માટે ખાસ સામે લવા-યેલી) ચીજ વહોરવી.

૯ આચ્છેદ્ય—દોષવાળી (સાધુ માટે ખાસ બીજા પાસેથી ઝુંટવી લાવેલી) ચીજ વહોરવી.

૧૦ ત્યાગ કરેલી ચીજ વહોરવી-વાપરવી.

૧૧ છ માસની અંદર એક ગચ્છમાંથી બીજા ગચ્છમાં જવું.

૧૨ એક માસની અંદર ત્રણ વાર નદી વિગેરે ઉતરવું.

૧૩ એક માસની અંદર ત્રણ વાર માતૃસ્થાન-માયા કપટ સેવવું.

૧૪ જાણી જોઇને પૃથ્વી આદિ જીવોની હિંસા કરવી.

૧૫ જાણી જોઇને મૃષાવાદ બોલવું.

૧૬ જાણી જોઇને અદત્તાદાન સેવવું.

૧૭ સચિત્તાદિ દોષવાળી પૃથ્વી ઉપર બેસવું વિગેરે.

૧૮ જાણ્યા પછી પણ (ગોચરીમાં સહસા અનુપયોગથી આવી ગયેલ) કંદમૂલ-અભક્ષ્ય આદિ ચીજો લાલસાથી વાપરવી.

૧૯ એક વરસમાં દશ વાર ઉદકલેપ (એટલે કે નાભિથી વધારે પાણીવાળી નદી ઉતરવી) કરવો.

૨૦ એક વરસમાં દશ વાર માતૃસ્થાન-માયા કપટ સેવવું.

૨૧ કાચા પાણીવાળા હાથે વહોરાવાતી ગોચરી વિગેરે લેવી.

ઉપર પ્રમાણેના ૨૧ કાર્યો ચારિત્રને શબલ એટલે ડાઘ-કલંકથી કાબરચીતરું કરનારા હોઇ શબલસ્થાનો કહેવાય છે. માટે દરેક વિવેકી આરાધકે સંયમની યથાશક્ય શુદ્ધિ માટે ઉપરના કાર્યો બને તેટલા પરિહરવા ઉચિત છે.

ભાવસાધુના લક્ષણ

મોક્ષમાર્ગની હિતાવહ સાધના કરવા ઇચ્છતા મુમુક્ષુએ કેવા ગુણો પ્રાપ્ત કરવા જોઇએ તેનું નિરૂપણ ઉપકારી મહાપુરુષોએ ભાવસાધુતા મેળવવા પ્રાપ્ત કરવા લાયક લક્ષણોના વર્ણનમાં સુંદર રીતે કર્યું છે તે વાંચી-વિચારી પોતાની વ્યક્તિગત ત્રુટિ-ક્ષતિના પરિમાર્જનપૂર્વક તેવી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા પ્રત્યેક મુમુક્ષુએ ઉદ્યત થવું ઘટે.

"[૧]કિરિયા મારગ અનુસારણી, [૨]શ્રદ્ધા પ્રવર અવિવાદ;
[૩]ઋજુભાવે પન્નવણિજજતા, [૪]કિરિયામાં હો અપ્રમાદ. સાહેબજી
[૫]નિજશક્તિ સારુ કાજનો, આરંભ [૬]ગુણ અનુરાગ;
[૭]આરાધના ગુરુ આણની, જેહથી લઈએ હો ભવજલ તાગ.
સાહેબજી! સાચી તારી વાણી.

(ઉપા૦ યશોવિ. મ. કૃત ૩૫૦ ગાથા સ્તવન, ઢા. ૧૪, ગા. ૨-૩)

૧. માર્ગાનુસારિણી ક્રિયા—શાસનમાન્ય અવિચ્છિન્ન પરંપરાઓ અને પંચવિધ વ્યવહારને અનુકૂલ જિનેશ્વરપ્રભુએ પ્રરૂપેલ તમામ પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયામાં આદરપૂર્વક પ્રવૃત્તિ.

૨. ઉત્કૃષ્ટ શ્રદ્ધા—શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મની દરેક બાબત પર માનસિક સંવેદનાપૂર્વક અવિહડ શ્રદ્ધા.

આ લક્ષણનું યથાર્થ સ્વરૂપ નીચેના ચાર પ્રકારોથી યથાર્થ રીતે ભાસે છે.

૧. વિધિસેવા—સ્વાદિષ્ટ ભોજનના અભ્યાસીને આપત્કાલે વિરસ અન્નના ઉપયોગવેળાએ પણ સ્વાદિષ્ટ પદાર્થ તરફ જેવો

આંતરિક રસ રહે છે તેવા રસપૂર્વક યથાશકય અવિધિના પરિહાર સાથે વિધિપૂર્વક અનુષ્ઠાનોનું આસેવન.

૨. અવિતૃપ્ત—નિર્ભાગ્યશેખરને અચાનક રત્નનો ખજાનો મળી જાય તો તેને જેમ રત્નો લેતાં તૃપ્તિ જ ન થાય તેવી માનસિક વૃત્તિથી વિધિપૂર્વક અનુષ્ઠાનોનું આસેવન.

૩. શુભ દેશના—પોતે જે વીતરાગ પ્રભુ પ્રરૂપિત શુભાનુષ્ઠાનોનો આસ્વાદ લઈ કૃતાર્થતા અનુભવી રહ્યો છે, તેનો અનુભવ કરાવવા યોગ્ય જીવોને શુભાવહ પ્રેરણા કરી તે અનુષ્ઠાનોમાં પ્રવર્ત્તાવવા.

૪. સ્ખલિત-શુદ્ધિ—પ્રમાદાદિ કારણે શુભાનુષ્ઠાનોના આસેવનમાં થઇ જનારી ક્ષતિઓનું ગુરુ પાસે નિઃશલ્યભાવે આલોચન કરી શુદ્ધ થવું.

આ ચાર લક્ષણો વડે ભાવસાધુપણાની યોગ્યતા સૂચવનારા સાત લક્ષણોમાંનું બીજું લક્ષણ ઓળખી શકાય છે.

૩. પ્રજ્ઞાપનીય સ્વભાવ—આગમોના વચનોની યથાર્થ વફાદારી કાયમ રાખી આગમોક્ત યુક્તિઓથી પ્રતીયમાન સત્ય વસ્તુને અંગીકાર કરવાની સ્વભાવગત ઋજુતા-સરલતા પ્રાપ્ત થવી.

૪. ક્રિયામાં અપ્રમાદ—શુભ અનુષ્ઠાનની યથાર્થતા-હિતાવહતા જોયા પછી તેમાં યથાશકય પ્રવર્ત્તવા માટે પ્રમાદાદિથી પીછેહઠ ન કરવી, અગર ચાલુ ક્રિયામાં ઉપયોગશૂન્ય ન થવું. એકાગ્રતા-તન્મયતા કેળવવી.

૫. શક્ય-અનુષ્ઠાન-પ્રારંભ—કેદખાનામાંથી છૂટકી જવા મથતા કેદીની મનોદશા કરતાં વધુ ઉત્સુકતા-લાગણીપૂર્વક યથાશક્ય શુભાનુષ્ઠાનોના આસેવનામાં સંયમ-શરીરાદિની અનુકૂલતાપૂર્વક વધુ પ્રવૃત્તિ.

૬. ગુણાનુરાગ—ગુણવાન મહાપુરુષોના ગુણોની હાર્દિક પ્રતિપત્તિપૂર્વકની અનુમોદના સાથે પોતાનાં તેવા ગુણ પ્રગટ થવાની તમન્ના અને તેના માટે યથાયોગ્ય ઉચિત પ્રવૃત્તિ, તેમજ પોતાના અવગુણોનું યથાર્થ ભાનપૂર્વક દૂર કરવા ઉત્કટ માનસિક મથામણ.

૭. ગુરુઆજ્ઞાની પૂર્ણ આરાધના—વિષમ અરણ્યમાં ભૂલા પડેલ મુસાફરની ભોમિયા પરની શ્રદ્ધા કરતાં પણ વધુ ભાવ-યુક્ત સમ્યક્‌શ્રદ્ધાપૂર્વક આત્મકલ્યાણના માર્ગના એકેક અંગની યથાર્થ આરાધના સદ્‌ગુરુદેવના ચરણોમાં નિષ્કામ, આત્મસમ-ર્પણ-ભાવપૂર્વક કરવી.

ઉપર મુજબના મુક્તિમાર્ગના યથાર્થ આસેવનમાં જરૂરી યોગ્યતા મેળવવા ઉપયોગી સાત બાબતો દરેક વિવેકી મુમુક્ષુ આત્માએ પહેલી તકે પ્રાપ્ત કરી સંયમાદિની આરાધનાનું યથા-ર્થફલ હસ્તગત કરી લેવું ઘટે.

અનુષ્ઠાનના પાંચ પ્રકાર

પરમકારુણિક વીતરાગ પરમાત્માઓએ આત્મા ઉપરના અનાદિકાલીન કર્મોના બંધનો દૂર કરવા વિવિધ અનુષ્ઠાનો આયોજેલ છે. પણ તે અનુષ્ઠાનો વિવિધ આસેવન પ્રકારોથી ચિત્ર-વિચિત્ર ફલ દેનારા થાય છે. ઘણીવાર ક્રિયાના મૂલ આશયથી સાવ વિરુદ્ધ પણ ફલ આવીને ઊભું રહે છે. માટે અનુષ્ઠાનોના આસેવનમાં રાખવી જોઈતી આશયશુદ્ધિ માટે શ્રી યોગબિંદુમાં આવતા નીચેના પ્રકારો ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે.

૧. વિષાનુષ્ઠાન

"विषं लब्ध्याद्यपेक्षात, इदं सच्चित्तमारणात् ।
महतोऽल्पार्थनाज्ज्ञेयं, लघुत्वापादनात्तथा" ॥ १ ॥

આત્મકલ્યાણના ઉત્તમ ફલને પ્રાપ્ત કરનારી ધર્મક્રિયા આરાધવાના પ્રસંગે ઐહલૌકિક-માનપૂજા, કીર્તિ, પ્રશંસા આદિ લાભની અપેક્ષા રાખવી. આ અનુષ્ઠાનથી હલાહલ ઝેરથી તત્કાલ પ્રાણોના નાશની જેમ સત્ (સુંદર) ચિત્તનું મારણ થાય છે અને કર્મનિર્જરાના વિપુલ લાભની અપેક્ષાએ કીર્તિ-પ્રશંસાદિ તુચ્છ લાભની સ્પૃહા કરવાથી ઉત્તમોત્તમ ધર્મક્રિયાની લઘુતા થાય છે.

૨. ગરલાનુષ્ઠાન

"दिव्यभोगाभिलाषेण, गरमाहुर्मनीषिणः ।
एतद्धिहितनीत्यैव, कालान्तरनिपातनात्" ॥ १ ॥

કર્મનિર્જરાના આદર્શ ધ્યેયને સંપાદિત કરવા કરવી જોઈતી ધર્મક્રિયાની આરાધના કરી પારલૌકિક દેવ–દેવેંદ્ર–ચક્રવર્ત્તી આદિની ભોગસંપદા મેળવવાનું ધ્યેય રાખવું, આનાથી કાલાંતરે પાપાનુબંધી પુણ્યના ઉદયે મળતી સંપદાઓના ઉપભોગાદિથી ધીમા ઝેરની માફક આત્મસ્વરૂપનો વધુ વ્યાઘાત થાય છે.

૩. અનનુષ્ઠાન

" अनाभोगवतश्चैतदननुष्ठानमुच्यते ।
संप्रमुग्धं मनोऽस्येति, ततश्चैतद्यथोदितम् " ॥ १ ॥

આત્મકલ્યાણની સાધનાના અચૂક ધ્યેયને પહોંચી વળવા, ધર્મની આરાધનામાં હોવો જોઈતો સતત જાગૃત ઉપયોગ ન હોવો, આનાથી મનમાં વ્યામોહ વધુ હોવાના કારણે ધર્મ–ક્રિયાનું આસેવન ગડ્ડરિકાપ્રવાહ તુલ્ય ઘરડરૂપ થઈ જાય છે.

૪. તદ્ધેતુ અનુષ્ઠાન

" एतद्रागादिदं हेतुः, श्रेष्ठो योगविदो विदुः ।
सदनुष्ठानभावस्य, शुभभावांशयोगतः " ॥ १ ॥

કરાતી ધર્મક્રિયા પ્રત્યે આંતરિક બહુમાનપૂર્વક વિશુદ્ધભાવ પરિણામની પ્રાપ્તિ થાય તે રીતે વિશુદ્ધ ધર્મક્રિયાનું આસેવન કરવું, આમાં શુભભાવનું પ્રાધાન્ય હોય છે.

૫. અમૃતાનુષ્ઠાન

" जिनोदितमिति त्वाहु–र्भावसारमदः पुनः ।
संवेगगर्भमत्यन्तममृतं मुनिपुंगवाः " ॥ १ ॥

પ્રત્યેક ધર્મક્રિયાના આસેવન પ્રસંગે નિષ્કારણબંધુ વીતરાગ પરમાત્માની નિતાંત કલ્યાણકર ઉપકારબુદ્ધિના સ્મરણપૂર્વક વિશુદ્ધભાવની પ્રધાનતા અને સંવેગરંગની વૃદ્ધિ સાથે અત્યુત્કટ પ્રમોદ-હર્ષનો અનુભવ કરવો. આના આસેવનથી ધર્મક્રિયાઓનું યથાર્થ ફલ સંપૂર્ણપણે પ્રાપ્ત થાય છે.

આ અનુષ્ઠાનોમાં પ્રથમના ત્રણ અપ્રશસ્ત-ખરાબ (વર્જવા લાયક) છે, તેમાં પણ પ્રથમના બે તો વધુ અનર્થ કરનારાં છે. ચોથું અનુષ્ઠાન ભાવની શુભતાના કારણે કંઈક સારું છે અને પાંચમું અનુષ્ઠાન વાસ્તવિકપણે આત્માને આરાધકભાવ પ્રાપ્ત કરાવી ક્રિયાઓનું મુખ્ય ફલ આપનારું હોઇ સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાદેય છે.

ક્રિયાના આઠ દોષ

આત્મકલ્યાણની સાધના કરાવનારી ધર્મની ક્રિયા કરવાના પ્રસંગે હાર્દિક પરિણામોની વિશુદ્ધિ-ચોકસાઇના આધારે વિશિષ્ટ ફલની પ્રાપ્તિ શાસ્ત્રકારોએ નિર્દેશી છે, તેથી અહીં ક્રિયા વખતે રહેનારા મનોમાલિન્યના કારણે લાગતા દોષો જણાવ્યા છે, તે ધ્યાનમાં લઇ યથાશક્ય પ્રયત્ને તેનો પરિહાર કરી ધર્મક્રિયાની આસેવના કરવી ઘટે.

खेदोद्वेगक्षेपोत्थान-भ्रान्त्यन्यमुद्रुगासङ्गैः ॥
युक्तानि हि चित्तानि, प्रपञ्चतो वर्जयेन्मतिमान् ॥ १ ॥

ખેદ, ઉદ્વેગ, ક્ષેપ, ઉત્થાન, ભ્રાન્તિ, અન્યમુદ્, રોગ અને આસંગથી થતા ચિત્તના દુષ્ટ અધ્યવસાયો વિવેકી-બુદ્ધિશાલી પ્રાણીએ સદંતર વર્જવા ઘટે.

૧. **ખેદ**—કિરિયામાં ખેદે કરી રે, દઢતા મનની નાહિ રે;
મુખ્ય હેતુ તે ધર્મનો રે, જેમ પાણી કૃષિમાંહિ રે. પ્રભુ૦ ૧૨

ધર્મના અનુષ્ઠાનો આચરતાં થાક–પરિશ્રમ અનુભવવો, મનની દઢતા ન રહેવી.

જેમ પાણી વિના ખેતી સફલ નથી થતી તેમ આ દોષથી ધર્મની આરાધના વસ્તુતઃ થઈ શકતી નથી.

૨. **ઉદ્વેગ**—બેઠા પણ જે ઉપજે, કિરિયામાં ઉદ્વેગ રે;
યોગદ્વેષથી તે ક્રિયા રે, રાજવેઠ સમ વેગ રે. પ્રભુ૦ ॥૧૩॥

સન્માર્ગસાધક ક્રિયા પ્રત્યે માનસિક અણગમો–કંટાળો થવો.

માનસિક દ્વેષ–અરુચિના પરિચાયક આ દોષના કારણે કલ્યાણસાધના કરાવનારી વિશિષ્ટ પણ ધર્મક્રિયા કરવાના પ્રસંગે વેઠ ઉતારવાની જેમ ઝપાટાબંધ કરી લેવા પૂરતું જ ધ્યાન રહે છે.

૩. **ક્ષેપ**—વિચે વિચે બીજા કાજમાં રે, જાયે મન તે ખેપ રે;
ઉખણતાં જિમ શાલિનું રે, ફલ નહિ તિહાં નિર્લેપ રે.
પ્રભુ૦ ॥ ૧૬ ॥

ક્રિયા કરતી વખતે મનની ડામાડોળ વૃત્તિ, એક ક્રિયા કરતાં વચ્ચે વચ્ચે બીજી બીજી ક્રિયામાં મનનું ચાલ્યા જવું.

આ દોષના કારણે જેમ શાલિનું બીજ વારંવાર ઉખાડી વાવવાથી ફલતું નથી તેમ ધર્મક્રિયાનું ચોક્કસ ફલ પણ મળી શકતું નથી.

૪. **ઉત્થાન**—શાંતવાહિતા વિણ હોવે રે, જે યોગે ઉત્થાન રે;
ત્યાગયોગ છે તેહથી રે,અણછંડાતું ધ્યાન રે. પ્રભુ૦ ॥૧૫॥

સન્માર્ગમાંથી કે મોક્ષસાધક-યોગમાર્ગની ક્રિયામાંથી ચિત્તનું ઉઠી જવું, ચિત્તના ઠરેલપણાના અભાવે આ દોષ પ્રબલ થાય છે.

આ દોષના બલે હૃદયમાં ધર્મક્રિયાનું મહત્ત્વ વિસરાઈ લોકલાજ કે મમત્વાદિ કોઈ કારણે કરવારૂપે કેવલ બાહ્ય આચરણ રહી જાય છે.

૫. **ભ્રાન્તિ**-ભ્રમથી જેહ ન સાંભરે, કાંઇ અકૃત કૃત કાજ રે;
તેહથી શુભ કિરિયાથકી રે, અર્થવિરોધી અકાજ રે.
પ્રભુ૦ ॥ ૧૪ ॥

પ્રસ્તુત યોગક્રિયાના મુખ્ય ધ્યેય–કેંદ્રીભૂત આશયને છોડી બીજા બીજા વિચારોમાં ચિત્તનું જામવું, અગર છીપમાં રૂપા-ચાંદીની ભ્રમણાની જેમ તત્ત્વાતત્ત્વ વિચારણામાં ભ્રાન્તિવાળા થવું,

આ દોષના કારણે ક્રિયાનું યથાર્થ ફલ સિદ્ધ થવામાં વ્યાક્ષેપ ઊભો થાય છે.

૬. **અન્યમુદ્**–માંડી કિરિયા અવગણી રે, બીજે ઠામે હર્ષ રે;
ઇષ્ટ અર્થમાં જાણીએ રે, અંગારાનો વર્ષ રે. પ્રભુ૦ ॥૧૮॥

ચાલુ ક્રિયા કરતાં તેના વિશુદ્ધ પરિણામોના અવલંબને છોડી અન્ય બાબતોના કારણે હર્ષ ધારણ કરે,

આ દોષથી ચાલુ ક્રિયાની આસેવના મુખ્ય ફલની સાધના માટે વ્યર્થપ્રાય બની જાય છે.

૭. **રોગ**—રોગ હોયે સમજણ વિના રે, પીડા ભંગ સુરૂપ રે;
શુદ્ધ ક્રિયા ઉચ્છેદથી રે, તેહ વંધ્ય ફલ રૂપ રે. પ્રભુ૦ ૧૯

રાગ, દ્વેષ અને મોહરૂપ ત્રિદોષથી અનેક ભાવરોગો પેદા થાય છે, તેથી ક્રિયા કરતી વખતે શુદ્ધ આશય–વિશિષ્ટ સમજણ ન હોવાના કારણે ક્રિયાથી ભાવરોગના ક્ષયનું ફલ સિદ્ધ થતું નથી, તેથી તે ક્રિયા લગભગ વાંઝણી જ રહે છે.

૮. **આસંગ**—એકજ ઠામે રંગથી રે, કિરિઆમાં આસંગ રે;
તેહજ ગુણઠાણે થિતિ રે, તેહથી ફલ નહિં ચંગ રે. પ્રભુ૦ ૧૭

(ઉપા. યશોવિ. મ. કૃત ૩૫૦ ગા. નું સ્તવન ઢા. ૧૦)

ગુણસ્થાનકવાર ક્રિયાઓની આસેવનાની ગૌણ–મુખ્યતા ભૂલી જઇ કો'ક એક જ ક્રિયા પર માનસિક રંગ લાગી જવાથી ગુંદરિયા થઇને તેમાં ચોંટી રહેવું ગુણસ્થાનકના ક્રમ ઉપર આગળ વધવાના પ્રસંગે પૂર્વની ક્રિયાની આસક્તિના કારણે અટક્યા રહેવું.

આ દોષથી ક્રિયાઓના યથાર્થ આસેવનના બલે પ્રાપ્ત કરાતી ગુણસ્થાનકશ્રેણિનો લાભ મેળવી શકાતો નથી.

ઉપર મુજબના આઠે દોષો મનનપૂર્વક વાંચી-વિચારી અનેક ભવના અનંતાનંત પુણ્યસંચયે પ્રાપ્ત ધર્મારાધનાની સામગ્રીની સફલતા ધર્મક્રિયાની યથાર્થ આસેવના સાથે કરવા દરેક વિવેકી પ્રાણીએ જાગૃત રહેવું ઘટે.

★

ભવાભિનંદીનાં લક્ષણ

ધર્મની ક્રિયાનું આસેવન કરી સંસારના ક્ષણભંગુર પૌદ્‌ગલિક પદાર્થો પરની આસક્તિની હીનતા કરવાનું લક્ષ્ય દરેક મુમુક્ષુને હોવું જરૂરી છે, તેથી ભવ-સંસારનું અભિનંદીપણું માનસમાંથી ઘટયું છે કે કેમ? તેનું નિરીક્ષણ આરાધક મુમુક્ષુએ નિરંતર રાખવું ઘટે. આ માટે નીચેના લક્ષણો ધ્યાનપૂર્વક વિચારવા જોઇએ.

क्षुद्रो लाभरतिर्दीनो, मत्सरी भयवान् शठः ।
अज्ञो भवाभिनंदी स्यान्निष्फलारम्भसंगतः ॥

(શ્રી યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય શ્લો० ૭૬)

૧. ક્ષુદ્ર—તુચ્છ સ્વભાવવાળા હોવું, સંસારના ક્ષણભંગુર તુચ્છ પદાર્થોની પ્રાપ્તિથી મલકાઇ જવું, આદર્શો-વિચારણાઓ પણ તુચ્છ, પામર અને ક્ષુદ્ર હોવી.

૨. લાભરતિ-લોભી—સંસારના મોહક પદાર્થોની મમતાના ઘેનમાં ભાનભૂલો બની પૌદ્‌ગલિક પદાર્થોની ઉત્તરોત્તર વધનારી તૃષ્ણાની પ્રબલતાથી ધાંધળિયું જીવન ગુજારવું.

૩. દીન—સાંસારિક પદાર્થોની મેળવણી-સાચવણી આદિ માટે હંમેશાં માનસિક દીનતા દર્શાવવારૂપે પ્રમુખપ્રેક્ષી બન્યા રહેવું.

૪. મત્સરી—વિષયોના ઉપભોગમાં જ જીવનની કૃતાર્થતા

હોવાની માન્યતાના કારણે બીજા પાસે વધુ વિષયોપભોગની સામગ્રી નિહાળી અદેખાઇ કરવી, બીજાની આબાદી કે ચઢતી દશા સાંખી ન શકવી, પુણ્યકર્મની વિચિત્ર લીલા વિસરી જઇ 'પોતા કરતાં બીજો કેમ વધુ આબાદી ભોગવે ?' ઇત્યાદી હલકટ વિચારો પેદા થવા.

૫. ભયવાન્—સાંસારિક જડ પદાર્થો પરની વધુ મમતાના કારણે 'રખેને કોઈ આ લઇ ન જાય! કોઇ લૂંટી ન લઇ જાય' આદિ વ્યાકુલતાથી નિતાંત ભયવિહ્વલ દશા અનુભવવી, તથા શુભાશુભકર્મના વિપાકાનુસાર જગત્‌ના પદાર્થોની પરિણુતિ થવાનું ભાન ન હોવાના કારણે મળેલા જગત્‌ના પદાર્થોને આત્માધીન રાખવા નિરંતર વ્યાકુલતા થવી.

૬. શઠ—કર્મોના બંધનોની વિષમતા ભૂલી જઇ ગમે તેમ જગત્‌ના પદાર્થો વધુ પ્રમાણમાં મેળવવા વિચાર, ઉચ્ચાર અને આચારમાં વિસંવાદી વર્તન રાખી ઠગબાજી–દંભ–પ્રપંચ–માયા આદિ સેવી મોહવાસનાને પૂર્ણ કરવા ધૂની પ્રવૃત્તિ કરવી, તથા જગત્‌માં બાહ્ય દૃષ્ટિએ અધર્મી–પાપી તરીકે નહિં ઓળખાવવા સદ્‌ગુણોનો ડોળ–દેખાવ રાખવો.

૭. અજ્ઞ—અનાદિકાલીન મોહવાસનાને આધીન બની સુખ શાંતિ પ્રાપ્ત કરવા અર્થે તનતોડ પ્રયત્ન, હાડમારી અને દોડધામ કરવા છતાં પરિણામે નિતાંત દુઃખદાયી કર્મોના બંધનોમાં પોતે ફસાઈ જવું, આ જાતની પરિસ્થિતિ અજ્ઞાનદશા-સદુપાયની જાણકારી ન હોવી–ના કારણે જ ઊભી થાય છે, અને પોતાની જ પ્રવૃત્તિઓ પોતાને દુઃખી બનાવનારી નિવડે છે.

૮. નિષ્ફલઆરંભી—તત્ત્વાતત્ત્વ-હેયોપાદેયનો વિવેક નહિ હોવાના કારણે શુભાનુષ્ઠાનો કે વ્યાવહારિક પ્રવૃત્તિઓ તમામ લગભગ "આંધળો દળે ને કુતરું ચાટે"-ની જેમ નિષ્ફળ જેવી કરવી કે બનાવી દેવી. કારણ કે સન્માર્ગ કે સદુપાયની જાણકારીના બદલે મિથ્યા-ઉપાયોમાં સદુપાયની બુદ્ધિ હોવાથી ફલતઃ તમામ પ્રવૃત્તિ કેવલ શ્રમ-ખેદ ઉપજાવનારી થાય છે. શુદ્ધ શ્રદ્ધાન વિનાની ક્રિયા 'છાર પર લીંપણ' જેવી હોઈ આશયશુદ્ધિના અભાવે સુંદર પ્રવૃત્તિ પણ આભાસરૂપ જ નિવડે છે.

ઉપર મુજબના ભવાભિનંદી જીવોની માનસિક દશાનો આછો ખ્યાલ આપનારા લક્ષણો વાંચી-વિચારી પ્રત્યેક આરાધક આત્માએ યથાશક્ય પ્રયત્ને મનોભૂમિકામાંથી આમાંના કોઈપણ દૂષણને પહેલી તકે દૂર કરવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ.

પ્રમાદની વ્યાખ્યા

અનંત પુણ્યરાશિએ પણ મળેલી ધર્મારાધન સામગ્રીનો સદુપયોગ કરી જીવન સફળ બનાવવાની સોનેરી પળ ઘણી વાર આરાધક આત્માઓ ગુમાવી બેસે છે, તેમાં મુખ્યતઃ પ્રમાદ જ કારણભૂત હોય છે, પણ અહીં પ્રમાદ કયા સ્વરૂપમાં ધર્માભિમુખ થતા આપણા માનસને પાછું પાડવા આવી ઊભો રહે તે, જાણ્યા વિના વિવેકી પ્રાણી યથોચિત પ્રવૃત્તિમાં ઉદ્યત થઇ શકતો નથી, માટે અહીં પ્રમાદનો મુખ્યાર્થ જણાવી સામાન્યતઃ સુસ્તી-આળસ કરવારૂપના પ્રચલિત અર્થને ધર્મારાધનામાં અપ્રસ્તુત જણાવેલ છે.

" प्रमादोऽज्ञान – संशय – विपर्यय – राग – द्वेष – स्मृतिभ्रंश – योग-दुष्प्रणिधान – धर्मानादरभेदादष्टविधः "

શ્રીયોગશાસ્ત્ર સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ પ્ર. ૧. શ્લો. ૨. પા. ૩૯

" પ્રમાદ એટલે જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર સિવાયની પ્રવૃત્તિમાં તત્પરતા દાખવવી. તેના આઠ ભેદ છે—

૧ અજ્ઞાન—હિતાહિત વિવેચનશક્તિનો અભાવ.

૨ સંશય—શુભ પ્રવૃત્તિના આખરી પરિણામમાં શંકા.

૩ વિપર્યય—ધ્યેય-ઉદ્દેશ્યનું વિસ્મરણ.

૪ રાગ–અનાત્મ પદાર્થો ઉપર આસક્તિ.

૫ દ્વેષ—પૌદ્ગલિક પદાર્થોના કારણે મનોવ્યાક્ષેપ.

૬ સ્મૃતિભ્રંશ—માનસિક ધારણાનો અભાવ.

૭ યોગદુષ્પ્રણિધાન—મન-વચન-કાયાની અશુભપ્રવૃત્તિ.

૮ ધર્માનાદર—સાધવા લાયક હિતકારી પ્રવૃત્તિ તરફ બેદરકારી

ઉપર મુજબના પ્રમાદના પ્રકારો ધ્યાનમાં રાખી આત્મ-કલ્યાણની સાધના કે સંયમ, જ્ઞાન, ધ્યાન પ્રવૃત્તિમાં શારીરિક-માનસિક સુસ્તિ ઉપરાંત બતાવ્યા મુજબના વ્યાક્ષેપોથી પ્રવૃત્તિમાં શિથિલતા ન આવે તેનું પૂર્ણ ધ્યાન રાખવું.

આ સિવાય પ્રમાદના બીજા પણ પાંચ પ્રકાર ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવા છે.

"मज्जं विसयकसाया, णिद्दा विगहा य पंचमी भणिया।
एए पंच पमाया, पाडंति घोरसंसारे ॥"

(સંબોધસિત્તરી)

૧ મદ્ય—કોઈપણ પદાર્થનું વ્યસનરૂપે (તેના વિના ચાલે જ નહિ) ગાઢ-આસક્તિપૂર્વક સેવન.

(માદક પદાર્થોનો સમાવેશ તો આમાં છે જ, પણ તે ઉપરાંત ઇંદ્રિયવાસનાપોષક પૌદ્ગલિક પદાર્થોનો પણ આસેવન-પ્રકારના આધારે સમાવેશ થાય છે.)

૨. વિષય—ઇંદ્રિયોની વૃત્તિને પોષણ કરવાની વૃત્તિ.

૩. કષાય—કર્મોના બંધનને ગાઢ કરનારી મોહઘેલછા-ભરી પ્રવૃત્તિ.

૪. નિદ્રા—ઇંદ્રિય-મનની પ્રવૃત્તિઓની સુસ્તી-કાર્ય વિરતિ.

૫. વિકથા—જ્ઞાન-ધ્યાનાદિ સિવાયની (કલ્યાણમાર્ગને બાધક) તમામ પ્રવૃત્તિ.

આ પંચવિધ પ્રમાદ અવિવેકી પ્રાણીને વધુ કર્મોના બંધનમાં ફસાવી સંસારમાં રૂલાવે છે.

આ પ્રમાણે પ્રમાદના આઠ અને પાંચ પ્રકારો ઉપયોગ-પૂર્વક જાણી ધર્માનુષ્ઠાનોમાં યથોચિત શક્ય પ્રવૃત્તિ કરવાથી યથાર્થ આરાધકભાવ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

ઈંદ્રિયોના વિષયો અને વિકારો

આત્માને ભોગવવી પડતી કર્મોની વિટંબનાનું પ્રધાન કારણ પાંચ ઈંદ્રિયોની રાગ-દ્વેષમય પ્રવૃત્તિ છે. કેમકે અજ્ઞાની પ્રાણી સત્તાસ્વરૂપે પોતે ચિદ્‌ઘનાનંદમય છતાં મોહનીય કર્મના ઉદયથી ભાનભૂલો બની જગતના બાહ્ય પદાર્થોના ભોગાદિદ્વારા ઇંદ્રિયોની ક્ષણિક તૃપ્તિ માટે વ્યર્થપ્રાય દોડધામ-પ્રવૃત્તિ કરી વિષમ કર્મોના બંધનોમાં અનિચ્છાએ પણ જકડાઇ જાય છે.

માટે પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયો કયા કયા છે? અને તેઓના વિકારો આત્માને કેવી રીતે સાન-સૂધ ભુલાવી દીન-હીન બનાવી મૂકે છે, તે જાણવું જરૂરી હોઇ અહીં પાંચ ઇંદ્રિયોના તેવીશ વિષયો અને બસો બાવન વિકારો જણાવ્યા છે.

પાંચ ઇંદ્રિયોના ૨૩ વિષયો.

૧. સ્પર્શનેન્દ્રિયના આઠ વિષય—

૧ ગુરુ-ભારે. ૨ લઘુ-હલકો. ૩ શીત-ઠંડો. ૪ ઉષ્ણ-ઉનો. ૫ મૃદુ-પોચો. ૬ કઠિન-કઠણ. ૭ સ્નિગ્ધ-ચોપડ્યો. ૮ રૂક્ષ-લૂખો.

૨. રસનેન્દ્રિયના પાંચ વિષય—

૧ તિક્ત-કડવો. ૨ કટુક-તીખો. ૩. કષાય-કષાયલો. ૪ આમ્લ-ખાટો. ૫ મધુર-મીઠો.

૩. ઘ્રાણેન્દ્રિયના બે વિષય—

૧ સુરભિ-સુગંધ. ૨ દુરભિ-દુર્ગંધ.

૪. ચક્ષુરિન્દ્રિયનાં પાંચ વિષય—

૧ શ્વેત–સફેદ. ૨ રક્ત–લાલ. ૩ પીત–પીળો. ૪ હરિત–લીલો. ૫ કૃષ્ણ–કાળો.

૫. શ્રોત્રેન્દ્રિયના ત્રણ વિષય—

૧ સચિત્ત, ૨ અચિત્ત, ૩ મિશ્ર શબ્દો.

ઉપર મુજબના તેવીશ વિષયોમાંથી શ્રોત્રેન્દ્રિયના ત્રણ વિષયોને બાદ કરતાં બાકીના વીશ વિષયોને સચિત્તાદિ ત્રણથી ગુણતાં સાઠ, ફરી શુભ–અશુભથી ગુણતાં એકસો વીશ, અને રાગ દ્વેષથી ગુણતાં બસે ચાલીસ થાય.

શ્રોત્રેન્દ્રિયના ત્રણ વિષયોને શુભ–અશુભથી ગુણતાં છ થાય, ફરી રાગ–દ્વેષથી ગુણતાં બાર થાય.

આ બાર ભેદોને ઉપરના બસેં ચાલીશમાં ઉમેરતાં પાંચ ઇન્દ્રિયોના તેવીશ વિષયોના બસેં બાવન વિકારો થાય.

આ વિકારોને ગુરુગમથી જાણી–સમજી યથાશક્ય પ્રયત્ને વૃત્તિઓને વિકારાભિમુખ થતી અટકાવવા પ્રયત્નશીલ થઇ સંયમારાધનનું મધુર ફલ આસ્વાદી જીવન કૃતાર્થ કરવું ઘટે.

તેર કાઠિયા

ધર્મની આરાધનાના પ્રસંગે અનાદિકાલીન સંસ્કારોના બલે જંગલમાંથી ઝવેરાત લઈને જનારને લૂંટારુઓ મળવાની જેમ વિવિધ અંતરાયો સહેજે ઊભા થાય છે, પણ આરાધનાની મહત્તા સમજનાર મુમુક્ષુ અપૂર્વ વીર્યોલ્લાસથી તે તમામ અંતરાયોને દૂર હઠાવી અચૂકપણે ધર્મારાધન કરે છે. તે અંતરાયોને શાસ્ત્રકારોએ કાઠિયા શબ્દથી નિર્દેશ્યા છે, તેના તેર પ્રકાર છે.

आलस्स-मोह वण्णा, थंभा-मोहा-पमाय-किविणता ।
भय-सोग-अण्णाणं, वक्खेव-कुऊहला-रमणा ॥

૧ આલસ્ય—શુભ પ્રવૃત્તિમાં સુસ્તી.

૨ મોહ—ફલ વિષે સંભ્રમ.

૩ અવજ્ઞા—અનાદર

૪ સ્તંભ—અભિમાન.

૫ ક્રોધ—માનસિક વ્યાક્ષેપનો એક પ્રકાર.

૬ પ્રમાદ—વિષય-કષાય-નિદ્રા-વિકથા-મદ્યરૂપ.

૭ કૃપણતા—પૌદ્ગલિક પદાર્થોનો આસક્તિના કારણે સદુપયોગ ન કરવો.

૮ ભય—પૌદ્ગલિક પદાર્થોના વિયોગની ધાસ્તી.

૯ શોક—ક્ષણિક પદાર્થોનો વ્યામોહ.

૧૦ અજ્ઞાન—હિતાહિતનું ભાન ન હોવું.

૧૧ વ્યાક્ષેપ—માનસિક એકાગ્રતાનો અભાવ.

૧૨ કુતૂહલ—માનસિક ચંચલતા.

૧૩ રમણ—રતિ—જગતના ક્ષુદ્ર પદાર્થો પરની આસક્તિ.

શ્રીમહાનિશીથ સૂત્રની આદ્ય ત્રિસૂત્રીમાં સૂચવાયેલ સુંદર હિતશિક્ષા

પરમોપકારી શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ સંયમની સાધના કરનારાને જરૂરી અધ્યવસાયોના પોષણ માટે શ્રી મહાનિશીથ જેવા પવિત્ર આગમની શરૂઆતમાં સુંદર હિતકર વચનો ફરમાવ્યાં છે, જેના ઉપરથી યોજિત ટૂંક સાર અહીં આપવામાં આવે છે.

પ્રથમ સૂત્રની સાર–યોજના

૧ આત્મહિતસાધનાની વિશુદ્ધ બુદ્ધિથી યથાશક્તિ અત્યંત ઘોર, કર્મનો નાશ કરવામાં સમર્થ ઉગ્ર, શરીર, ઇંદ્રિય–વાસનાને શોષનાર તપશ્ચર્યા અને સંયમના અનુષ્ઠાનોમાં ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવી.

૨ સર્વ પ્રમાદ અને આલંબનો (દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાલ અને ભાવના અસદાલંબનો)નો ત્યાગ કરવો.

૩ પ્રતિક્ષણ–અહર્નિશ મન–વચન–કાયાથી શુભ પ્રવૃત્તિમાં ઉદ્યત રહેવું, આળસુ–સુસ્ત બની ઇંદ્રિયાદિને પ્રવૃત્તિશૂન્ય ન રાખવી.

૪ સંયમની આત્મહિતસાધક પ્રવૃત્તિમાં કંટાળો ન લાવવો; ઉત્સાહ કાયમ રાખવો.

૫ અપૂર્વ આત્મકલ્યાણને સાધી લેવાની પરમ શ્રદ્ધા તથા ભાવ વૈરાગ્યને ઉપજાવનારી પરમોચ્ચ ભાવનાઓના માર્ગમાં સદા દૃઢપણે સ્થિત રહેવું.

૬ પૌદ્ગલિક પદાર્થોને આ ભવમાં કે પરભવમાં ધર્મારાધનાના ફલસ્વરૂપે મેળવવાની આશંસા ન કરવી.

૭. સંયમારાધનાને અનુકૂલ પહોંચતા બલ-વીર્ય-પુરુષકાર-પરાક્રમને ગોપવવાં નહિં.

૮ સંયમની સાધનામાં કર્મવશ આવી પડતા દુઃખોથી ગ્લાનિ-દીનભાવ ન લાવવો.

૯ શરીર પરની મૂર્ચ્છા-મમતા-આસક્તિનો સર્વથા ત્યાગ કરવા પ્રયત્નશીલ રહેવું.

૧૦ સંસારના કોઈ પણ પ્રલોભનોથી ન લોભાતાં મુક્તિના ધ્યેયમાં અંખડપણે ચોક્કસ રહેવું.

૧૧ ગમે તેટલા પરીષહ-ઉપસર્ગો આવી પડે તો પણ ચિત્તનું સમતોલપણું (સમતા) ગુમાવ્યા વિના સાધનામાં એકાગ્રપણે આગેકૂચ કરવી.

ઉપરની હિતશિક્ષાના આધારે યથાશક્ય જીવનનું ઘડતર કરવા મથનાર સંયમની વિશુદ્ધ આરાધના કરી શકે છે.

દ્વિતીય સૂત્રની સાર-યોજના

૧ સંયમની શુદ્ધ સાધના કરવા ઇચ્છનારે નીચે મુજબના દોષો જીવનમાંથી ધીમે ધીમે ઓછા થાય તેનું પૂર્ણ ધ્યાન રાખવું ઘટે.

૧ રાગ. ૨ દ્વેષ. ૩ મોહ. ૪ વિષય. ૫ કષાય. ૬ નાના પ્રકારનાં અસદાલંબનો. ૭ પ્રમાદ. ૮ ઋદ્ધિ-ગારવ. ૯ રસ-ગારવ. ૧૦ સાતાગારવ. ૧૧ આર્ત્તધ્યાન. ૧૨ રૌદ્રધ્યાન. ૧૩ વિકથા. ૧૪ મિથ્યાત્વ. ૧૫ અવિરતિ. ૧૬ અશુભયોગ.

૧૭ અનાચાર. ૧૮ કુશીલાદિનો સંસર્ગ. ૧૯ પૈશુન્ય. ૨૦ અભ્યાખ્યાન. ૨૧ કલહ. ૨૨ જાતિ આદિનો મદ. ૨૩ મત્સર. ૨૪ અમર્ષ. ૨૫ મમત્વ. ૨૬ અહંકાર.

ઉપરના છવીશ મલાધાયક (જીવનને કલુષિત કરનાર) પ્રકારો સેવી હૃદય કલુષિત ન કરવું.

૨. હિંસા, જૂઠ, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ અને આરંભ–સમારંભના સંકલ્પો–અધ્યવસાયો ન કરવા.

૩. ઘોર, પ્રચંડ, મહારૌદ્ર, ઘન અને ચીકણાં પાપ–કર્મના મલથી મલિન ન થવાય તેનું નિરંતર ધ્યાન રાખવું.

૪. કર્મોના સતત પ્રવાહને ચાલુ રાખનાર આશ્રવના દ્વારોને બંધ કરવા પ્રયત્નશીલ થવું.

તૃતીય સૂત્રની સાર–યોજના

"સંયમની વિશુદ્ધ સાધના માટે અનાદિકાલીન સંસ્કારોના કારણે થઈ જતી પાપ–પ્રવૃત્તિરૂપ શલ્યની તત્ક્ષણ આલોચના પ્રતિક્રમણાદિ દ્વારા શુદ્ધિ કરવી ઘટે. ઘડીભર કે ક્ષણ–લવ જેટલાં ટાઇમ પૂરતું પણ સશલ્ય જીવન જીવવું હિતાવહ નથી."

આ ઉપરથી સંયમની સાધના કરતા થઇ જતી ભૂલોનું પરિમાર્જન કરી લેવાની શ્રેષ્ઠતા, તથા સેવાઇ ગયેલ દોષને થાબડવા–ઢાંકવાની અસદ્‌વૃત્તિથી કરાતી સારી પણ આરાધનાની નિસ્સારતા સૂચિત થાય છે.

માટે વિવેકી સંયમારાધક પ્રાણીએ ત્રિવિધે ત્રિવિધે સરલ બની યથાશક્ય સ્વદોષોનું નિરીક્ષણ કરી, દોષો દૂર કરવા પ્રયત્નશીલ થવું ઉચિત છે.

સમ્યક્ચારિત્ર વિભાગ

"जे भिक्खू—षयं किमिकुलणिलयं सउणसाणाइभत्तं सडण-पडणविद्धंसणधम्मं असुइं असासयं असारं सरीरगं आहारादीहिं णिच्चं चेट्ठेज्जा ! णो णं-इणमो भवसय-सुलद्ध-णाण-दंसणाइ-समण्णिएणं सरीरेणं-अच्चंत-घोर-वीरुग्ग-कट्ठ-घोर-तव-संजममणुचेट्ठेज्जा !!!

से णं चेट्ठाकुसीले !!"

श्री મહાનિશીથસૂત્ર અધ્ય. ૩ સૂ. ૩૮

સંયમની સુંદર સાધના સારૂ સદા સ્મૃતિમાં રાખવા જેવો મુદ્રાલેખ

"જે સાધુ આ કીડાઓના સમૂહનું ઘર કૂતરાં-પંખીના ભક્ષ્યરૂપ સડણ-પડણ અને નાશ આદિના ધર્મવાળા શરીરને રોજ સારા-સારા આહાર આદિથી લાલન-પાલન કરે, પણ—

સેંકડો જન્મમાં પણ ન મળે તેવી દુર્લભ જ્ઞાનાદિ રત્નત્રયીની આરાધનાના અનન્ય સાધનરૂપ મુક્તિના સર્વોત્કૃષ્ટ અંગભૂત-માનવશરીરથી કર્મોના તીવ્ર બંધનોને મૂળથી નષ્ટ કરનાર જિનાજ્ઞાની પરિપાલના ઉગ્ર તપ અને શુદ્ધ સંયમની આચારણા નથી કરતો—તે સાધુ "ચેષ્ટાકુશીલ જાણવો."

અશુચિસ્થાનોમાં ઉપજનારા સંમૂર્છિમ જીવો

સાધુ અને સાધ્વીને જયણા પ્રધાન રીતે સંયમ પંથે ચાલવા માટે ગૃહસ્થ કરતાં વધુ સાવધાની અને સાપેક્ષ ઉપયોગશીલ પ્રવૃત્તિઓ કરવાની શિક્ષા (આસેવન શિક્ષા) ગુરુનિશ્રાએ સંયમ પાલન કરવા માટે મહત્ત્વનું અંગ છે.

તેથી વાપરવામાં, શરીર સંબંધી અનેકવિધ બાધાઓને નિવારવામાં, કપડાં ધોવામાં અને તે લૌકિક કાર્યોમાં સાવધાનીપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી સંયમીઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. અન્યથા આપણા જરા અનુપયોગ કે બેદરકારીથી અસંખ્ય સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય જીવોની અનર્થક હિંસાના ભાગીદાર થવું પડે છે.

માટે નીચેના ચૌદ સ્થાનોની જાણકારી મેળવી તે તે પ્રવૃત્તિઓમાં અનુપયોગથી થતી હિંસા અસંયમ આદિથી બચવા માટે પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે અને ગુરુ નિશ્રાએ યોગ્ય જયણાનું પાલન કરવું હિતાવહ છે.

નીચેના ચૌદ સ્થાનોમાં સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય જીવો સમયે સમયે અસંખ્ય ઉપજે અને ચ્યવે છે.

૧ વિષ્ટામાં ૨ પેશાબમાં ૩ શ્લેષ્મમાં ૪ વમનમાં ૫ પિત્તમાં ૬ પરૂમાં ૭ લોહીમાં ૮ વીર્યમાં ૯ વીર્ય પુદ્ગલોમાં ૧૦ નાસિકાના મેલમાં ૧૧ મૃતકલેવરમાં ૧૨ સ્ત્રી પુરુષના સંયોગે ૧૩ નગરના ખાળ–ગટરમાં ૧૪ સર્વ અશુચિ સ્થાનોમાં.

શ્રી પ્રજ્ઞાપનાજી, જીવાભિગમ આદિ આગમ ગ્રંથોમાં આ બાતનું અત્યંત મહત્ત્વપૂર્ણ વર્ણન છે.

સમ્યક્ચારિત્રની મહત્તા

જીવનની આદર્શ સારમયતા મેળવવા માટે વીતરાગ પરમાત્માએ જગત્‌ના અજ્ઞાનમૂઢ મોહગ્રસ્ત પ્રાણીઓના એકાંત હિતાર્થે પ્રરૂપેલ કલ્યાણુસાધનાના માર્ગને યથાવત્ સ્વરૂપે ઓળખી-સમજી તેને યથાશક્ય પ્રયત્ને આચરવાદ્વારા આત્મહિત સાધી લેવું જરૂરી છે.

ખરેખર કલ્યાણુસાધનાના માર્ગને જાણ્યા-માન્યાની ખરી સફલતા જ ઓછે-વધતે અંશે પણ કલ્યાણુમાર્ગના અમલી આચારમાં જ છે.

તેથી જ શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ "आचारः प्रथमो धर्मः" "आयारे मुक्खमग्गो" આદિ વચનોદ્વારા ઉત્તમ પદાર્થોના જ્ઞાન કે શ્રદ્ધાનની સુભગતાનો આધાર યથાશક્ય રીતિએ જીવનને સદ્‌વર્તનના પંથે વાળવા ઉપર સૂચવેલ છે.

તેથી વિવેકી મુમુક્ષુ પ્રાણીએ અનાદિકાલના દૃઢમૂલ બનેલ રાગ-દ્વેશ કે મોહના સંસ્કારો જડમૂલથી ઊખેડી નાંખનાર સંયમની આરાધનાના મહત્વને સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનના બલે ઓળખ્યા-સમજ્યા પછી આરાધનાને જીવનમાં તદ્રૂપ બનાવી ઉત્તમ ફળને હસ્તગત કરવા શું શું કરવું ઘટે? તે જાણુવા-સમજવા આ વિભાગમાં શાસ્ત્રકાર ભગવંતોના હિતકર વચનો, પૂર્વાચાર્ય મહર્ષિઓની સુંદર વ્યવસ્થાઓ અને જીવનને વિશુદ્ધ બનાવવાના આદર્શાનુસાર મહાપુરુષોએ નિયત કરેલ પ્રણાલિકા આદિના આધારે સાધુજીવનને ઉપયોગી તેમજ અમ-

લમાં મૂકી શકાય તેવી કેટલીક બાબતો ટૂંકમાં સંગ્રહવામાં આવી છે. જેને જીવનમાં ઊતારી વર્ત્તમાનકાલે મેળવી શકાય તેવા ચારિત્રના સુંદર પરિણામને મેળવવા મુમુક્ષુ પ્રાણીએ ઉદ્યમવંત થવું ઘટે.

સમ્યક્ચારિત્રના પોષક અંગો

સંયમની આરાધના કરનાર મુમુક્ષુ પ્રાણીને કેટલાક મહત્ત્વના દૈનિક કાર્યક્રમો શાસ્ત્રાનુસારે વ્યવસ્થિત રીતે કરવા ઘટે છે, તેથી મુનિને રોજના કાર્યક્રમના કેટલાક અંગોની વિચારણા કરી, ત્યારબાદ સર્વસાધારણ તત્ત્વોની વિચારણા કરવામાં આવશે.

પ્રતિક્રમણ. * પડિલેહણ. * સ્વાધ્યાય.
ચૈત્યવંદન. * ગૌચરી. * સ્થંડિલભૂમિ.

સહુપ્રથમ આવશ્યક ક્રિયા (પ્રતિક્રમણ) અંગે નીચે મુજબની બાબતો ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

૧. પ્રતિક્રમણની મહત્તા.

૨. ખમાસમણાની સત્તર પ્રમાર્જના.

૩. વાંદણાના પચ્ચીસ આવશ્યક.

૪. મુહપત્તિના પચાસ બોલ.

૧. પ્રતિક્રમણની મહત્તા

જ્ઞાની ભગવંતોએ ધર્મારાધન કરનારા ભાવુક આત્માઓને પોતાની જાણ્યે કે અજાણ્યે થતી પ્રવૃત્તિથી આવતા કર્મરૂપ મલથી આત્મા ખરડાય નહિં તેના પૂર્ણ ઉપયોગને જાળવવા

મકાનને સ્વચ્છ રાખવા માટે બે વખત કચરો કાઢવાની વ્યાવહારિક પ્રણાલિકાની જેમ બન્ને સમય પ્રતિક્રમણની ક્રિયા આવશ્યક શબ્દથી અવશ્ય (ફરજરૂપે) કરવા લાયક જણાવી છે.

માટે વિવેકી આત્માએ આ ક્રિયા વખતે પૂર્ણ તન્મયતા કે એકાગ્રતા જાળવવા દત્તચિત્ત બની જવાનો ઉપયોગ રાખવો જોઇએ.

આંતરનિરીક્ષણના રહસ્યને જ્ઞાની શાસ્ત્રકારોએ રોજની ચાલુ પ્રણાલિકામાં અજબ રીતે ગોઠવ્યું છે, કે જેનો લાભ ઓછું ભણેલ પણ પ્રાણી વૃત્તિઓને કેન્દ્રિત કર્યેથી સહજ મેળવી શકે છે. આવી ઉત્તમ ક્રિયા કરતાં મહાપુરુષોની મર્યાદાને ધ્યાનમાં રાખી પૂર્ણ સ્વસ્થચિત્તે આત્મિક પરિણતિને જ્ઞાની ભગવંતોના વચનોમાં ગોઠવી દેવી જોઇએ.

જેમ મંત્રસાધના કરનારો એકાગ્ર ચિત્તે પોતાનું કાર્ય કરવા તત્પર બને છે, તેનાથી પણ વધુ તૈયારી આવશ્યક ક્રિયાઓમાં ચિત્તને સ્થિર કરવા મુમુક્ષુની હોવી ઘટે.

આ ઉપરથી ટૂંકમાં સમજવાનું એટલું જ કે—આવશ્યકક્રિયા કરતાં પૂર્ણ સ્વસ્થચિત્ત, વચન–કાયા ઉપર પૂર્ણ સંયમ અને આંતરિક ભક્તિપૂર્ણ બહુમાન કેળવવાથી આરાધના સુંદર સ્વરૂપે ઝળકી ઉઠે છે.

૨. ખમાસમણની ૧૭ પ્રમાર્જના

પ્રથમ 'इच्छामि॰ થી निसीहियाए' સુધી બે હાથ જોડી બોલવું,

ત્યારબાદ જમણા હાથે રજોહરણ-ઓઘાને વચ્ચેથી પકડી પાછળના ભાગે જમણો પગ આખો (કમરથી નીચે પાની સુધી જમણા-ડાબા પગ વચ્ચેનો ભાગ. અને ડાબો પગ આખો (કમરથી નીચે પાની સુધી) એમ ત્રણ સ્થાનની પ્રમાર્જના કરવી.

આ જ મુજબ આગળના ભાગે આ જ ત્રણ ભાગોની પ્રમાર્જના કરવી.

પછી નીચે ભૂમિ ઉપર જમણા પગની સામે, જમણા-ડાબા પગ વચ્ચેની સામે અને ડાબા પગની સામે એમ ત્રણ પ્રમાર્જના કરવી.

પછી નીચે બેસી જમણા હાથમાં મુહપત્તિ લઈ તેનાથી જમણા લલાટથી સળંગ ડાબા હાથ (આખા) ઉપર થઈ ડાબા હાથના પાછલા ભાગે કોણી સુધી પ્રમાર્જના કરવી.

પછી ડાબા હાથમાં મુહપત્તિ લઇ તેનાથી ડાબા લલાટથી સળંગ જમણા હાથ (આખા) ઉપર થઇ જમણા હાથના પાછલા ભાગ કોણી સુધી પ્રમાર્જના કરવી.

બાદ રજોહરણ ઓઘા ઉપર મુહપત્તિથી ત્રણ વાર (આડી) પ્રમાર્જના કરવી.

પછી બે હાથ જોડી માથું રજોહરણ પર મૂકી "मत्थएण वंदामि" બોલવું.

બાદ ઊભા થતી વખતે પગની પાછલની ભૂમિ (જ્યાં ઊભા રહેવાનું છે)ની રજોહરણ-ઓઘા થી ત્રણ વાર પ્રમાર્જના કરવી.

આ રીતે ૩–પગની (પાછળના ભાગે)	}	રજોહરણ. ઓઘાથી
૩– ,, (આગળના ભાગે)		
૩–ભૂમિની (પગ આગળની)		
૨–હાથની (મુહપત્તિથી)		
૩–રજોહરણની (,, ,,)		
૩–પગની પાછળની ભૂમિની (ઊભા થતા)	}	રજોહરણ-ઓઘાથી
૧૭		

આ સત્તર પ્રમાર્જનાઓ સત્તર સંડાસા શબ્દથી પણ સંબોધાય છે, કારણ કે આમાં તે તે શરીરના સંડાસા–સંદંશકો સાંધાંઓ–કે જેઓ ખમાસમણ દેતાં સંકોચ–વિકાસને પામે છે તેની પ્રમાર્જના થાય છે.

૩. વાંદણાંના ૨૫ આવશ્યક—

दोऽवणयमहाजायं, आवत्ता बार चउसिर तिगुत्तं ।
दुपवेसिगणिक्खिमणं, पणवीसावस्सय किइकम्मे ॥

—શ્રી ગુરુવંદન ભાષ્ય, ગા. ૧૮

ગુરુમહારાજને ઉત્કૃષ્ટ વંદનરૂપે દેવાતા બે વાંદણામાં બે અવનત, એક યથાજાત, બાર આવર્ત્ત, ચાર શિરોનમન, ત્રણ ગુપ્તિ, બે પ્રવેશ, અને એક નિષ્ક્રમણ મળી પચીસ આવશ્યકો સાચવવાના હોય છે.

પ્રથમ **इच्छामि** થી **णिसीहियाए** સુધી હાથ જોડી બોલી અર્ધું અંગ નમાવી **अणुजाणह मे मिउग्गहं** બોલી (ખમાસમણાની ૧૭ પ્રમાર્જનાની માફક) ત્રણ (પાછળના ભાગે) પગની,

ત્રણ આગળના ભાગે પગની અને ત્રણ ભૂમિ ઉપર આડી પ્રમાર્જના કરી निसीहि શબ્દ બોલી અવગ્રહમાં દાખલ થવું.

પછી ઉભડક બેસી મુહપત્તિથી લલાટ-હાથની બે પ્રમાર્જના (ખમાસમણાની પ્રમાર્જનાની જેમ) કરી મુહપત્તિ પુંજીને ડાબા ઢીંચણ ઉપર મૂકવી.

બાદ રજોહરણ ઉપર બન્ને હાથના પંજા પહોળા કરી (દશે આંગળીએ અડાડી) अ બોલવો. અને તેમજ બંને પહોળા કરેલ પંજાને લલાટે અડાડતાં हो બોલવો; આ જ પ્રમાણે का-यं, અને का-य બોલી संफासं બોલતાં રજોહરણ ઉપર પહોળા કરેલ બન્ને હાથના પંજામાં માથું મૂકવું.

પછી હાથ જોડી खमणिज्जो० થી दिवसो वइक्कंतो સુધી નમ્ર ભાવે અને પ્રશ્નસૂચક રીતે બોલવું.

પછી પહોળા કરેલ બન્ને હાથના પંજા રજોહરણ પર અડાડી ज બોલવું, પછી તેમજ પહોળા પંજા (રજોહરણ અને લલાટની) અધવચ્ચે રાખી त्ता બોલવું, અને બન્ને પંજા પહોળા કરેલી હાલતમાં લલાટે અડાડતા मे બોલવું.

આ જ મુજબ ज-व-णि અને ज्जं-च-मे બોલવું. બાદ खामेमि થી वइक्कमं સુધી રજોહરણ પર બન્ને હાથ પહોળા કરી તેમાં માથું મૂકતાં બોલવું.

બાદ ઊભા થઇ અવગ્રહની બહાર (જ્યાં ઊભા રહી इच्छामि० વગેરે બોલેલ) રજોહરણથી ત્રણ વાર ભૂમિ પુંજી જતાં आव-स्सियाए શબ્દ બોલવો.

પછી હાથ જોડીને બાકીનું બધું બોલી જવું.

બીજી વારના વાંદણામાં પણ આજ રીતે કરવું, પણ તેમાં અવગ્રહની બહાર જવાનું ન હોઇ आवस्सियाए બોલવાનું નથી.

આ પ્રમાણે પ્રથમ વાંદણામાં—

૧-અવનત-(अणुजाणह० બોલતાં)

૬-આવર્ત્ત-(अ-हो, कायं-का-य, અને ज-त्ता मे, ज-व-णि, ज्जं-च-मे)

૨ શિરોનમન—(संफासं અને खामेमि० वइक्कमं વખતે, વખતે)

૧ પ્રવેશ—(णिसीहि કહી અવગ્રહમાં પ્રવેશ)

૧ નિષ્ક્રમણ—(आवस्सियाए કહી બહાર નીકળવું)

૧૧ આવશ્યક થયા.

બીજા વાંદણામાં નિષ્ક્રમણને બાદ કરતાં ૧૦ દશ આવશ્યક થયા, એટલે બે વાંદણાના થઇ ૨૧ આવશ્યક થયા.

આ સિવાય વાંદણા વખતે સાચવવાની *યથાજાતમુદ્રા અને મન, વચન અને કાયાની ગુપ્તિ એ ચાર આવશ્યક ૨૧ માં ભેળવતાં પચ્ચીસ આવશ્યક થાય.

---

* **यथाजातमुद्रा**—જન્મ સમયે જેમ બાલક નગ્ન જન્મે છે અને શરીર સંકુચિત હોય છે, તેમ દીક્ષારૂપ જન્મ વખતે સાધુ જેવી અવસ્થામાં હોય તે અવસ્થા વાંદણા વખતે સાચવવાની હોય છે. એટલે દીક્ષા વખતે ચોલપટ્ટો જ ફક્ત પહેરેલ હોય અને ઓઘો મુહપત્તિ હાથમાં લઇ નમ્રભાવે હાથ જોડી ઊભા રહેવાનું હોય છે, તે અવસ્થા વાંદણામાં સાચવવી તેનું નામ **यथाजात** મુદ્રા છે.

ઉપર મુજબના પચ્ચીશ આવશ્યકો વાંદણાં દેતી વખતે શક્તિસંપન્ન આત્માએ સાચવવા જરૂર ધ્યાન રાખવું જોઇએ, કારણ કે છતી શક્તિએ આ આવશ્યકોને ન સાચવવાથી કરાતી વંદનાદિ ક્રિયાનું નિર્જરા ફલ ન મળવાની વાત ગુરુવંદન ભાષ્યની ઓગણીશમી ગાથામાં છે.

માટે છતી શક્તિએ વાંદણામાં આવશ્યકોની સાચવણી રાખવા દરેક મુમુક્ષુએ ધ્યાન રાખવું જરૂરી છે.

૪ મુહપત્તિના પચાસ બોલ

મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરવામાં બોલાતા પચાસ બોલના બે વિભાગ પડે છે. મુહપત્તિની પડિલેહણાના પચીસ બોલ અને મુહપત્તિ-રજોહરણથી કરાતી દેહ પ્રમાર્જનના પચીસ બોલ એમ બન્ને થઇ મુહપત્તિના પચાસ બોલ થાય છે.

મુહપત્તિની પડિલેહણાના પચીસ બોલ

પ્રથમ મુહપત્તિના બન્ને છેડા સન્મુખ રાખી-"સૂત્ર" બોલવું પછી ડાબા હાથ ઉપર મુહપત્તિ નાંખી ડાબા હાથે પકડેલ છેડો જમણા હાથે અને જમણા હાથે પકડેલ છેડો ડાબા હાથે પકડી મુહપત્તિ સામે જોતાં "અર્થ તત્ત્વ કરી સદ્દહું" બોલવું.

ઉપરનું બોલતાં મુહપત્તિનું દૃષ્ટિ-પડિલેહણ કરવું.

પછી મુહપત્તિને ડાબા હાથ ઉપર નાંખી, તેના એક છેડાને જમણા હાથે પકડી, આખી મુહપત્તિને ત્રણવાર ઊભી નચવવા-રૂપે પફોડવાની-ખંખેરવા જેવી ક્રિયા કરતી વખતે—

"સમ્યક્ત્વમોહનીય; મિશ્રમોહનીય, મિથ્યાત્વમોહનીય પરિહરું"-બોલવું.

તે જ મુજબ મુહપત્તિને જમણા હાથ ઉપર નાંખી ડાબા હાથે છેડો પકડી આખી મુહપત્તિને ઊભી નચવવારૂપે ત્રણ વાર પફ્ફોડતાં—

"કામરાગ, સ્નેહરાગ, દૃષ્ટિરાગ પરિહરું" બોલવું."

પછી મુહપત્તિને અર્ધીવાળી જમણા હાથે આંગળીઓની વચ્ચે મુહપત્તિને પકડી ડાબો હાથ સવળો રાખી મુહપત્તિથી ત્રણ અખોડા કરતાં (મુહપત્તિને ભુજા તરફ ત્રણ ટપ્પે લઇ જતાં)-

"સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મ આદરું"-બોલવું.

અને ભુજા તરફથી પંજા તરફ ત્રણ ટપ્પે ડાબા હાથની પ્રમાર્જના પૂર્વક મુહપત્તિને લાવતાં—

"કુદેવ, કુગુરુ, કુધર્મ પરિહરું" બોલવું.

આજ પ્રમાણે—

"જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આદરું"

"જ્ઞાનવિરાધના, દર્શનવિરાધના, ચારિત્રવિરાધના પરિહરું" અને-

"મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ કાયગુપ્તિ આદરું"

"મનદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ પરિહરું" બોલવું. આ પ્રમાણે મુહપત્તિની પડિલેહણાના પચીસ બોલ થયા.

૧ દૃષ્ટિપડિલેહણ—(સૂત્ર-અર્થ૦ સદ્દહું બોલતાં)

૩ ઊર્ધ્વપ્રસ્ફોટ—(જમણા હાથથી મુહપત્તિ) ઊભી નચવવારૂપે)

૩ ઊર્ધ્વપ્રસ્ફોટ-(ડાબા હાથથી મુહપત્તિ ઊભી નચાવવારૂપે)

૯ અખોડા—(સુદેવ-જ્ઞાન૦ મનગુપ્તિ૦ આદિ ત્રણ ત્રણ બોલથી પંજા તરફથી ભુજા તરફ મુહપત્તિથી કરાતા.)

૯ પ્રમાર્જના—(કુદેવ૦ જ્ઞાનવિરાધના૦ મનદંડ૦ આદિ ત્રણ ત્રણ બોલથી ભુજા તરફથી પંજા તરફ લઈ જવાતી મુહપત્તિથી કરાતી.)

—
૨૫

ઉપર મુજબ કર્યા પછી ડાબા હાથની બંને બાજુ અને વચ્ચે પ્રદક્ષિણાની જેમ મુહપત્તિને ફેરવી પ્રમાર્જતાં—

"હાસ્ય રતિ અરતિ પરિહરું" બોલવું.

પછી મુહપત્તિ ડાબા હાથે આંગલીઓ વચ્ચે પકડી જમણા હાથની બંને બાજુ અને વચ્ચે પ્રદક્ષિણાની જેમ મુહપત્તિને ફેરવી પ્રમાર્જતાં—

"ભય શોક દુગંછા પરિહરું" બોલવું.

બાદ મુહપત્તિના બે છેડા બે હાથે પકડી, લલાટના મધ્ય ભાગે, જમણી બાજુ અને ડાબી બાજુ ક્રમશઃ-

"કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા પરિહરું" બોલવું.

મુખના મધ્ય ભાગે-જમણી બાજુ અને ડાબી બાજુ—

"રસગારવ ઋદ્ધિગારવ સાતાગારવ પરિહરું" બોલવું.

છાતીના મધ્યભાગે-જમણી બાજુ અને ડાબી બાજુ—

"માયાશલ્ય નિયાણશલ્ય મિથ્યાત્વશલ્ય પરિહરું" બોલવું.

જમણા હાથમાં મુહપત્તિ પકડી જમણે ખભે પ્રમાર્જતાં "ક્રોધ પરિહરું" તેમજ ડાબા હાથમાં મુહપત્તિ રાખી ડાબે ખભે પ્રમાર્જતાં 'માન પરિહરું" બોલવું તથા ડાબા હાથમાં મુહપત્તિ રાખી જમણી કાંખ પ્રમાર્જતાં 'માયા પરિહરું' બોલવું અને જમણા હાથમાં મુહપત્તિ લઈ ડાબી કાંખ પ્રમાર્જતાં 'લોભ પરિહરું' બોલવું.

પછી મુહપત્તિ સરખી વાળી રજોહરણ-ઓઘા ને જમણા હાથે પકડી જમણા પગે પ્રમાર્જતાં—

"પૃથ્વીકાય અપ્કાય તેઉકાયની રક્ષા કરું" બોલવું. અને ડાબા પગે પ્રમાર્જતાં—

"વાયુકાય વનસ્પતિકાય ત્રસકાયની રક્ષા કરું" બોલવું.

આ પ્રમાણે શરીરપ્રમાર્જનના પચીશ બોલો થયા.

૩ ડાબા હાથે	૩ મુખે	૨ ડાબા ખભે કાંખે
૩ જમણા હાથે	૩ છાતીએ	૩ જમણા પગે
૩ લલાટે	૨ જમણા ખભે કાંખે	૩ ડાબા ,,

૨૫ પ્રમાર્જના શરીર સંબંધી થઇ.

* આ પ્રમાણે મુહપત્તિની પડિલેહણામાં બોલવાના પચાશ

* આ પચાશ બોલમાંથી સાધ્વીઓને છાતીએ બોલાતા ત્રણ અને ખભે બોલાતા ૪ મળી ૭ બોલો બોલવાના નથી હોતા. એટલે તેઓને તેંતાલીસ બોલો હોય છે. આ ઉપરાંત સ્ત્રીઓને મસ્તક સ્થાને બોલાતા ત્રણ બોલો બોલવાના નથી હોતા, એટલે તેમને ચાલીસ બોલો હોય છે.

આમાં તે તે શરીરાવયવોની મર્યાદા જાળવવામાં પ્રધાન આશય છે.

ઓલો અને યોગ્ય પ્રમાર્જનાઓ સાચવવા દરેક વિવેકી આત્માએ યથાશક્તિ ઉપયોગવંત રહેવું જોઈએ.

આવશ્યકક્રિયામાં વારંવાર પડિલેહાતી મુહપત્તિની પાછળ આ ઉત્તમ બોલોની સૂક્ષ્મવિચારણા–મનનાદિ દ્વારા આત્મિક વિચારોનું પડિલેહણ કરવાનો મુખ્ય આશય જ્ઞાની ભગવંતોએ ગોઠવ્યો છે, માટે છતી શક્તિએ આવા ઉત્તમ આશયને ચરિતાર્થ ન થવા દેનારી બેદરકારીને વર્જવા પ્રયત્નશીલ થવું તે વિવેકીની ફરજ છે.

પડિલેહણ

યતનાપ્રધાન સંયમ માર્ગે વિચારનાર મુમુક્ષુને હરઘડી પોતાના ઉપયોગમાં આવનાર પદાર્થોની સુવ્યવસ્થા રાખી, પોતાની બેદરકારીથી કોઈપણ જાતની જીવવિરાધના ન થવા અંગેની વિચારણા જ્ઞાની ભગવંતોના વચનાનુસાર કરવાની હોય છે. તેથી પ્રતિક્રમણની જેમ પડિલેહણની પણ અગત્યતા સાધુજીવનમાં વધુ છે, માટે પડિલેહણ અંગે ટૂંકમાં શાસ્રીય પદ્ધતિ યથાશક્ય ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

પડિલેહણનો સામાન્ય અર્થ વસ્તુ–પદાર્થને જયણા પૂર્વક જોવા–પુજવાનો થાય છે, તે કઈ રીતે કરવું તે અંગે નીચે મુજબ વ્યવસ્થા છે.

પ્રથમ તો વસ્રને મજબુતપણે પકડી ત્રણ ભાગ (આદિ-મધ્ય-અંત) બુદ્ધિથી કલ્પી દૃષ્ટિપડિલેહણ કરવું, ત્યારબાદ વસ્રને ફેરવી બીજી બાજુ દૃષ્ટિપડિલેહણ કરી પફ્ફોડવા–ખંખેરવાની ક્રિયા કરવી, ત્રીજી વાર વસ્રથી હાથ પર પ્રમાર્જના કરતા બોલો બોલવા.

પડિલેહણ કરતાં વસ્ત્ર અને શરીર ઊર્ધ્વ-ટટાર રાખવું, એટલે કે ઉભડક-ઊભા પગે બેસી (ચંદનનું વિલેપન કર્યા બાદ કરાતી ક્રિયામાં પરસ્પર શરીરના અવયવો અડી ન જવાનો ઉપયોગ રખાય છે તેમ) શરીર કે વસ્ત્ર પરસ્પર અવયવોથી સંઘટ્ટિત ન થાય તેનું ધ્યાન રાખવું.

પડિલેહણમાં વર્જ્ય દોષો

૧ નર્ત્તન—શરીર કે વસ્ત્રને પડિલેહણ વખતે ચંચલ રાખવું કે કરવું.

૨ વલન—શરીર કે વસ્ત્ર અવ્યવસ્થિત રાખવું.

૩ અનુબંધ—વારંવાર અખોડા-પ્રમાર્જનાદિ કરવા (પ્રમાણ ઉપરાંત)

૪ મોસલિ—ખાંડણીમાં ધબાધબ કરતા સાંબેલાની જેમ પડિલેહણ કરતાં ઉપર-નીચે, આજુબાજુ ગમે ત્યાં વસ્ત્ર કે શરીરાવયવને અવ્યવસ્થિત સંઘટ્ટિત કરવું.

૫ આરભટ—શાસ્ત્રીય મર્યાદાથી વિપરીત પડિલેહણ કરવું, અગર ઉતાવળે ઉતાવળે એક વસ્ત્રને પુરું પડિલેહ્યું ન પડિલેહ્યું અને ઝટ બીજું વસ્ત્ર પડિલેહવા લેવું.

૬ સંમર્દ—વસ્ત્રને પૂરું ખોલ્યા સિવાય જેમ તેમ અવ્યવસ્થિતપણે પડિલેહવું.

૭ પ્રસ્ફોટન—ધૂલ ખંખેરવાની જેમ અજયણાથી વસ્ત્રને ઝાપટવા આદિની પ્રવૃત્તિ.

૮ વિક્ષેપ—વસ્ત્રનું પડિલેહણ કરીને એક બાજુ ફેંકતા જવું, અગર કપડાનાં છેડાઓને અદ્ધર કરવા.

૯ વેદિકા—બે ઢીંચણ પર, બે ઢીંચણ નીચે કે પગના સાંધાઓ વચ્ચે હાથ રાખીને બે હાથ વચ્ચે ઢીંચણ રાખી કે એક ઢીંચણ ને બે હાથ વચ્ચે રાખી પડિલેહણ કવવું.

૧૦ પ્રશિથિલ—કપડું ઢીલું પકડવું.

૧૧ પ્રલંબ—કપડું લટકતું રાખવું.

૧૨ લોલ—જમીનને અડકતું કપડું રાખવું.

૧૩ એકામર્શ—વસ્ત્રને એક બાજુથી પકડી અદ્ધર કરી આખું કપડું હલાવી પડિલેહણ થઇ ગયાનું માનવું.

૧૪ અનેકરૂપ ધૂનન—અનેક કપડાં ભેગાં કરી એકી સાથે ખંખેરી પડિલેહણ થઇ ગયાનું માનવું.

૧૫ શંકિતગણના—અખોડા-પ્રમાર્જના કેટલા થયા તે યાદ ન રહેવાથી આંગળીના વેઢેથી ગણત્રી કરવી.

૧૬ વિતથકરણ—પડિલેહણ કરતાં પરસ્પર વાતો કરવી, વિકથા કરવી, પચ્ચક્ખાણ આપવું, વાચના આપવી કે લેવી વિગેરે પ્રવૃત્તિઓ કરવી.

ઉપર મુજબના દોષોને વિવેકબુદ્ધિપૂર્વક સમજી યથાશક્ય પ્રયત્ને વર્જવા ઉદ્યમવંત થવું.

સ્વા....ધ્યા....ય

સંયમની વિશુદ્ધિ અને અધ્યવસાયોની નિર્મલતા આદિ ટકાવવા માટે વિવેકી આત્માએ જગતવત્સલ ઉપકારી જ્ઞાની ભગવંતોએ પ્રરૂપેલ સુંદર હિતકર વચનોને સ્વાધ્યાયાદિદ્વારા નિરંતર ઉપયોગમાં રાખવા જરૂરી છે.

કારણુ કે આરાધનાનો આધાર આંતરિક પરિણામની નિર્મલતા પર વધુ છે. આ ઉપરથી ચાલુ બાહ્યક્રિયાઓની અનાવશ્યકતા સમજવાની નથી. કારણુ કે ક્રિયાઓ આંતરિક પરિણામને મર્યાદિત રીતે ટકાવવા માટે કરવી જરૂરી છે, પણ ક્રિયાઓના આચરણુ વખતે યથાશક્ય આશય–પરિણામની વિશુદ્ધિ ટકાવવાથી વધુ લાભ મળે છે, માટે મુમુક્ષુએ નિરંતર સ્વાધ્યાયાદિમાં તત્પર રહેવું જોઈએ.

શાસ્ત્રોમાં સ્વાધ્યાયની મહત્તા એટલે સુધી વર્ણવી છે કે કોઈ સ્વાધ્યાય–જ્ઞાનધ્યાનાદિ નિરપેક્ષ બની; બાહ્ય તપ ઉપર વધુ ઝોક આપી, માસખમણુ સુધી આચરે, પણુ તેના કરતાં શક્તિના અભાવે રોજ આહાર વાપરનાર છતાં હૃદયમાં તપ પ્રત્યે અપૂર્વ બહુમાન અને પોતાની કાયરતાના અપાર પશ્ચાત્તાપપૂર્વક તેવા અંતરાયભૂત કર્મોની નિર્જરા માટે સ્વાધ્યાય–જ્ઞાન–ધ્યાનાદિમાં પ્રવૃત્તિ કરનારો જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ વધી જાય છે.

આ ઉપરથી તપસ્યાની વ્યર્થતા કે ખાઇ–પીને થોડોક સ્વાધ્યાય કરીને મન મનાવવાની વિચારણા કરવાની નથી.

પણ સ્વાધ્યાય નિરપેક્ષતા જેટલે અંશે હોય તેને દૂર કરવા આ સાપેક્ષ વચન છે.

આ જ વસ્તુ સાધુસામાચારી-વર્ણન પ્રસંગે શાસ્ત્રકારોએ વર્ણવી છે કે—દરેક સાધુ-સાધ્વીએ દીક્ષા લીધી ત્યારથી રોજ અઢી હજારનો સ્વાધ્યાય કરવો, જે ભણેલ ન હોય અગર શક્તિ ન હોય તેણે પણ પચીસ બાંધી નવકારવાલી ગણીને શાસ્ત્રાજ્ઞાને નભાવવી પણ ગીતાર્થ આચાર્ય ભગવંતોએ વર્ત્તમાન કાલ માટે નીચે મુજબની વ્યવસ્થા નક્કી કરી છે.

શિયાલામાં ૧૦૦૦ ગાથાનો સ્વાધ્યાય.

ઉનાળામાં ૫૦૦ ગાથાનો ,,

ચોમાસામાં ૭૦૦ ગાથાનો ,,

શક્તિસંપન્ન આત્માએ ઉપરની મર્યાદાને નભાવવા જરૂર ધ્યાન રાખવું જોઈએ.

છતી શક્તિએ જ્ઞાની ભગવંતોની સ્વાધ્યાય સંબંધી મર્યાદાને ન સાચવનાર જ્ઞાનકુશીલમાં ખપે છે.

સ્વાધ્યાયના જ્ઞાની ભગવંતોએ પાંચ પ્રકાર વર્ણવ્યા છે.

વાચના—નવું ભણવું અગર ભણાવવું.

પૃચ્છના—વિનીતભાવે શાસ્ત્ર સંબંધી જિજ્ઞાસાની તૃપ્તિ કરવી.

પરાવર્ત્તના—ભણેલું યાદ કરી જવું, અગર મનનપૂર્વક શાસ્ત્રવચનોનો પાઠ કરવો.

અનુપ્રેક્ષા—શાસ્ત્રવચનોનું એકાગ્રપણે મનન કરવું.

ધર્મકથા—શાસ્ત્રસંબંધી વિચારણા અગર ઉપદેશાદિની યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરવી.

ઉપરના પાંચેનું યથાયોગ્ય પાલન કરી, સંયમની આરાધનાને વધુ નિર્મળ બનાવી, અધ્યવસાયોની પવિત્રતા કેળવવી જરૂરી છે.

ચૈત્યવંદન—દહેરે જવું

વિવેકબુદ્ધિમાં જાગૃતિ અને નિર્મલતાને ટકાવવા માટે પરમોપકારી વીતરાગ પરમાત્માના અવલંબનની પ્રધાન આવશ્યકતા છે, તેથી જ છ આવશ્યકમાં પણ ચતુર્વિંશતિસ્તવની વિશિષ્ટ મહત્તા છે, સંયમની આરાધના કરનાર મુમુક્ષુ આત્માઓ દેવદર્શન કરતી વખતે ઉચિત મર્યાદાઓનું વ્યવસ્થિત પાલન કરી શકે તે હેતુથી અહીં ચૈત્યવંદન સંબંધી ટૂંક માહિતી આપી છે.

આ અંગેનું વિસ્તૃત વર્ણન ચૈત્યવંદન ભાષ્યમાં છે, પણ તેમાંથી સાધુને સાચવવા લાયક મર્યાદાનું વિધાન અહીં પ્રસ્તુત હોઈ તેનો વિચાર કરાય છે.

પ્રથમ તો ત્રણ વાર णिसीहि બોલી દહેરાસરમાં પ્રવેશ કરવો.

પછી પ્રભુને દૂરથી જોતાં જ બન્ને હાથે અંજલિ કરી णमो जिणाणं બોલી નમસ્કાર કરવો.

પછી ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેવી. જેમાં એકેક પ્રદક્ષિણામાં નીચે મુજબના છ દુહામાંથી બે-બે દુહા બોલવા.

પહેલી પ્રદક્ષિણા વખતે—

કાલ અનાદિ અનંતથી, ભવભ્રમણનો નહિં પાર ।
તે ભ્રમણા નિવારવા, પ્રદક્ષિણા દઉં સાર ।। ૧ ।।
ભમતીમાં ભમતાં થકાં, ભવભાવઠ દૂર પલાય ।
પ્રદક્ષિણા તે કારણે, ભવિક જન ચિત્ત લાય ।। ૨ ।।

બીજી પ્રદક્ષિણા વખતે—

કેવલિભાષિત વચનમાં, સદ્દહણા સુખકાર ।
જન્મ મરણાદિ દૂર ટલે, સીઝે જો દરિસણ સાર ।। ૩ ।।
જ્ઞાન વડું સંસારમાં, જ્ઞાન પરમ સુખ હેત ।
જ્ઞાન વિના જગ જીવડો, ન લહે તત્ત્વસંકેત ।। ૪ ।।

ત્રીજી પ્રદક્ષિણા વખતે—

ચય તે સંચય કર્મનો, રિકત કરે વળી જેહ ।
ચારિત્ર ભાખ્યું નિર્યુક્તિએ, તે વંદો ગુણગેહ ।। ૫ ।।
દરિસણ જ્ઞાન ચારિત્ર એ, રત્નત્રય નિરધાર ।
ત્રણ પ્રદક્ષિણા તે કારણે, ભવદુઃખભંજણહાર ।। ૬ ।।

* બાદ પ્રભુ સન્મુખ આવી પુરુષોએ પ્રભુની જમણી બાજુ અને સ્ત્રીઓએ ડાબી બાજુ ઊભા રહી દર્શન કરવાની મર્યાદા હોવાથી સાધુઓએ પોતાના ડાબા હાથે અને સાધ્વીઓએ પોતાના જમણા હાથે ઊભા રહી અર્ધાંગ નમાવી વિનીતભાવે નમસ્કાર કરવો.

* પછી પ્રભુના ગુણોની વિચારણામાં તન્મય થવાપૂર્વક મધુર સ્વરથી પ્રભુની સ્તુતિ કરવી, જેનાથી આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપની સંવેદના મેળવી શકે.

* પછી પ્રભુથી જઘન્ય નવ હાથ અને ઉત્કૃષ્ટ સાઠ હાથ દૂરના અવગ્રહે ઊભા રહી ડાબી અને જમણી બાજુ તથા પાછળ એમ ત્રણ દિશાનું જોવાનું બંધ કરી, ઊભા રહેવાની ભૂમિને રજોહરણથી ત્રણ વાર પુંજી-પ્રમાર્જી ચૈત્યવંદન માટે ઇરિયાવહી પડિક્કમવી.

* ચૈત્યવંદનનાં સૂત્રો બોલતાં શબ્દ, અર્થ અને પ્રભુપ્રતિમાનું આલંબન ટકાવી રાખી તે તે સૂત્રોના ભાવાર્થની ગંભીરતાને નિરંતર ધ્યાનમાં રાખવી.

* ચૈત્યવંદનમાં નીચે મુજબની મુદ્રાઓ સાચવવી.

૧ યોગમુદ્રા—કમલના કોશ-ડોડાની જેમ પરસ્પર આંગલીઓના સંશ્લેષવાળી બંને હાથની અંજલિ કરવી અને પેટ ઉપર કોણીઓ રાખવી તે.

આ મુદ્રાથી ચૈત્યવંદન, જંકિંચિ, નમુત્થુણં, સ્તવન (ઉવસગ્ગહરં) બોલવું.

૨ જિનમુદ્રા—તીર્થંકર પ્રભુ જે રીતે કાઉસ્સગ ધ્યાનમાં ઊભા રહેતા તે રીતે બે પગ વચ્ચે આગળ ચાર આંગળનું અને પાછળ કંઈક ઊણા ચાર આંગળનું આંતરું રાખી જમણા હાથમાં મુહપત્તિ અને ડાબા હાથમાં ઓઘો રાખી બંને હાથ લટકતા રાખવા તે.

આ મુદ્રાથી કાઉસ્સગ્ગ કરવાનો હોય છે.

૩ મુક્તાશુક્તિ મુદ્ર—બંને હાથની પોલી અંજલિ લલાટભાગે રાખવી તે.

આ મુદ્રાથી જાવંતિ ચેઇઆઈં, જાવંત કેવિ સાહુ અને જય વીયરાય. આ ત્રણ સૂત્રો બોલવાં.

વળી ચૈત્યવંદન કરતી વખતે મન, વચન અને કાયાનું પ્રણિધાન (એકાગ્રતા) ટકાવવું જરૂરી છે.

આ પ્રમાણે ચૈત્યવંદન ભાષ્યમાં વર્ણવેલી દશ ત્રિકોમાંથી.

૧ નિસીહી	ત્રિક	૫ પદભૂમિ પ્રમાર્જન	ત્રિક
૨ પ્રદક્ષિણા	,,	૬ વર્ણાદિ	,,
૩ પ્રણામ	,,	૭ મુદ્રા	,,
૪ દિશાવર્જન	,,	૮ પ્રણિધાન	,,

આઠ ત્રિકો સાધુઓને ચૈત્યવંદન વખતે સાચવવાનાં હોય છે.

વિધિની શુદ્ધિ જાળવવા ઉપયોગની જાગૃતિ ટકી રહે તે રીતે ઉપર મુજબની મર્યાદા સાચવી ચૈત્યવંદનથી રહસ્યપૂર્ણ ક્રિયા આરાધવા દરેક મુમુક્ષુએ પ્રયત્નશીલ રહેવું ઘટે.

ગોચરી—આહાર

ધર્મની સાધનાના અંગરૂપ શરીરના ટકાવ માટે શાસ્ત્રાનુસારી મર્યાદા મુજબ ગોચરીના [1]બેંતાલીસ દોષોનો યથાશકય ત્યાગપૂર્વક યથોચિત મેળવેલ આહારને રાગદ્વેષની વૃદ્ધિ ન

૧. જેનું વર્ણન આ જ પુસ્તકના (પા. ૯૬ થી ૧૦૨) માં આવી ગયેલ છે.

થાય તે રીતે [૧]માંડલીના પાંચ દોષનો ઉપયોગ રાખી વાપરવો ઉચિત છે.

જ્ઞાની ભગવંતોએ શરીરદ્વારા જ્ઞાનધ્યાનસંયમાદિ સાધનામાં ખામી આવતી હોય તે વખતે આપવાદિકરૂપે યોગ્ય માત્રાએ આહાર લઇ અધ્યવસાયોની નિર્મલતાને વધારવા પૂરતો આહાર વાપરવાનું શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિમાં નિર્દેશ્યું છે.

આહાર વાપરવાના અંગેના હેય-ઉપાદેય પ્રકારો કે જે આ જ પુસ્તકના પ્રથમ વિભાગમાં વર્ણવેલ છે તે જરૂર ધ્યાનમાં રાખવા જોઇએ. તેમજ આહાર વાપરવામાં સુરસુર કે ચબચબ જેવા શબ્દો કરવા, નીચે દાણા વેરવા-આદિ અજયણાનો પણ ત્યાગ કરવો ઘટે.

વળી આહાર વાપરવામાં જ્ઞાનધ્યાનાદિમાં સહાય બને તે રીતે શરીરના ટકાવનું ધ્યેય ભૂલાવું ન જોઇએ. આ જ કારણે જ્ઞાની ભગવંતોએ વિગઇઓ પણ જ્ઞાની-ગુરુની નિશ્રા-આજ્ઞા મુજબ જ વાપરવાનું વિધાન કર્યું છે, નહિં તો મારણના ઉપયોગને ન જાણનાર જેમ રસાયણના ઉયયોગથી અનર્થ ઉઠાવે છે, તેમ વિગઇઓનો સ્વતંત્ર ઉપયોગ પણ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિમાં દૂષણ લગાડી સંયમમાર્ગને અવ્યસ્થિત બનાવી મૂકે છે.

માટે આત્મિક-જ્ઞાનાદિ-ગુણોને વિકસાવવા કરાતી સંયમારાધનામાં સહાયક બને તે રીતે ફક્ત શરીરના નિભાવ માટે જ (સ્વાદ વાસનાઓની પૂર્તિ માટે નહિં) શાસ્ત્રીય મર્યાદા મુજબ આહાર વાપરવા ઉપયોગવંત બનવું જરૂરી છે.

---

૧ જેનું વર્ણન આ જ પુસ્તકના (પા. ૧૦૨ થી ૧૦૪) માં આવી ગયેલ છે.

સ્થંડિલભુમિ

વિવેકી આરાધક આત્માને નિરંતર નવ દ્વારોથી અશુચિ ઝરતા ઔદારિક શરીરની કુદરતી હાજતો અગર સંયમને અનુપયોગી વસ્તુને પરઠવવા માટેની યોગ્ય ભૂમિનું જ્ઞાન હોવું જરૂરી છે, કારણ કે સંયમનું રહસ્ય જ જયણાભરી પ્રવૃત્તિમાં છે. બાકી તો કુદરતી હાજતો કે પોતાને અણગમતી ચીજોનો ત્યાગ જગત્માં બધા ય કરે છે, પણ સંયમની મહત્તા સમજતા પ્રાણીની પ્રવૃત્તિ ત્યાં પણ જયણાપૂર્વકની હોઇ લોકોત્તર આરાધનાના ફલને મેળવી દેનારી થાય છે.

સ્થંડિલ શબ્દનો અર્થ શાસ્ત્રીય મર્યાદાનુસાર-પરઠવવા માટે ઉપયોગી ભૂમિ-એવો થાય છે.

તેના દશ ભેદો નીચે મુજબ થાય છે.

૧ અનાપાત-અસંલોક—કોઇ આવતું-જતું ન હોય અને કોઇ જોતું ન હોય.

૨ અનુપઘાતિક—સંયમ, શાસન અને પોતાને હીલનાદિ ઉપઘાતનું કારણ ન થાય.

૩ સમ—ઊંચી નીચી (વિષમ) ન હોય.

૪ અશુષિ—છિદ્ર-આકોરા વગેરેથી રહિત (પોલાણવાલી ન હોય.)

૫ અચિરકાલકૃત—જે ભૂમિને અચિત્ત થયે બહુ લાંબો

કાળ ન વીત્યો હોય એટલે કે ઋતુપલટા આદિથી સચિત્ત હોવાનો સંભવ ન હોય તેવી.

૬ વિસ્તીર્ણ—જઘન્યથી સમચોરસ હાથ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી બાર યોજન પ્રમાણ પહોળી.

૭ દૂરાવગાઢ—જે ભૂમિ ઉપરથી નહિં પણ ઓછામાં ઓછી ચાર આંગલ સુધી અંદરથી પણ અચિત્ત થયેલ હોય.

૮ અનાસન્ન—કોઇપણ દેવમંદિર, મકાન, વાડી, દેવસ્થાનક, ખેતર આદિની નજીકમાં ન હોય તેવી.

આ ઉપરથી કુદરતી હાજતની શંકા થતાં જ યોગ્ય તૈયારી કરીને, સ્થંડિલભૂમિએ જવાની તૈયારી કરવી. નહિં તો કુદરતી હાજતના વધુ પડતા દબાણથી અધવચ ક્યાંક અયોગ્ય ભૂમિએ શંકા ટાળવાથી પ્રવચનહીલના આદિ ઘણા દોષો લાગે.

૯ બિલવર્જિત—સાપ–વીંછી–કીડી–મંકોડા વિગેરેના બિલો ન હોય.

૧૦ ત્રસપ્રાણ-બીજરહિત-ત્રસજીવો તથા બીજોથી રહિત હોય.

ઉપરના દશ ભેદોમાં પ્રથમ ભેદમાં ચઉભંગી થાય છે.

૧ અનાપાત–અસંલોક–લોકોનો આવવા-જવાનો માર્ગ ન હોય અને દેખી શકતા ન હોય.

૨ અનાપાત–સંલોક—લોકોનો આવવા–જવાનો માર્ગ ન હોય, પણ છેટેથી દેખી શકાતું હોય.

૩ આપાત–અસંલોક—લોકોનો આવવા જવાનો માર્ગ હોય પણ ખાડા–આદિના કારણે દેખી શકાતું ન હોય.

૪ આપાત-સંલોક—લોકોનો આવવા-જવાનો માર્ગ હોય અને દેખી શકાતું હોય.

આ ચારેમાંથી પ્રથમ ભાંગો શુદ્ધ છે, બાકીના ભાંગા અપવાદ પ્રસંગે ગુરુમહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે યથાયોગ્ય રીતિએ લેવાય છે.

ઉપર જણાવેલ દશ ભેદોના એક સંયોગી દ્વિસંયોગી, ત્રિસંયોગી યાવત્ દશસંયોગી ભાંગાઓ શ્રી અનુયોગ દ્વારાદિસૂત્રોમાં જણાવેલ પદ્ધતિએ કરવાથી ૧૦૨૪ ભાંગા થાય છે. જેમાં ૧૦૨૩ અશુદ્ધ અને છેલ્લો ભાંગો સર્વથા શુદ્ધ છે.

આ ઉપરથી એમ સમજવાની જરૂર નથી કે-અહોહો ! આટલા બધા ભાંગાની વિચારણા કેમ થાય ? અને તેવી શુદ્ધ સ્થંડિલભૂમિ ક્યાં મળે ? પણ જિનાજ્ઞાપ્રધાન સંયમની ક્રિયામાં જયણા-ઉપયોગની જાગૃતિ રહે, પરિણામમાં નિઃશૂકતા ન આવી તેટલા પૂરતું પણ આ બધું ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે.

વળી સ્થંડિલ ભૂમિએ ગયા પછી કુદરતી હાજત ટાળતી વખતે સંયમોચિત મર્યાદા અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. તે આ પ્રમાણે—

વિવેકી સાધુએ શાસ્ત્રીય મર્યાદાનુસાર યથાશક્ય જયણાપૂર્વક સ્થંડિલ ભૂમિની તપાસ કરી, થોડાક ઈંટના ટુકડા-ઢેકાળાં કે કાંકરા વિગેરે લેવા, જેના ઉપયોગથી પાણીનો વ્યય અલ્પ કરવો પડે, બાદ ઉત્તર કે પૂર્વદિશા, ગામ, સૂર્ય અને પવનને પીઠ કર્યા સિવાય કુદરતી હાજત ટાળવા " अणुजाणह जस्सुगहो " કહી બેસવું, જીવાકુલ મલની સંભાવનાએ છાયામાં

બેસવા ઉપયોગ રાખવો. બાદ પાણી આદિથી શુદ્ધિ કરી ત્રણ વાર “ વોસિરે ” કહેવું.

ઉપર મુજબની જનસાધારણ કુદરતી–હાજત ટાળવાની પ્રવૃત્તિ પણ જયણાપૂર્વક કરવાથી સંયમીને વિશિષ્ટ રીતે કર્મ-નિર્જરાનું સાધન બની જાય છે, માટે તે અંગે યથાશક્ય યતનામાં ઉપયોગવંત રહેવું જરૂરી છે.

આ પ્રમાણે દૈનિક ચર્યાના કેટલાક તત્ત્વોનો ટૂંકમાં વિચાર કર્યો, હવે સાધુના–સંયમને ઉપયોગી બીજા કેટલાક તત્ત્વોનો ટૂંકમાં વિચાર કરાય છે.

વિહાર

સંયમના વિશુદ્ધ પાલનદ્વારા સ્વકલ્યાણની સાધના સાથે અજ્ઞાનાદિથી આથડતા સંસારી પ્રાણીઓને તીર્થંકર ભગવંતના હિતકર ઉપદેશના શ્રવણ કરાવવા આદિ દ્વારા યથાશક્ય રીતે પરકલ્યાણ સાધવાની પણ સાધુઓની પવિત્ર ફરજ છે, તે અંગે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર પણ સાધુને આવશ્યક છે, જોકે એક સ્થાને રહેવાથી સંયમાદિમાં ઘણા દુષણ લાગવાનો સંભવ હોવાથી સાધુઓને માસકલ્પાદિ મર્યાદાથી વિહાર કરણીય જ હોય છે, છતાં ઉપયોગવંત જયણાશીલ અને શાસ્ત્રીય રહસ્યોને સમજ-નારાને તે દુષણોનો પરિહાર સુશક્ય હોઈ સામાન્યથી જગતના જીવોના હિત માટે વિહાર છે, એમ સાપેક્ષ રીતે કહી શકાય, તેથી વિહાર પ્રસંગે કેટલીક શાસ્ત્રીય મર્યાદાઓ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

પ્રથમ તો વિહારમાં છએ કાયની વિરાધનાથી યોગ્ય રીતિએ જયણાપૂર્વક બચવાનો ખાસ ઉપયોગ રાખવો.

પગ પૂંજવાની વિધિ—

સચિત્ત કે સજાતીય વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શવાળી ભૂમિમાંથી વિજાતીય ભૂમિએ જતી વખતે અને ગામમાં પેસતી કે નિકળતી વખતે, સજાતીય–વિજાતીય શસ્ત્રથી પૃથ્વીકાયની વિરાધના ન થવા પામે માટે પગની પ્રમાર્જના કરવી જોઈએ, તે પણ ગૃહસ્થના દેખતાં ન કરવી, ગૃહસ્થ જોતો હોય કે સાથે હોય તો ખબર ન પડે તેમ ધીમે ધીમે પાછા હઠી પગ પુંજવાનો ઉપયોગ રાખવો, અગર તો તેવા પ્રસંગે રજોહરણથી ન પુંજતા બીજા કોઈ વસ્ત્રથી ગૃહસ્થનું ધ્યાન ન પડે તેમ પ્રમાર્જી જયણાપૂવર્ક સંયમની મર્યાદા સાચવવી.

રસ્તો પૂછવાની વિધિ—

વિહાર પ્રસંગે સાધુએ પ્રથમથી જ દરેક જાતની માહિતી મેળવી લેવી જોઈએ, છતાં કદાચ તેવા કોઈ પ્રસંગે બે રસ્તા આવે, ત્યારે માર્ગની માહિતી બરાબર ધ્યાનમાં ન હોય તો બીજા કોઈને પૂછવું, તે કઈ રીતે પૂછવું તેની શાસ્ત્રીય મર્યાદા આ પ્રમાણે છે—

જેને રસ્તો પૂછવો હોય તે ત્રણ જાતના હોય. પુરુષ, સ્ત્રી અને નપુંસક. વળી તે એકેકના સ્થવિર, મધ્યમ અને તરુણ, એમ ત્રણ ભેદ થતા હોવાથી નવ ભેદ થાય. વળી તે નવ સાધર્મિક (જૈનધર્મી) અને અન્ય ધાર્મિક (જૈનેતર) એમ બે જાતના હોઈ રસ્તાની માહિતી પૂછવાલાયકના અઢાર ભેદો થાય છે.

રસ્તો પૂછવામાં પણ એકલા માણસને પૂછવું નહિ, બે જણાને જ પૂછવું, બે જણાએ કહેલી વસ્તુ પણ પોતે પોતાની બુદ્ધિથી જે ગામથી આવેલ છે, જ્યાં જવું છે ત્યાંની દિશા વિગેરેના ખ્યાલપૂર્વક વિચારવું.

તેમજ સામો માણસ નજીક હોય ત્યારે જ રસ્તો પૂછવો. કદાચ દૂર હોય તો જયણાપૂર્વક પાસે જઇને પૂછવું, સામા માણસને બૂમ મારી પોતાની પાસે ન બોલાવવો, તેમાં વિરાધનાદિ અનેક દોષો લાગે છે.

પૂછતી વખતે સામો માણસ હાથ જોડે તો ધર્મલાભાદિ આપી પૂછવું. કદાચ સામો માણસ હાથ ન જોડે તો પણ ધર્મલાભાદિ દ્વારા સામાનું ધ્યાન ખેંચ્યા પછી જ રસ્તો પૂછવો.

વળી ઉપર જણાવેલ અઢાર ભેદમાંથી કોને પૂછવું અને કોને ન પૂછવું, તેની વ્યવસ્થા નીચે મુજબ છે.

૧ સાધાર્મિક બે પુરુષોને પૂછવું, તેના અભાવે ૨ અન્યધાર્મિક મધ્યમ પુરુષોને, તેના અભાવે ૩ દઢ સ્મૃતિવાળા સ્થવિર પુરુષને, અને તેના અભાવે સરલ સ્વભાવી તરુણ પુરુષને પૂછવું.

આ જ વ્યવસ્થા સ્ત્રીવર્ગ અને નપુંસકવર્ગ માટે પણ જાણવી. આ ભાંગાઓને શાસ્ત્રીય ગણિતની રીતિ પ્રમાણે ગણવાથી અન્યધાર્મિકના નવ ભેદોના ૯૦ ભાંગા અને સાધાર્મિક નવ ભેદોના ૮૧ ભાંગા થાય, જે ગુરુગમથી ધારીને સમજવા જરૂરી છે.

ગામમાં પેસવાની વિધિ.

વળી વિહારમાં વચ્ચે આવતા ગામમાં કે મુખ્ય ગામમાં પેસતાં ચૌટે કે કૂવાકાંઠે લોકોને પૂછવું કે–'આ ગામમાં અમારો વર્ગ છે કે નહિ ?' એટલે સામા લોકો પૂછે કે–'તમારો વર્ગ એટલે શું ? એટલે ખુલાસો કરવો કે–'અમારો વર્ગ પાંચ જાતનો–' દહેરાસર, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા. 'આમાંથી આ ગામમાં શું શું છે ?' એટલે ગામના લોકો કહે કે–'અહીં તમારા વર્ગમાંની અમુક ચીજો છે.' આ વિધિપૃચ્છા કહેવાય છે, પણ ગામમાં પેસતાં 'વાણિયાના ઘર ક્યાં છે ? દહેરાસર ક્યાં છે ? વગેરે પૂછવું તે સાધુઓને ઉચિત નથી. આના ગુણ–દોષ વિગતવાર શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ આદિ ગ્રંથમાંથી ગુરુગમથી જાણી લેવા.

આવી અનેક બાબતો વિહાર પ્રસંગે જયણાપૂર્વક વિચારવાની હોઇ શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ "ગીતાર્થને જ સ્વતંત્ર વિહાર કરવાની આજ્ઞા આપી છે." જેઓ ગીતાર્થ ન હોય તેઓને ગીતાર્થની નિશ્રામાં રહીને વિચરવા માટે પૂર્ણ ભાર મૂક્યો છે, આ કારણે જ "એકાકી વિહારને જ્ઞાની ભગવંતોએ અકરણીય બતાવ્યો છે."

અહીં એકાકી વિહાર શબ્દથી એકલા વિચારવાના અર્થ સાથે શાસ્ત્રાજ્ઞાવિરુદ્ધ રીતે સ્વતંત્ર વિહાર કરનારા અગીતાર્થ ઘણા સાધુઓનો વિહારનો અર્થ પણ સમજવો.

જ્ઞાની ભગવંતોએ નીચેના કારણોએ સમુદાયથી નિરપેક્ષ બની સ્વતંત્ર વિચરનારા સાધુઓનો વિહાર અયોગ્ય ઠરાવ્યો છે.

૧ ધર્મચક્ર સ્તૂપ, જીવંતસ્વામીની પ્રતિમા આદિને જોવા માટે.

૨ તીર્થંકર ભગવંતોના જન્મ, દીક્ષાદિ કલ્યાણક, ભૂમિને જોવા માટે.

૩ મોટા જમણવારના પ્રસંગે ગોચરી આદિ માટે.

૫ સારા આહાર–ઉપધિ વગેરે મળતી હોય તેવા દેશ–ગામમાં જવા માટે.

આમાં ધર્મચક્ર, સ્તૂપ, જીવંતસ્વામીની પ્રતિમા, કલ્યાણક ભૂમિ આદિ તીર્થોના દર્શનને અયોગ્ય ઠરાવવાનો આશય એ છે કે—

"સાધુઓને સંયમ યાત્રાની પ્રધાનતા હોઇ જ્ઞાન, ધ્યાન અને સંયમ આરાધનાની અનુકૂલતાએ વિહારના ક્રમે વચમાં આવી જતાં તીર્થોની યાત્રા–સ્પર્શના કરવાની હોય છે, ખાસ યાત્રા માટે જ જવું, તે આરંભ–સમારંભમાં રહેલા ગૃહસ્થોને વિશિષ્ટ રીતે વિરતિ માર્ગ પર વધવાના અભ્યાસ માટે ઉપયોગી છે. સાધુઓને તે રીતે યાત્રાદિ માટે તીરની માફક વિહાર કરવામાં સંયમની અનેક મર્યાદાઓ અવ્યવસ્થિત થાય છે. તે ઉપરાંત સાધુઓના વિહારથી ઠેકાણે ઠેકાણે થતી ધર્મપ્રભાવનામાં પણ અલ્પતા આવે છે."

આ વાત શ્રી મહાનિશીથ સૂત્ર (અધ્ય. ૪ સૂ૦ ૧૧) માં ૪૯૯ સાધુના દૃષ્ટાંતમાં બહુ સ્પષ્ટપણે વર્ણવી છે.

સંયમારાધનની મુખ્યતાની આપેક્ષાએ તીર્થયાત્રાદિને અહીં સ્વતંત્ર વિહાર-તે અગીતાર્થપણાના કારણ તરીકે જણાવી છે,

બાકી આ ઉપરથી સાધુઓને તીર્થયાત્રાદિનું સર્વથા વિધાન નથી તેમ માનવાની જરૂર નથી.

વળી ઉપર બતાવેલ પાંચ કારણોમાં તીર્થયાત્રાને ન ગણાવતાં તે તીર્થોને જોવાની ઉત્કટ ઇચ્છાને મુખ્યપણે જણાવી છે તેથી કેવલ દેશ-વિદેશ ફરવાની કુતુહલ વૃત્તિ કે નવું જાણવા જોવાની જિજ્ઞાસાથી કરતાં સ્વતંત્ર વિહારો શાસ્ત્રીય-મર્યાદાથી વિરુદ્ધ છે એમ જાણવું.

આ બધું શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ ગ્રંથના આધારે લખ્યું છે.

ઉપધિ-પ્રમાણ

સંયમની આરાધના કરનાર મુમુક્ષુ આત્માને છ કાયના જીવોની હિંસાથી સર્વથા અટકવારૂપના મહાવ્રતને ટકાવવા ઉપયોગી જયણાના પાલન સિવાય જરૂરી પ્રવૃત્તિઓમાં થતા કર્મબંધનથી અલિપ્ત ન રહી શકાય માટે દરેક પ્રવૃત્તિમાં જયણાબુદ્ધિના યથાર્થ રક્ષણ માટે તે તે ઉપકરણો જ્ઞાની ભગવંતોએ શાસ્ત્રીય મર્યાદા મુજબ રાખવા જરૂરી જણાવ્યાં છે.

તે ઉપકરણ સંબંધી શાસ્રીય આજ્ઞા ધ્યાનમાં રાખવાથી શરીર-સંહનનાદિ કે પરિસ્થિતિની વિષમતાએ આચરણની અવ્યવસ્થા થવા છતાં પરિણામોમાં (સશૂકતા) આપેક્ષતા જળવાઇ રહે છે અને સાપેક્ષ બુદ્ધિએ કરાતી આરાધનામાં શાસ્રાજ્ઞાના બહુમાનની વ્યવસ્થિત જાળવણી રહેતી હોવાથી કર્મબંધનનું તારતમ્ય ઘણું રહેવા પામે છે; માટે અહીં ઉપકરણ સંબંધી ટૂંકો ખ્યાલ આપવામાં આવે છે.

ઉપકરણ—એટલે સંયમની આરાધનામાં ઉપકાર (મદદ) કરનાર થાય તે.

ઉપકરણના શાસ્ત્રમાં ઔધિક અને ઔપગ્રહિક બે ભેદ બતાવ્યા છે.

તેમાં ઔધિક ઉપકરણના ચૌદ ભેદ નીચે મુજબ છે.

૩ કપડા—બે સૂતરાઉ અને એક ઉનનું એટલે કાંબલ, કાંબલનો કપડો અને પહેરવાનો કપડો.

૧ રજોહરણ—કર્મરૂપી ભાવરજ અને ધૂળ વિગેરે દ્રવ્ય-રજની પ્રમાર્જનાનું સાધન.

૧ મુખપોતિકા—(મુહપત્તિ) બોલતી વખતે જીવવિરાધ-નાથી બચવા મોઢા આગળ રાખવા માટે.

૧ માત્રક—સંયમની શુદ્ધિ, વડિલોની ભક્તિ આદિ માટે પ્રાચીન કાલમાં રખાતું પ્રમાણપૂર્વકનું પાત્ર.

૧ *ચોલપટ્ટ—લજ્જા આદિને જિતવા માટે પહેરાતું અધોભાગનું વસ્ત્ર.

૧ પાત્ર—સંયમની જયણા આદિ માટે શાસ્ત્રીય મર્યાદા પ્રમાણે ઉપયોગમાં આવતું લાકડાનું પાત્ર.

૧ પાત્રબંધ—ઝોલી

૧ પાત્રકેશરિકા—પાતરાં પુંજવાની મુહપત્તિ-ચરવલી.

૧ પડલા—ઝોલી પર રખાતા પલ્લા.

* આ શબ્દમાં **ચોલ** શબ્દ પુરુષલિંગવાચી દેશ્ય શબ્દ છે, તેના આચ્છાદન માટેનું વસ્ત્ર **ચોલપટ્ટ** કહેવાય છે.

૧ રજસ્ત્રાણ—પાત્રાં બાંધતી વખતે રખાતું વસ્ત્ર.

૧ ગુચ્છક—પાત્રાં બાંધ્યા પછી ઉપર ચઢાવાતો ગુચ્છો.

૧ પાત્રસ્થાપન—પાત્રાં મૂકવાનું આસન-નીચેનો ગુચ્છો.

૧૪

ઉપર મુજબના ઉપકરણોમાં સાત ઉપકરણ પાતરાનાં છે, સાત બીજા છે.

સાધ્વીઓએ આ ચૌદ ઉપકરણોમાં 'ચોલપટ્ટા'ને બદલે 'કમઢક' (પ્રાચીનકાલનું પાત્રવિશેષ) જાણવું, તે ઉપરાંત નીચેના અગ્યાર ઉપકરણો વધારેના જાણવા.

૧ અવગ્રહાનંતક—ગુપ્ત પ્રદેશના રક્ષણ માટે નાવાકારે સચોટ લંગોટ જેવું પહેરાતું વસ્ત્ર.

૧ પટ્ટ—અવગ્રહાનંતક ઉપર મલ્લના કચ્છની જેમ કેડ ઉપર પહેરાતું વસ્ત્ર.

૧ અર્દ્ધોરુક—(પટ્ટની ઉપર આખા કેડ વિભાગને ઢાંકી અર્ધી સાથળ સુધી પહેરાતું વસ્ત્ર.

૧ ચલણી—અર્દ્ધોરુકની ઉપર ઢીંચણ સુધી પહેરાતું વસ્ત્ર.

૧ અંતર્પરિધાનિકા—ચલણી ઉપર અર્ધી જંઘા સુધી શરીર સાથે સંલગ્ન રહે તેમ પહેરાતું વસ્ત્ર.

૧ બહિર્પરિધાનિકા—દોરો પરોવેલ ઘાઘરા જેવું પગ સુધી પહેરાતું વસ્ત્ર, જે હાલ 'સાડો' કહેવાય છે.

૧ કંચુક—સ્તનોના આચ્છાદન માટેનું વગર સીવેલું વસ્ત્ર.

૧ ઔત્કક્ષિક—જમણી બાજુથી પહેરાતું સ્તનોને આચ્છાદન કરવા માટેનું વસ્ત્ર.

૧ વૈકક્ષિક—કંચુક-ઔત્કક્ષિક બન્નેને ઢાંકી દે તેવું પહેરાતું વસ્ત્ર.

૧ સંઘાડી—કપડા તરીકે પહેરાતું વસ્ત્ર, તે ચાર પ્રકારે હોય, બે હાથનું ઉપાશ્રયમાં પહેરવા માટે, ત્રણ હાથના બે એક ગોચરી માટેનું, એક સ્થંડિલ ભૂમિએ જવા માટે, અને એક ચાર હાથનું વ્યાખ્યાનાદિમાં જવા માટે.

૧ સ્કંધકરણી—પવનાદિથી શરીરના કપડાં આઘા-પાછા ન થાય તે માટે વસ્ત્રોની વ્યવસ્થા જાળવનારું વસ્ત્ર, અગર રૂપવતી સાધ્વીઓના દેખાવને અવ્યવસ્થિત કરવા જે વસ્ત્રનો ડુચો વાળી પીઠ ઉપર ખૂંધનો દેખાવ કરાય તે.

કુલ ૧૧

ઉપર મુજબના અગિયાર વસ્ત્રો મળી સાધ્વીને પચીસ ઉપકરણો 'ઔઘિક ઉપધિ'માં જ્ઞાની ભગવંતોએ બતાવ્યાં છે.

અગિયાર વસ્ત્રોની સંકલનામાં પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓના અંગોપાંગોની વ્યવસ્થા વધુ જાળવવાનો જ્ઞાની ભગવંતોનો પ્રધાનઆશય છે; કારણ કે આટલી બધી વ્યવસ્થા અંતર્ગત ગુપ્ત પ્રદેશોને જાળવવા કરી હોય એટલે કદાચ કોઈ બળાત્કાર આદિનો પ્રસંગ બને તો તે પ્રસંગે પણ શીલવ્યવસ્થાને ધક્કો ન પહોંચી શકે તેવી સુદીર્ઘદર્શિતા આમાંથી સૂચિત થાય છે.

ઔપગ્રહિક ઉપધિમાં નીચે મુજબની વસ્તુઓ છે.

૧ સંથારો
૧ ઉત્તરપટ્ટો
૧ રજોહરણની અંદરની નિષદ્યા (વસ્ત્ર)
૧ રજોહરણની બહારની નિષદ્યા (વસ્ત્ર)

૧ વર્ષાકલ્પ— (ચોમાસામાં કારણ પ્રસંગે સામાન્ય વરસાદની ફરફરની વિરાધના આદિથી બચવા વપરાતી કાંબલવિશેષ, ભરવાડોની ધાબલી અને વર્ત્તમાન યુગના રેઈનકોટ જેવી વસ્તુ.)
૧ ડાંડો.

આ ઉપરાંત જરૂર પડયે જેનાથી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની આરાધના સંસ્કારોની પ્રોજ્વલ ખીલવણી થઇ શકે તેવા બધા સાધનોનો સમાવેશ ઔપગ્રહિક ઉપધિમાં થાય છે.

ઉપધિનું માન

પાતરાં—સામાન્યતઃ પાતરાંનું પ્રમાણ જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ જાતનું તે, જે પાતરાંનો ઘેરાવો ત્રણ વેંત અને ચાર આંગલ હોય તે મધ્યમ, તેથી હીન તે જઘન્ય, વધારે તે ઉત્કૃષ્ટ. અથવા પોતાની ગોચરી–આહારના પ્રમાણને અનુકૂળ હોય. તથા પાતરું ગોળ, સમચોરસ પડઘીવાલું, અશુભ ચિહ્નોથી રહિત અને સારા વર્ણાદિવાળું હોવું જોઇએ.

તેમજ જેમાંથી વસ્તુ બહાર કાઢતાં કે ધોતાં હાથ ન ખરડાય તેટલા પહોળાં મોંઢાવાળા પાતરાં હોવા જોઇએ, સાંકડા મુખવાળા પાતરામાં જયણા પણ સાચવી શકાય નહિં માટે પહોળાં મ્હોંવાળું પાતરું હોવું જોઇએ.

ઝોલી—પાત્રું મૂકયા પછી, ગાંઠ વાળ્યા બાદ ચારે છેડા ચાર આંગલના લટકતા રહી શકે તેટલા માપની.

ઉપર-નીચેનો ગુચ્છો-ચરવલી—આ ત્રણેનું માપ એક વેંત અને ચાર આંગળનું હોવું જોઇએ.

પડલા—ઉનાળામાં ત્રણ, ચોમાસામાં પાંચ અને શિયાળામાં ચાર હોય. જે પલ્લા ભેગા કર્યાથી સૂર્ય તેમાંથી ન દેખાય તેવા ઘન વસ્ત્રના પલ્લા બનાવવા. વળી તે પલ્લા કોમલ સ્પર્શવાળા હોવા જોઇએ, જેથી જીવવિરાધનાનો સંભવ ન રહે.

તે પલ્લા અઢી હાથ લાંબા, છત્રીશ આંગળ પહોળા હોવા જોઇએ.

રજસ્ત્રાણ—પાત્રાં બાંધતી વખતે પ્રદક્ષિણાકારે વચમાં ચાર ચાર આંગલ જે વસ્ત્રનો ભાગ આવી રહે તેટલું માપ તેનું જાણવું.

કપડા—બે સૂતરાઉ અને એક ઉની ત્રણે કપડા અઢી હાથ પહોળા શરીર પ્રમાણે કપડા જાણવા.

રજોહરણ—ડાંડીમાં ઘનતા હોવી જોઇએ, જેથી જીવ-જંતુ ભરાય નહિં, દશીઓ કાંબલના ટુકડા છેડાઓને જ વ્યવસ્થિત કરીને બનાવેલ હોય, તે દશીઓ કોમલ સ્પર્શવાળી અને વગર ગંઠેલી હોવી જોઇએ. તથા આખા ઓઘાની જાડાઈ અંગુઠાના પહેલા વેઢા પર તર્જની આંગલી વક્રાકારે મૂકવાથી જે ગોળાઇ થાય તેટલી હોવી જોઇએ અને દશીઓ આઠ આંગલીની અને ડાંડી ચોવીસ આંગલની મળી બત્રીસ આંગલનું માપ રજોહરણનું હોવું ઘટે. કારણ પ્રસંગે એકના પ્રમાણની

હીનતા કે અધિકતાએ બીજાનું પ્રમાણ વધારી કે ઘટાડી બત્રીસ આંગલનું માપ જાળવવું જોઇએ. તેની ઉપર (અભ્યંતર–બાહ્ય) હાથ પ્રમાણ પહોળી બે નિષદ્યાઓ (વસ્ત્ર) ચઢાવી ત્રણ આંટા દેવા.

મુહપત્તિ—એક વેંત ને ચાર આંગલનું માપ દરેકને પોતપોતાના હાથથી માપીને જાળવવું, અથવા કાજો કાઢતી વખતે મુહપત્તિને તીર્ચ્છી રીતે મોંઢા આગલ કરી કંઠના પાછળના ભાગે ગાંઠ દઈ શકાઈ તેટલી મુહપત્તિ જાણવી.

ચોલપટ્ટો—સ્થવીરોને માટે પાતળો અને યુવાનોને માટે જાડો જાણવો. સ્થવિરોના ચોલપટ્ટાને બમણો કર્યાથી અને યુવાનોના ચોલપટ્ટાને ચારગણો કર્યાથી હાથ પ્રમાણ સમચોરસ થાય તેટલું માપ જાણવું.

સંથારો–ઉત્તરપટ્ટો—અઢી હાથ લાંબા અને એક હાથ ને ચાર આંગલ પહોળા જાણવા.

ડાંડો—પોતાના શરીરની ઊંચાઇ પ્રમાણે એટલે કે કાન કે નાસિકાના છેડા સુધીનો હોવો જોઇએ.

ઉપર પ્રમાણે ઉપધિસંબંધી માહિતીને જાણી–સમજી યથોચિત વિવેકબુદ્ધિના ઉપયોગપૂર્વક શક્ય હોય તેટલી બીનજરૂરિયાતી ચીજોનો ત્યાગ કરી બેદરકારીથી લાગતા અસંયમાદિ દોષોના પરિહાર માટે ઉદ્યત થવું ઘટે.

★

પૂર્વાચાર્ય ભગવંતોએ નિયત કરેલ સંયમની મર્યાદા

સાધુપણું મેળવીને લોકોત્તર પરમ સૌભાગ્યશાલી બનેલ મુમુક્ષુ આત્માને સંયમની આરાધના પ્રતિદિન વધતા વીર્યોલ્લાસપૂર્વક કરવા માટે શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ નિયત કરેલ મન–વચન–કાયાના સદ્વર્ત્તનોનું અવલંબન લેવાની ખાસ જરૂર છે, તેથી જ પ્રાચીન કાલમાં શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ નિયત કરેલ સદ્વર્ત્તનોની મર્યાદાને પહોંચી ન વળવાના બહાને મુગ્ધાત્માઓ મર્યાદાહીન જીવન જીવવા તૈયાર ન થઇ જાય માટે દીર્ઘદર્શી વિવેકી પૂર્વાચાર્ય ભગવંતો સમયે સમયે ગચ્છવ્યવસ્થાના યોગ્ય બંધારણને વ્યવસ્થિત કરી તે તે અલ્પ શક્તિ કે વીર્યોલ્લાસવાળાને પણ સંયમની યોગ્ય મર્યાદામાં ટકી રહેવાની સુંદર વ્યવસ્થા કરતા હતા, તેવી વ્યવસ્થા પ્રાચીન કાલમાં "સાધુ–મર્યાદાપટ્ટક" નામે ઓળખાતી,

તેવા ચાર પટ્ટકોમાંથી વર્ત્તમાનકાલે અમલમાં મૂકી શકાય તેવી વ્યવસ્થાના કેટલાક નિયમો મુમુક્ષુ આત્માના ભાવ–વીર્યોલ્લાસની વૃદ્ધિ અર્થે ચૂંટી કાઢી અહીં આપવામાં આવે છે.

(૧) વિ. સં. ૧૬૪૬ પોષ વદ ૩ શુક્રવારે પાટણમાં જગદ્ગુરુ શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મહારાજે જણાવેલ પટ્ટકમાંથી

૧ રોજ (ઓછામાં ઓછી) એક નવકારવાલી (બાંધી) ગણવી.

૨. હંમેશાં મોટાની સેવા-ચાકરી કરવી.

૩ છતી શક્તિએ હંમેશાં દિવસમાં એક ગાથા અથવા છેવટે એક પદ પણ નવું ભણવું

૪ પડિક્કમણું ઠાયા પછી " इच्छमो अणुसट्ठि " સુધી અર્થાત્ છ આવશ્યક પૂરાં થતાં સુધી તેમજ આહાર કરતાં કે ઉપધિનું પડિલેહણ કરતાં અને માર્ગે ચાલતાં બોલવું નહિં.

૫ બિમારી અને વિહાર વિગેરે કારણ વિના હંમેશાં ઓછામાં ઓછું તિવિહાર બિયાસણું કરવું.

૬ મોટા કારણ સિવાય દિવસે સૂવું નહિં કે રાત્રે પહેલી પોરસીમાં અર્થાત્ સંથારાપોરસી ભણાવ્યા વિના સૂવું નહિં.

૭ ચોમાસીનો છટ્ઠ તથા સંવચ્છરીનો અટ્ઠમ મોટા કારણ વિના મૂકવો નહિ.

૮ ક્રિયા સંબંધી અનુષ્ઠાન-વિધિ કરવાનો વિશેષે કરીને ખપ કરવો અર્થાત્ ક્રિયારુચિ થઇને ક્રિયા કરવામાં તત્પર રહેવું.

૯ પડિલેહણ કર્યા વિનાનું વસ્ત્ર-કાંબલ ન વાપરવું.

૧૦ નીખારેલું (ખેળવાલું, ચમકવાલું કે રંગેલું વસ્ત્ર હોય તો તેનો રંગ પરાવર્ત્તન કરીને વાપરવું અર્થાત્ પાણીમાં નાંખીને રંગ-ચમક-ભભકો ઓછો કરી નાંખીને વાપરવું.

૧૧ ગૃહસ્થો પાસેથી પાછા આપવાની શરતે ઉછીના વસ્ત્ર કે કાંબલ બિલકુલ લેવા નહિ.

(૨) સં. ૧૬૭૭ વૈશાખ સુદ ૭ બુધવારે પુષ્યનક્ષત્રે સાબલીનગરે શ્રી વિજયદેવસૂરિ નિર્મિત મર્યાદાપટ્ટકમાંથી

૧ માસકલ્પની મર્યાદાએ ગીતાર્થે વિહાર કરવો.

૨ સમસ્ત યતિએ માંડલે પ્રતિક્રમણ કરવા આવવું, બાધાનું કારણ હોય તો ગુરુને પૂછ્યા વિના સર્વથા ગેરહાજર ન રહેવું.

૩ રાત્રિએ પૂંજ્યા વિના સર્વથા ન ચાલવું.

૪ ઉઘાડા મુખે (મુહપત્તિ રાખ્યા વિના) સર્વથા કોઇ મુનિએ ન બોલવું.

૫ પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી ત્યાં જ જે ગણવું હોય તે ગણવું અને સંથારાપોરસી ભણાવ્યા પછી પોતાના સ્થાનકે જવું.

૬ પ્રતિક્રમણ ઠાયા પછી "इच्छामो अणुसट्ठिं" સુધી પ્રતિક્રમણમાં ન બોલવું.

૭ પાંચપર્વી કોઇએ વસ્ત્ર ન ધોવા.

૮ આહાર કરતાં કોઇએ ન બોલવું, બોલવાનું કામ પડે તો પાણી પીને બોલવું.

૯ સાધુએ સર્વથા વસ્ત્ર ન ધોવા.

આ નિયમ જેમ બને તેમ ઓછો કે મોડો કાપ કાઢવો પડે તેવી જયણા રાખી અગર બહુ સ્વચ્છ બગલાની પાંખ જેવા ભપકાબંધ કપડા ન રાખવાનો ઉપયોગ રાખી પાળી શકાય તેમ છે.

૧૦ દરરોજ એક ગાથાદિ કંઈ પણ નવું ભણવું.

૧૧ સર્વ મુનિઓએ તિવિહાર બિયાસણું દરરોજ કરવું. શરીરાદિ બાધાને કારણે ગુરુ કહે તેમ કરવું.

૧૨ કોઈ સાધુ-સાધ્વીએ કોઈપણ સ્થલે એકલા ન જવું, મોટે કારણે વડા કહે તેમ કરવું.

૧૩ સાધ્વીએ વ્યાખ્યાનના વખત સિવાય મુનિ પાસે ન આવવું. યતિએ પણ સાધ્વી પાસે ન જવું.

૧૪ સર્વ યતિએ સાધ્વી કે શ્રાવિકા સાથે આલાપ-સંલાપ ન કરવો.

૧૫ યતિએ અપવિત્રાતાદિ કારણ વિના પગ ન ધોવા.

૧૬ ઉજળા વસ્ત્ર સર્વથા કોઇએ ન પહેરવાં.

૧૭ બાલ, ગ્લાન અને વૃદ્ધ સિવાય બીજા સર્વ યતિઓએ પાંચમ, આઠમ, ચૌદશ સર્વથા ઉપવાસ ન મૂકવો, કારણે મૂકવો પડે તો વિગય ન લેવી.

૧૮ ષટ્પર્વીએ સાધુ-સાધ્વીએ વિગય ન લેવી. ચૌદ વર્ષ ઉપરાંતની વય વાળા શિષ્યને પણ ન આપવી, ચૌદ વર્ષની અંદરનાને ભણુતા હોય તો આપવી.

૧૯ દિવસે કારણ વિના સાધુ-સાધ્વીએ ન સૂવું.

૨૦ પ્રતિક્રમણમાં સ્તવન બોલાતું હોય ત્યારે માત્રું કરવા કારણ વિના ન જવું.

૨૧ યતિએ માંહોમાંહે કલેશ ન કરવો અને ગૃહસ્થ દેખતાં કોઇએ એ કલેશની વાત પણ ન કરવી.

૨૨ પડિહારું (ગૃહસ્થ પાસેથી પાછા આપવાની શરતે ઉછીની લાવેલ ચીજ) સર્વથા મોટા કારણ વિના કોઈ સાધુએ ન લેવું.

૨૩ યતિએ કે સાધ્વીએ ઉપાશ્રયની બહાર ન બેસવું.

૨૪ યતિએ શ્રાવિકાને–સાધ્વીને ગીત–રાસ વગેરે ભણાવવા નહિ અને સંભળાવવા નહિ.

૨૫ વિહાર કરતાં સર્વ યતિએ–ઠાણા દીઠ ડંડાસણ રાખવા, પુંજવા–પ્રમાર્જવાનો ખપ વિશેષ રાખવો.

૨૬ સર્વ યતિએ દિન પ્રત્યે ૧૦૦૦ સજ્ઝાય કરવી. તેટલી ન કરી શકે તો ૫૦૦ સજ્ઝાય કરવી, અર્થાત્ તેટલી ગાથાઓ સંભારી જવી.

(૩) સં. ૧૭૧૧ માહ સુદ ૧૩ ગુરુવારે પુષ્યનક્ષત્રે પાટનગરે શ્રી વિજયસિંહસૂરિ પ્રાસાદીકૃત મર્યાદાપટ્ટકમાંથી

૧ સુવિહિત ગીતાર્થની નિશ્રાએ સર્વ યતિઓએ વિહાર કરવો.

૨ યથાશક્તિ નિત્ય ભણુવા–ભણાવવાનો, લખવા–લખી આપવાનો, અર્થ ધારવા–કહેવાનો ઉદ્યમ કરવો. જ્ઞાનાચારમાં છતી શક્તિ ગોપવવી નહિં.

૩ યોગ વહ્યા વિના કોઇએ સિદ્ધાંત વાંચવા નહિં.

૪ દિન પ્રત્યે આઠ થોઇએ ત્રિકાલે દેવ વાંદવાં, જઘન્યપદે એક વાર વાંદવાં.

૫. વહોરવા જતાં કે સ્થંડિલ જતાં માર્ગમાં સર્વથા કોઈએ ન બોલવું, કદાચિત્ બોલવાનું કાર્ય પડે તો બાજુ પર ઊભા રહીને બોલવું.

૬. ઉઘાડે મોઢે બોલવું નહિં તેમજ ક્રિયા કરતાં કે આહાર કરતાં બોલવું નહિં.

૭. એષણાશુદ્ધિ યથાશક્તિ કરવી, તેમાં અસમંજસપણું ન કરવું.

૮. એકલા ગોચરી લેવા સર્વથા ન જવું.

૯. ઉપધિપ્રમુખ પુંજી–પડિલેહીને ઊંચે મૂકવી કે લેવી. ઉપકરણ, પાત્રાં ઉભય ટંક પડિલેહવાં.

૧૦. તળિયા ઉપરાંત પગ ન ધોવા.

૧૧. વડાને દેખાડયા વિના આહાર ન લેવો.

૧૨. એકલી સ્ત્રી સાથે એકલા આલાપ ન કરવો.

૧૩. વસ્ત્ર આઘું–પાછું બાંધી ન મૂકવું, માર્ગે સુખે નિર્વાહ થાય (ઉપાડી શકાય,) બે વાર પઢિલેહણ થાય, અને પલિમંથ (વધુ પડતો સમયનો ભોગ જેની સાચવણી–પડિલેહણાદિમાં આપવો પડે) ન થાય તેટલું ને તેવું જ રાખવું.

૧૪. પુસ્તક ગૃહસ્થને ઘેર સીવીને ન મૂકવું, જ્ઞાનાદિક વૃદ્ધિને અર્થે છૂટું જ રાખવું, કે જેથી તેનો લાભ બીજા લઇ શકે. તેના પર મૂચ્છાં ન કરવી.

૧૫. દિવસના બે ઘડી પહેલી ને બે ઘડી પાછલી આહારપાણી આશ્રી જાળવવી, વિશેષ કારણે પણ સૂર્યોદયાસ્ત વેળા જોવી.

૧૬. દિનપ્રત્યે છતી શક્તિએ માર્ગાદિ કારણ વિના એકાસણાદિ તપ કરવો.

૧૭. પાંચપર્વી વિગય ન લેવી.

૧૮. દરરોજ કાંઈક પણ અભિગ્રહ કરવો.

૧૯. અનાચીર્ણ વસ્તુ ન વહોરવી. શીતકાલ વિના ખજુર, દ્રાક્ષ વગેરે ન લેવા. આર્દ્રા પછી કાચી ખાંડ ન વહોરવી.

૨૦. દિન પ્રત્યે છતી શક્તિએ ૧૦–૨૦ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

૨૧. દશવિધિ સામાચારી વિશેષ પ્રકારે પાળવી.

(૪) સં. ૧૭૭૩ મહા સુદ ૨ સોમવારે ભ. શ્રી વિજયક્ષમાસૂરીશ્વરકૃત મર્યાદાપટ્ટકમાંથી

૧. નિત્યપ્રતિ એકાસણાં કરવાં. કારણવિશેષે ઔષધાદિની જયણા.

૨. બીજા સાધુને સજઝાય કીધા વિના સ્થંડિલ ભૂમિકાએ જાવા ન દેવા, કદાપિ જરૂર બાધા હોય તો પણ તેમની આજ્ઞા માંગીને જાવું.

૩. પાટે ગીતાર્થ બેસે.

૪. કેટલાક ગીતાર્થો નગરપંડોલીયા–દેશપંડોલિયા (ઠેકેદાર) થઇ રહ્યા છે, તે સર્વ યતિઓને દેશ પરાવર્ત્ત કરવા, ૩ તથા ૭ વર્ષ દેશમાં રાખવા. પછી વળી દેશપરાવર્ત્ત કરવા.

૫. સ્થાન—સ્થિરવાસની આજ્ઞા વૃદ્ધ હોય–વિહારશક્તિ ન હોય તેને આપવી.

૬. ગીતાર્થની સેવા અર્થે એક શિષ્ય પાસે રહે.

૭. સાધુ સમસ્તે સંધ્યાએ કે અસૂરે સવારે ન નીસરવું.

ઉપર મુજબના ચારે પટ્ટકોમાંથી તારવી કાઢેલ ઉપયોગી મર્યાદાસૂત્રો વિવેકીએ અવશ્ય યથાશક્તિ ધ્યાનમાં રાખી જીવનને સંયમની પરિણિતિની રમણુતાવાળું બનાવવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઇએ.

શું કરવાથી પ્રાયશ્ચિત આવે ?

વીતરાગ પરમાત્માના શાસનમાં આરાધના કરનારાઓને સતત ઉપયોગપૂર્વક જાળવી રાખવા જેવા આરાધકભાવે ટકાવી રાખવા માટે જ્ઞાનાદિસાધક પ્રવૃત્તિમાં અનાભાગોદિ કારણે થઈ જતા અસદ્‌વર્ત્તનોમાંથી પાછા હઠવાની જાગૃતિ પ્રધાનપણે જરૂરી વર્ણવી છે.

તે અંગે સાધુજીવનમાં જે જે પ્રવૃત્તિઓ અસદ્‌વર્ત્તનરૂપે જ્ઞાની ભગવંતોએ શાસ્ત્રોમાં વિસ્તારથી જણાવી છે, તેમાંની કેટલીક મુમુક્ષુ આત્માને સાવધાની કેળવવા ઉપયોગી થઈ પડે તે શુભ આશયથી જણાવાય છે.

અસદ્‌વર્ત્તનોની યાદી

૧ રોજ ત્રિકાલ ચૈત્યવંદન (દહેરાસર-દર્શનાદિ) ન કરે તો.

૨ અવિધિથી ચૈત્યવંદન કરે તો.

૩ પોતાની શોભા-પૂજા માટે ફલ-ફૂલ બીજાદિની વિરાધના કરે તો.

૪ ચૈત્યવંદન કે સ્વાધ્યાય કરતાં કે સ્તવન બોલતાં અંતરાય કરે તો.

૫ પ્રતિક્રમણ ન કરે તો.

૬ બેઠા પ્રતિક્રમણ કરે તો.

૭ અનુપયોગથી કરે તો.

૮ પ્રતિક્રમણના સમયનું ઉલ્લંઘન કરે તો.

૯ સંથારામાં સૂતાં સૂતાં પ્રતિક્રમણ કરે તો.

૧૦ સંથારામાં બેસીને પ્રતિક્રમણ કરે તો.

૧૧ માંડલીમાં પ્રતિક્રમણ ન કરે તો.

૧૨ સર્વશ્રમણસંઘની ત્રિવિધે ત્રિવિધે ક્ષમાપના કર્યા વગર પ્રતિક્રમણ કરે તો (એટલે કે કોઇની સાથે કષાયાદિ થયો હોય તો તેની શાંતિ કર્યા વિના પ્રતિક્રમણ કરે તો.)

૧૩ પદેપદની ઉચ્ચારશુદ્ધિના ઉપયોગ વિના પ્રતિક્રમણ કરે તો.

૧૪ પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના સંથારામાં કે પાટ પર સૂઈ જાય તો.

૧૫ દિવસે સૂએ તો.

૧૬ અનુપયોગે કે અવિધિએ ઉપધિ–વસતિનું પડિલેહણ કરે તો.

૧૭. પડિલેહણ કર્યા વિનાની ઉપધિ વાપરે તો.

૧૮ પડિલેહણ કરી સંથારાભૂમિએ કાજો ન લે તો. અગર અજયણાએ કાજો પરઠવે તો.

૧૯ પડિલેહણ પછી થુંકવા આદિની કુંડીની ભસ્માદિને ન પરઠવે તો, અગર સૂર્યોદય પહેલાં પરઠવે તો.

૨૦ વનસ્પતિ અને ત્રસ જીવવાળી ભૂમિએ માત્રું આદિ પરઠવે તો.

૨૧ પરિષ્ઠાપનિકા ભૂમિનું વિધિપૂર્વક પડિલેહણ ન કરે તો.

૨૨ વગર મુહપત્તિએ ક્રિયા કરે તો કે બગાસું કે વાચનાદિ સ્વાધ્યાય કરે તો.

૨૩ સાવરણીથી કાજો કાઢે તો.

૨૪ સૂર્યોદય પછી પહેલા પહોરમાં એક ઘડી બાકી રહે ત્યાં સુધી નવું ન ભણે તો અગર સ્વાધ્યાય ન કરે તો.

૨૫ દિવસના પહેલા પહોરે સ્વાધ્યાયને બદલે વિકથા કરે તો.

૨૬ સ્વાધ્યાયાદિની શક્તિ ન હોય તો દિવસના પહેલા પહોરે નવકારમંત્રનું સ્મરણ ન કરે તો.

૨૭ વ્યાખ્યાન ન સાંભળે તો અગર વાચનાદિ સ્વાધ્યાય કે અર્થ ગ્રહણ ન કરે તો.

૨૮ પ્રતિક્રમણ–વાચના કે સ્વાધ્યાય કરતાં, ચાલતાં કે ઊભાં રહેતાં કે તેઉકાયની ઉજેહી પડતાં શરીરાદિનો સંકોચ ન કરે તો.

૨૯ થઈ ગયેલ પાપોની આલોચના કરી ગુરુ પાસે પ્રાયશ્ચિત ન લે તો.

૩૦ પહેલી કે બીજી પોરસીમાં ફરવાની દૃષ્ટિએ ઉપાશ્રય બહાર જાય તો.

૩૧ ગૃહસ્થના ઘર પાસે અશુચિ કરે તો.

૩૨ રાત્રે ઠલ્લે જાય તો.

૩૩ દિવસે જોઈ ન રાખેલ (વગર પડિલેહેલી) ભૂમિએ રાત્રે ઠલ્લો–માત્રું પરઠવે તો.

૩૪ પહેલા કે બીજા પહોરમાં સ્વાધ્યાયાદિ પડતો મૂકીને વિકથા, અનુપયોગી વાતો કે આર્ત્તાદિધ્યાનને પોષક કથાઓ કરે કે ઉદીરે તો.

૩૫ ઉપાશ્રયમાંથી નિકળતાં " आवस्सही " ન બોલે તો.

૩૬ ઉપાશ્રયમાં પેસતાં " णिसिही " ન બોલે તો.

૩૭ વારંવાર ઉપાશ્રયમાંથી બહાર જાય તો.

૩૮ ગુરુ આજ્ઞાથી ગોચરી આદિ માટે વસતિમાંથી બહાર ગયા પછી રસ્તા વચ્ચે ગમે ત્યાં કથા–વિકથાદિ કરે તો.

૩૯ (મોજા આદિ) પગરખાનો ઉપયોગ કરે તો.

૪૦ વિચારપૂર્વક, મધુર, થોડું, કામ પૂરતું, ગર્વરહિત, તુચ્છકારરહિત, નિર્દોષ અને સ્વપરહિતકારી ભાષા ન બોલે તો.

૪૧ સાવદ્ય ભાષા બોલે તો.

૪૨ વધારે બોલ બોલ કરે તો.

૪૩ 'જ'કારના પ્રયોગપૂર્વક બોલે તો.

૪૪ કષાય કરે કે ઉદીરે તો.

૪૫ કષાયની શાંતિ કર્યા વિના વાપરે કે રાતવાસી કષાય રાખે તો.

૪૬ મર્મભેદી, પરુષ, કર્કશ, અનિષ્ટ નિષ્ઠુર વચનો બોલે તો.

૪૭ કચકચાટ, લડાઈ, ઝઘડો, ટંટો કરે તો. અસભ્ય ભાષા કે અપશબ્દો બોલે તો.

૪૮ વડીલોની અવહેલના કરે તો.

૪૯ ગચ્છ, સંઘ કે માંડલીની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે તો.

૫૦ અયોગ્યને સૂત્રાર્થ ભણાવે કે અવિધિથી સારણા-વારણાદિ કરે તો.

૫૧ બેસતા કે ઊભા થતાં સંડાસા (સાંધા)ઓનું પ્રમાર્જન ન કરે તો.

૫૨ કોઇપણ ચીજને લેતાં-મૂકતાં પૂંજવા-પ્રમાર્જવાનો ઉપયોગ ન રાખે તો. જેમ તેમ લે-મૂકે તો.

૫૩ સંયમની સાધનાને અનુકૂલ ઉપધિ જરૂર કરતાં વધારે રાખે તો.

૫૪ ઓઘાને ખભા પર કુહાડાની જેમ રાખે તો.

૫૫ કપડાં, ઓઘો કે દાંડાનો અવિધિથી ઉપયોગ કરે તો.

૫૬ અંગોપાંગ દબાવવા-આદિ શરીરશુશ્રુષા કરાવે તો.

૫૭ બેકાળજીથી કંઈપણ સંયમોપકરણ ખોવાઇ જાય તો.

૫૮ જાણ્યે-અજાણ્યે વિજળી વરસાદનો સંઘટ્ટો થાય તો.

૫૯ સ્રીનો પરંપરાએ પણ સંઘટ્ટો થાય તો.

૬૦ અકલ્પ્ય વસ્તુનું ગ્રહણ કરે તો.

૬૧ ગોચરી ગયે છતે કથા-વિકથાદિ કરે તો.

૬૨ ગોચરી જે રીતે જે ક્રમથી વહોરી હોય તે રીતે ગુરુ પાસે ન આલોવે તો.

૬૩ પચ્ચક્ખાણ પાર્યા વિના ગોચરી વાપરે તો.

૬૪ સાધુઓની ભક્તિ કર્યા વિના ગોચરી વાપરે તો.

૬૫ વાપરતાં કે ગોચરી વહેંચતા દાણા વેરે તો.

૬૬ વિવિધ પ્રકારોથી રસોના આસ્વાદપૂર્વક ગોચરી વાપરે તો.

૬૭ સ્વાદિષ્ટ વસ્તુમાં રાગ કરે તો.

૬૮ કાઉસ્સગ્ગ કર્યા વિના (ગુરુની સંમતિ લીધા વિના) વિગય વાપરે તો.

૬૯ બે વિગયથી વધારે વાપરે તો.

૭૦ નિષ્પ્રયોજન (સ્વાદદૃષ્ટિથી) વિગય વાપરે તો.

૭૧ ગ્લાન નિમિત્તની ચીજ ગ્લાનને આપ્યા વિના વાપરી જાય તો.

૭૨ ગ્લાનની ભક્તિ કર્યા વિના વાપરે તો.

૭૩ પોતાના બધા કામ પડતા મૂકી ગ્લાનની ભક્તિ ન કરે તો.

૭૪ ગ્લાનની ભક્તિના બહાને પોતાના સ્વાધ્યાયાદિમાં પ્રમાદ કરે તો.

૭૫ ગ્લાનાવસ્થામાં કારણે સેવવા પડેલ દોષોનું પ્રાયશ્ચિત ન લે તો.

૭૬ ગ્લાનનાં કહેતાની સાથે જ તેનું કામ ન કરે તો.

૭૭ ગોચરીના બેંતાલીસ દોષોની યથાશક્ય જયણા ન રાખે તો.

૭૮ *છ કારણ સિવાય ગોચરી વાપરે તો.

૭૯ વાપરતી વખતે સારી-ખરાબ ચીજની કે તેના આપનારની પ્રશંસા-નિંદા કરે તો.

૮૦ રસલોલુપતાથી પદાર્થને વધુ સ્વાદિષ્ટ બનાવી વાપરે તો.

૮૧ છતી શક્તિએ આઠમ, ચૌદશ કે જ્ઞાનપાંચમે ઉપવાસ, ચોમાસીનો છઠ્ઠ કે સંવચ્છરીનો અઠ્ઠમ ન કરે તો.

૮૨ સંયમના ઉપકરણો વ્યવસ્થિત સંભાળપૂર્વક ન રાખે તો.

૮૩ પાત્રા બાંધતાં ઝોળીની ગાંઠ ન છોડે તો.

૮૪ ગોચરી વાપર્યા પછી માંડલીનો કાજો ન લે તો.

૮૫ સાંજના પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી વિધિપૂર્વક ઉપયોગ સાથે સ્વાધ્યાય (પહેલો પહોર પૂરો ન થાય ત્યાં સુધી) ન કરે તો.

૮૬ પ્રથમ પોરસી પૂરી થયા વિના સંથારો પાથરે તો.

૮૭ સંથારો પાથર્યા વિના સૂઇ જાય તો.

૮૮ વગર પડિલેહેલી જગ્યાએ સંથારો કરે તો.

૮૯ અવિધિથી સંથારો કરે તો.

૯૦ ઉત્તરપટ્ટો ન પાથરે તો.

૯૧ બેવડો ઉત્તરપટ્ટો પાથરે તો.

---

* આ કારણો આ જ પુસ્તકના પા. ૧૦૪ ઉપર વર્ણવેલા છે.

૯૨ સર્વ જીવરાશિને સાચા દિલથી ક્ષમાપના કર્યા વિના સૂઇ જાય તો.

૯૩ આહાર, ઉપધિ અને શરીરને સાગારિક રીતે વોસિરાવ્યા વિના સૂઇ જાય તો.

૯૪ કાનમાં રૂના કુંડલ નાખ્યા વિના સૂઇ જાય તો.

૯૫ સંથારામાં સૂતી વખતે ગુરુપરંપરાગત મંત્રાક્ષરોથી આત્મરક્ષા કર્યા વિના સૂએ તો.

૯૬ અનિત્યાદિ બાર ભાવનાઓ વિચાર્યા વિના સૂએ તો.

૯૭ રાત્રે છીંક, બગાસું કે ઉધરસ ખાય, અગર તેની યોગ્ય જયણા ન સાચવે તો.

૯૮ ઊંઘ પૂરી થયા પછી પણ પ્રમાદાદિથી મર્યાદા ઉપરાંત સંથારામાં પડ્યા રહે તો.

૯૯ સચિત્ત પૃથિવી આદિ છ કાયનો જાણતાં અજાણતાં સાક્ષાત્ કે પરંપરાએ સંઘટ્ટો થાય તો.

૧૦૦ વાપર્યા પછીનું ચૈત્યવંદન ન કરે તો.

૧૦૧ શાસ્ત્રીય મર્યાદાનુસાર સંયમી જીવન જીવવા માટે બેદરકારી સેવે તો.

આ મુજબ કેટલીક સંયમ વિરુદ્ધ આચરણાઓ જાણવી, તેના આસેવનથી સંયમારાધના દુષિત થાય છે, માટે સદ્‌ગુરુ પાસે તેનું યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત લઇ સંયમની આરાધના નિર્મલ કરવા માટે જાગૃત રહેવું જોઇએ.

આ નોંધ પરમપવિત્ર શ્રી મહાનિશીથસૂત્ર આદિ આગમિક આચારગ્રંથોના આધારે તૈયાર કરી છે.

સંયમોપયોગી અંતર્નિરીક્ષણ માટે જરૂરી કાર્યવ્યવસ્થા પત્રક

સયમી આત્માની દરેક પ્રવૃત્તિ જ્ઞાનીઓની આજ્ઞા પ્રમાણેની હોય છે, પણ તેમાં સફળતાપૂર્વક પ્રયત્નની ભૂમિકા માટે આપણી શક્તિઓ મન-વચન-કાયા દ્વારા કઈ બાજુ વહે છે! તેની સાચી જાણકારી માટે નીચે નાના પ્રમાણમાં રૂપરેખા આપી છે.

આ મુજબ વિવેકી આરાધકને ગુરુગમથી કરવાથી મનોબળ, વાણી, સંયમ અને શારીરિક સફલ પ્રવૃત્તિઓ આપોઆપ વિકસે છે.

સવારે કેટલા વાગે ઉઠ્યા?
કેટલો જાપ કર્યો?
કેટલા શ્લોક વાંચ્યા?
કેટલા શ્લોક કંઠસ્થ કર્યા?
કેટલો વખત જ્ઞાનગોષ્ઠી કરી?
કેટલો વખત મૌન રહ્યા?
કેટલો વખત વિકારીભાવ ઉપજ્યા?
બીજાનું કામ પરમાર્થ વૃત્તિથી કર્યું કે નહિ?
કેટલીવાર અસત્ય ભાષણ?
કેટલીવાર માયા પ્રયોગ?
કેટલીવાર ક્રોધ થયો?
કેટલીવાર ચીડાણા?
કેટલો સમય ફોગટ ગુમાવ્યો?
શાસ્ત્રોનું વાંચન-શ્રવણ કર્યું?
આજે ખાસ રીતે કયા ગુણની કેળવણી કરી?
આજે કયા દોષને ટાળવાનો પ્રયત્ન કર્યો?
આજે કઈ કુટેવને તજવા સક્રિયતા થઈ?
આજે કુટેવને વર્જવાના પ્રયત્નમાં સફળ કે નિષ્ફળ?

આજે કઇ ઇન્દ્રિય સૌથી
પ્રબળ બની ?
આજે ગુરુવિનયમાં કયાં બેદર-
કારી કરી ?
ક્રિયાની શુદ્ધિમાં કયાં „
પ્રતિ૦ માં બોલ્યા ?
પડિ૦ માં „
વાંદણાં ખમા૦ ની મર્યાદા
સાચવી ?
દ્રવ્ય કેટલા વાપર્યા ?
નિદ્રા-પ્રમાદ થયો ?
વિકથા કરી ?
પચ્ચખ્ખાણ શું કર્યું ?
સ્વાધ્યાય કેટલો કર્યો ?

મુહપત્તિનો ઉપયોગ રહ્યો ?
ચાલવામાં ઇર્યાસમિતિ
જળવાઇ ?
ગોચરીના ૪૨ દોષમાંથી
કયા દોષ લાગ્યા ?
માંડળીનાં પાંચ દોષમાંથી
કયો દોષ લાગ્યો ?
પુજવા-પ્રમાર્જવાનો બરાબર
ઉપયોગ રહ્યો ?
ગૃહસ્થ અધર્મ પામે તેવું
વર્તન કર્યું ?
અવિનય-ઉદ્ધતાઇનો પ્રસંગ
આવ્યો ?

"આ રીતે વ્યક્તિગત ગુણ-દોષોના પ્રશ્નો ઉભા કરી તેના ઉપર સૂક્ષ્મચિંતન કરવાથી સંયમ માર્ગે સ્ફુર્તિનું બળ વધે છે."

સાધુ જીવનની રૂપરેખા

૧ રાતના કેટલા કલાક નિદ્રા લીધી?

છ કલાકની નિદ્રા પૂરતી ગણાય. રાત્રે દશ વાગે સૂવું અને ચાર વાગે ઊઠવું જોઇએ.

જરૂર કરતાં વધારે સુવાથી જડતા વધે છે અને મગજશક્તિ નબળી પડે છે.

આરાધનામાં આગળ વધવા માટે નિદ્રાને ઘટાડતા જવું જોઇએ, નિદ્રા એ સર્વઘાતી પ્રકૃતિ છે એ ભુલવું નહિ. ત્રણ ત્રણ માસે અડધો અડધો કલાક નિદ્રા ઘટાડવાથી બાર માસ બાદ ચાર કલાકની નિદ્રા સુધી પહોંચી શકાય છે.

શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીએ છદ્મસ્થકાળમાં ૧૦૦૦ વર્ષમાં અહોરાત્રિ અને વીર પ્રભુએ સાડાબાર વર્ષનાં છદ્મસ્થ કાળમાં અન્તર્મુહૂર્ત્તની નિદ્રા લીધી હતી.

સુતી વખતે મનમાં અમુક સમયે ઉઠવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરવાથી તે જ સમયે ઉઠી શકાય છે.

૨ સવારે કેટલા વાગે ઉઠયા?

બ્રાહ્મ મુહૂર્તમાં જાગૃત થઈ જવું જોઇએ.

શાસ્ત્રોમાં સાધુ માટે બે પ્રહરની નિદ્રા કહેલી છે. તેમાં પદસ્થોને એક પ્રહર નિદ્રા કહી છે.

જાપ–ધ્યાન–સ્વાધ્યાયાદિ માટે બ્રાહ્મમુહૂર્ત જ સર્વોત્તમ છે.

મન વગર પ્રયત્ને તે સમયે શુભ ધ્યાનમાં જોડાઈ શકે છે. તે સમયે શાંત વાતાવરણ હોવાથી શાશ્વત જીવનને અનુભવવાનું સામર્થ્ય રહેલું હોય છે.

ઉચ્ચ વિચારો તથા સંયોગોને પોતાના તરફ આકર્ષવાનું ખાસ રહસ્ય અને બળ પ્રભાતના સમયમાં રહેલું છે.

૩ કેટલો જાપ કર્યો ?

આ કલિયુગમાં જાપ આત્મજ્ઞાન માટે સ્હેલામાં સ્હેલો ઉપાય છે.

જાપ સમાધિમાં પરિણમે છે.

વારંવાર નામ સ્મરણ એ જાપ છે. તેનાં ત્રણ પ્રકાર છે.

વૈખરી (સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણરૂપ) ઉપાંશુ (અન્તર્જલ્પાકાર) અને માનસિક.

જાપ માટે દરેકે ૧૦૮ પારાની માળા રાખવી જોઈએ.

મનને ઈશ્વર તરફ વાળવા માળા એ ચાબુક છે.

વૈખરી અને ઉપાંશુ જાપ કરતાં માનસિક જાપ દશ હજારગણું ફળ આપે છે.

રોજ ૧૦૮ વાર નમસ્કાર મહામંત્રનો જાપ કરવો જ જોઈએ. ભગવાનનું નામ લેવાથી વિકાસનો માર્ગ ખુલે છે. શરીર સાથેની એકતાથી છૂટા થવાય છે. શુદ્ધ ભાવ અને પ્રેમભક્તિથી ભગવાનનું નામ લેનાર પ્રભુ સાથે એકતા અનુભવે છે.

સૌથી શ્રેષ્ઠ માનસિક જાપ છે. જેમાં જીભ કે હોઠ હાલે નહિ.

૪ કેટલા શ્લોકનું વાંચન કર્યું ?

શાસ્ત્રના વાંચનથી આત્મા તત્ત્વનો જ્ઞાતા બને છે. લાંબા વાંચનથી બહુશ્રુત થવાય છે.

અતિશય જ્ઞાનીઓના વિરહમાં શાસ્ત્ર વાંચન એ જ આત્મોદ્ધારનો પરમ માર્ગ છે.

શાસ્ત્રનું વાંચન પંક્તિઓ લગાવવા પુરતું જ ન રહેવું જોઇએ. પણ જીવનમાં વણી લેવું જોઇએ.

રોજ ૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણ જરૂર વાંચવું.

૫ કેટલા શ્લોક કંઠસ્થ કર્યા ?

શાસ્ત્રના શ્લોક યા ગાથા કે ગદ્ય કંઠાગ્ર રાખવાથી વૈરાગ્ય શુદ્ધ થાય છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય છે, છ મહિને પણ એક ગાથા થાય તો પણ ગોખવાનું જારી રાખવું

રોજ ૧ કલાક તો ગોખવું.

બપ્પભટ્ટસૂરિ રોજ ૭૦૦ શ્લોક ગોખતા હતા.

૬ કેટલો વખત સત્સંગ કર્યો ?

સત્સંગનો પ્રભાવ અચિંત્ય છે. જ્ઞાની, ધ્યાની, ત્યાગી કે યોગી એવા ગુણીજનનો સમાગમ મહાન લાભ આપે છે. પુણ્યવાનોને જ તેનો સમાગમ થાય છે. સંગ થયા પછી પણ તેનો લાભ થોડા જ આત્માઓ લઇ શકે છે. સત્સંગની એક ક્ષણ પાપી આત્માને ઉદ્ધારનારી થાય છે. તેમની સેવા, વચન ઉપદેશનું શ્રવણ કષાયથી સળગતાને શાંત કરે છે. તેવા સત્સંગનો સાક્ષાત્ લાભ ન મળે ત્યારે તેમનાં પુસ્તકોનું વાંચન મનન પણ લાભદાયી છે.

૭ કેટલો વખત સદુપદેશ સાંભળ્યો?

સદુપદેશ એ આત્માની આધ્યાત્મિક પ્રગતિમાં અસાધારણ કારણ છે.

હિતમાં પ્રવૃત્તિ અને અહિતમાં નિવૃત્તિ કરાવનાર સદુપદેશ જ છે.

આજે ઉપદેશ શ્રવણનો રસ ઉડતો જાય છે તે વ્યાજબી નથી.

સદુપદેશમાં અનેક ગ્રન્થોનું દોહન મળે છે જ્યારે વાંચી જવામાં એક જ ગ્રંથનું જ્ઞાન મળે છે.

૮ કેટલો વખત મૌન રહ્યા?

નિરર્થક વાતો કરવાથી અને ગપ્પાં મારવાથી શક્તિનો દુર્વ્યય થાય છે.

મૌન રહેવાથી વિચારબળ વધે છે. તેમજ બોલબોલ કરવાની કુટેવ ઉપર કાબુ આવે છે. બહુ બોલનારથી અસત્ય કે સાવદ્ય બોલાઇ જાય છે.

મૌન એ સત્યવ્રતના પાલનમાં અને કષાયના નિગ્રહમાં ઘણીજ મદદ કરે છે.

રોજ ઓછામાં ઓછું એક કલાક મૌન રહેવું જ જોઇએ.

મૌન કરતી વખતે ઉચ્ચ વિચારો, જાપ, ધ્યાન કે સ્વાધ્યાય કરવો.

૯ કેટલો વખત માંડલીના કાર્યમાં ગાળ્યો?

માંડલીનું કામ એ પ્રત્યેકની ફરજ છે, તે કામ વેઠની જેમ નહિ કરવું, પણ આત્મ નિસ્તારનું કારણ સમજી કરવું જોઇએ.

૧૦ પચ્ચકખાણ શું કર્યું ?

તપ એ નિર્જરાનું પરમ અંગ છે. સશક્ત સાધુએ ઓછામાં ઓછું એકાસણું કરવું જોઇએ. એકાસણું કરવાથી સ્વાધ્યાયનો ટાઇમ બહુ મળે છે. આત્માનો સ્વભાવ અણાહારી છે, એ વાતનું સ્મરણ એકાસણા સિવાય સાનુબંધ ન ટકે.

૧૧ કેટલી વાર અસત્ય બોલાયું ?

સત્ય જગતમાં વિજયવંત છે. સત્યવાદીને કોઇ ચિંતા હોતી નથી. તેનું મન હંમેશા શાંત અને પવિત્ર રહે છે. તેને બધા પૂજ્ય તરીકે જુવે છે.

બાર વરસ સતત સત્ય બોલવાથી વાગ્લબ્ધિ અને વચન-સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

ક્રોધથી, લોભથી, ભયથી અને હાસ્યથી અસત્ય બોલી જવાય છે. માટે તેનાથી સદા દૂર ને દૂર રહેવું. મહારાજા કુમારપાળ ભૂલથી અસત્ય બોલવાનું પ્રાયશ્ચિત આયંબિલ કરતા હતા.

૧૧ કેટલી વાર ગુસ્સે થવાયું ?

શાંતિનો શત્રુ ગુસ્સો છે. હૃદયમાં રાખેલી કામના પૂર્ણ ન થાય ત્યારે ગુસ્સો આવે છે.

ક્ષમા, પ્રેમ, અહિંસા અને લઘુતાથી ગુસ્સો નાશ પામે છે.

ક્ષમાદિ ગુણો ઉશ્કેરાએલા જ્ઞાનતંતુઓને શાંત કરે છે.

ગુસ્સો હોય ત્યાં સુધી કાંઇ પણ ખાવું પીવું નહિં.

પરમેષ્ઠિનો જાપ કરવાથી ગુસ્સો શમી જાય છે.

તેમ છતાં ગુસ્સો ન શમાય તો એ સ્થાનનો થોડા સમય માટે ત્યાગ કરવો અને એકાંતમાં જઈ પ્રભુની પ્રાર્થના કરવી આથી ગુસ્સો જિતવાનું બળ પ્રાપ્ત થાશે. ગુસ્સાથી પ્રીતિનો નાશ થાય છે. ક્રોડ પૂર્વ સુધી પાળેલ સંયમનું ફળ નષ્ટ થાય છે.

સાધુની દિનચર્યા

રાત્રિનો છેલ્લો પહોર શરૂ થતાં નિદ્રા છોડી પંચપરમેષ્ઠિ-સ્મરણ, આત્મનિરીક્ષણ તથા ગુરુચરણે નમસ્કાર કરવો, પછી કુસ્વપ્નશુદ્ધિનો કાયોત્સર્ગ કરવા પૂર્વક ચૈત્યવંદન અને સજ્ઝાય કરી સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવું.

પછી પ્રતિક્રમણ કરી વસ્ત્ર રજોહરણાદિની પ્રતિલેખના કરવી એટલે સૂર્યોદય થાય પછી સૂત્રપોરિસીમાં સૂત્રાધ્યયન કરી છ ઘડી દિન થયે પાત્ર પ્રતિલેખના કરવી.

પછી મંદિરે દર્શન–ચૈત્યવંદન કરી અર્થ પોરિસીમાં સૂત્રાર્થનું અધ્યયન કરવું. ગામમાં ભિક્ષાના અવસરે ગોચરી (ગાય કોઈને કિલામણા ન પહોંચાડતી ચરે એ રીતની ભિક્ષા) લેવા માટે જવું.

એમાં ૪૨ દોષ ત્યજી અનેક ફરતા ફરતી ઘરોમાંથી ભિક્ષા લાવી ગુરુને દેખાડતાં ગોચરી લીધાની વિગત રજુ કરવી.

પછી પચ્ચકખાણ પારી સજ્ઝાય ધ્યાન કરી આચાર્ય બાલ–ગ્લાન–તપસ્વી–મહેમાન વિગેરેની ભક્તિ કરી રાગ–દ્વેષાદિરૂપ માંડલીના પાંચ દોષ ટાળીને આહાર વાપરવો.

પછી ગામ બહાર સ્થંડિલ (નિર્જીવ એકાંત ભૂમિએ) શૌચાર્થ જઈ આવી ત્રીજા પહોરના અંતે વસ્ત્ર–પાત્રાદિને વ્યવસ્થિત મુકવા.

પછી ચોથા પહોરે સ્વાધ્યાય કરી વસ્ત્ર-પાત્રાદિની પ્રતિલેખના, ગુરુવંદન, પચ્ચકખાણ કરીને રાત્રિના લઘુશંકાદિ અર્થે જવું પડે તેની જગ્યા જોઇ પ્રતિક્રમણ કરવું.

ત્યારબાદ ગુરુની ઉપાસના કરી રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે સ્વાધ્યાય કરીને સંથારાપોરિસી ભણાવી શયન કરવું. આ ઉપરાંત સાધુજીવનના મુખ્ય કર્તવ્યો નીચે મુજબ છે.

(૧) સાધુ જીવનમાં બધું જ ગુરુને પૂછીને કરવાનું હોય છે.

(૨) બિમાર મુનિની સેવા પર ખાસ લક્ષ આપવાનું હોય છે.

(૩) આચાર્યાદિની સેવા તથા ગુર્વાદિકનો વિનય ભક્તિ આદિ અત્યંત જરૂરી છે.

(૪) દરેકે દરેક સ્ખલનાઓનું ગુરુ આગળ બાળભાવે પ્રકાશનપૂર્વક પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું.

(૫) શકયતાએ વિગઇઓનો ત્યાગ કરવો.

(૬) પર્વ તિથિએ વિશેષ તપ કરવો.

(૭) વર્ષમાં ત્રણ યા બે વાર કેશનો હાથેથી લોચ કરવો.

(૮) શેષકાળમાં ગામોગામ વિહારની મર્યાદા જાળવવી.

(૯) સૂત્ર-અર્થનું ખૂબ ખૂબ પારાયણ-મનન વિગેરે કરતા રહેવું.

(૧૦) મનને આંતર ભાવમાંથી બાહ્યભાવમાં લઈ જાય

એવી કોઇ વાણી, વિચાર કે વર્તાવ કરવાનો નહિ. માટે જ ગૃહસ્થ પુરુષોનો પણ ખાસ સંસર્ગ કરવો નહિ.

(૧૧) સાધુ જીવનમાં ઇચ્છાકાર આદિ દશ પ્રકારની સામાચારી, બીજા અનેક પ્રકારનાં આચાર, અષ્ટ પ્રવચનમાતા (સમિતિગુપ્તિ), સંવર, નિર્જરા, અને પંચાચારનું પાલન કરવાનું લક્ષ્ય રાખી ગુરુગમથી તેની જાણકારી મેળવવી.

સંયમ પાલનની વિશિષ્ટ મર્યાદાઓ

૧ વિગઈ વાપરવી તે સાધુ માટે પાપ છે, કારણે ગુરુ મહારાજની અનુજ્ઞા મેળવીને પ્રમાણસર વાપરવા ઉપયોગ રાખવો.

૨ દિવસે ઉંઘવું તે સાધુ માટે દૂષણ છે.

૩ દોડવું કે જલદી ચાલવું તથા રસ્તે ચાલતાં હસવું કે વાતો કરવી સાધુ માટે ઉચિત નથી.

૪ ભૂલ થઇ જાય તો સરલ ભાવે ગુરુ મહારાજ આગળ નિખાલસતાથી એકરાર કરવો જોઇએ.

૫ કપડાનો કાપ બહુ મેલા થયા પહેલાં ન જ કાઢવો.

૬ વારંવાર વાપરવું કે વાસના પોષવા ખાતર વાપરવું ઉચિત નથી.

૭ સારી વસ્તુ આપણી પાસે આવી હોય તો બીજા સાધુની ભક્તિ કરવી જોઇએ.

૮ ગુરુ મહારાજ આવે ત્યારે "મત્થએણ વંદામિ" કહેતાં જ ઉભા થવું જોઇએ.

૯ પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ ગુરુઆજ્ઞા થયા પછી કદી પણ ન કરવો.

"બહુવેલ સંદિસાઉં" આ આદેશના મર્મને સમજવાની જરૂર છે.

૧૦ કોઇપણ ચીજ મંગાવવી હોય કે કંઇપણ કામ કરવું હોય તો ગુરુ મહારાજને પૂછવું જોઇએ.

૧૧ બંને ટંકનું પ્રતિક્રમણ મર્યાદાપૂર્વક શુદ્ધ ઉચ્ચાર સાથે મનની એકાગ્રતાપૂર્વક કરવું જોઇએ.

૧૨ મુહપત્તિનો ઉપયોગ બરાબર જાળવવો.

૧૩ શ્રાવકો-ગૃહસ્થોને 'આવો જાઓ' 'બેસો' 'આ કરો-તે કરો" એમ કહેવાય નહિં.

૧૪ રસ્તામાં ચાલતાં આડું અવળું જોવું નહિ, વાતો કરવી નહિં, ભણવું, ગોખવું કે આવૃત્તિ પુનરાવર્તનાદિ પણ ન કરવું.

૧૫ ઇર્યાસમિતિનો ઉપયોગ બરાબર જાળવવો.

૧૬ કોઈની પણ નિંદા સાંભળવી કે બોલવી નહિં.

૧૭ સ્ત્રીને જાણી-જોઇને આંખથી ધારી જોવી નહિં.

૧૮ વાપરતાં પહેલાં પાતરામાં અને પડિલેહણ વખતે વસ્ત્રાદિમાં બરાબર દૃષ્ટિ પડિલેહણ કરવું જોઇએ.

૧૯ બીજા સાધુના પાતરાં તરફ નજર ન કરવી કે–'એને શું આપ્યું ? કે, 'એણે શું વાપર્યું' આદિ.

૨૦ સાધુએ શરીરને અનુપયોગી ચીજો વાપરવાની ટેવ છોડવી જોઈએ.

૨૧ ઓછું, સાદું અને વૃત્તિ સંક્ષેપપૂર્વક વાપરવાથી સારી ભાવનાઓ આવે છે.

૨૨ કોઈપણ સાધુ કામ બતાવે તો હર્ષપૂર્વક તે કામ કરવા તૈયાર થવું જોઈએ.

૨૩ સંયમના ઉપકરણો સિવાયની ચીજોનો ઉપયોગ સાધુ માટે અનિષ્ટ છે.

૨૪ "સારી વસ્તુ બીજાઓને ભલે મલો ! મારે ગમે તેવી વસ્તુથી ચાલશે" આવી ભાવના હૈયામાં નિરંતર રાખવી.

૨૫ વાપરતાં પહેલાં ગુરુ મહારાજને પૂછવું જોઈએ કે 'આ ગોચરી....પાણી વાપરૂં ?'

૨૬ બિમારી આદિ આગાઢ કારણ વિના નવકારશીનું પચ્ચક્ખાણ સાધુ માટે ઉચિત નથી.

૨૭ સવારમાં ઉઠતાં જ શ્રી નવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરવું જોઈએ અને ગુરુ મહારાજના ચરણોમાં મસ્તક ઝુકાવી આત્મ સમર્પણનો ભાવ કેળવવો જોઈએ.

૨૮ સવારમાં દશ વાગ્યા સુધી કંઈપણ નવું આગમિક પ્રાકરણિક કે સૈદ્ધાન્તિક ગોખવું જોઈએ.

૨૯ સ્તવન સજ્ઝાય આદિ સવારના દશ વાગ્યા પહેલાં ન ગોખાય.

૩૦ ક્રિયાઓમાં લોચા કે અવિધિ કરવાથી વિરાધનાનું ભયંકર પાપ બંધાય છે.

૩૧ સવારે રાઇપ્રતિ૦ સૂર્યોદયથી બે ઘડી પહેલાંની મર્યાદાએ કરવું-પણ ચાર વાગ્યે ઉઠી તો જવું, અને ચાર લોગસ્સનો કાઉ૦ કરી ચૈત્યવંદન અને ભરહેસરની સજ્ઝાય સુધી કરી મંદસ્વરે સ્વાધ્યાય અથવા વિવિધ કાઉસ્સગ્ગ કરવા.

૩૨ સવારે ચાર વાગ્યા પછી સંથારામાં પડી રહેવું સાધુને શોભે નહિં.

૩૩ સંયમના ઉપકરણો, ભણવાના પુસ્તકો આદિ સાચવીને વ્યવસ્થિત રાખવાં જોઇએ.

૩૪ સારાં કપડાં કે સારું વાપરવાનું મળે તેવો વિચાર પણ ન આવવા દેવો. સંયમોપયોગી શુદ્ધ યથા સમયે જેવા મળે તેવા વસ્ત્ર આહારથી ચલાવી લેવાની વૃત્તિ કેળવવી.

૩૫ વાપરવું એ સંયમી માટે વેઠરૂપ છે, શરીરને નભાવવા માટે ન છૂટકે કરવાની તે ક્રિયા છે, માટે તેમાં બેઘડીથી ઉપરાંત સમય ન થવા દેવો જોઇએ.

૩૬ આયંબિલનો તપ સાધુ માટે અમૃતરૂપ છે. વિગઇવાળો આહાર ઝેરરૂપ છે. આ વાત ધ્યાનમાં રાખી વગર કારણે મિષ્ટ પદાર્થો કે વિગઇઓનો વધુ પડતો પરિભોગ સાધુએ ન કરવો જોઇએ.

૩૭ સંયમના સઘળા ઉપકરણો અને પુસ્તકો વિગેરેનું સવાર-સાંજ જયણાપૂર્વક પડિલેહણ કરવું જોઇએ. સાધુને કોઇપણ ચીજ પડિલેહણ કર્યા વિનાની વપરાય જ નહિ.

૩૮ સાધુની કોઇપણ ચીજ રસ્તામાં રખડતી કે જ્યાં ત્યાં પડી ન રહેવી જોઇએ, તેમ કરવાથી સંયમના ઉપકરણની અવહેલના-આરાધના તેમજ અયતના અધિકરણનો દોષ લાગે છે.

૩૯ રસ્તામાં સામેથી કોઇપણ સાધુ સામે મળે તો વિનયપૂર્વક હાથ જોડી મુખ આગળ મુહપત્તિ રાખી 'મત્થએણ વંદામિ' કહેવું.

૪૦ સંયમની નાવમાં બેઠા પછી તેના કર્ણધાર-ખલાસીસમા ગુરુમહારાજની આજ્ઞા અનુસાર વર્તન રખાય તો ભવ-સમુદ્રથી પાર પમાય અન્યથા સંભવ નથી.

૪૧ સારૂં સારૂં વાપરવાથી કે સારી ચીજોનો ઉપયોગ કરવાથી મારૂં પુણ્ય ખૂટે છે અને નવું પાપ બંધાય છે.

૪૨ પાંચ તિથિએ ચૈત્યપરિપાટી જરૂર કરવી.

૪૩ પર્વ તિથિ અને વિશિષ્ટ દિવસોએ ચાલુ દિવસ કરતાં કંઈક વધુ તપ કરવો.

૪૪ સાધુએ દુનિયાની સઘળી પંચાત મૂકી દઇ આપણા જીવનની શુદ્ધિનો ખ્યાલ બરાબર કેળવવો.

૪૫ બ્રહ્મચર્ય સંયમનો પ્રાણ છે, તે વિના સંયમ મુડદા જેવું છે માટે બ્રહ્મચર્યની નવ વાડોનું પાલન બરાબર કરવા માટે ઉપયોગવંત રહેવું.

૪૬ સાધુએ બોલવામાં કદી પણ 'જ'કારનો પ્રયોગ ન કરવો.

સંયમની સાધનારૂપ પગદંડીઓ

૧ ગુરુઆજ્ઞા એ સંયમસાધનાનો મુખ્ય પ્રાણ છે, તે વિના કદી પણ આત્મકલ્યાણના પંથે પ્રયાણ શક્ય નથી જ!

૨ ગુરુના ચરણોમાં આત્મસમર્પણ સંયમ સાધનાનું મુખ્ય અંગ છે.

૩ ગુરુમહારાજનો ઉપકાર રોજ સ્મરણ કરવો જોઈએ- કે મને ભવસમુદ્રમાં પડતો કેવો બચાવ્યો? અને બચાવવા હજી પણ નિષ્કારણ કરુણા વરસાવી રહ્યા છે.

૪ ગુરુમહારાજ કાંઈ પણ કહે-આજ્ઞા કરે, ભૂલ થતાં તે સંબંધી ઠપકો આપે કે કદાચ કઠોર સ્વરે તર્જનાદિ પણ કરે, પણ આ બધું મારા આત્માના એકાંત હિતઅર્થે છે. મારા ભાવરોગને હઠાવવા તેની તીવ્રતા આદિની અપેક્ષાએ મૃદુ-મધ્ય-તીવ્ર-કે કડવા ઔષધોના વિવિધ પ્રયોગોની પ્રક્રિયા પૂ૦ ગુરુદેવ અપનાવી રહ્યા છે. આ જાતની શુભ વિચારણાના વિવેકબળે ટકાવવી જરૂરી છે.

૫ પૂજ્ય અને ઉપકારી ગુરુદેવ કે વડિલની સામે કદી પણ જેમ તેમ અસભ્ય ન બોલાય આ માટે પૂરતું ધ્યાન રાખવું.

૬ શરીરને જેટલું ઇચ્છાપૂર્વક કષ્ટ આપીએ તેટલી વધુ પાપોની નિર્જરા થાય છે.

૭ પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન પોતાના વ્હાલા પ્રાણોની જેમ કરવું જોઇએ.

૮ કોઈપણ સાધુના દોષો આપણાથી જોવાય નહિં, બીજાના દોષો જોવાથી પોતાનો આત્મા દોષવાળો બને છે. કાળું જોવાથી મન કાળું બને છે, ઉજળું જોવાથી ઉજળું બને છે.

૯ બીજાના ગુણો જ આપણે જોવા જોઇએ.

૧૦ કોઇની પણ અદેખાઈ-ઇર્ષ્યા સાધુથી ન કરાય.

૧૧ બીજાની ચઢતી જોઇને રાજી થવું જોઇએ.

૧૨ "દરેકનું ભલું થાઓ" આવી ભાવના નિરંતર રાખવી જોઇએ.

૧૩ પોતાના ઉપકારી ગુરુ મહારાજના દોષો કે ભૂલો તરફ કદી પણ નજર ન જવા દેવી.

૧૪ શરીરની જ સંભાળ કરનાર સંસારી કહેવાય. આત્માની જ સંભાળ માટે સાવધ રહે તેનું નામ સાધુ.

૧૫ શું ખાઇશ ? ક્યારે ખાઇશ ? શું મળશે ? અમુક ચીજ નહિં મળે તો ? આદિ આદિ ક્ષુદ્ર વિચારણાઓ કરવી ઊચિત નથી.

૧૬ ગમે તેવો કડવો બોલ (શબ્દ) સહન કરે તે સાધુ.

૧૭ 'હું' અને 'મ્હારૂં' ભૂલે તે સાધુ.

૧૮ "સારી વસ્તુઓ બીજાઓને ભલે મલો ! મ્હારે ગમે તેવી વસ્તુથી ચાલશે" આવી ભાવના વારંવાર કેળવવી.

૧૯ હસવું તે સાધુ માટે પાપ છે.

૨૦ કોઈની પણ મશ્કરી સાધુથી કરાય જ નહિં.

૨૧ ગમે તેવી પણ કોઇની ખરાબ વાત સાંભળવી નહિં, કદાચ સંભળાઈ જાય તો પેટમાં જ રાખવી.

૨૨ કોઇની પણ નિંદા કરવી નહિં, તેમજ સાંભળવી પણ નહિં.

૨૩ સ્વભાવ શાંત રાખવો.

૨૪ "સંસાર દુઃખની ખાણ છે, અને સંયમ સુખની ખાણ છે" આ વાત બરાબર યાદ રાખવી.

૨૫ કોઇ પણ વાતનો કદાગ્રહ ન રાખવો.

૨૬ હંમેશાં સામા માણુસના દૃષ્ટિબિંદુને સમજવા પ્રયત્ન કરવો.

૨૭ કોઇ પણ વાતમાં 'જ'કારનો પ્રયોગ ન કરવો.

૨૮ ગુરુ મહારાજ વાતમાં હોય કે કામમાં હોય ત્યારે કંઇ પૂછવું નહિં.

૨૯ ગુરુ મહારાજની અનુકૂળતાઓ સાચવવી એજ સંયમ શુદ્ધિ માટે જરૂરી ગુરુ વિનયની પ્રાથમિક ભૂમિકા છે.

૩૧ ઓછી ચીજોથી ચલાવતાં શીખવું જોઇએ. જરૂરીયાતો ઘટાડવી એ સાધુતાની સફલતા છે.

૩૨ મરણ ક્યારે ! તેનું કંઈ ધોરણ નથી, માટે શુભ વિચારોને અમલી બનાવવામાં પ્રમાદી ન રહેવું.

૩૩ આપણી પ્રશંસા-વખાણ સાંભળી ફુલાઇ ન જવું. તેમજ નિંદા સાંભળી ક્રોધ ન કરવો.

૩૪ 'આત્મામાં અનંત શક્તિ છે' એ વિચારીને તેને

બરાબર દૃઢ રીતે કેળવી સંયમ જ્ઞાન ધ્યાન અને તપની પ્રવૃત્તિમાં વીર્યોત્સાહ પૂર્વક આગળ વધવા પ્રયત્નશીલ રહેવું.

૩૫ સંયમાનુકૂલ કોઇપણ પ્રવૃત્તિમાં કાયર કદી ન બનવું. કદાચ પરિસ્થિતિવશ આચારથી કાયરતા આવે તો પણ વિચારોથી કાયર કદી ન બનવું.

૩૬ આંખ, કાન, જીભ વગેરે ઇન્દ્રિયો ડાકૂ છે, તે આત્માનું બધું પુણ્યધન લુંટી લે છે, માટે ઇન્દ્રિયો કહે તેમ ન કરવું-પણ જ્ઞાનીઓ જેમ કહે તેમ કરવું.

૩૭ મધુર ખાવાની સારી ચીજો કે જોવા લાયક સુંદર પદાર્થો ખરેખર ઝેર છે, તેનાથી આત્માને અનંત જન્મ-મરણ કરવા પડે છે માટે ઇન્દ્રિયનિગ્રહ માટે સાવચેત રહેવું.

૩૮ પરસ્પૃહા એ મહાદુઃખ છે, તૃષ્ણાનો વિજય એ સુખની ચાવી છે, માટે જેમ બને તેમ મુનિએ નિઃસ્પૃહતા ખૂબ કેળવવી જોઇએ.

૩૯ વિનય વગરના મોટા તપની કે ભણવાની કંઈ કિંમત નથી.

૪૦ સાધુ જો સંયમની પાલના આરાધક ભાવથી કરે તો મોક્ષની કે દેવલોકની પ્રાપ્તિ કરે છે-પણ વિરાધક ભાવથી સંયમ દૂષિત કરે તો નરક-તિર્યંચ આદિ દુર્ગતિ અવશ્ય મેળવે છે.

૪૧ ગુરુનો અવિનય કરનાર કદી કલ્યાણ સાધના કરી ન શકે.

૪૨ શરીરને સુકુમાલ ન બનાવવું. સંયમ–તપ અને સ્વાધ્યાદિ પ્રવૃત્તિઓનાં યથાયોગ્ય રીતે પ્રવર્ત્તિ શરીરનો કસ કાઢવા લક્ષ્ય રાખે તે સાધુ.

૪૩ દીક્ષા લીધા પછી મા–બાપનો કે સગા-વહાલાંનો મોહ ન રખાય, તેમની સાથે ગુરુ આજ્ઞા વિના ધર્મની પણ વાત ન થાય.

૪૪ સાપ કાંચલી ઉતારે તેમ સંસારથી અળગા થયા પછી સંયમીએ તપેલા લોઢાના ગોળાની જેવા તે ગૃહસ્થો સાથે નિરપેક્ષ રીતે કે સ્વચ્છંદ રીતે સંભાષણ પરિચય કે પત્ર વ્યવહારાદિ સર્વથા ન કરવું જોઇએ.

૪૫ સાચા સંયમી માટે ગૃહસ્થો સાથેનો પરિચય પાપ છે.

૪૬ પાપનો બાપ લોભ છે અને પાપની માતા માયા છે.

૪૭ નકામી વાતો કરવી નહિ. તેમજ સાંભળવી પણ નહિં.

૪૮ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના પ્રયોજન વગરની કોઇ પણ પ્રવૃત્તિ સંયમીએ કરવી ન જોઇએ.

૪૯ વિચારોમાં ઉદારતા, સ્વાર્થરહિતપણું અને પરાર્થવૃત્તિ કેળવવાથી સંયમની આસેવના આત્માને ઉજ્જવલતર બનાવવામાં વધુ ચોક્કસ રીતે ફલવતી થાય છે.

૫૦ “હું જીવ માત્રને અભયદાન આપવાની વિશદ પદવીવાળા સંયમનો અધિકારી છું” આ જાતની જવાબદારી સતત જાગૃત રાખવી જોઇએ. જેથી હલકા વિચારો કે ક્ષુદ્ર સ્વાર્થમૂલક પ્રવૃત્તિઓ સ્વતઃ ક્ષીણ થઇ જાય.

૫૧ સાધુને ચિંતા હોય તો એક જ કે "ભવભ્રમણથી શી રીતે બચાય?" અને તે માટે જરૂરી સંયમની પાલના માટે ગુરુ ચરણે પૂર્ણપણે સમર્પિત થઇ જવાની તમન્ના સાધુના માનસમાં અહોનિશ જાગતી હોય છે. પરદીનતા સાધુનું મોટામાં મોટું દૂષણ છે.

૫૩ મોટા બેરિસ્ટરો કે વકીલો ગિની-સોનામહોરોના હિસાબે મિનિટની કિંમત વાત કરનાર અસીલ સાથે આંકતા હોય છે, તો તેના કરતાં પણ સંયમી જીવનનો એકેક ક્ષણ અમૂલ્ય છે તેથી નિંષ્પ્રયોજન વાતો કે અનુપયોગી પ્રવૃત્તિઓમાં જરા પણ સમય વ્યર્થ ન ગુમાવવો જોઇએ.

૫૪ જે સાધુ ઇન્દ્રિયોના વિકારોને પોષવામાં કપડાં-શરીરની ટાપટીપ કે માનપાનમાં ફુલાઈ જાય છે, તેનું જીવન અધોગામી જ બને છે.

૫૫ સાધુએ ખાસ કામ વિના આસનેથી ઉઠવું ન જોઇએ. નિષ્પ્રયોજન જયાં ત્યાં ફરવાની ટેવ સાધુને છાજતી નથી.

૫૬ સાધુએ ચંચલતા છાંડી દરેક ક્રિયામાં સ્થિરતા કેળવવી.

૫૭ ભણતી વખતે કે લખતી વખતે ટટાર બેસવું જોઇએ જેથી શરીરમાં રોગ ન થાય.

૫૮ સવારમાં ચાર વાગ્યા પછી સૂવું ન જોઇએ, કેમકે તે વેળાએ મન ધર્મધ્યાનમાં જલ્દી વળી શકે છે.

૫૯ સ્વાધ્યાય કે ખાસ જરૂરી કામ સિવાય મૌન રહેવા પ્રયત્ન કરવો.

૬૦ સાધુની ભાષા મીઠી-મધુર ન્યાયોપેત નિરવદ્ય અને પ્રભુની આજ્ઞાનુસારી હોવી જોઇએ.

૬૧ ગુરુમહારાજનો ઠપકો મિષ્ટાન્ન કરતા પણ વધારે મીઠો લાગવો જોઈએ.

૬૨ સારૂં બ્રહ્મચર્ય પાળનાર પ્રાયઃ રોગી બનતો નથી.

૬૩ બ્રહ્મચર્ય ભંગથી બાકીના ચાર મહાવ્રતોનો પણ ભંગ થઈ જાય છે.

૬૪ સાધુને શરીર કરતાં આત્માની ચિંતા વધારે હોય અને આલોક કરતાં પરલોકની ચિંતા વધુ હોય છે.

૬૫ સાધુ-સાધુ વચ્ચે ખટપટો કરાવે કે નારદવિદ્યા કરી પોતાને હોંશિયાર માને તે સાધુ ન કહેવાય.

૬૬ હરેક ધર્મક્રિયાઓ કરતાં ભગવાનને યાદ કરવા જોઇએ કે—અહો નિષ્કારણ કરુણાલુ પરમાત્માએ ભવોદધિ-તારક ક્રિયાઓ કેવી સરસ નિર્દેશી છે ?

૬૭ સવારમાં રોજ ઉઠતાં જ વિચારણા કરવી ઘટે કે—"હું સાધુ છું ! મારે પાંચ મહાવ્રતો પાળવાનાં છે ! મારૂં કર્તવ્ય હું શું નથી કરતો ? મ્હેં કેટલી સંયમની સાધનામાં પ્રગતિ કરી ? તપમાં શક્તિ ગોપવું છું કે કેમ ?" આદિ.

૬૮ ગુરુમહારાજની ઈચ્છાને અનુકુલ રહેવું તે સંયમીનું પ્રધાનકર્તવ્ય છે.

૬૯ ગુરુમહારાજની કોઇપણ આજ્ઞાને આત્મહિતકર માની હૃદયના ઉલ્લાસથી અમલી બનાવવા પ્રયત્ન કરવો.

૭૦ પોતાની મરજી મુજબ ચાલનાર સાધુ કદી પણ સંયમની મર્યાદાઓ જાળવી શકતો નથી.

૭૧ 'મને આમ લાગે છે માટે હું તો આમજ કરીશ' એવો કદાગ્રહ ન રાખતાં પૂ. ગુરુદેવને જે યોગ્ય લાગે તે રીતે જ કામ કરવાનો આગ્રહ રાખવો.

૭૨ સ્ત્રી સાથે વાતચીત, બહુ કે વારંવાર વિગઈનો વપરાશ, શરીરની શોભા–ટાપટીપ આ ત્રણે સાધુ માટે તાલપુટ ઝેર સમાન ભયંકર છે.

૭૩ જે સંસારનો દુઃખથી અને પાપથી ભરેલો જાણી ત્યાગ કર્યો, હવે તે સંસારની ફુલામણીમાં ફરીથી ન ફુલાઈ જવાય તે માટે સાવધ રહેવું ઘટે.

૭૪ સાધુને જે સુખ સંયમના અનુભવથી મળે છે તે દેવેન્દ્ર કે ચક્રવર્તીને પણ નથી મળતું.

૭૫ સંયમમાં દુઃખ ઓછું સુખ વધારે–સંસારમાં સુખ ઓછું, દુઃખ વધારે–આ એક નક્કર હકીકત છે! ભલે બાહ્યદૃષ્ટિથી આપણને વિપરીત લાગતું હોય કે—"સંયમમાં દુઃખ વધારે છે અને સંસારમાં સુખ વધારે છે." ખરેખર આ ભ્રમાત્મક અનુભવ છે.

સાધુની અવશ્ય કરણી

(જુના ગ્રંથના આધારે પંદર બોલ)

૧ પડિક્કમણું ન કરે તો ઉઠામણું.

૨ બેઠાં પડિક્કમણું કરે તો ઉપવાસ.

૩ કાળવેળાએ પડિક્કમણું ન કરે તો ચોથભક્ત.

૪ સંથારા ઉપર પડિક્કમણું કરે તો ઉપવાસ.

૫ માંડલે પડિક્કમણું ન કરે તો ઉઠામણું.

૬ કુશીલીયાને પડિક્કમે તો ઉપવાસ.

૭ સંઘને ખમાવ્યા વિના પડિક્કમે તો ઉઠામણું.

૮ પોરસી ભણાવ્યા વિના સૂએ તો ઉપવાસ.

૯ દિવસે સૂએ તો ઉપવાસ.

૧૦ વસ્તિ અણુપંવેએ આદેશ માંગ્યા વિના સ્વાધ્યાય કરે તો ચોથભક્ત.

૧૧ અવિધિએ પડિલેહણ કરે તો ઉપવાસ.

૧૨ નિત્ય પડિલેહણ ન કરે તો ઉપવાસ.

૧૩ અણપડિલેહ્યા વસ્ત્ર વાપરે તો ઉપવાસ.

૧૪ કાજા અણઉદ્ધર્યા પડિક્કમણું કરે તો ઉઠામણું.

૧૫ ઇરિયાવહી આવ્યે છતે પડિક્કમ્યા વિના બેસે તો ચોથભક્ત.

ઉપરના ૧૫ બોલ શ્રી મહાનિશીસૂત્રમાં કહ્યા છે.

તા. ક. ઉઠામણું શબ્દની પ્રાયશ્ચિતના ગ્રંથોમાં પરિભાષા પ્રાયઃ નથી, સમજવા ખાતર મળેલું વૃદ્ધ પુરુષોએ નિર્દેશેલ માંડલી બહાર કરવાની મર્યાદાને જણાવનાર " ઉત્થાપન શબ્દનું રૂપાંતર રુપ આ શબ્દ દેખાય છે. વિશેષ જ્ઞાની ગુરુભગવંતો જે કહે તે ખરૂં!

સંયમોપયોગી મહત્વની હિતશિક્ષાઓ

પ્રતિક્રમણ

* પાપોની આલોચના રૂપ આ ક્રિયામાં પૂર્ણ ઉપયોગ જાળવવો જરૂરી છે. તેનાથી મોહનીય કર્મ મંદ પડે છે, માટે પ્રતિ૦ ના સૂત્રો શુદ્ધ સંહિતાની જાળવણી સાથે સ્પષ્ટપણે બોલવા. તેમાં જ્યાં જ્યાં જે જે મુદ્રા છે તેનો ઉપયોગ બરાબર રાખવો.

* ઓઘો નાભિથી ઉપરના ભાગે અડવો ન જોઈએ તેનું પૂર્ણ ધ્યાન રાખવું જોઈએ. ઓઘો મુહપત્તિ ચાલુ ક્રિયામાં શરીર સંબંધે જ રાખવાં. શરીરથી સહેજ પણ અળગા પડે તો તરત ઇરિયાવહી કરવા.

* ઉજેહીની જયણા પૂર્ણપણે સાચવવી, કાંબલ આદિના ઉપયોગ માટે બેદરકારી ન રાખવી.

* કાઉસગ્ગમાં "જિનમુદ્રા, ચૈત્યવંદન-ણુમુત્થુણં. સ્તવનાદિમાં "યોગમુદ્રા" જાવંતિ, જાવંત કેવિ૦ જયવીયરાય૦માં "મુક્તાશુક્તિમુદ્રા" સજ્ઝાયમાં "ઉત્કટિકાસન" છ આવશ્યકમાં "યથાજાતમુદ્રા" શ્રમણ સૂત્ર બોલતાં "વીરાસન" અથવા તેની મુદ્રા "करेमि भंते०" आयरिय उवज्झाए "० માં "અંજલિ મુદ્રાનો" ઉપયોગ રાખવો.

* પ્રતિ૦માં પણ બીજાથી બોલાતાં સૂત્રો મનમાં ધારવા

અવ્યક્ત પણે બોલવા અને સૂત્રો બોલતી વખતે મુહપત્તિનો ઉપયોગ બરાબર જાળવવો. ખમાસમણાની ૧૭ પ્રમાર્જના વાંદણાના ૨૫ આવશ્યક જાળવવા ઉપયોગ રાખવો.

* પદ્ય રૂપ સૂત્રો તેને ગાથા આદિ છંદની પદ્ધતિથી બોલવાં અને ગદ્યરૂપ સૂત્રો સંહિતાની પદ્ધતિથી બોલવાં.

* ઓઘો ચરવળાની જેમ છેડા ભાગથી ન પકડવો અર્થાત્ દોરીના ઉપરના ભાગે ન પકડવો, પણ વચલી દોરી અને નીચલી દોરીના વચ્ચે પકડવો અને મુહપત્તિ અંગુઠાની આગળના ભાગે ઓઘા સાથે પકડવી.

* પ્રતિ૦ માં આવતા દરેક આદેશ માગવા ઉપયોગ રાખવો.

* તે-તે બોલાતા સૂત્રો યથાશક્ય ઉપયોગની જાગૃતિ સાથે શુદ્ધ ઉચ્ચાર સંહિતાની જાળવણી મુદ્રાની મર્યાદા આદિ સાથે બોલવાં.

* પ્રતિ૦માં સંપૂર્ણ મૌન જાળવવું, તેમાં પણ છ આવશ્યકમાં તો ખાસ.

* પ્રતિ૦માં સ્થાપનાચાર્યની વિનય મર્યાદા બરાબર જાળવવી. સ્થાપનાચાર્ય હાલી ન જાય કે કોઇની આડ ન પડે તેનો પૂર્ણ ઉપયોગ રાખવો. છ આવશ્યકમાં વિશેષ કરીને ધ્યાન રાખવું. સહસા કદાચ થઈ જાય તો ઇરિયા૦ પડિક્કમવા.

* રાઇ પ્રતિ૦માં મંદ સ્વરે અત્યંત ધીમા શાંત સ્વરે સૂત્રો બોલવાં.

* સકલતીર્થ કે તપચિંતવણી કાઉ૦ વખતે મ્હોં ઝાંખણીયું અજવાળું થાય તેનું ધ્યાન રાખવું.

પડિલેહણ

* પડિલેહણ કરતાં પહેલાં આપણી તમામ ઉપધિ એકત્રિત કરી લેવી.

* ચાલુ પડિલેહણમાં જરાક પણ આઘા-પાછા થવું નહિ. થવું પડે તો પૂંજવાનો ખૂબ જ ઉપયોગ રાખવો. ત્રણ ડગલાથી વધુ જવાના અવસરે દંડાસણથી પૂંજવાની જયણા કરવી.

* પડિલેહણ કરાતી દરેક ચીજને લેતાં-મૂકતાં દૃષ્ટિ પડિલેહણ અને ઓઘો-દંડાસણ કે મુહપત્તિથી પ્રમાર્જનાનો ઉપયોગ રાખવો.

* અત્યંતનાની ચીજ અથવા પવિત્ર સંયમ કે જ્ઞાનના ઉપકરણો તથા દોરા-દોરી-દાંડી ઓઘાનો પાટો પોથીની પટ્ટી વિગેરેને મુહપત્તિથી પ્રમાર્જવા.

* આસન કે સંથારીયું પાથરવાની ભૂમિ, વીંટિયો, બાંધેલ પોટકી કે પોથી, પાટ-પાટલા, દાંડો, દંડાસણ આદિની પ્રમાર્જના ઓઘાથી કરવી.

* સ્વાધ્યાય ભૂમિ, પ્રતિક્રમણ ભૂમિ, પડિલેહણ ભૂમિ, સંસ્તારક ભૂમિ આદિની પ્રમાર્જના દંડાસણથી કરવી. આમાં વ્યત્યાસ-વિપર્યાસ ન થાય તેનુ પૂર્ણ ધ્યાન રાખવું.

* પડિલેહણ કરેલ વસ્ત્રાદિ પડિલેહણા નહિં કરેલ વસ્ત્રાદિ સાથે મિશ્ર ન થાય તેનું પુરતું ધ્યાન રાખવું.

* સૌથી પહેલાં ભૂમિ પ્રમાર્જી આસન પડિલેહી પાથરી તેના ઉપર પડિલેહેલ વસ્ત્રાદિ મૂકવાં.

* વસ્ત્રોની પડિલેહણામાં વસ્ત્ર નીચે જમીનને ન અડે આપણા શરીરને ન અડે તે રીતે ઉભડક પગે બેસી અદ્ધર પડિલેહવું.

પડિલેહણ કરાતા વસ્ત્રાદિના ત્રણ ભાગ કરી ચક્ષુથી પડિલેહી (એક બાજુ) ફરી બીજી બાજુ પણ તે જ રીતે ત્રણ ભાગ કરી દૃષ્ટિપડિલેહણ કરી "સૂત્ર" પહેલી બાજુ-દૃષ્ટિ પડિલેહણ.

પછી "અર્થ તત્વ કરી સદ્દહુ" બીજી બાજુ દૃષ્ટિ પડિ૦ કરીને બોલવું તેમજ પ્રથમ પ્રસ્ફોટક કરવો. પછી બીજો પ્રસ્ફોટક જમણા હાથ ઉપર કરતાં "સમ્યકત્વ મોહનીય." બોલવું ડાબા હાથ ઉપર પ્રસ્ફોટક કરતાં "કામરાગ૦" બોલવું. પછી વસ્ત્ર અર્ધા ભાગે વાળી ભેગું કરી ડાબા હાથ ઉપર પ્રમાર્જતાં "સુદેવ૦" આદિ મનદંડ૦ સુધી બોલ બોલવા.

* પડિલેહણ ક્રમ-

૧ કાંબલ. ૨ કાંબલનો કપડો. ૩ ઓઢવાનો કપડો. ૪ સંથારીયું. ૫ ઉત્તરપટ્ટો. પછી યથાયોગ્ય બાકીની ઉપધિ (સંયમ સાધક હોય તે) પછી સંયમને ઉપગ્રહ કરનાર અન્ય ઉપકરણોની પ્રતિલેખના-છેલ્લે દાંડાનું પડિ. કરી કાજો લેવો.

* દરેક આદેશ ઇચ્છાકારેણ૦ થી ઉચ્ચસ્વરે આજ્ઞા માગવાના ભાવપૂર્વક માંગવો.

* આદેશ મલ્યા પછી-ઇચ્છં કહેવુ.

* પડિલેહણમાં કરાતી ઇરિયાવહી વિગેરે બધા વ્યક્ત સ્વરે જ બોલવા.

* લોગસ્સ૦ આદિ ગાથાબદ્ધ બોલવાં.

* પડિલેહણ શરૂ કર્યા પછી કાજો લઈને સૂપડીમાં લઈ વોસિરાવી ઇરિયાવહિ ન કરાય ત્યાં સુધી આસન પર ન બેસાય, કપડું ન ઓઢાય, તેમજ વચ્ચે બીજા કોઈ કામ-કાજ ન થાય.

* લેવાતો કાજો ઓળંગવો નહિ.

* એક સાથે બે જણાએ કાજો ન લેવો.

* સાંજના પડિલેહણમાં કાજો વોસિરાવી પાણી ગાળી મુઠ્ઠસી૦ પચ્ચ૦ પાર્યા પછી પાણી વપરાય. વચ્ચે પાણી ન વપરાય.

* સવારના પડિલેહણમાં ઓઘો પ્રથમ પડિલેહવો, સાંજે બધી પડિલેહણા પૂર્ણ થયા પછી (કાજા પહેલાં) પડિલેહવો.

ઓઘાના પડિલેહણનો ક્રમ

સવારે	સાંજે
૧ નિષદ્યા (સૂતરાઉ)	૧ ઓઘારીયું (ઉની)
૨ ઓઘારીયું (ઉની)	૨ નિષદ્યા (સૂતરાઉ)
૩ દાંડી	૩ દાંડી
૪ વચલી દોરી	૪ વચલી દોરી
૫ પાટાની પ્રમાર્જના	૫ પાટાની પ્રમાર્જના
૬ નીચલી દોરી	૬ નીચલી દોરી
૭ દશીઓનું પડિલેહણ	૭ દશીઓનું પડિલેહણ

* કાજો લેતી વખતે દાંડાની પડિલેહણા, માત્રક, સંસ્તારક, ભૂમિ, પાટ-પાટલી વિગેરેની પડિલેહણા કરવી.

* કાજો લીધા પછી સૂપડીમાં ભેગો કરી તપાસી પરઠવી જ્યાં કાજો ભેગો કર્યો હોય તે સ્થાને ઊભા રહી ઈરિયા૦ પડિક્કમ્યા પછી સૂપડી-દંડાસણ યથાસ્થાને મૂકવાં.

* સાંજના પડિ૦ માં કાજો વોસિરાવી ઈરિયા૦ પડિક્કમી પાણી ગાળવા માટે ઘડો-ગરણું કાચલી આદિ એકત્રિત કરી ઈરિયા૦ પડિક્કમી પડિલેહી પાણી ગાળવું.

* છ ઘડી દિન ચઢયે "બહુપડિપુણ્ણા પોરસી" ભણાવતી વખતે બધાં પાતરાં, દોરા, તરપણી, લુણાં, ગળણું વિગેરે ભેગું કરી પછી ઈરિયાવહિ પડિક્કમવા.

ઝોલી વગેરેની ગાંઠ-દોરાની આંટી ખોલવી વિગેરે બધું પ્રથમ કરી લેવું.

પછી નીચેના ક્રમ પ્રમાણે પડિલેહણ કરવું:—

૧ ઉપરનો ગુચ્છક (કાંણાવાળો) ૨ ચરવળી (પાય કેસરીયા) ૩ ઝોલી ૪ પલ્લા ૫ રજસ્ત્રાણ ૬ પાત્ર સ્થાપનક (નીચેનો કરવો) ૭ પાતરાં.

પાત્રાનું પડિલેહણ આ રીતે

પ્રથમ પાતરાંની ઉપરની ફરતી લાલ કિનારી ઉપર ચરવલી ફેરવી પ્રમાર્જના કરવી પછી પાતરાંને તે પડિલેહેલી કિનારીથી બરાબર પકડી-(જમીનથી ૪ આંગલથી વધારે અદ્ધર નહિ) અંદર ચરવલીથી પ્રમાર્જના કરી બહાર પ્રમાર્જના કરી નીચે ચરવલીથી પ્રમાર્જના કરવી.

* પછી તરપણી-ચેતનો-કાચલો-કાચલીનું પડિલેહણ કરી દોરાઓનું પડિલેહણ કરવું-પછી લૂણાનું.

* પડિલેહણ કરેલ પાતરાં, પાતરાનો સામાન-લૂણાં ગળણું વિગેરે વ્યવસ્થિત ગોઠવીને (પાથરેલા આસન ઉપર) મુકવું. (આસન પાથરીને જ આ બધી વસ્તુઓ મૂકવી)

* ગોચરી વાપર્યા પછી પાતરાં વિગેરે ઠેકાણે વ્યવસ્થિત (માખી કે અન્ય કોઇ સંપાતિમ જીવની વિરાધના ન થાય તે રીતે બધા પાત્રાને) ઝોલીમાં વીંટાળી મૂકવા. તેમ શક્ય ન હોય તો છેવટે ઉપર કપડું ઢાંકી જયણા સાચવવી.

* બાદ માંડલીનો કાજો લઈ દાણા હોય તેની વ્યવસ્થા કરીને જ બીજું કામ કરવું.

* દંડાસણ ઊભું ન મૂકવું. એક સાથે બે કે અધિક દંડાસણ ભેગાં ટીંગાડવાં નહિ.

* પાટલો ઉભો મૂકવો નહિ.

* બળવણ-સોય-કાતર વિગેરેની હાથોહાથ લેવડ દેવડ કરવી નહિ.

* કાજો લીધા વગરની ભૂમિ સંથારા માટે કે ગોચરી માટે, સ્વાધ્યાય કરવા કે બેસવા માટે કામ ન લાગે. ઇરિયાવહિ કરી કાજો લીધા પછી વપરાય.

* અપડિલેહેલ વસ્ત્ર પાત્રાદિ ઉપયોગમાં ન લેવાં.

* વાપરતાં, પ્રતિક્રમણ-પડિલેહણ આદિ આવશ્યક ક્રિયા કરતાં માત્રક હાથમાં હોય ત્યારે, લઘુનીતિ વડીનીતિ કરતાં બોલાય જ નહિ.

* વાપરતાં બોલવાની જરૂર પડે તો મુખ શુદ્ધિ કરીને જ બોલવું.

* ગોચરી-પાણી દૂર જવાથી તથા જ્યાં સાધુ-સાધ્વી ઓછા જતાં હોય તેવા ઘરોએ જનારને ઘણી નિર્જરા થાય છે.

* જ્યાં ઘણા સાધુ સાધ્વીઓ જતાં હોય તેવા ઘરોમાં આગાઢ કારણ વિના ન જવું.

* એક ઘરે એકથી વધુ વાર ગોચરી માટે ન જવું.

* સમુદાયમાં રહેનાર સાધુએ સ્વકુટુંબ માફક સર્વ સાથે સાપેક્ષપણે દરેક કાર્ય પોતાનું સમજીને હરખભેર કરવું જોઈએ.

* સાધુ જીવન સાદાઈથી બિનજરૂરી વસ્તુના ઉપયોગ સિવાય ઓછામાં ઓછી ચીજથી નભાવી શકાય તેવું હોવું જોઈએ.

* શોખની વસ્તુઓથી નવગજ દૂર રહેવું.

* કોઈ વખત ઓછી કે અણગમતી ચીજ આવી મળે તો મનમાં દુઃખ ન લાવવું.

* ગૃહસ્થો આવા કપરા કાળમાં પોતાનું જીવન કેવી રીતે નભાવે છે તે વિચારી "जे अ कंते पिए भोए" ના મર્મને સમજી સ્વેચ્છાથી ત્યાગબુદ્ધિ કે વિરાગ બુદ્ધિ કેળવવી.

* દશવૈકાલિકનું સાર્થ વાચન નવદીક્ષિતાવસ્થા-દીક્ષા પછી ૧૮ માસ સુધી લગભગ અવાર-નવાર રોજ થોડું થોડું કરવું (૮ મું ૧૦ મું અધ્ય૦ ખાસ) પછી મહિનામાં એકવાર દીક્ષાના બીજા ૧૮ માસ સુધી, પછી વર્ષમાં એકવાર આખું અખંડ દીક્ષા તિથિના આગલા ૭ અને પાછલા સાત અને ૧ દીક્ષા તિથિ એમ પંદર દિવસમાં પૂરૂં કરવું.

* રત્નાધિક સાધુની પડિલેહણ આદિ ભક્તિ બાહ્ય વિનય પ્રતિપત્તિ કરવામાં જરાપણ ઉપેક્ષા ન કરવી.

* વડીલ ગુરુની ભક્તિ કે બહુમાનની પ્રવૃત્તિમાં ભણાવાના બહાને કે બીજા કારણે ઓછાશ ન થવા દેવી.

* મોટા બોલાવે કે તરત ગમે તે કામ પડતું મૂકી "જી સાહેબ" કરી ઉભા થવું.

* નાના કે મોટા કોઈપણ ગ્લાન મુનિની સેવા–ભક્તિ વૈયાવચ્ચના કામમાં પ્રથમ લાભ મને કેમ મળે ? એવો ભાવ રાખવો ! અને ગમે તે કામ પડતું મૂકી ગ્લાનની સેવા ખડે પગે પ્રથમ કરવી. કેમકે તેમાં મહાલાભ–કર્મનિર્જરાનો છે.

* દહેરાસરમાં શાંત ચિત્તે શુભ ભાવના ઉલ્લાસ સાથે ચૈત્યવંદન કરવું. ત્યાં બિલકુલ ઉતાવળ ન કરવી.

ઓછામાં ઓછી ૨૦ મિનિટ તો દહેરામાં ગાળવી જોઈએ.

* બારી બારણાં બંધ કરતી વખતે ઓઘા કે દંડાસણથી તેને સાંધા અને તેવા મિજાગરાઓને પુંજવા–બાદ ઉપયોગથી જયણા કરવી. કેમકે જયણા એ ધર્મની માતા છે.

* સામાન્યતઃ પંદર દિવસ પહેલાં કાપ ન કાઢવો. જરા જરા મેલા કપડાંને ચોખલીઆ વૃત્તિ કે ટાપટીપ કરવાની વૃત્તિની કે વારંવાર ધોવાની ગૃહસ્થાપણાની ટેવને તિલાંજલી આપવી ઘટે.

* પાણી એક તો પીવા માટે પણ વર્ત્તમાનકાલે બહુ વિચારણીય થઈ પડેલ છે. પ્રાસુક અચિત્ત નિર્દોષ બહુ દુર્લભ થઇ પડ્યું છે. પણ જીવનનિર્વાહ અર્થે ન છૂટકે લેવું પડે, પણ શોખ ખાતર કાપ માટે પાણીનો ઉપયોગ તેમજ સાબુ–

સોડા આદિ ક્ષારવાળા પાણીને પરઠવવામાં બહુ વિરાધનાનો સંભવ છે.

માટે કાપ માટે પુરતી જયણા રાખવી જરૂરી છે તે માટે જેમ બને તેમ ઉપયોગ રાખી કપડાં ઓછાં મેલા થાય કે અવાર-નવાર એકલા ક્યારેક સ્વાભાવિક વધુ પડતાં પાણીના સંયોગે પાણીથી સાફ કરતા રહેવાથી બહુ વિરાધનાનો પ્રસંગ નહિ આવે.

* સાધુએ વચનો પણ બહુ વિવેકપૂર્વક, અસંયમને પોષણ આપનાર ન બને તેવાં અને બહુ ઉપયોગપૂર્વક બોલવાના હોય છે. તેથી "અગીતાર્થને તો મૌનમાં જ વધુ લાભ નિર્દેશ્યો છે."

* ચાલુ ધોરણ પ્રમાણે કામ કરવામાં કંઈ પણ અડચણ હોય તો પૂછીને ફેરફાર કરવો-પણ પોતાની મેળે ફેરફાર ન કરવો કે કામ પડતું મુકવું નહિ.

* ચાલુ અભ્યાસ સિવાય બીજું કંઈપણ વાંચતાં પહેલાં બતાવીને સંમતિ મળે તો જ વાંચવું.

* પોતાની ઉપધિ-પુસ્તક વગેરે ચીજ સંયમના ઉપકરણ તરીકેના બહુમાન સાથે વ્યવસ્થિત રાખવી, તેમ ન કરવાથી સંયમના ઉપકરણોની અવલેહના કરવા રૂપ આશાતના લાગે.

* શ્રમણ સૂત્રમાં "घोसहीणं" નામની શ્રુતની આશાતના જણાવી છે. માટે તે તે સૂત્રો મનમાં બોલવાં કે ગોખવા અગર મન મરજી પ્રમાણેની શૈલીથી બોલવા તે શ્રુતજ્ઞાનની આશાતના રૂપ છે માટે મુહપત્તિ રાખી બહુ ઉચ્ચ સ્વરે નહિ પણ સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર અને તે તે મર્યાદાપૂર્વક બોલવા જરૂરી છે.

* દૈનિક આલોયણા નોંધવામાં પ્રમાદ ન કરવો.

* સંયમને પોષક વૈરાગ્ય ભાવનાને સમર્થક થોડું પણ વાંચન વડિલને પૂછીને તેઓ જણાવે તે પ્રમાણે જરૂર કરવું.

* ગોચરીના ૪૨ દોષો વિગેરે જરૂરી સંયમ સાધક મહત્વની બાબતો વિગતવાર રોજ જાગૃતિ કાયમ રહે તે રીતે સમજી લેવી જરૂરી છે. તેમાં બેદરકારી ન રાખવી.

ગોચરી

ગોચરી–માંડલીના નિયમોનું પાલન બરાબર કરવા માટે તત્પર રહેવું. જેમ કે—

* વડિલના આવ્યા વિના કે તેઓની આજ્ઞા વિના વાપરવું નહિં.

* કોઈપણ ચીજ માંગવી નહિ, માંગીને લેવું નહિ. શરીરાદિની અનુકૂળતા ન હોય તો ગોચરી પહેલાં અગર અન્ય સમયે ગુરુને વાત કરી દેવી.

* આપણાથી પર્યાયે વડિલ હોય તેમના જ હાથે કોઇ પણ ચીજ લેવી.

* સ્વતંત્ર આપણા હાથે કોઇ પણ ચીજ ન લેવી.

* માંડલીના નિયમાનુસાર ગોચરીની વધ-ઘટ પ્રસંગે સહકારી ભાવથી વર્તવું.

* ઉણોદરીના લક્ષ્યપૂર્વક વાપરવાના ધ્યેયને પ્રસંગે માંડલીની વ્યવસ્થા–બંધારણને અનુકૂલ રહી જાળવવાને પ્રયત્નશીલ રહેવું.

* થોડું ઓછું હોય તો નભાવી લેવાની અને થોડું વધુ હોય તો કચવાટ કર્યા વિના નભાવી લેવાની ટેવ કેળવવી.

* દાણા વેરવા, એંઠા હાથથી લેવડ-દેવડ, એંઠા મોંઢે બોલવું, પગ ઉભો કરવો, ભીંતનો કે હાથનો ટેકો લેવો, ચબચબ અવાજ કે સબડકા મારવા આદિની જયણા. તેમજ સ્વાદ વૃત્તિ-ઓથી ઘણા પાત્રાંનો ઉપયોગ-આદિ માંડલીના દૂષણો યથાશક્ય પ્રયત્ને વર્જવા ઉપયોગવંત રહેવું.

વૃદ્ધોના કથનાનુસાર
સાધુ હિતશિક્ષા

૧ લુણાંનું પાણી તડકામાં ન પરઠવવું તેમજ લુણું તડકે ન સુકવવું.

૨ દંડાસણ ઉભુ ન મુકવું. એક સાથે બે કે અધિક દંડા-સણ ન ટાંગવા. પાટલો ઉભો ન મુકવો. બલવણ હાથોહાથ લેવું કે દેવું નહિ.

૩ કાજો લીધા વગરની ભૂમિ સંથારા કે ગોચરી માટે સ્વાધ્યાય કરવા કે બેસવા માટે કામ ન લાગે. ઇરિયાવહી પડિક્કમી કાજો લેવો જોઇએ. તેમજ વસ્ત્રપાત્ર પણ પડિલેહણ કર્યાં હોય તે જ વાપરવાં.

૪ વાપરતાં, પ્રતિક્રમણ-પડિલેહણાદિ આવશ્યક ક્રિયા કરતાં બોલવું નહિ. વાપરતાં જરૂર પડે તો મુખ શુદ્ધ કરી બોલવું.

૫ પ્રતિક્રમણ કરતાં છ આવશ્યક સુધી લઘુનીતિ કરવા ન જવું કે કંઇ પણ અન્ય કાર્ય કરવું નહિ.

૬ ગોચરી પાણી દૂર જનાર સાધુને તેમજ અજાણ્યા ઘરે—જ્યાં બહુ સાધુ સાધ્વી ન જતાં હોય ત્યાં—જનારને ઘણી નિર્જરા થાય. દાનસંસ્કાર ટકે છે અને વૃદ્ધિ પામે છે.

૭ સમુદાયમાં રહેનાર સાધુએ સ્વકુટુંબ માફક સર્વ સાથે સાપેક્ષ પણે દરેક કાર્યને પોતાનું સમજી કરવું જોઇએ.

૮ સ્વામી—જીવ—તીર્થંકર—ગુરુ અદત્તના પ્રકારો ગુરુગમથી સમજી ત્રીજું વ્રત દૂષિત ન થાય તેમ વર્તવું.

૯ સાધુ જીવનની કેળવણી સાદી રીતે બીન જરૂરી વસ્તુના મમત્વ સિવાય ઓછી વસ્તુથી નભાવી શકવાની ટેવ હવેથી કરવી.

શોખની વસ્તુનો ઉપયોગી ચીજનો પણ નિરર્થક સંગ્રહ ન કરવો. કોઈ વખત ઓછી કે અણગમતી ચીજ મળે તો મનમાં દુઃખ ન લાવવું.

ગૃહસ્થો આવા કપરા કાળમાં પોતાનું જીવન કેવી રીતે નભાવે છે તેમ આપણે સાધુએ "जे य कंते पिए भोए" એ કથનાનુસાર છતાં સાધનો મળે તેનો સ્વેચ્છાએ ત્યાગ બુદ્ધિથી ત્યાગ કરીએ તો સાચા ત્યાગી કહેવાઇએ. ન મળે ને ન વાપરે તેમાં ત્યાગીપણું પરમાર્થથી નથી.

૧૦ દશવૈકાલિકના અર્થ દર વર્ષે એક વખત વાંચવા.

૧૧ દિવસના રત્નાધિક સાધુનો ગમે તે પ્રકારે પડિલેહણ અગર બીજા કાર્યથી ભક્તિ—વૈયાવચ્ચ કરવી. માંદાની વૈયાવચ્ચ કોઈપણ ભોગે મને પ્રથમ લાભ કેમ મળે એમ અહંપૂર્વિકા રત્નવણિક્ દૃષ્ટાન્તે કરવી તેથી મહાલાભ—કર્મનિર્જરાનો છે.

૧૨ ગમે તેવા સંયમીની સેવા કરવાંમાં લાભ જ છે. કોઇ પણ પરમેષ્ઠિ પૈકીનું મન-વચન-કાયાથી અશુભ ચિંતન નિંદન અને ગર્હણ, આશાતના-અપવાદ કે અભ્યાખ્યાન સાચા કે ખોટા, ભૂલેચૂકે ન થઈ જાય, તેની બહુ કાળજી રાખવી, કારણ કે જીવ કર્મ બાંધતી વખતે વિચાર કરતો નથી પણ તેનાં વિપાક ઘણાં ખરાબ અનુભવવા પડે છે જેવા તેવા ક્રિયાહીન મુનિનો પણ અવર્ણવાદ બોધિ દુર્લભ બનાવે છે. અને સાપેક્ષ રીતે કરાતી તેવી ભક્તિ પણ લાભ આપે છે.

૧૩ દહેરાસરમાં શાંતચિત્તે શુદ્ધ ઉચ્ચારણપૂર્વક ચૈત્યવંદન કરવું. ત્યાં બીલકુલ ઉતાવળ ન કરવી.

૧૪ પંદર દિવસ પહેલાં કાપ ન કાઢવો. કાપનું પાણી પરઠવવામાં જીવવિરાધના છે. ક્ષારવાળું પાણી ઘણી વિરાધના કરનાર છે, મેલા કપડાં ન હોય તેવો બીનજરૂરી કાપ ન કાઢવો. કાપની આલોચના કે પ્રાયશ્ચિત્ત આપણે કરતા નથી તેથી જીવ નિષ્ઠુર થઇ ગયો છે. સાબુનો ટુકડો યે રખડતો ન રાખવો.

૧૫ આપણા કપડાનો ટુકડો અસંયતના હાથમાં ન જવો જોઇએ.

૧૬ બારી બારણાં બંધ કરતી વખતે ઓઘા કે દંડાસણથી પ્રમાર્જી બંધ કરવાં કે ઉઘાડવાં. જયણા એ ધર્મની માતા છે.

૧૭ વચન પણ વિવેકથી એવી રીતે ઉચ્ચારવાં કે જેમાં આડકતરી રીતે પાપનું અનુમોદન ભૂલેચૂકે ન થાય તેથી અનિવાર્ય કારણ સિવાય બોલવાનો પણ સામાન્યતઃ નિષેધ છે.

સાધુ જીવનની સારમયતા

મુમુક્ષુ આત્માને વ્યક્તિગત કલ્યાણની સાધના પ્રધાન હોય છે, તેની સાચવણી–ખીલવણીને સાપેક્ષ રહીને સર્વ કાર્યો કરવાનાં હોય છે, માટે મુમુક્ષુ આત્મા અનંત પુણ્યરાશિના અતિપ્રકર્ષના પરિણામે મેળવેલ પ્રભુશાસનના લોકોત્તર સંયમની આરાધનાના અનુકૂળ સાધનોની સફલતા યથાયોગ્ય શી રીતે મેળવી શકાય તે અંગે શ્રી આચારાંગ આદિ શાસ્ત્રોમાં નાના પ્રકારનું વર્ણન છે, જેમાંનું કંઈક આ ગ્રંથમાં વર્ણવવા અલ્પ પ્રયાસ કર્યો છે, પણ આ બધું માર્ગદર્શન મુમુક્ષુ આત્માને સહજ રીતે મળી રહે તેવું કંઈક અહીં બતાવાય છે.

૧ પ્રથમ તો સાધુ–સાધ્વીએ દીક્ષાનો પરમાર્થ સમજી, બાહ્ય જીવનમાંથી આંતરિક જીવન જીવવા માટેની પૂર્ણ તૈયારી વાળા જીવન જીવવા માટેની પોતાની જવાબદારી ધ્યાનમાં રાખીને, પરમ હિતકર જ્ઞાની ભગવંતોના વચનોને પૂર્ણ વફાદાર રહેવું ઘટે, તે વચનો પણ પોતાની બુદ્ધિની તુચ્છતાના કારણે સંપૂર્ણ–યથાર્થ ન સમજાય તેવા પ્રસંગે પણ સાક્ષાત્ ઉપકારી પોતાના ગુરુભગવંતો પ્રતિ પૂર્ણ વિનયભાવે નમ્રતા દાખવી પોતાના આત્મિક વિકાસ માટે પૂર્ણ જાગૃત રહેવું ઘટે.

૨. દીક્ષા લીધા પછી રોજની ઉપયોગી ક્રિયાઓની શુદ્ધ અને જયણાપૂર્વક પાલન થાય, તે માટે વિધિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન

મેળવી યથાશકય પ્રયત્ન કરી વિધિપૂર્વક પાલન માટે નિરંતર ધ્યાન રાખવું.

૩. આવશ્યક સૂત્રોના અર્થો, સામાચારીની નિર્મલતા, આવશ્યક ક્રિયાની સમયાદિવ્યવસ્થાપૂર્વક નિયત વ્યવસ્થા અને આચાર પ્રધાન સાધુ જીવન જીવવા આદિની તત્પરતા માટે શક્તિસંપન્ન આત્માએ પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ.

૪. દીક્ષા લીધા પછી પહેલી તકે નીચે જણાવ્યા મુજબ પ્રાથમિક અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે, કે જેનાથી આત્મા સંયમ-વિવેકની મહત્તા સમજી વ્યક્તિગત આત્મિક કલ્યાણની સાધનાને સાધવા ઉદ્યત થઈ શકે.

૧. આવશ્યકક્રિયાના સૂત્રો (અર્થ સાથે)

શકય હોય તો સંહિતા, પદસંધિ, સંપદા અને ઉચ્ચાર-શુદ્ધિની યોગ્ય કેળવણી મેળવવી જરૂરી છે.

૨. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર (અર્થ સાથે)

સંસ્કૃત ન જાણનારે પણ ગુરુમુખે આખા ગ્રંથનો અર્થ ધારી, તેમાંથી ધ્યાન રાખવા લાયક નોંધ કરી રોજ તે સંબંધી યોગ્ય ઉપયોગની જાગૃતિ રાખવા પ્રયત્ન સેવવો.

આખા દશવૈકાલિક સૂત્રનો યોગ ન બને તેમ હોય તો પણ પહેલા પાંચ અધ્યયનો, આઠમું, દશમું અને છેલ્લી બે ચૂલિકાઓ ખાસ ગુરુગમથી અર્થ સહિત ધારવી, તેમજ દશવૈકાલિક સૂત્રના દશ અધ્યયનોની સજ્ઝાયો ગુરુગમથી ધારવી અને બને તો ગોખવી.

૩. શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ

આ ગ્રંથની વાચના ગુરુમુખે લેવી અને તેમાંથી વિહાર, ગોચરી, પડિલેહણ, સ્વાધ્યાય, સ્થંડિલભૂમિ, રોગચિકિત્સા, પાત્રલેપ આદિ સંબંધી યોગ્ય જયણા આદિની નોંધ કરવી.

૪. વૈરાગ્યવાહી ગ્રંથોનું વાંચન–મનનાદિ.

જેમકે શ્રી અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમનો બીજો, પાંચમો, આઠમો, નવમો, અગિયારમો, તેરમો અને પંદરમો અધિકાર, શ્રી પ્રશમરતિ, શ્રી જ્ઞાનસાર, શ્રી આધ્યાત્મસાર, શ્રી ઉપદેશમાલા, શ્રી શાંતસુધારસગ્રંથ, શ્રી રત્નાકરપચ્ચીશી, શ્રી હૃદયપ્રદીપ છત્રીશી, શ્રી કુમારપાલ ભૂપાલ રચિત સાધારણજિન સ્તવન વિગેરે ગ્રંથો.

૫. દ્રવ્યાનુયોગનો પ્રાથમિક અભ્યાસ—

ચારે અનુયોગમાં પ્રધાન ચરણકરણાનુયોગની મહત્તા-સફલતા દ્રવ્યાનુયોગની સાપેક્ષ વિચારણા પર અવલંબે છે, માટે પ્રાથમિક કક્ષામાં વર્ત્તતા બાલજીવોને માટે ચરણકરણાનુયોગ અમુક ક્રિયાઓના શુભ આસેવનના બલે આત્મિક સંસ્કારોના ઘડતરની ભૂમિકા તૈયાર કરે છે, પણ સાધુજીવનમાં તો તે તૈયાર થયેલ પ્રાથમિક ભૂમિકા ઉપર યોગ્ય સંસ્કારોનું મજબૂત મંડાણ કરવાનું હોય છે, તેથી દ્રવ્યોનુયોગની સાપેક્ષપ્રધાનતા (પોતાના માટે) જરૂરી છે. માટે ચાર પ્રકરણ, ત્રણ ભાષ્ય, ચાર કર્મગ્રંથ (શક્તિ–ક્ષયોપશમ આદિની અનુકૂળતા હોય તો છ કર્મગ્રંથ, નહિ તો ચારથી સામાન્ય ખ્યાલ આવી રહે છે) શ્રી તત્ત્વાર્થસૂત્ર, શ્રી નયકર્ણિકા, શ્રી પ્રમાણનયતત્ત્વાલોકા–

લંકાર અને શ્રી દ્રવ્યગુણપર્યાયનો રાસ, સમકિતના ૬૭ બોલની સજ્ઝાય, યોગદૃષ્ટિની સજ્ઝાય વિગેરે તાત્ત્વિક વિચારના પ્રાથમિક ગ્રંથોનું અધ્યયન જરૂરી છે.

આમાંના કેટલાક ગ્રંથો સંસ્કૃત ભાષા અને શાસ્ત્રીય જ્ઞાનની પ્રૌઢતા માંગે તેવાં છે, છતાં સંસ્કારરૂપે યત્કિંચિત્ અંશે પણ ગુરુગમથી બુદ્ધિનું પરિકર્મણ કરવા ઉપયોગી હોવાથી તેવા ગ્રંથો પણ આમાં જણાવ્યા છે.

૬ ઉપર મુજબનું પાયાનું તાત્ત્વિક-શિક્ષણ મળ્યા બાદ શક્તિસંપન્ન આત્માએ સ્વકલ્યાણની સાધનાને અનુકૂલ સર્વ સાધનોનો સંપૂર્ણ વ્યવસ્થિત ઉપયોગ જયણાપ્રધાન જીવન જીવવારૂપે કર્યા બાદ વધેલી શક્તિનો પરકલ્યાણમાં ઉપયોગ કરી કર્મનિર્જરાના માર્ગે જલ્દી આગળ વધી શકાય, તે માટે સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ કરવા પ્રયત્નશીલ થવું ઉચિત છે, નહિં તો દીક્ષા લીધી અને દીક્ષાના વાસ્તવિક ભાવાર્થને જીવનમાં ઉતારવારૂપે સ્વકલ્યાણને અનુકૂલ અધ્યવસાય શુદ્ધિના સાધનો તાત્ત્વિક શિક્ષણદ્વારા મેળવ્યા ન હોય અને પરકલ્યાણની ભાવનામાં સંસ્કૃત ભાષા આદિના અભ્યાસથી પડી જવાય તો જીવનમાં પડેલા અનાદિ કાલના સંસ્કારો માન-અભિમાન, જનરંજન, બહિર્ભાવની વૃત્તિ આદિ સ્વરૂપે આત્માને સયમના મૂલ ધ્યેયથી ખસેડી મૂકે તેમ પણ બનવા સંભવ છે.

આમ છતાં ઉપર જણાવેલ બાબતોમાં યોગ્ય ગીતાર્થજ્ઞાની ગુરુ ઔચિત્યાનૌચિત્યનો વિચાર કરી યોગ્ય રીતે પ્રવર્ત્તી શકે છે, પણ સામાન્યતઃ સ્વેચ્છાથી પ્રવર્ત્તનારા આત્માઓ શુભ

ભાવના હોવા છતાં કેટલીક વાર વિપરીત અવસ્થામાં મૂકાઈ જાય છે.

માટે ઉપર જણાવ્યા મુજબ સાધુપણાના સારરૂપે સ્વકલ્યાણની સાથે અન્ય આત્માઓના હિતને સાધવારૂપનો લાભ મેળવવા પ્રાથમિક ઘડતર માટે ઉપયોગવંત થવાની જરૂર છે.

ઉપસંહાર

આ પ્રમાણે પરમપવિત્ર સર્વોત્તમ શ્રમણસંસ્થામાં રહેલ અદ્વિતીય ગૌરવને ઓળખાવનારા સનાતન તત્ત્વોના પરિચય કરાવવારૂપે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રરૂપ ત્રણ વિભાગોની નાનાવિધ સામગ્રી આચારધર્મને પ્રતિપાદન કરનારા અનેક ગ્રંથોમાંથી યથામતિ યથાશક્તિ સંગ્રહીને પૂજ્ય સાધુ–સાધ્વીજીઓની સેવામાં સાદર ઉપસ્થિત કરી છે.

આમાં વર્ણવાયેલ તમામ સામગ્રી વ્યક્તિગત દરેકને લાભ કરનારી ન હોય, છતાં રુચિવૈચિત્ર્યના કારણે સમષ્ટિગત લાભની સંભાવનાએ શાસ્ત્રોમાંથી સંગ્રહેલી આ બધી માહિતીઓ અને ચીજોનો યથાયોગ્ય સહુ મુમુક્ષુ લાભ ઉઠાવે એ શુભાભિલાષા છે.

આ સંગ્રહમાં યથામતિ શક્ય ઉપયોગની જાગૃતિ રાખીને વસ્તુતત્ત્વનું નિર્વચન કર્યું છે, છતાં તેમાં ક્યાંય શાસ્ત્રમર્યાદા વિરુદ્ધ કંઇ વર્ણવાયું હોય, તે બદલ ત્રિવિધે મિથ્યાદુષ્કૃત દઉં છું. અને આમાં સૂચવેલ લોકોત્તર હિતકર માર્ગો પર સંપૂર્ણ નિષ્ઠાપૂર્વક ચાલવાનું બલ મને પ્રાપ્ત થાઓ, એ અંતિમ શુભેચ્છા છે.

॥ क्षेमं सन्तु श्रीश्रमण-संघस्य ॥

જેની માંગણીઓ ઉપરા ઉપરી આવે છે

આજ સુધી નહિ છપાએલા ગ્રંથો અને ચિત્રો.

(૧) જૈન ધર્મસાર (હિન્દી) પૃ. ૬૪૦ કિં. રૂા. ૧૦

જેમાં જૈન શ્રમણ પરંપરા, નવતત્ત્વ, ષડ્દ્રવ્ય, કર્મવિચાર, ગુણસ્થાનક, જ્ઞાન, જૈન ન્યાય, પ્રમાણ નય, નિક્ષેપ, જૈન ઇતિહાસ, જૈન શિલ્પ જેવા અનેક વિષયોને સમાવવામાં આવેલ છે.

(૨) અનેકાંત સ્યાદ્વાદ પૃ. ૪૨૬ કિં. રૂા. ૫

જેમાં અનેકાંત, જીવન અને જગતની જટીલ સમસ્યાના ઉકેલો. આત્માનો વિકાસક્રમ વિગેરેનું હુબહુ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

(૩) જૈન તાત્ત્વિક હિંદી બાળપોથી કિં. ૫૦ ન. પૈ.

આ પુસ્તકની ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પડી ગઇ છે. પાંચથી ઓછા પુસ્તકો V. P. થી મોકલવામાં આવતાં નથી.

જેમાં ત્રિરંગી ૨૦ ચિત્રો, ભાષા સરલ, આર્ટપેપર, સુંદર છપાઇ, બાળ, યુવાન, વૃદ્ધ સૌને વાંચવા જેવું. પાઠશાળા માટે ૨૫ ન. પૈ. માં એક સાથે ૨૫ નકલ લેનારને આપવામાં આવે છે.

(૪) સચિત્ર હિન્દી મહાવીર ચરિત્ર કિં. રૂા. ૫

અનેકરંગી ૫૧ ચિત્રોમાં શ્રી મહાવીરસ્વામી પ્રભુના જીવનને આલેખતી કથા રજુ કરવામાં આવી છે. સાથે ટુંકું વિવરણ પણ લખ્યું છે. પ્રભુ પ્રતિ ભક્તિ જગાડી જાય તેવું આ પુસ્તક છે.

(૫) ગજસુકુમાલ, સ્થૂલભદ્રજી, સીતાજી વિગેરેના ૧૪×૨૦ ની સાઇઝના ૧૨ ચિત્રોનો સેટ છે. સેટની કિં. રૂા. ૮

પ્રાપ્તિસ્થાન:—**શ્રી જૈન માર્ગ આરાધક સમિતિ**
મુ. પો. આદોની (એ. પી.)

શ્રી બહાદુરસિંહજી પ્રીં. પ્રેસ—પાલીતાણા